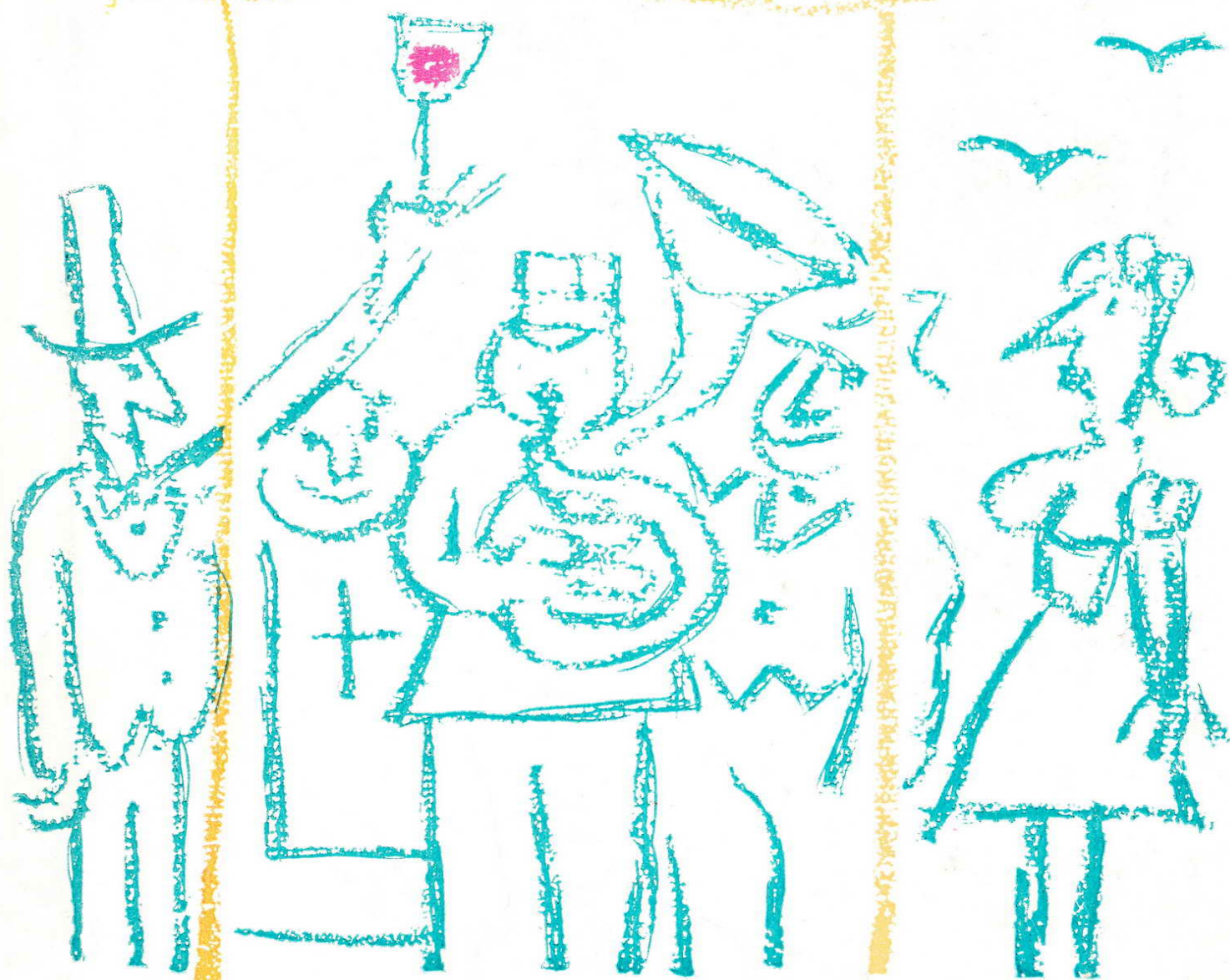

ГАБРИЕЛ ШЕВАЛИЕ

КЛОШМЕРА

ИЗДАТЕЛСТВО • ХРИСТО Г. ДАНОВ • ПЛОВДИВ

ГАБРИЕЛ ШЕВАЛИЕ КЛОШМЕРЛ

Превод: Георги Куфов

chitanka.info

ЗА АВТОРА И ОЩЕ НЕЩО

Смехът — това е, струва ми се, вторият забранен плод, който човекът е откъснал. А понякога той е по-забранен и от първия. Защото няма нищо по-убийствено от смеха. Той е бомба, която може да срине и най-барикадиралия се авторитет. Тираните от всички времена са бягали от смеха като от чума. Ала анекдотите — тези ръчни гранати на обикновените хора, са ги улучвали и през най-дебелите стени на самоизолацията.

Това показва, че смехът наистина е най-сериозното нещо на този свят. Не искам да плаша никого, но все пак Езоп не е умрял в леглото си. Имаме всички основания да се съмняваме, че Настрадаин ходжа е стигнал до дълбока старост. Нушич е разсъждавал в затвора над някои не твърде весели хрумвания на крал Милан. А Марк Твен фактически е бил цял живот под домашен арест. И най-сетне, ако Чарли Чаплин все още се усмихва, то това навярно се дължи на обстоятелството, че не е създал своя филм „Диктаторът“ в близост до Берлин...

Днес епохата е по-друга, нравите са се рафинирали и вместо меч се използва нещо по-смъртоносно — мълчанието. Защото от излизането си насам, през 1934 година, романът „Клошмерл“ е претърпял няколко десетки френски издания и е бил преведен на повече от 20 езика, но името на автора му, Габриел Шевалие, не ще срещнете в енциклопедиите, дори във френските. В тези дебели и важни книги можете да намерите имената на десетки обществени убийци от времето на фараона Хуфу, та до наши дни, но за техните най-смели врагове, хумористите-сатирици, ще откриете тук-таме само по някоя дума.

И все пак Габриел Шевалие е вече на седемдесет и две години и живее все още в родния си град Лион.

Макар и син на нотариус, той се отдава на влечението си към изкуството и влиза в Художествената академия. Първата световна война прекъсва учението му. Той се отличава в боевете, бива ранен през 1915 година, награден и произведен лейтенант. Когато се завръща

в цивилния живот, Габриел Шевалие започва да се занимава с най-различни неща: той е журналист, художник, търговски представител, дребен индустриалец и прочие. Сред цялата тази пъстра дейност той се стреми да си спести максимум свободно време, за да задоволи нарастващото си желание да пише. И ето, през 1929 година Шевалие публикува първата си книга „Дюран, търговски пътник“. Следващата му творба — „Страхът“, една книга за войната, привлича вече вниманието на публиката. Три години по-късно излиза романът му „Кларис Вернон“ и най-сетне през 1934 година идва и световната известност с „Клошмерл“. Това позволява, на автора му да се отдаде изцяло на писателска дейност. Издава последователно „Неспособник“, „Сент Колин“, „Моята малка приятелка Пом“ (преведен на български), „Маскарад“, „Малкият генерал“, „Клошмерл-Бабилон“, „Опустошителят“, „Лион 2000“, „Олимп“, „Девоиците са свободни“, „Мис Такси“, „Клошмерл-ле-Бен“ и други. Какво да се каже още за личността на този изключително надарен представител на френското остроумие? Обича да прави снимки, да кара кола и да пътува. И най-сетне кавалер е на ордена на Почетния легион.

Това е всичко. Малко е наистина. Но за него повече ще говори самата му книга „Клошмерл“.

Все пак, преди да й дам думата, искам да кажа още нещо. Не е презастраховка, а налагащо се обяснение, за да не би онези, които погледнаха на една друга книга от този род — „Папеса Йоана“, като лековата и нецензурна, да повторят заблудението си. Искам първо да изтъкна, че „Клошмерл“ не е написана нито от отшелник, нито от евнух. И друго. Хуморът се чете най-леко, но се пише най-трудно. Той е квинтесенцията на живота, събрал в себе си всички негови компоненти, кристализирани в онази безценна капка психически взрив, наречена смях. Тази капка е продукт на цялата огромна, безкрайна еволюция на мозъка от питекантропус еректус до хомо сапиенс, сиреч наша милост. Защо е нужно тогава да затъмняваме блясъка на този бисер с мътилката на лицемерните условности и средновековните предразсъдъци? Защо, кажете ми, защо да не се шегуваме, да не се смеем с най-веселите неща на този свят? Защо да налагаме върху тях табу и да се превръщаме, всеки на свой ред, в една нова Пандора? Все още робуваме, струва ми се, в някои области на

живота на един безсмислен и груб традиционализъм. Откровеността ще ни направи по-чисти и по-добри.

И накрая ще кажа, че преводната книга е нещо като плетиво, което трябва да се разплете и отново да се изплете, само че с друга прежда, друга плетка и други куки и пак да изглежда същото. Но нишката понякога се къса, възлите стърчат тук-там и дразнят почувствителните части. Моля читателите, и най-вече читателките, ако някъде плетката е по-груба, да ми простят тази чисто мъжка моя несръчност.

Георги Хр. Куфов

Това ще каже не по-малко от един предговор и ще измъчи по-малко читателя

DIFFICILE EST NON SATIRAM SCRIBERE [Трудно е да не се пише сатира. — Б. пр.] Juvenal

МИСЛЯ, ЧЕ В ЧОВЕШКОТО ВЪОБРАЖЕНИЕ НЕ МОЖЕ ДА СЕ РОДИ ТАКАВА НЕВЕРОЯТНА НЕБИВАЛИЦА, ЧИЙТО ПРИМЕР ДА НЕ СЕ СРЕЩА В НЯКОЙ ОБЩЕСТВЕН ОБИЧАЙ, И СЛЕДОВАТЕЛНО, КОЯТО НАШИЯТ РАЗУМ ДА НЕ ПОДКРЕПЯ И ОБОСНОВАВА.

ЕЗИКЪТ, КОЙТО ОБИЧАМ, Е ПРОСТИЯТ И ЧИСТОСЪРДЕЧЕН ЕЗИК КАКТО В КНИГАТА, ТАКА И В РАЗГОВОРА.

Монтен

ТРЯБВА ДА ПРОГОНВАМ СКУКАТА — ТОВА Е УСЛОВИЕТО, НО ТРЯБВА И ДА СЕ ЗАБАВЛЯВАМ ПОНЯКОГА.

Дидро

— КОЙ ТЕ ДАРИ С ТАКАВА ВЕСЕЛА ФИЛОСОФИЯ?

— СВИКВАНЕТО СЪС ЗЛОЩАСТИЕТО.

Бомарше

БИХ НОСИЛ МАСКА С УДОВОЛСТВИЕ, БИХ СМЕНИЛ ИМЕТО СИ С РАДОСТ.

Стендал

I

ЕДИН ГОЛЯМ ПРОЕКТ

През месец октомври 1922 г., към пет часа следобед, на главния площад на Клошмерл-ан-Божоле, засенчен с красиви кестенови дървета и украсен в средата с великолепна липа, за която разправяха, че била посадена през 1518 година в чест на посещението на Ан дьо Божо по тия места, двама души се разхождаха един до друг нагоре-надолу с бавната походка на селски хора, за които като че ли винаги има време за всяко нещо, и си разменяха думи, изпълнени с такъв категоричен смисъл, че ги изричаха след дълго подготвително мълчание — едва по едно изречение на всеки двайсет крачки. Често пъти една единствена дума или някое възклицание заместваше цяло изречение. Но тези възклицания съдържаха твърде изразителни нюанси за двамата събеседници, които се познаваха отдавна и преследваха в съгласие общи цели, като поставяха заедно жалоните на една зряло обмислена амбиция. Грижите им този път бяха от политическо естество и като такива — насочени срещу евентуална опозиция. Това именно им придаваше толкова сериозен и осторожен вид.

Единият от тях, вече над петдесетте, едър, румен, все още рус, представляваше истински тип на потомците на бургундите, заселили се някога по Рона. Лицето му, с изпръхнала от вятъра и слънцето кожа, се оживяваше най-вече от две малки светлосиви очи, обкръжени от тънки и постоянно свити бръчки, нещо, което му придаваше някакво хитро изражение, ту сурово, ту сърдечно. Но устата, която би могла да даде за характера му някои указания, които не се четяха в погледа му, не се виждаше под провисналите мустаци — сред тях потъваше дръжката на къса черна лула, повече дъвкана, отколкото палена, която миришеше едновременно на тютюн и джиброва ракия. Този човек имаше яко, сухо телосложение, дълги и стройни крака, и слаба наченка на корем, което беше по-скоро признак на физическа небрежност, отколкото на истинско затлъстяване. Макар че беше

облечен без особена придирчивост, по удобните и лъснати обувки, по качеството на плата на дрехите му, по колосаната яка, носена с непринуденост в делничен ден, личеше, че е богат и почитан. В гласа и редките му движения се чувствуваха авторитетът му.

Този човек се казваше Бартелеми Пиешу, кмет на общината Клошмерл, най-едрият собственик на лозя — негови бяха най-хубавите склонове с югоизточно изложение, тези, от които се произвеждаха вината, запазили най-много аромата на гроздето. Освен това той беше председател на земеделския синдикат, окръжен съветник, а това го превръщаше във важна личност на няколко километра околоръст както в Сал, така и в Одена, Арбюисона, Во и Переон. Приписваха му дори и други политически цели, неизявени открито досега. Завиждаха му, но могъществото му ласкаеше хората от този край. Носеше килната назад обикновена селска шапка от черен филц с вдлъбнато дъно и широка периферия, обшита с ширит. И сега, за да може да размишлява по-добре, беше вкопчил ръце в реверите на сакото си, с издадена напред глава — обичайна за него поза при важни случаи, която внушаваше респект на подчинените му. „Тежи му дебелината на Пиешу!“ — казваха те.

Събеседникът му, тъкмо обратното, мършава особа без възраст, чиято брадичка прикриваше всеизвестен недостатък в предната част на челюстта, носеше, по старата мода, върху един важен хрущял, служещ за арматура на две звънливи цеви, които подправяха с носови съзвучия всяка негова дума, желязно пенсне с олющен никел, вързано за малка верижка, прикрепена за ухото му. Иззад късогледите стъкла сивкавозеленият отблясък на зениците издаваше един от онези отвлечени умове, заети с обмислянето на особеностите на някакъв неприложим идеал. Острият му череп беше покрит със сламена шапка тип „панама“, която дължеше на няколко слънчеви лета и на няколко зими, прекарани в един долап, цвета и пращането, присъщи на царевичните власи, които се сушат под стрехите на фермите. Обувките му с медни кукички, върху които съобразителността на обуцаря се беше проявила твърде очебийно, доизносваха последните си подметки, тъй като изглеждаше невероятно, че едни нови подметки биха могли да спасят окончателно разпадащото се горнище. Този човек смучеше една скъперническа цигара, по-богата на хартия, отколкото на скаферлати, свита от несръчни пръсти. Тази втора личност се наричаше Ернест

Тафардел, основен учител, секретар на кметството, и в това си скромно качество, заместник на Бартелеми Пиешу, негов довереник понякога и до известна степен (защото кметът никога не отиваше твърде далеч в своите откровения, във всеки случай никога по-далеч оттам, докдето беше решил да стигне), най-сетне негов съветник за някои административни писания, които изискваха по-сложни форми.

Учителят проявяваше към дребните подробности на материалния живот благородната отвлеченост на истинските интелектуалци. „Един светъл ум — казваше той — може да мине и без лачени обуца.“ Искаше да изрази чрез тази метафора, че блясъкът или посредствеността на облеклото не могат да прибавят, нито да отнемат нещо от ума на човека. Под това също се подразбираше, че в Клошмерл имаше поне един светъл ум — за съжаление, ограничен в една подчинена роля — чийто притежател можеше да бъде познат по нелъснатите му обувки. Защото от суетност, Ернест Тафардел се стремеше да мине за дълбок мислител, особен вид селски философ, аскетичен и неразбран. Всичко, което учителят казваше, звучеше някак педагогично и наставнически, подчертано често пъти с онзи жест, с който простите народни живописци представяха някога членовете на преподавателското тяло: вдигнат нагоре показалец, със свит на височината на лицето юмрук. Когато потвърждаваше нещо, Ернест Тафардел натискаше с показалеца носа си, и то толкова силно, че извиваше върха му настрани. Нищо чудно тогава, че след двадесетгодишно упражняване на една професия, която изискваше постоянно потвърждаване, носът му се беше поизкривил наляво. Нека добавим, за да допълним този портрет, че лошият дъх на учителя навреждаше на хубавите му поучения, понеже караше хората в Клошмерл да избягват мъдростта му, която той обичаше да им вдъхва твърде отблизо. И понеже единствен в този край не знаеше това неудобство, отдаваше на невежеството и грубия материализъм на клошмерлци бързината, с която се разделяха с него и особено припряността, с която скъсяваха всеки доверителен разговор, всеки разгорещен спор. Хората отстъпваха и се съгласяваха с него, без да му противопоставят никакви доводи. Тафардел виждаше в това някакво незачитане. Убеждението му, че е преследван, почиваше, значи, върху едно недоразумение. И тъй, той страдаше от това, защото по природа беше словоохотлив и му се искаше като образован човек да покаже

своята начетеност. Обясняваше си изолирането си с това, че тази порода от планински лозари бе оскотяла от петнайсет века църковно и феодално подтисничество. Отмъщаваше си за всичко това, като хранеше към кюрето Понос силна омраза — впрочем платонична и чисто доктринална, — за която целият градец знаеше.

Последовател на Епиктет и на Жан-Жак Русо, учителят се считаше за добродетелен, тъй като посвещаваше цялото си свободно време на служебните си задължения в кметството и в съставянето на официални съобщения, които изпращаше на „Лозарска пробуда“ в Белвил-сюр-Сон. Вдовец от дълги години, той живееше целомъдрено. Дошъл от един строг край, Лозер, Тафардел не можеше да свикне с дебелашките шеги на тези пиячи. В негово лице, мислеше си той, тези варвари се подиграваха обидно с науката, с напредъка.

И затова изразяваше още по-голяма признателност и преданост към Бартелеми Пиешу, който проявяваше към него симпатия и доверие. Но кметът беше опитен човек, който умееше да се възползува от всичко и от всички. Когато му се налагаше да води някакъв сериозен разговор с учителя, помъкваше го на разходка: по този начин го поставяше винаги в профил. Трябва също така да се каже, че разстоянието, което дели един учител от един едър собственик, издълбаваше помежду им един ров на почителност, предпазващ кмета от еманациите, които Тафардел разпръскваше право в лицето на обикновените хорица. Най-сетне Пиешу, като вещ политик, използваше в своя изгода жлъчния език на секретаря си. Когато искаше да получи по някакъв труден въпрос съгласието на някои общински съветници от опозицията — нотариуса Жиродо, лозарите Ламолер и Маниган, измисляше, че е неразположен и изпращаше в домовете им Тафардел с папките и вонящото си красноречие. Съветниците даваха съгласието си, за да затворят устата на учителя. А нещастният Тафардел вярваше, че притежава рядка способност да се обосновава. Това убеждение го утешаваше за огорченията му в обществото, а тях отдаваше на завистта, която превъзходството събужда в посредствените хора. Завръщаше се много горд от тези мисии. Бартелеми Пиешу се усмихваше мълчаливо и потъркваше червения си врат, нещо, което при него беше признак на дълбока размисъл или на голяма радост. И казваше на учителя:

— От вас би станал прочут дипломат, Тафардел! Щом отворите уста, и човек се съгласява с вас!

— Господин кмете — отвърщаше Тафардел, — това е предимството на образованието. Има един особен начин да се излагат нещата, който не се удава на невежите, но винаги накрая успява да убеди.

В момента, в който тази история почва, Бартелеми Пиешу произнасяше следните думи:

— Трябва да измислим нещо, Тафардел, чрез което да блесне превъзходството на един издигнат градски съвет.

— Напълно съм съгласен с това, господин Пиешу. Но искам само да ви обърна внимание, че имаме вече паметник на падналите във войните.

— Скоро всяка община ще има паметник от този род, какъвто и да е съставът на градския съвет. Ще ни натрият с това носа. Трябва да измислим нещо по-оригинално, което да бъде свързано повече с програмата на партията. Не сте ли и вие на това мнение?

— Разбира се, господин Пиешу, разбира се! Трябва да се съдействува за проникването на напредъка в селата, да се прогонва безспирно мракобесието. Това е нашата голяма задача, за нас, хората от левицата.

Замълчаха и прекосиха площада по цялата му седемдесетметрова дължина и се спряха на мястото, където той свършва терасовидно и господствува над първата долина, — отвъд нея следваше цял лабиринт от други долини, образувани от склоновете на заоблените планини, спускащи се чак до равнината на Сона, която се виждаше, блещукаща и синя, в далечината. Горещината на този месец октомври правеше още по-гъста миризмата на новото вино, която се носеше над цялата местност, и дори над целия край. Кметът попита:

— Имате ли някаква идея, Тафардел?

— Някаква идея ли, господин Пиешу? Някаква идея...

Те отново закрчиха. Учителят поклащаше замислено глава. Той повдигна шапката си, която с овехтяването си се беше стеснила и го стягаше в слепоочията. Това притискане пречеше на дейността на мозъка. После отново я наложи грижливо. Бяха вече преминали целия обратен път.

— Да, някаква идея. Имате ли някоя, Тафардел?

— Тоест, господин Пиешу... Онзи ден ми дойде на ум едно нещо. Канех се да ви го кажа. Гробищата са собственост на общината, нали? Те са въобще обществен паметник, нали така?

— Разбира се, Тафардел.

— Защо, в такъв случай, те да са единственият обществен паметник, който не носи републиканския девиз: Свобода, Равенство, Братство? Не е ли това небрежност, която подпомага реакционерите и кюрето? Не ви ли се струва, че Републиката сякаш се съгласява, че контролът ѝ спира пред прага на вечното жилище? И не означава ли това признаване, че мъртвите не попадат под юрисдикцията на левите партии? Силата на кюретата, господин Пиешу, е в това, че си присвояват мъртвите. Би било от значение да покажем, че ние също имаме права върху тях.

Настъпи тежко мълчание, посветено на обмислянето на това предложение. После кметът отвърна с приятелска непринуденост:

— Искате ли да знаете моето мнение, Тафардел? Мъртвите са си мъртви. Нека ги оставим на мира.

— Не се касае да ги безпокоим, но да ги предпазим от злоупотребите на реакцията. Защото, най-сетне, отделянето на Църквата от държавата...

— Няма защо да се връщаме на това, Тафардел! Вярвайте ми: ще се заемем с една история, която не интересува никого и няма да направи добро впечатление. Не може да се забрани на кюрето да влиза в гробищата, нали? И да отива там по-често от другите хора, нали? Тогава всичко, което бихме могли да напишем по стените... И после мъртвите, Тафардел, са минало. Ние трябва да гледаме към бъдещето. Искам от вас някаква идея за бъдещето.

— Тогава, господин Пиешу, връщам се на предложението си за градска библиотека, където ще подберем онези книги, които биха могли да просветят ума на нашите жители и да нанесат последен удар на стария фанатизъм.

— Да не губим време с тая работа за библиотеката. Казах ви вече това — клошмерлци няма да четат вашите книги. Вестникът им е предостатъчен. Мислите ли, че и аз чета чак толкова? Вашето предложение би ни създавало много трудности, без да има голяма полза от нето. Нужно е нещо, което да направи по-силно впечатление, нещо,

което да отговаря на такава напредничава епоха като нашата. Нищо ли наистина не ви идва на ум?

— Ще помисля за това, господин кмете... Ще бъде ли нескромно, ако попитам дали вие сам...

— Да, Тафардел, имам една идея... Отдавна я преживям.

— А! Добре, добре! — възкликна учителят. Но не зададе въпрос, защото нищо друго не можеше да накара някой клошмерлец да загуби всякакво желание да говори, както подобна постъпка. Тафардел дори не прояви никакво любопитство. Задоволи се само да изрази одобрение, просто на доверие.

— Щом като вие имате някаква идея, няма смисъл да се търси повече!

Тогава Бартелеми Пиешу се спря сред площада, близо до липата, и хвърли поглед по главната улица, за да се увери, че никой не идеше към тях, сетне постави ръка на тила си и я плъзна нагоре, така че нахлупи шапката си над очите. И застана така, като гледаше втренчено земята пред краката си и разтриваше полека малкия си мозък. Найсетне се реши:

— Ще ви я кажа, Тафардел, идеята си... Искам да изградя една постройка за сметка на общината.

— С парите на общината ли? — повтори учителят изненадан, защото знаеше каква непопулярност могат да породят разходите, извършени от сумата, получена от данъците.

Но не попита нито каква постройка, нито каква сума трябва да се похарчи. Познаваше кмета като човек с много здрав разум, предпазлив и извънредно ловък. Сам кметът допълни непряко:

— Точно така, една постройка! И която ще бъде от полза както за хигиената, така и за нравите. Хайде да видим дали сте досетлив, Тафардел? Опитайте се да отгатнете...

Ернест Тафардел изрази с едно движение, че полето на предположенията беше огромно и че би било безумие човек да се впусне в него. Като видя това, Пиешу бутна още веднъж шапката си, и то така, че засенчи лицето му, присви замислено очи, дясното винаги малко повече от лявото, за да прецени по-добре впечатлението, което идеята му щеше да направи на другия, и разкри цялата работа.

— Искам да построя един писоар, Тафардел.

— Един писоар? — извика учителят съвсем смаян — толкова важна му се видя тази работа.

Кметът разбра погрешно смисъла на възклицанието.

— Ами да — каза той, — един пикалник!

— О, веднага разбрах, господин Пиешу.

— Какво ще кажете?

Човек няма готово мнение по една толкова значителна работа, доверена му неочаквано. А в Клошмерл прибързаността намалява стойността на всяка преценка. И сякаш, за да избистри мислите си, с рязко движение Тафардел изтръгна пенснето от големия си конски нос, поднесе го към устата си, обгърна го със зловонни изпарения и му придаде нова прозрачност, като го изгърка с кърпата си. След като се увери, че няма и пращинка по стъклата, той го постави отново на място с тържественост, която подчертаваше изключителното значение на този разговор. Тази предварителна подготовка изпълваше със задоволство Пиешу — от нея можеше да съди, че това, което беше доверил, бе направило впечатление. Тафардел каза още няколко пъти „хм! хм!“ зад мършавата си, винаги изцапана с мастило ръка, поглади козята си брадичка на стар пръч, и заговори:

— Ако е за идеята, господин кмете, това е идея един път! Една истинска републиканска идея. Напълно в духа на партията във всеки случай. Една мярка, която в най-висша степен поставя равенство между всички, и при това хигиенична, както правилно казахте. Като си помисля само, че и най-големите велможи на Людовик XIV са пикаели на стълбището на двореца! Много чисто е било при кралете, няма какво! Един писоар е все по-друго нещо от някакво шествие на Понос за благо на населението.

— Ами Жиродо — запита кметът, — ами Ламолир, Маниган, най-сетне цялата тази клика, мислите ли, че ще ги минем?

Преподавателят издаде тихия скърцащ звук, който му служеше за смях — съвсем рядка проява у този тъжен и непризнат човек, чието чувство за радост беше сякаш ръждясало, защото той го поставяше в служба само на правата кауза, при изключителни случаи — победите, спечелени над печалното мракобесие, което все още обгръща френското село.

— Несъмнено и сигурно е, господин Пиешу, че вашият план ще им нанесе тежък удар пред общественото мнение.

— Ами Сен-Шу? Ами баронеса дьо Куртбиш?

— Това всъщност може да бъде краят и на последните останки от престиж на бившите хора! Ще бъде една хубава победа на демокрацията, ново потвърждение на безсмъртните принципи. Говорихте ли вече за това в комитета?

— Не още... Има някои съперничества в комитета... Разчитам малко и на вашето красноречие, Тафардел, за да изложим работата и да я спечелим. Вие умеете така добре да затворите гагата на мърморковците!

— Можете да разчитате на мен, господин кмете!

— Значи, дадена дума! Ще решим кой ден ще бъде. А засега, ни дума! Мисля, че здравата ще се позабавляваме!

— И аз мисля така, господин Пиешу! Доволен, кметът местеше на всички страни шапката върху главата си. И понеже все още не се бе наситил на похвали, за да получи нови, отправяше към учителя многократни „А!“ и „Какво ще кажете!“ с хитро селяшко изражение, като непрекъснато се чешеше по тила, средище на мисловния му сърбеж. И всеки път Тафардел го възнаграждаваше с нови похвали.

Беше настъпил върховният час на деня, през една от най-хубавите есенни вечери. Някаква безкрайна ведрина се спускаше от небето, изпълнено с пискливите юначества на последните птици, а бледата му синева се преливаше постепенно в розово, подготвяйки великолепен залез. Слънцето потъваше зад Азергските планини и озаряваше само няколко хребета, които все още се подаваха сред един океан от покой, разстлал се над полята, и тук-там мългавата Сонска равнина, където последните му лъчи образуваха езера от светлина. Реколтата беше добра, виното, както личеше, щеше да бъде чудесно. Имаше защо да се радва човек в този край на Божоле. Клошмерл кънтеше от шума на разместваните бъчви. Свежи, малко тръпчиви повеи преминаваха през топлия въздух над площада, когато кестените потръпваха от североизточния ветреца. Навред се виждаха следи от изстисканите гроздове, а в казаните вече се вареше джибровата.

Застанали на края на терасата, двамата мъже съзерцаваха този успокояващ залез. Апотеозът на завършващия сезон им се стори като щастливо знамение. И неочаквано Тафардел попита не без предвзетост:

— Впрочем, господин кмете, къде ще поставим нашата малка постройка? Помислихте ли за това?

Кметът се усмихна дълбоко, така че всички бръчки на опасно жизнерадостното му лице взеха участие в това. Човек можеше да се любува на тази усмивка като на израз на прочутото политическо правило: да управляваш, това значи да предвиждаш. А в нея също така можеше да се прочете задоволството на Бартеlemi Пиешу да се чувствува могъщ, вдъхващ страх, собственик да хубави, изложени на слънце имоти, и на изби, където се намираха най-добрите вина, които склоновете между западните проходи и предпланините на Бруий произвеждаха. С тази, подхранена с осезаеми сполуки усмивка, той обгръщаше трескавия Тафардел — един нещастник, който не притежаваше нито педя хубава земя, нито корен лозе — с онова съжаление, което деловите хора изпитват към драскачите и чудаците, занимаващи се с мъгляви фантазии. За щастие, добродетелното му сърдие и вярата му в освободителните мисии предпазваха учителя от иронията. Нищо не можеше да го засегне, нито да го нарани, освен непонятното оттегляне на някой събеседник пред ядовитите му афоризми. Присъствието на кмета го изпълваше със огряваща човешка топлина, поддържаше в сърцето му свещения плам на себеуважението. И сега той очакваше отговора на този, за когото хората в Клошмерл казваха: „Пиешу не уморява езика си ей тъй за нищо!“ И кметът наистина не го умори.

— Хайде да отидем да видим мястото, Тафардел! — каза той просто, като се отправи към главната улица.

Тежка дума. Дума на човек, който е решил предварително всичко. Дума, която може да се сравни с тази на Наполеон, когато е прекосявал полето при Аустерлиц: „Тук ще водя сражение.“

II КЛОШМЕРЛ-АН-БОЖОЛЕ

Предполага се, че читателят не е чак толкова нетърпелив като Тафардел да узнае мястото, където Бартелеми Пиешу възнамеряваше да постави една творба в съдържан архитектурен стил, напомнящ римската импозантност, макар че кметът има претенцията да въвежда нещо ново. (Навярно си мисли, че писоарите водят началото си от Френската революция.) Нека тогава оставим двамата мъже да крачат спокойно към мястото на веспасианката [По името на римския император Веспасиан (7–79 г.), построил обществени клозети. — Б. пр.], предназначена може би много повече да смути госпожа баронеса Алфонзин дьо Куртбиш, кюрето Понос, нотариуса Жиродо и помагачите на реакцията, отколкото да предложи някакво голямо облекчение на мъжкия род в Клошмерл. Впрочем ние скоро ще настигнем кмета и учителя — те вървят бавно. Но първо трябва да се занимаем с божолезкия край.

На запад от националния път N 6, който води от Лион за Париж, се простира между Анз и околностите на Масон по протежение на около четиридесет и пет километра една област, която си поделя с Бургундия, с Борделе, Анжу, бреговете на Рона и прочие, честта да произвежда най-прочутите френски вина. Имена като Бруий, Моргон, Фльори, Жулиена, Мулен-а-ван и други, са прославили божолезкия край. Но редом с тези известни имена, има и редица други, не толкова блестящи, но все пак не по-малко достойни. В първата редица на тези имена, които славата несправедливо не е разнесла надлъж и нашир, стои името на Клошмерл-ан-Божоле.

Мимоходом, нека обясним това име Клошмерл. През XII век, когато още не са отглеждали лозата тук, този край, който бил под властта на господарите на Божо, представлявал много гориста област. На мястото на днешния градец имало манастир, нещо, което, в скоби казано, е гаранция, че мястото е било добре избрано. Църквата на манастира — от която днес са останали, размесени с по-късните

строежи, един портал, една прелестна камбанарийка, няколко римски свода и дебели стени — била обкръжена от огромни дървета и в тези дървета виели гнезда косове. Когато биели камбаната, косовете се разлетявали. И тогавашните селяни казвали „камбаната с косовете“ [La cloche a merles, cloche — камбана, merle — кос — Б. пр.].

Тук се заемаме с задачата на историк, във връзка със събитията, които вдигнаха шум през 1923 година и за които по онова време се пишеше в печата обикновено под следното възприето от вестниците заглавие: „Скандалите в Клошмерл“. Към тази задача трябва да се пристъпи сериозно и внимателно, защото; единствено така ще можем да извлечем поука от цял низ неизяснени случки, които скоро ще потънат в забрава. Ако в Клошмерл не бе имало един амбициозен кмет и една съсухрена госпожица на име Жустин Пюте, озлобена от самотността на старомоминството, която проявяваше зложелателна и опасна бдителност към движенията на съвременниците си, навярно в това приятно градче не би имало нито светотатство, нито проливане на кръв — без да се пренебрегват многобройните второстепенни сражения, които макар че не излязоха всички наяве, все пак разстроиха живота на мнозина, наглед удобно защитени от рикошетите на съдбата.

От всичко това читателят ще разбере, че събитията, които ще бъдат описани, макар и причинени от няколко дребни, наглед незначителни случки, бързо взеха широки размери. Намесиха се и страстите, и то с онази разгорещеност, присъща им понякога в провинцията, където дремещи дълго време, без материал, който да ги подхранва, те неочаквано изявяват вечната си сила и присъствие и довеждат хората до крайности, несъответстващи на предизвикалите ги причини. И понеже тези причини ще се сторят тук смешни, сравнени с величината на произтеклите от тях последици, много е важно първо да опишем този божолезки край, откъдето почнаха вълненията, чиято първопричина е почти комична, но които все пак оказаха влияние върху съдбата на цялата нация.

Едно нещо е несъмнено: божолезкият край е слабо познат, като производител на вина и като област, от гастрономите и туристите. Като производител на вина на него понякога гледат като на опашка на Бургундия, като на просто повлекало на комета. Щом е далеч от Рона, хората са склонни да мислят, че Моргон е само бледа имитация на Кортон. Непростима и груба грешка, извършена от хора, които пият,

без да са способни да преценят качеството на виното, доверявайки се на един етикет или на съмнителните уверения на някой оберкелнер. Малцина пиячи умеят да различат оригиналното от подправеното под узурпиралите гербове на тумбестите бутилки. Всъщност божолезкото вино си има своите характерни качества, един букет, който не може да се сбърка с никой друг.

Огромната тълпа от туристи не посещава този винарски край. За това е причина разположението му. Докато Бургундия, между Бон и Дижон, раздипля склоновете си от двете страни на същия този национален път N 6, божолезкият край представлява низ от планини, отдалечени от централните пътища и изцяло покрити с лозя от двеста до петстотин метра надморска височина, и чиито най-високи върхове, предпазващи го от западните ветрове, достигат хиляда метра. Подслонени зад тази поредица от високи прегради, божолезките селища, обвеяни от здравословен въздух, живеят в уединение, в което се е запазило нещо феодално.

Но туристът следва сляпо долината на Сона, впрочем сияеща, без да подозира, че само на няколко километра оттам отминава едно от най-живописните и слънчеви кътчета на Франция. Поради неосведоменост, той пропуска един от добрите случаи, които биха му се представили, да се удивлява и възхищава, пътувайки с колата си. Така че Божоле си остава един запазен за малцината пламенни любители на природата край, които идват тук да намерят покой, разнообразието на необхватните му пейзажи, докато неделните автомобилисти задъхват цилиндрите си, за да поддържат едно адско темпо, което неизменно ги отвежда на същите задръстени станции.

Ако сред читателите се намират туристи, които все още имат вкус към откритията, бихме им дали следния съвет. На около три километра северно от Вилфранш-сюр-Сон ще открият от лявата си страна едно малко разклонение, обикновено отминавано от автомобилистите, откъдето започва междуградският път N 15. Нека тръгнат по него и го следват чак до междуградския път N 20, по който да поемат след това. Този път ще ги отведе в една свежа и със стръмни склонове долина, украсена с хубави гъсти сенки и с хубави стари къщи в стил селски замък, чиито прозорци гледат към тревисти поляни и земни тераси, създадени, за да се съзерцават утрините и вечерите. Пътят се изкачва неусетно, после се извисява чрез низ от криволици с

широка извивка. Скоро долините и завоите почват да се редуват, завиваме и се изкачваме безспирно, преминаваме от един циркус в друг, в който са накацали смълчани села, виждаме как се появява и се издига черната стена на горите, сред които в далечината лъкатушат пътищата, минаващи през проходите. Всяка овладяна височина е част новозавоюван хоризонт, който Алпите и Юра затварят в далечината. Вървим така няколко километра. Най-сетне една последна извивка разкрива търсената от нас долина. Изскачайки от завоя, забелязваме точно насреща едно голямо селище, разположено по средата на другия склон, на около четиристотин метра надморска височина. Това е Клошмерл-ан-Божоле — над него се извисява романската му камбанария, свидетел на друга епоха, камбанария, върху която тежат цели девет столетия.

Разположението на местността има изключително важно значение за всичко, което ще последва. Ако конфигурацията на Клошмерл не беше такава, каквато е, твърде е вероятно, че събитията, които се заемаме да разкажем, не биха станали. Много е важно, значи, да се даде на читателя ясна представа за топографията на Клошмерл. А за да постигнем това, не виждаме по-добър начин от този — да му представим съкратен препис от кадастралния план (страница 27), като го придружим с някои пояснения.

Построен от запад към изток по протежението на един възлизащ път, който обгръща целия склон на възвишението, селището Клошмерл е променяло много пъти облика си в течение на вековете. Възникнало е в долната част на склона, най-добре запазена от атмосферните промени, в една епоха, когато защитните средства срещу суровостта на студения сезон са били елементарни. Най-високата му точка тогава е бил манастирът, за чието предишни местонахождение днес говори църквата и няколко стари стени, които служат за основа на съседните къщи. Разрастването на старото селище, последица от развитието на лозарството, почнало да се извършва малко по малко в източна посока, но вървяло плахо, къщите се притискали една о друга, защото хората по онова време не се решавали да се отдалечат от общността, от която имали постоянно нужда. Това е причината, задето парцелите са така преплетени, а също така, че някогашната окрайнина на селището днес е станала негов център. В резултат на всички тези промени,

свободното пространство било изместено съвсем на изток, чак до големия завой на пътя, там, където хълмът образува остър нос. На най-издадената част на този нос през 1878 година бил очертан главният площад на Клошмерл, където построили през 1892 година новото кметство, което служи същевременно и за училище.

Тези пояснения позволяват да се разбере защо постройката, замислена от Бартелеми Пиешу не би била от голяма полза на главния площад, на края на един градец, проточил се цели четиристотин метра по протежението на една единствена улица. За да бъде от полза за всички, писоарът трябваше да бъде разположен на леснодостъпно място, без да се облагодетелствува една част от Клошмерл в ущърб на друга. Най-доброто разрешение навярно би било да се предвидят три писоара, поставени на еднакво разстояние помежду си и разпределени по един във всеки квартал — в горния, в долния и в центъра. Кметът беше обмислил и тази възможност. Но това означаваше да играе твърде на едро като начало. След като можеше да си осигури успех с благоразумие, той би станал крайно непопулярен, ако проявеше такава широта на възгледите, която би накарала враговете му да се разкрещят и да го обвинят в разсипничество: едно селище като Клошмерл, което беше преживяло и без писоар повече от хиляда години, не изпитваше нужда да се сдобие изведнъж с три, и при това като ги заплати със собствените си пари. Още повече че ползуването на писоара би изисквало предварителна подготовка на клошмерлци и дори нарочна общинска наредба. Мъжете още от деди и прадеди пикали все в основите на стените и в разни дупки, според случая, с онази прекрасна щедрост на пикочния мехур, която клошмерлското вино, считано полезно за бъбреците, му придава, нямаше току така да склонят да се изливат на определено място и при това лишено от онези малки удоволствия, които предлагат прищевките на една точно насочена струя — тук ще прогони някоя листна въшка, огънала стръкче трева, там ще удави мравки или ще сгази някой паяк сред мрежата му. На село, където развлеченията са редки, трябва да се държи сметка и за най-малките удоволствия. И да се държи също така сметка и за мъжката привилегия да се извършва това прав, открито, бабаитски, — от това се печели престиж пред жените, а на тях добре е по-често да им се напомня по-долното им положение, за да се научат да сдържат опустошителните си езици, да възпират крясъците си, от които на

човек му се надува главата. Всичко това Бартелеми Пиешу го знаеше. И затова отдаваше голямо значение на избора на мястото и го беше определил след мъдри размишления. Трябва да се отбележи, че липсата на пресечки затрудняваше много този избор, тъй като по цялото протежение на главната артерия на Клошмерл в непрекъснат низ се редяха къщи, магазини, сводове и железни огради, граници на частната собственост, над която общината нямаше никакви права.

Нека настигнем сега нашите двама герои. Тръгнали от площада, те вече са се спуснали по главната улица чак до центъра на селището, където е църквата, и в която Тафардел не влиза никога, а Бартелеми съвсем рядко. Първият се въздържа поради фанатичните си възгледи, вторият прави компромиси от политическа толерантност, понеже не желае поведението му да бъде взето за остър упрек срещу част от поданиците му. Впрочем жената на кмета ходи редовно на черква, а дъщеря им Франсин, от която се стремят да направят истинска госпожица, завършва учението си в пансион на калугерки в Масон. Този род компрометиране е приет в Клошмерл, където сектантският дух, вчовечен от доброто настроение, което божолезкото вино създава, съвсем не е непреклонен. Клошмерлци съзнават, че един такъв влиятелен човек като Бартелеми Пиешу трябва да си осигури връзки и в двата лагера, като все пак се показва принципно

враждебен към Църквата, важен раздел в неговата програма.

Когато стигнаха до църквата, Бартелеми Пиешу се спря полека, така че ако някой любопитен го дебнеше, щеше да помисли, че се е спрял без някакво определено намерение. Само с едно движение с глава, без да покаже с пръст, той посочи мястото.

— Тук ще го поставим! — каза той.

— Тук ли? — попита съвсем тихо изненаданият Тафардел. — Писоара?

— Ами да! — отвърна кметът. — Къде другаде би могло да бъде по-добре?

— Никъде, така е, господин кмете. Но толкова близо до църквата... Не мислите ли, че кюрето...

— Не друг, а вие ли, Тафардел, сте седнали да се страхувате от кюрето?

— О! Да се страхувам, господин кмете... О! О!... Ние премахнахме бесилките и подрязахме ноктите на тези господа с качулки! Аз просто отбелязах това, защото човек трябва да се пази от тези хора. Те са винаги готови да попречат на напредъка...

Кметът се поколеба, но не разкри напълно замислите си. Той прие съвсем простодушен вид.

— Все пак, Тафардел, виждате ли някое по-добро място? Посочете ми го.

— По-добро няма, това е безспорно!

— Тогава!... Нима общото благо не бива да бъде поставено пред разни там камбанарии? Предоставям на вас да отсъдите, Тафардел, вие, който сте образован и справедлив човек.

С такива дребни ласкателства човек спечелваше безграничната преданост на учителя. Пиешу знаеше това — той владееше като никой друг изкуството да измъква от всекиго всичко, каквото би могъл да даде.

— Господин кмете — каза важно Тафардел, — аз ще защитя вашия проект пред комитета, ако желаете. Моля ви изрично за това.

Кметът хитро го накара да му се моли. Той притежаваше селската дарба да не се съгласява лесно за нищо и да сключва изгодни сделки с крайно тъжен израз на лицето. Разчиташе, че Тафардел ще се нагърби с тежката задача, но все пак искаше да остави у учителя впечатлението, че му е изтръгнал някаква привилегия. Колкото повече печелеше, толкова повече си даваше вид, че е огорчен и че съжaliaва. Радостта му се изразяваше в отчаяние. Когато някоя работа завършваше наистина чудесно за него, отказвайки се от славата на хитрец, Пиешу казваше скромно: „Работата завърши изгодно за мен, без аз да съм направил нещо за това...“ Извличаше само една полза, изразена под следната морална форма: „Когато уговаряш честно една работа, без да искаш да спечелиш много, рядко се случва да не останеш доволен от нея.“ Този метод му беше създал име на почтен човек, който държи на думата си и винаги може да даде добър съвет. Притеснените хора с готовност идваха да се допитат до него, да му доверят семейните си и паричните си неприятности. С такива козове в ръка Пиешу почти винаги можеше да върти хората както си иска. Очевидно за него беше детинска игра да разполага с Тафардел по своя воля.

От няколко години вече Тафардел напразно очакваше да получи Академичните палми [Награда, която се дава главно на просветни дейци. — Б. пр.], нещо, което би му създало голям престиж в Клошмерл. Но тъй като тази награда все още не идваше, учителят считаше, че има врагове във висшите кръгове. А в действителност никой не забелязваше Тафардел и това беше простата причина за забравата. Инспекторите рядко минаваха през този край, а пък и смешните странности на този чудак съвсем не допринасяха за някакво почетно отличие. Несправедлива представа, трябва да се признае това, тъй като Тафардел беше изцяло отдаден на професията си. Преподаваше по-скоро лошо, защото във всяко нещо беше отегчителен и тесногърд, но преподаваше прилежно и с убеждение, без да жали труда си. За жалост, вмъкваше в уроците си твърде обемисти граждански тиради, които обременяваха мозъка на децата и се смесваха досадно с учебния материал.

Кметът можеше да награди учителя с ордена, за който той толкова копнееше. Освен по професионална линия Тафардел имаше и по политическа линия право на тази награда, заради предаността си към партията, нещо, което Пиешу можеше да оцени по-добре от всеки. Но кметът не бързаше, като си казваше, че един Тафардел, който живее с убеждението, че е преследван, би бил по-полезен. Той преценяваше правилно: учителят беше от онези хора, които не можеха да живеят без добродетелно възмушение. Ако го награждаха твърде рано, навярно щеше да се отпусне и да потъне в задоволство, суетността щеше да замени яростното чувство, което го въодушевяваше и го правеше войнствен в онзи смисъл, в който кметът можеше най-добре да го използва в свой интерес. И все пак напоследък Пиешу чувствуваше, че е дошъл моментът да възнагради Тафардел. Но тъй като разсъждаваше винаги като селянин, кметът искаше неговият секретар да му направи още една последна и важна услуга във връзка с писоара. В Клошмерл макар и да се подиграваха на учителя, не му отказваха дължимото на образоваността му: неговата подкрепа можеше да бъде ценна в някои случаи.

Като видя, че довереникът му е стигнал онзи градус на ентузиазъм, до който искаше да го докара, Пиешу най-сетне каза:

— Наистина ли ще ви достави толкова голямо удоволствие да говорите за това с Комитета?

— Би било израз на доверие от ваша страна, господин кмете, ако благоволите да ме натоварите с това. Касае се за престижа на партията. Ще съумея да им го кажа.

— Чувствувате ли се наистина в състояние да свършите тази работа? Ще бъде трудно. Трябва да се пазим от Ларудел.

— Той е един невежа — каза презрително Тафардел. — Не ме плаши.

— Добре, добре! Какво пък, щом толкова държите на това, Тафардел...

Кметът улови Тафардел за ревера на сакото му, там, където се намираще бутониерата.

— Внимавайте, Тафардел, победата ще бъде двойна! Този път ще ги получите...

— О, господин кмете — отговори учителят, целият изчервен от щастие, — не затова, вярвайте ми...

— Ще ги получите, държа на това. Давам ви думата си, господин преподавателю.

— Господин кмете, давам своята, че невъзможното ще бъде направено.

— Прието, Тафардел! Пиешувска дадена дума, хвърлен камък!

Учителят стисна ръката на кмета, но трябваше бързо да я дръпне, за да избърше пенснето си, което вълнението беше замъглило.

— А сега — каза Бартеlemi Пиешу, — да отидем да пийнем от новото вино при Торбейон.

Торбейон Артюр беше кръчмарят; освен това се занимаваше с транспорт и беше мъж на Адел — една много приятна за гледане жена.

Нека дадем някои други, най-необходими обяснения, които ще спомогнат да се разбере защо Тафардел се изненада, когато преди малко кметът му посочи мястото, което беше избрал. Трябва да се върнем към плана. В него виждаме, че църквата на Клошмерл е свързана между две глухи улички, които се наричат, като се застане с лице към входа, тази вдясно „Уличката на небето“, а другата вляво „Уличката на монасите“. Последното наименование навярно води началото си от времето на манастира. Допустимо е монасите да са използвали този път, за да отиват на богослужение.

Уличката на небето, към която гледа къщата на кюрето Понос, завършва на гробището, разположено зад църквата, на склона на хълма — хубаво слънчево място, където мъртвите са на спокойствие.

Оградена от едната страна от църквата, а от Другата от дълга стена, в която е пробита само една малка врата, водеща към задната част на „Галери Божолез“, един от главните магазини в Клошмерл, Уличката на монасите представлява „чъкмазсокак“ [кьорсокак, задънена, сляпа улица — Сашо] и завършва пред останките на много стара къща, почти напълно рухнала — една от последните постройки от Средновековието. В приземния етаж на тази малка, съседна на църквата къща имаше един филиал на църковната ризница, където кюрето Понос преподаваше катехизис и събираше „децата на Мария“. Първият етаж се състоеше от две малки стаички, в които живееше госпожица Жустин Пюте, стара мома на около четиридесет години, която минаваше за най-ревностната енорияша в Клошмерл. Тази близост на храма благоприятствуваше дългите ѝ престои пред олтара, тъй като тя не искаше да отстъпи никому грижата да го поддържа със свежи цветя, и същевременно ѝ даваше възможност да следи влизането и излизането не само на вярващите, които минаваха по Уличката на монасите, за да отидат в изповедната, но и на самия Понос, когато отиваше по няколко пъти на ден в ризницата на храма. Този надзор на движението към църквата заемаше много от времето на тази набожна личност, която цензуриреше безмилостно нравите в градчето.

Именно тук, в началото на тази глуха Уличка на монасите, Бартелеми Пиешу искаше да построи своя писоар, и изненадата на Тафардел е обяснима — близостта на църквата. Кметът не би се стремял умишлено към тази близост, ако в центъра имаше някое друго по-подходящо място. Но такова нямаше, и да си кажем правото, на Пиешу никак не му беше неприятно, че нямаше. Той не би се разсърдил, ако начинанието му вземеше предизвикателен характер. Ето защо.

От няколко месеца насам един завистник — Жул Ларудел, който действуваше прикрито чрез лицемерни намеци, водеше срещу него активна кампания вътре в Комитета, където го обвиняваше в опасно благоразположение към Църквата. И сякаш, за да подкрепи тези твърдения, кюрето Понос, подтикнат от госпожа баронеса дьо Куртбиш, истинския ръководител на енорията, беше изтървал

несъобразително някои думи, като бе стигнал дотам, че беше нарекъл публично кмета „един наистина прекрасен човек“, който съвсем не бил против интересите на Църквата въпреки политическите си разбирания, и от когото би могло да се получи всичко, каквото човек би поискал. Това че, според техния изразител, в замъка, в енорията и в архиепископството мислеха така, беше чудесно. Пиешу не пренебрегваше никоя от силите, защото считаше, че един или друг ден всяка от тях би могла да му бъде полезна и да допринесе повече или по-малко за издигането му, което той търпеливо подготвяше. Но това одобрение, така глупаво изразено от кюрето, беше послужило за оръжие в ръцете на неговите врагове и специално злъчният Ларудел го използваше в Комитета и пред общинските съветници от опозицията. Кметът тайно в себе си считаше кюрето Понос за глупак, който му създаваше изборни усложнения, и беше решил да се обяви открито срещу него. По този повод му хрумна и идеята за писоара. Разгледа я от всички страни и си каза, че това беше наистина една отлична идея, от онези, дето ги обичаше, удобна за използване за две цели, без човек да се изложи твърде много. Поставен близо до църквата, писоарът нямаше да се хареса на църковните кръгове и затова общината лесно щеше да даде съгласието си за него и щеше да затвори очи пред разходите. Реши, след като премисли в продължение на шест седмици това начинание, че поставянето на тази хигиенна постройка в центъра на Клошмерл, би представлявало солиден жалон по пътя на неговите лични цели. Именно тогава довери намерението си на Тафардел, друг глупак, който той противопоставяше на Понос. А пък самият той, Пиешу, щеше да си запази правото да води отдалеч играта, затворен в кметството, както от другия лагер баронеса дьо Куртбиш щеше да я води горе от замъка си. Току-що състоялият се разговор е първата изява на един селски макиавелизъм, който не оставя нищо на случайността и вече действа по околни пътища.

Скоро на сцената ще се появят много клошмерлци, ще се разкрият нови чувства, ще се изявят и други съперничества. Но по начало, глухата Уличка на монасите, поставена под зоркото наблюдение на Жустин Пюте, която постоянно следи иззад повдигнатото перде на прозореца си писоара, чието изграждане ще почне скоро, удвоената активност на Тафардел, нетърпелив да види най-сетне бутониерата си цъфнала, дългосрочните амбиции на

Бартелеми Пиешу, апокалиптичката несръчност на кюрето Понос и високомерното влияние на госпожа баронеса Алфонзин дьо Куртбиш (всички те са действащи лица, чиято роля постепенно ще нараства), ни дават основните елементи на един кипеж, който ще възникне по твърде странен начин и ще прерасне изведнъж в „скандалите в Клошмерл“, завършили с драматична развръзка.

Преди да стигнем до тези бурни събития, не би било без полза, ако направим преди това, като въведение, една разходка из Клошмерл от 1922 година, разходка, която ще даде възможност на читателя да се запознае с някои изтъкнати клошмерлци, които ще играят открита или скрита роля в продължение на тази история. Всички, които сега ще покажем, са забележителни повече с характера и навиците си, отколкото с длъжността си.

III

НЯКОЛКО ВАЖНИ КЛОШМЕРЛЦИ

Една забележка. Ако се доверим на прекрасни битоописатели, първите фамилни имена, появили се във Франция около XI век, водят началото си от някаква физическа или нравствена особеност на определена личност и най-често са възникнали от професията му. Тази теория като че ли се потвърждава от имената, които се срещат в Клошмерл. През 1922 година хлебарят се казваше Фаринар [фарин — брашно — Б. пр.], шивачът — Фютен [фютен — бархет — Б. пр.], месарят — Фрисюр, колбасарят — Лардон [лардон — малък резен сланина — Б. пр.], майсторът на каруци — Бафер, дърводелецът — Бийбоа [бий — трупи, боя — дърво, гора — Б. пр.] и бъчварят — Боатавен [пияница — Б. пр.]. Тези имена също така свидетелствуват за силата на традициите в Клошмерл и за това, че занаятите са се предавали все в едни и същи семейства от баща на син в течение на няколко века. Такова забележително постоянство съдържа добра доза инат, упорит стремеж към крайности както в доброто, така и в злото.

Втора забележка. Почти всички заможни клошмерлци са групирани в горната част на градеца, под църквата. В Клошмерл казват: „Той е от долния град“, за да назоват дребните хорица. „Клошмерлец от долния“ или по-просто „под баира“, се счита за един вид обида. И действително, Бартелеми Пиешу, нотариусът Жиродо, аптекарят Поалфар, доктор Мурай и други, живеят в горната част на града.

Това е обяснимо, ако човек си даде труд да поразмисли. В Клошмерл се е случило ни повече, ни по-малко същото, каквото и в големите разрастващи се градове. Най-дръзките, завоеватели по дух, атакували новите пространства, където е нямало ограничения в площта за новозабогателите, докато плахите, обречени на застой, продължавали да се тъпчат в старите установени места, без да направят усилия да разширят границите им. И тъй, горният град, между църквата и големия завой, е кварталът на силните, на могъщите.

Трета забележка. Извън търговците, занаятчиите, чиновниците, жандармерията, начело с бригадира [Старшина в жандармерията. — Б. пр.] Кюдоан, и още тридесетина души, негодни за нищо, които се използват за най-черната работа, всички жители на градеца са лозари, повечето собственици или потомци на загубили земята си собственици — те обработват лозята за сметка на баронеса дьо Куртбиш, на нотариуса Жиродо, на неколцина чужденци или притежатели на замъци, които имат имения в околностите на Клошмерл. Това е направило клошмерлци горди, недоверчиви и обичащи независимостта.

Преди да напуснем църквата, нека кажем няколко думи за кюрето Понос, който до известна степен ще предизвика вълненията в Клошмерл, наистина, без да желае това, защото този кротък свещеник, вече на възраст, когато би трябвало да се пенсионира, все още изпълнява църковните си обязанности и избягва повече от когато и да било битките, понеже от тях в душата остава само огорчение, без да допринасят толкова, колкото се разправя за славата божия.

Когато кюрето Понос се установи в градчето Клошмерл, преди около тридесетина години, той идваше от една неблагоприятна енория в Ардеш. Този стаж като викарий съвсем не го беше шлифовал. Той чувствуваше селския си произход и все още не се беше отърсил от изчервяващата се несръчност на семинарист, който се бори със срамните неразположения на пубертета. Изповедите на жените от Клошмерл — а там мъжете са дейни — му разкриха някои неща, които го хвърляха в голям смут. Тъй като личният му опит в тази област беше съвсем малък, неуместните му въпроси го посветиха в срамните тайни на плътта. Ужасните открития, които направи чрез тези разговори, утежняха много самотата му, спохождана от адски и похотливи видения. Пламенната натура на Огюстен Понос нямаше склонност към мистицизъм, нещо, присъщо на измъчваните души, които обикновено са се вселили в болни тела. Напротив, той притежаваше добър, редовен организъм, хранеше се с добър апетит и природата му предявяваше някои изисквания, които расото благоприличие покриваше, без все пак да им попречи да се изявят.

За щастие, когато пристигна в Клошмерл, с целия жар на младостта си, за да заеме мястото на един друг свещеник, отнесен в гроба на четиридесет и две години от някакъв злокачествен грип,

утежнен допълнително и с настинка, Огюстен Понос завари в свещеническият дом Онорин, съвършен тип на прислужница на кюре. Тя оплакваше много починалия, нещо, което беше доказателство за почителна и благочестива привързаност. Но якият и благодушен вид на новопристигналия като че ли бързо я утеши. Тази Онорин беше стара мома, която познаваше всички тайни за доброто поддържане на един свещенически дом, една опитна икономка, която прегледа строго парцалаците на своя господар и го упрекна за лошото състояние на бельото му. „Нещастнико — каза му тя, — доста зле са се грижили за вас!“ Препоръча му за през лятото къси чорапи и гащи от алпака [Плат от вълна на лама. — Б. пр.], които предпазват от прекомерно изпотяване под расото, накара го да си купи фланела и му показа как трябва да се разхвърля удобно, когато си е в къщи.

Кюрето Понос изпита утешителната сладост на тази грижовност, за която благодари на бога. Но той беше тъжен, измъчван от халюцинации, които не му даваха покой и срещу които се бореше, заливан от топли вълни кръв, като свети Антоний в пустинята. Онорин не закъсня да се досети за причината на неговите терзания. Тя първа загатна за тях една вечер, докато кюрето Понос тъпчеше меланхолично лулата си, след като се бе нахранил.

— Бедни млади човече — каза тя, — навярно много страдате, задето сте винаги така самотен, на вашата възраст! Това не е човешко, такива неща... Вие сте мъж, в края на краищата!

— Уви, Онорин! — въздъхна кюрето Понос, като стана тъмночервен, обхванат изведнъж от горещи пориви.

— Ще свърши с това, че ще ви удари в главата, сигурно! Виждали сме как и други ги е избивало на лудост, задето са се въздържали чак толкова.

— Трябва да понасяме изпитанията при нашето положение, Онорин! — отвърна плахо нещастникът.

Но преданата прислужница се отнесе към него като с неразумно дете:

— Няма да си съсипете здравето най-сетне! Какво ще спечели добрият господ, ако ви налегне някоя лоша болест?

Свел очи, кюрето Понос изрази с неопределен жест, че въпросът надхвърляше неговата компетентност и че ако трябваше да полудее от излишно целомъдрие, примиряваше се, щом такава е волята божия.

Ако тези сили довеждаха чак дотам... Съмнително беше. Тогава Онорин се приближи към него и му каза насърчително:

— С горкия господин свещеник, който беше много свят човек, успявахме някак да я нагласим двамата с него...

Тези думи бяха за кюрето Понос успокоителна благовест. Той вдигна леко поглед и огледа скришом Онорин, но вече със съвсем други очи. Прислужницата не беше никак хубава, ни най-малко, но все пак притежаваше, макар и съвсем слабо изразени, нещо, което ги правеше не особено примамливи, гостоприемните заоблености на жената. Макар че тези телесни оазиси бяха неприветливи, без твърде цветущи околности, те все пак си оставаха спасителни оазиси, поставени от Провидението в жарката пустиня, сред която кюрето Понос беше на път да загуби разума си. Изведнъж в ума му проблесна. Не би ли било почтено самоунижение да не устои на изкушението, щом като един толкова опитен свещеник, за когото цял Клошмерл съжаляваше, му беше проправил път? Не му оставаше нищо друго, освен да върви без фалшива гордост по стъпките на този свят човек. А това беше още по-просто, тъй като ръбестото телосложение на Онорин позволяваше да отдаде на природата само строго необходимото, без да може да се порадва истински на тези забавления, нито пък на очарователните наслаждения, които утежняват греха.

След като машинално изреди няколко молитви, кюрето Понос се остави в ръцете на прислужницата, на която ѝ дожаля заради плахостта на младия ѝ господар. Всичко се извърши сред пълна тъмнина, бързо, и кюрето Понос се стремеше да държи мислите си колкото се може по-далеч от своето действие, като окайваше плътта си за това, което тя вършеше, и ридаеше над нея. Но след това прекара толкова спокойна нощ, събуди се така добре разположен, и разбра, че ще бъде безспорно добре да прибегва понякога до това средство в интерес на службата си. Реши, що се отнася до периодичността, да се придържа о порядките, установени от предшественика си, нещо в което Онорин ще съумее да го просвети.

Въпреки всичко, това беше грях, който трябваше да се изповяда, а Огюстен Понос изпитваше голям срам от признанието. За щастие, като поразпита, той узна, че в село Валсона, отстоящо на около двайсет километра от Клошмерл, живееше абатът Жуф, негов бивш съученик от семинарията. Кюрето Понос сметна, че беше по-добре да

довери прегрешенията си на един истински приятел. Още на другия ден напъха полите на расото в пояса си, яхна църковния велосипед с отворена рамка, също така наследство от покойния, и пое мъчително по един стръмен път към Валсона.

В първите мигове двамата свещеници се отдадоха само на радостта, че се виждат отново. Но най-сетне кюрето на Клошмерл трябваше да признае какво го водеше тук. Съвсем смутен, той разказа на колегата си за какво беше използвал прислужницата си Онорин. След като му опрости прегрешенията, кюрето Жуф му каза, че от няколко години и той използвал за същото своята прислужница Жозефа. Посетителят си спомни, че вратата му отвори действително една мургава личност, кривогледа, но все още доста свежа и приятно трътлеста. Каза си, че приятелят му Жуф е по-облагодетелствуван от него в това отношение, защото лично той би предпочел Онорин да не е чак толкова плоска. (Когато Сатаната му изпращаше плътски изкушения, те приемаха винаги образа на дебели жени, много бели, които притежаваха великолепни, разточително щедри гърди и бедра.) Той прогони тази завистлива помисъл, опетнена със сластолюбие, противоречеща на любовта към ближния, за да се вслуша в това, което му обясняваше Жуф. Той казваше:

— Драги ми Понос, щом като не можем да се откъснем напълно от плътта, милост, оказана единствено на неколцина светци, щастие е, че имаме в къщи средство да ѝ отдадем скришом необходимото, без да предизвикаме скандал или да смутим душевното спокойствие на хората. Нека се радваме, че нашите слабости не навреждат на доброто име на Църквата.

— Впрочем — изтъкна и Понос, — не е ли от полза да притежаваме известна компетентност по всички въпроси, след като често биваме призовани да бъдем съдници и съветници?

— И аз мисля така, драги ми приятелю — отвърна Жуф, — като съдя по случаите, които съм имал тук и които трябваше да се решат по съвест. Сигурен съм, че без личния си опит, щях да дърдоря глупости. Шестата божия заповед дава материал за големи спорове. Щом не притежаваме по този въпрос известни познания, ако не задълбочени, то поне достатъчни, може да ни се случи да насочим душите по лош път. Между нас казано: пълното целомъдрие ограничава преценката.

— То задушаваша интелекта! — каза Понос, като си спомни за своите страдания.

Докато пиеха валсонско вино, не толкова качествено като клошмерлското (в това отношение Понос беше по-облагодетелствуван от Жуф), Двамата свещеници установиха, че неочакваното сходство на техните случаи спомогна за укрепването на приятелските връзки, създадени още през юношеските години. Сетне те определиха взаимно изгодни условия, като например да се изповядат един други. И за да си спестят многобройните и уморителни пътувания, уговориха се да синхронизират честотата на плътските си слабости. Споразумяха се по начало за понеделник и вторник, които им бяха свободни дни след дългата неделна литургия и избраха четвъртъка за ден на изповядване. Уговориха се също така да си поделят поравно труда: една седмица кюрето Жуф ще идва в Клошмерл да се изповяда и да изповяда Понос, а на следващата кюрето Понос на свой ред ще отива във Валсона при своя приятел Жуф за взаимното изповядано и опрощение.

Тази находчива спогодба напълно задоволяваше и двете страни в продължение на цели двайсет и три години. Умереното прибягване до услугите на Онорин и Жозефа, както и четиридесеткилометровата разходка два пъти в месеца поддържаха в прекрасно състояние здравето на двете кюрета, а здравето пък им осигуряваше широта на възгледите и дух на снизхождение, които оказаха най-благоприятно въздействие както в Клошмерл, така и във Валсона. През този дълъг период от време стана само едно произшествие.

Това се случи в 1897 година, през една много тежка зима. Един четвъртък кюрето Понос стана от леглото, решен на всяка цена да извърши пътешествието до Валсона, за да получи ежеседмичното си опрощение. За нещастие, през нощта беше наваляло толкова много сняг, че пътищата бяха станали непроходими. Въпреки всичко, кюрето на Клошмерл упорствуваше да върви, без да се вслуша в упреците и виковете на своята прислужница: считаше, че е изпаднал в смъртен грях, тъй като беше малко злоупотребил с Онорин през последните дни поради безделието на дългите зимни вечери. Въпреки куража си и две падания кюрето Понос не успя да измине повече от четири километра. Завърна се пеша, с големи усилия, и се прибра в дома си, като тракаше със зъби. Онорин го сложи на легло и го накара да се изпоти. Нещастникът започна да бълнува, поради смъртния си грях,

положение, в което той не можеше да остане. От своя страна, като видя, че Понос го няма, кюрето Жуф изпадна в смъртна тревога — вдругиден той имаше тържествена литургия и се питаше дали щеше да може да я отслужи. За щастие, на валсонаското кюре не му липсваха идеи. Изпрати бързо Жозефа на пощата с телеграма до Понос, с платен отговор: „Както обикновено. Твърдо решение. Мизерере mei [Мизерере mei — църковен израз на латински, който буквално означава имай милост към мен, сиреч дай ми опрощение. — Б. пр.] с обратна поща. Жуф.“ Клошмерлското кюре отговори веднага: „Абсолво те [Абсолво те (лат.) — опрощавам те, давам ти опрощение. — Б, пр.]. Пет «Отче наш» пет «Аве» [Молитва, отправена към света Богородица. — Б. пр.]. Както обикновено плюс три. Голямо покаяние. Мизерере по спешност. Понос“. Опрощението му се получи телеграфически пет часа по-късно с цяла броеница молитви за покаяние.

Двамата свещеници бяха толкова възхитени от този експедитивен начин, че решиха да прибъгват постоянно към него. Скрупулите им обаче ги възпряха — наистина улесняваха твърде много греха. От друга страна, догмата на изповядването е възникнала с всичките си подробности в една епоха, когато не са и допускали изобретяването на телеграфа. Използуването му, към което неотдавна бяха прибъгнали, повдигаше цял въпрос в църковното право и разясняването му изискваше свикването на събор от богослови. Изплашиха се да не изпаднат в ерес и решиха да използват телеграфа само в случай на крайна необходимост, а такъв случай се предостави всичко на всички три пъти.

Двайсет и три години след първото посещение на Понос при приятеля му кюрето Жуф изпита неудобство да загуби Жозефа, която беше вече на шестдесет и две години. Беше се запазила почти до последните си дни в задоволително физическо състояние, макар че затлъстяването беше повишило теглото ѝ чак до осемдесет килограма — една твърде значителна цифра за човек, чийто ръст не надвишаваше метър и петдесет и осем. Мъкненето на тази тежка добавка беше предизвикало отичане на краката ѝ, а дебелият слой тлъстина около сърцето пречеше на свободното функциониране на този орган. Тя умря от един вид ангина пекторис. Кюрето Жуф не я замести с друга — приучаването на нова прислужница към неговите

стари навици му се стори задача, надвишаваща силите му. Петдесетте години, които отдавна беше прехвърлил, му бяха донесли успокоение. Задоволи се с една жена за чистене, която идваше да подреди къщата и да приготви обета му. Чиния супа и парче сирене му стигаха за вечеря. Тъй като нямаше повече нужда от опрощение на трудно изповедими прегрешения, той престана да идва в Клошмерл. И това разстрои живота на кюрето Понос.

Той също навършваше петдесетте. Вече от доста време можеше без особени затруднения да мине и без Онорин. Преданата прислужница, която отдавна беше на възраст да се оттегли и почине от работата, противно на Жозефа, беше продължила да слабее и се бе съсхрипа като молитвена броеница. Но кюрето Понос, все тъй плах, се боеше да не обиди горката мома като преустанови връзките си с нея, при все че не чувствуваше вече наложителна потребност от тях. Поведението на Жуф го накара да се реши. Трябва да се каже, че отиването до Валсона представляваше едно продължително изтезание за кюрето на Клошмерл, който беше на правил голям корем и страдеше малко от задух. Трябваше да слиза от велосипеда още в началото на всяко нагорнище, а при спускането му се завиваше свят. Докато неговият събрат му връщаше визитите, това все още поддържаше в него някакъв кураж. Когато обаче се видя осъден да предприема единствен това пътуване, каза си, че печалните останки на Онорин не заслужаваха тези часове на свръхчовешки усилия. Той заяви на прислужницата, че вече е неспособен. Тя прие зле това, почувствува се обидена, именно от което кюрето Понос се бе боял. Прислужницата изсъска:

— Може би ви трябва вече по-млади, господин Огюстен?
Наричаше го „господин Огюстен“ при сериозни случаи.
Понос се зае да я успокоява.

— Млади жени — каза той — са били нужни на Соломон и на Давид. Но при мен е по-просто — не ми трябва нищо вече, добра ми Онорин. На възраст сме, когато можем да живеем спокойно, да живеем най-сетне без прегрешения.

— Говорете само за вас — отговори остро Онорин. — Аз не съм извършила никога прегрешение.

В съзнанието на вярната прислужница това беше така. Тя беше гледала винаги като на тайнство на всичко, което беше хрумнало на нейните кюрета да ѝ наложат. Онорин продължи с онзи властен тон, който караше добрия свещеник да трепери.

— Да не би да мислите, че съм вършила това от порочност, както някои мръсници в Клошмерл го вършат? Както биха вършили това разни там Пюте, дето се въртят около вас? Би трябвало да се изчервите, задето сте могли да помислите такива неща, господин Огюстен, това ви го казвам аз, бедната нищожна мома! Вършех това заради вашето здраве, защото всички знаят, че мъжете се побеляват, ако бъдат лишени от тия работи. Заради вашето здраве, чувате ли, господин Огюстен?

— Знам, добра ми Онорин, знам — отвърна със запъване кюрето Понос. — Това ще ви се счете на небето.

За клошмерлското кюре това беше труден ден, последван от седмици, през които той живя сред тормоз и подозрения. Най-сетне, когато се убеди, че не ѝ отнемаха привилегията, за да я дадат на някоя друга, Онорин се успокои. През 1923, от десет години насам, отношенията между клошмерлското кюре и прислужницата му бяха безукорни.

Всяка възраст си има своите изисквания и своите радости. От десет години насам кюрето Понос извличаше своите от лулата, но най-вече от виното, от чудесното клошмерлско вино, което се беше научил да употребява като познавач — изкуство, което постепенно го бе възнагодило за апостолическата му преданост. Да се изясним.

Когато пристигна преди тридесет години в Клошмерл, младият свещеник Огюстен Понос завари една все още пълна с жени църква, но с редки изключения, изоставена от мъжете. Изгарящ от младежки плам, изпълнен с желание да се понрави на архиепископа, новият свещеник, който считаше, че действа по-добре от предишния (вечната самонадеяност на младостта), се зае да събира и да привлича вярващи в лоното на църквата. Но скоро разбра че няма да има никакво влияние върху мъжете, докато не бъде признат за добър познавач на виното, тъй като виното в Клошмерл беше единственото занимание. Умът там се мери по тънкия усет на небцето. Онзи, който след три глътки, изжабуркал няколко пъти венците си с тях, не може да каже: „Бруий, Фльори, Моргон или Жулиена“ е най-обикновен глупак за тези

запалени винари. Огюстен Понос нямаше изработено мнение. Досега, през живота си, беше пил само безбройните смеси в семинарията или пък в Ардеш, презрени долнокачествени вина от джибри, които не можеха да бъдат предмет на никакви коментарии. В първите дни жизнеността на божолезкото вино направо го гътна: това не беше никакво благо кръчмарско вино за кръщение, нито отвара от билки за хора с болен стомах, които дрънкат литургии.

Чувството за дълг даде сили на кюрето Понос. Той се закле, макар и бит по компетентност, да се защити чрез издръжливост [Думата контенанс тук може да бъде взета и като вместимост, обем, и като стойност, издръжливост. Игра на думи, с която се прави намек за качествата на кюрето като пияч. Б. пр.], та подвизите му да удивят цял Клошмерл. Изпълнен с вярата на проповедник, той почна да посещава много често кръчмата на Торбейон, да си сръбва, без да се церемони с този и онзи, да отвърща на закачките със закачки, а някои от тях бяха доста пикантни и засягаха нравите на господата свещениците. Кюрето Понос не се формализираше и клиентите на Торбейон наливаха безспирно чашата му, защото се бяха зарекли да го видят веднъж „кюр кютук“ пиян. Но ангелът-хранител на кюрето Понос бдеше, щото в дъното на мозъка му да се запази някаква искра на съзнание и благоприличие, както и подобаващо на църковния му сан държане. Този пазител-опекун беше подпомогнат в своята задача от Онорин — когато не зърваше по-продължително време господаря си, тя излизаше от свещеническият дом, който се намираше точно насреща, прекосяваше улицата и строгата ѝ фигура заставаше на прага на кръчмата като олицетворение на самата съвест. „Господин свещеник — казваше тя, — викат ви в църквата. Хайде, трябва да дойдете!“ Понос допиваше чашата си и ставаше веднага. Онорин го оставяше да мине пред нея и затваряше вратата, като преди това хвърляше страшен поглед към безделниците и пияниците, които покваряваха нейния господар, злоупотребявайки с доверчиво-кротките му инстинкти.

Тази система не възвърна нито една душа към бога. Но Понос придоби очевидна компетентност по отношение вината и спечели по този начин уважението на клошмерлските лозари, които казваха за него, че не е горд, че не държи проповеди за щяло и нещяло и че е винаги готов честно и почтено да гаврътне една чаша. За петнадесетина години носът на Понос разцъфна разкошно, стана

истински божолезки нос, огромен, с тен, който се колебаеше между виолетовото на канониците и пурпурно-червеното на кардиналите. Този нос вдъхваше доверие в целия край.

Никой не може да придобие компетентност по дадено нещо, ако няма склонност към него, а склонността води след себе си нуждата. Тъкмо така стана и с Понос. Всекидневната му консумация възлизаше на около два литра на ден, от които не би могъл да се откаже без мъка. Това количество не размътваше никога главата му, но го поддържаше в едно малко изкуствено състояние на блаженство, което постепенно стана все по-необходимо за него, за да понася служебните си огорчения, утежнени от домашните му огорчения, причинени от Онорин.

Остарявайки, прислужницата се беше много променила. Интересно нещо — от момента, в който кюрето Понос се затвори в строго безбрачие, Онорин престана да му оказва досегашното грижливо уважение и набожността ѝ изведнъж изчезна. Замени молитвите със смъркане на емфие, което изглежда и доставяше върховно удоволствие. Малко по-късно, възползувайки се от натрупаните в избата на свещеническия дом запаси от бутилки, които произлизаха от милосърдни дарения, тя почна често да си пийва, и то да си пийва така безразборно, че понякога забиваше нос в коритото си. Стана свадлива, работата си вършеше небрежно и зрението ѝ отслабваше. Говореше много странни неща, неопределено заканителни, в самотата на кухнята си, където Понос не смееше вече да влезе. Расата му бяха в лекета, бельото му — без копчета, околовратниците — лошо огладени; той заживя в страх. Ако някога Онорин му беше създавала удоволствие и правила услуги, сега на старини му причиняваше големи неприятности. Естествено е, че безценният дъх на някое рядко вино се бе превърнал повече от всякога в абсолютно необходима утеха на кюрето на Клошмерл.

Той позна и други видове утеха благодарение на баронеса дьо Куртбиш, когато тя се установи окончателно в Клошмерл през 1917 година. Най-малко два пъти в месеца вечеряше в замъка, по покана на баронесата, където се отнасяха към него с уважение, оказано не толкова нему, Понос, колкото на Принципа, чийто селски представител беше („малко несръчен“, казваше зад гърба му знатната дама). Но той

не чувствуваше разликата и дори когато, съобразно благородническия принцип всеки да си знае мястото, това уважение му биваше изразено по-грубо, то радваше сърцето му. Там беше открил, вече на преклонна възраст, когато не очакваше никакви нови удоволствия, какво значеше истински вкусно месо, поднесено от опитни лакеи сред същинско великолепие от снежнобели покривки, кристални чаши и сребърни прибори, украсени с герб, боравенето с които го затрудняваше и същевременно очароваше. Към петдесет и петата си година кюрето Понос опозна по този начин блясъка на това социално съсловие, на което неосъзнато беше служил, проповядвайки примирението като християнска добродетел, така добре благоприятстващо процъфтяването на големите богатства, и простодушно се възхищаваше колко добър беше този ред, действащ под надзора на Провидението, защото позволяваше да се оказва голяма почит към един беден селски свещеник, усърден, според слабите си сили, в приложението на добродетелта.

В замъка за първи път прозря ясно изтънчените небесни удоволствия, които по-късно щяха да бъдат възмездие на праведниците. Неспособен да възприеме вечното блаженство, без да му придаде съответен материален израз, взаимствуван от земната действителност, кюрето Понос си беше представял смътно, че времето в рая ще се прекарва в безконечно пиене на клошмерлско вино и тъй като грехът не ще съществува, в позволени удоволствия с красиви личности, на които човек ще може по свое желание да променя пигментацията на кожата и да пооправя обема на формите. (Неизменното и скучно използване на Онорин беше разпалило в него силно желание за промяна, беше развило в него склонност към приумици и странни експерименти.) Бляновете му дремеха в едно ъгълче на съзнанието му, в което рядко надникваше. Когато искаше да им се порадва, послужваше си с ловка хитрина. Казваше си: „Да приемем, че съм на небето и че всичко е позволено.“ Мъглявината се изпълваше тогава с чудовищно приятни форми, където можеха да се различат части, взети от най-красивите му енориашки, части, държани под лупата на цял живот лишения и увеличени сто пъти под въздействието на един свръхчовешки мираж. Без да мисли за нищо лошо, той се забавляваше с тези картини под прикритието на условната си уговорка. Тези примамливи мъглявини му създаваха едно

абстрактно блаженство, на което не съответствуваше вече никакво по земному възприето желание. Ето защо към шестдесетте си години той можеше без риск да гали тези райски видения, след като всички източници на молитвеника му бяха изчерпани. Но той не злоупотребяваше с призоваването на тези видения, след които се чувствуваше отпаднал и смаян, защото откриваше колко тревожни възделения все още се въртяха в полушарията на един благочестив мозък.

И тъй, откакто кюрето Понос посещаваше баронесата, той си създаваше постепенно една по-възвишена картина за небето. Представяше си го украсено и мебелирано до безкрая като замъка на Куртбиш, най-разкошното жилище, което бе виждал. Вечните удоволствия си оставаха все същите, но дължаха някаква несравнима особеност на красотата на обстановката, на знатността на средата, на многобройната прислуга, свършена и мълчалива, която ги улесняваше. Що се отнася до личностите в тези развлечения, те не бяха от обикновен произход, а маркизи, принцеси с изтънчена прелест, които знаеха да заместят удоволствието от един остроумен разговор със сладострастни начинания, проявени по най-ангелски начин спрямо щастливците, които нямаше защо да се червят и да обуздават радостта си. Да му отпуснеш съвсем края — кюрето Понос не беше познал на земята това пълно удовлетворение, винаги въздържан от скрупули и от намръщените прелести на обекта, който миришеше повече на паркетин, отколкото на благоуханията на будоара.

Такъв беше духовно и физически кюрето Понос в 1922 година, помъдрял и улегнал от тежестта на годините. Неговият ръст, някога метър и шестдесет и осем, при последния преглед на военната комисия беше паднал на метър и шестдесет и два. Но диаметърът му при пояса се беше утроил. Здравето му беше доста добро, като се изключи задухът, кръвотеченията от носа, кризите на ревматизъм през зимата и през всички сезони — острите бодежи в областта на черния дроб. Добрият човечец понасяше търпеливо тези страдания, принасяше ги богу като изкупления и старееше в мир, защитен от едно безупречно име, неопетнено от никакъв скандал.

Да продължим сега нашата разходка, като завием надясно, излизайки от църквата. В първата къща, която срещаме, на ъгъла с

Уличката на монасите, се помещава „Галери Божолез“, най-големият магазин в Клошмерл, с най-многобройна клиентела, най-посещаващият. В него може да се намери най-модното, тъкани, шапки, конфекция, манифактура и плетива, по-изтънчени бакалски стоки, фини напитки, играчки, домакински потреби. Човек може да си набави по поръчка чрез него каквато и да е стока, която не се доставя редовно в градеца. Това хубаво търговско заведение по онова време дължеше процъфтяването си на една личност, която привличаше всички.

На прага на „Галери Божолез“, родена от огъня, с коси от пламъци, откраднати от звездите, човек можеше да се любува на Жудит Туминьон с пламтящите къдрици. Недодяланите я наричаха червенкоса от глупаво опростенчество, и „рижавата“ — от яд. Трябва да се прави разлика. Има по-тъмно червени, има керемиденочервени, с таква едно неприятно, убито червено, чиито коси сякаш са пропити с някаква тръпчива мазнина. Напротив, косата на Жудит Туминьон беше от червено злато, с онзи оттенък на малките жълти сливи, обагрени от слънцето. Всъщност тази жена беше руса, с цвета на меда под мишниците, но беше на апогея на русотата си — ослепителен апотеоз на най-топлите тонове, именно онова, което наричаме венецианско русо. Тежкият златозарен тюрбан, които украсяваше главата ѝ и угасваше в сянката на тила ѝ в умиращи, меки багри, привличаше всички погледи, и всички погледи, пленени, се задържаха с удоволствие на нея, плъзгаха се от главата до петите, намирайки навред основания за едно неизразимо възхищение, на което мъжете тайно се наслаждаваха, без при това да успеят да прикрият външните му признаци пред жените си, станали прозорливи поради някакво предчувствие, породено в техните утробы, което им разкриваше наглата узурпаторка.

Понякога на природата ѝ прави удоволствие да създаде нещо чудесно, без да се съобразява с възможности, обществено положение, образование, богатство. Това творение на всесилната ѝ прищявка тя поставя там, където пожелае — тук го превръща в овчарка, там в циркова артистка и чрез тези предизвикателства придава нова устремност на социалната гравитация, подготвя нови размествания, нови присадки, нови пазарлъци между желанието и алчността. Жудит Туминьон беше олицетворение на едно от тези чудеса, които рядко са съвсем сполучливи. Хитрата съдба я беше поставила в центъра на

градеца, в положението на любезна търговка — зле устроена привидност, тъй като главното ѝ предназначение, прикрито, но дълбоко човешко, беше да играе ролята на възбудителка на любовни пориви. Макар че беше дейна за своя сметка и че вършеше това на драго сърце, участието ѝ в общия сбор на клошмерлските ласки представлява дребна работа в сравнение с алегоричната и възбудителна функция, която изпълняваше в този край. Тази сияйна, тази пламтяща жена, беше същински факел, закръглена весталка, която даваше пример, натоварена от някое езическо божество да поддържа в Клошмерл огъня на зачатieto.

За Жудит Туминьон може смело да се говори като за шедьовър. Под очарователните ресни на косата възширокото ѝ, но с приятен овал лице, с яки челюсти, с безупречни зъби на ядачка с добър апетит, със сочни, постоянно навлажнявани с език устни се оживяваше от две черни очи, които чрез контраста си подсилваха още повече неговия блясък. Не може да се навлезе в подробностите на това толкова опияняващо тяло. Извивките му бяха така очертани, че погледът неизбежно ги обхождаше докрай. Създадено беше сякаш с общите усилия на Фидий, Рафаел и Рубенс, тъй като формите му бяха изваяни със съвършено майсторство, което никъде не беше проявило скъперничество, а, напротив, с твърде голямо умение беше подсилило изобилието, та по този начин да даде на желанието по-очебийни знаци. Гърдите образуваха два божествени морски носа, навред човек откриваше малки възвишения, примамливи устия със заливчета, меки кръстовища, хълмове и приятни поляни, където поклонниците можеха да се спрат с благоговение и да утолят жаждата си от освежаващите извори. Но достъпът до всички тези многобройни места беше забранен без пропуск, който се даваше твърде рядко. Погледът можеше да прелита над тях, да зърне ненадейно някое по-прикътано ъгълче, да погали някой връх, но никому не беше позволено да навлезе реално в тях. А плътта ѝ притежаваше онази копринено мека, млечна белота, която правеше дрезгави гласовете на клошмерлци и пораждаше в тях желание за безразсъдни постъпки.

Упорствуващи в стремежа си да ѝ намерят някакви несъвършенства или недостатъци, жените чупеха зъби и нокти върху тази броня от безупречна красота, която пазеше душата на Жудит Туминьон — нейната снизходителност бликаше от хубавите ѝ устни,

изразена в спокойни и великодушни усмивки, пронизващи като ками слабо търсената плът на ревнивките.

Жените в Клошмерл, поне тези, които все още участваха в любовното съревнование, ненавиждаха тайно Жудит Туминьон. Несправедлива, неблагодарна омраза, защото нямаше нито една измежду тези намусени жени, която да не ѝ беше задължена — разбира се, със съдействието на благоприятстващата замените тъмнина — за любезности, отклонени от истинския им адрес, и които се стремяха да го достигнат със случайни средства.

„Галери Божолез“ се намиреше на такова място в центъра на градеца, че мъжете в Клошмерл минаваха почти всеки ден край него, открито или крадешком, безсрамно или лицемерно, според характера, името и службата си, за да заглеждат Олимпийката. Обхванати от внезапен и силен глад при вида на тази плът за пиршества, те се прибираха изпълнени с повече храброст, за да погълнат безвкусната чорба на законните действия. В старото гърне на домашното варено говеждо мисълта за Жудит беше черен пипер, екзотична подправка. В нощното клошмерлско небе нейните цъфтящи прелести образуваха блестящо съзвездие на Венера, пътеводна полярна звезда както за нещастниците, загубили се из пустинни краища до безжизнени свадливи жени, така и за младите хлапаци, умиращи от жажда в задушната самотност на боязливостта. От вечерната до утринната камбана цял Клошмерл почиваше, сънуваше и се трудеше под знака на Жудит, усмихнатата богиня на приятните ласки и на добре изпълнените задължения, дарителка на илюзии на всички мъже с добра воля, които полагаха храбри усилия. Благодарение на достойнствата на тази чудодейна жрица, нито един клошмерлец не беше останал с празни ръце. Преливащата огряваше и заспалите старци дори. Не криеше от тях нищо от изобилието на своето тяло — великодушно надвесена над тези стари Боозовци [Библейска личност, оженил се на преклонна възраст за младата Рут. — Б. пр. (Вооз в българския текст на Библията — Сашо)], зиморничави, беззъби и с вресливи гласове, Рут предизвикваше в тях слаби трепети, които им доставяха малко радост преди студения гроб.

Искате ли да си представите още по-добре хубавата търговка по времето, когато тя се намиреше на върха на своята красота и слава?

Прочетете тогава какво ни разправя за нея полският пазач Сиприен Босолей, който винаги е обръщал голямо внимание на клошмерлските жени, от професионална старателност, както твърди сам той. „Когато жените си стоят кротко, всичко е наред. Но за да си стоят кротко, мъжете не бива да бъдат мързеливци.“ Хората разправят, че самият Босолей бил в това отношение отзивчив и състрадателен труженик, същински брат, винаги готов да окаже помощ на поотслабналите клошмерлци, чиито жени ставали прекалено нагли и кресливи. Впрочем полският пазач криеше тези малки услуги, оказани на приятели. Нека го оставим да разкаже простичко нещата:

— Тази Жудит Туминьон, когато се смееше, господине, цялата хубаво олигавена вътрешност на устата ѝ се виждаше, и зъбите ѝ, подредени от край до край, и хубавият ѝ език в средата, широк и спокоен, който те караше да примреш от лакомия. Тази зейнала и влажна усмивка на Жудит навяваше разни мисли в главата. Ала усмивката не беше всичко. Имаше тя и други тайни начини, с които да подкрепи обещанието. Това проклето създание, господине, може да се каже, беше направило всички мъже в Клошмерл да се поболят по нея!

— Да се поболят ли, господин Босолей?

— Да се поболят, господине, точно така! Поболяха се от въздържане да не посегнат към някои места! А какви местенца имаше тя за ръката, тази жена, такива, каквито у никоя друга не съм виждал! Колко пъти, господине, съм я наричал курва вътре в себе си и ми е било много приятно да я обиждам, за да си отмъстя, задето все мислех за нея, след като я видех. А пък да се мъчиш да не мислиш за нея, след като си я видял, беше съвсем невъзможно. Много обидно ти ставаше от всичко това, което ти навираше в очите, като се правеше, че не показва нищо, а отпускаше на воля хубавия си задник под прилепналия плат, тикваше ти под носа цяла кошница гърди и използваше, че онзи суджук Туминьон беше край нея, и човек не можеше да ѝ направи и най-малкия комплимент, мръсницата ѝ една! Също като някой съвсем изгладнял ставаше човек, когато Жудит минеше край него и го караше да одушва припасите ѝ от хубаво бяло и крехко месо — а пък пипането беше забранено, дявол да го вземе!

Накрая взех да не ходя при нея. Лошо ми ставаше, като я виждах, тази жена. Заливаха ме някакви такива горещи вълни и ме замайваха така, както ми стана например, когато почти слънчасях. В годината

преди войната беше много топло. Трябва да се каже, че това начало на слънчасване е поради фуражката, която държи дълго време главата затворена, без въздух. По време на големи горещини, както се случва при сушави години, ако трябва да ходите след това по силно слънце, не бива да пиете вино над десет градуса. А него ден бях пил при Ламолир едно около тринайсет-четиринайсет градуса, две стари бутилки, беше ги извадил от избата си за мен, понеже ми беше задължен заради една услуга, както се случва често, когато човек е полски пазач, а това ви дава власт и възможност да оставите на мира хората или да ги въртите както си щете, според това, накъде ви е угодно, насам или нататък, и дали мутрата им ви се харесва или не ви се харесва...

Но време е да се върнем към Жудит Туминьон, императрица на Клошмерл, на която всички мъже плащаха дан в желание, а всички жени — в глуха омраза, която ги караше всеки ден да се молят дано язви и косопад опустошат това безсрамно тяло.

Най-яроствната клеветница на Жудит Туминьон се наричаше Жустин Пюте, нейна непосредствена съседка, полковничка на добродетелните жени в Клошмерл, която от своя прозорец можеше да наблюдава задната част на „Галери Божолез“. От всички омрази, които търговката трябваше да понася, омразата на старата мома се очертаваше като най-зорката и най-действената, защото черпеше невиджани сили от благочестието, но безспорно също така и от една неизлечима девственост, принос към прославата на Църквата. Затворила се в крепостта на непревземаемата си добродетелност, тази Жустин Пюте цензурираше строго нравите в градеца и най-вече нравите на Жудит Туминьон, чието обаяние, радостни възклицания и напевен смях бяха за нея болезнени и всекидневни обиди. Хубавата търговка беше щастлива и го показваше. А това е нещо, което трудно се прощава.

Титлата официален притежател на хубавата Жудит принадлежеше на Франсоа Туминьон, съпругът ѝ. Но деен неин притежател, комуто се отплащаше със същото, беше Иполит Фонсиман, секретар в мировия съд, високо, мургаво и хубаво момче, с гъста и леко къдрава коса, който дори в делник носеше маншети, необикновени вратовръзки (поне за Клошмерл) и беше на пансион, понеже беше ерген, в странноприемницата на Торбейон. Налага се

безспорно да кажем как Жудит Туминьон стигна до тази забранена любов, която все пак ѝ доставяше големи и чести радости, извънредно полезни за тена и настроението ѝ. От това настроение печелеше слепият Франсоа Туминьон, който по този начин дължеше на опозоряването си завидното спокойствие, на което се радваше в къщи. В бъркотията на човешките отношения тези безнравствени връзки са, за съжаление, твърде често явление.

От тъмен произход, Жудит отрано трябваше сама да се грижи за себе си. За едно отворено и хубаво момиче като нея това не беше трудно. На шестнайсет години тя напусна Клошмерл и отиде във Вилфранш, където се настани при една своя леля и работи последователно на няколко места като прислужница в кафене или хотел и като продавачка в магазин. Навсякъде остави дълбоки следи, навсякъде преминаването ѝ предизвика такива разстройства, че повечето от работодателите ѝ предложиха да напуснат жените си и да заминат с нея, като отнесат със себе си само банковата си сметка. Тя отхвърли гордо предложенията на тези важни, но отчайващо коремести мъже, защото обичаше любовта в чисто състояние, в образа на един красив младеж, освободена от всякакъв досег с парите, с които физически не можеше да се съгласи да я слее. Поведението ѝ беше продиктувано от това нейно отвращение. Най-важното нещо за нея беше да бъде много обичана, но по начин, който да не бъде нито бащински, нито твърде сантиментален. Изпитваше повелителна потребност, и то от такова естество, че пред богатството предпочиташе пълната забрава на това си искрено отдаване. Нямахше ден от живота си, в който да не бе познала радости, завършили впрочем с раздираща мъка. Дотогава тя бе имала няколко любовници и известен брой кратки увлечения.

В 1913 година, на 23 години, възхитително разцъфнала, тя се появи отново в този край, където завъртя главите на всички. Особено един клошмерлец се влюби до полуда в нея — Франсоа Туминьон, синът на „Галери Божолез“, сигурен наследник на солидно търговско заведение, който се готвеше да се сгоди за Адел Машикур, друго също така хубаво момиче. Той я изостави, за да задява и умолява Жудит, която, неизлекувана все още от едно разочарование и може би зарадвана от възможността да отнеме това момче от съперницата си или от желание да се установи окончателно някъде, се съгласи да се

омъжи за него. Обида, която Адел Машикур, станала десет месеца по-късно Адел Торбейон, не ѝ прости никога. Не че изместената съжеляваше за своя първи годеник, тъй като Артюр Торбейон беше безспорно по-хубав мъж от Франсоа Туминьон. Но оскърблението беше от рода на онези, които една жена не забравя никога и които изпълват свободното време на цял един провинциален живот. Съседството на странноприемницата с „Галери Божолез“, разположени една срещу друга през улицата, благоприятствуваше тази злопамятност. Застанали на своя праг, двете дами се виждаха по няколко пъти на ден и всяка от тях жадно и изпитателно се взираше в красотата на другата с надежда да открие пукнатини. Карезът [или гарез, тур. — по Найден Геров: „има гарез някому или гоня гарез някому — яд ме е на него за нещо, та гледам да му правя зло за отвъръщане“ — Сашо] на Адел правеше задължително пренебрежението на Жудит. Когато се зърваха, двете жени си даваха вид, че са много щастливи, а това беше много ласкателно за мъжете им; двете дами си съперничеха в потайни блаженства.

Още същата година, в която Туминьон се ожени, майка му умря и Жудит се озова пълна господарка на „Галери Божолез“. Надарена с търговски усет, тя разшири дейността на магазина. Отдаваше му много от времето си, защото Франсоа Туминьон никак не я интересуваше. Във всеки случай той излезе отчайващо слабават. И на туй отгоре, при цялата си несръчност, този нещастник се отличаваше с една твърде обезсърчаваща птича припряност. Жудит свикна да ходи веднъж в седмицата било във Вилфранш, било в Лион, по търговски работи, както казваше тя. Войната довърши Туминьон като го направи съвсем немощен, а на туй отгоре и пияница.

В края на 1919 година Иполит Фонсиман се появи в Клошмерл, нае квартира в странноприемницата и почна веднага да дири допълнителни насъщни удобства, които бдителната подозрителност на Артюр Торбейон не му позволяваше да потърси при хазайката си, което би било най-просто. Захвана да ходи в „Галери Божолез“ за дребни покупки, чието настойчиво повторение заприличваше на мадригал [Късо лирическо любовно стихотворение с игриво, шеговито съдържание. — Б. пр.]. Купувайки всеки път по един брой, той се снабди с осемнайсет копчета на винт, неща, които ергените много

употребяват, тъй като няма кой да се грижи за тях. А това кара жалостивите особи да казват: „Жена ви трябва на вас“, а обиграните момчета пък им отговарят пламенно: „Жена като вас“. Очите на хубавия секретар бяха изпълнени с ориенталска нега. Те направиха силно впечатление на Жудит, възвърнаха цялата онази буйност на младостта, обогатена от опита, който единствено зрелостта може да даде.

Скоро забелязаха, че в четвъртък, деня, в който Жудит вземаше автобуса за Вилфранш, Фонсиман неизменно заминаваше с мотоциклета си и прекарваше деня извън града. Направи впечатление също така, че хубавата търговка почна да кара много често велосипед, уж поради здравословни причини, но тази грижа за здравето я отвеждаше винаги на пътя, който води право към гората Фон-Мусю, където намират убежище клошмерлските влюбени. Жустин Пюте откри, че секретарят на мировия съд се промъкваше след падането на нощта по Уличката на монасите чак до малката вратичка, през която се влизаше в двора на „Галери Божолез“, когато Туминьон закъсняваше в кръчмата. Най-сетне някои хора твърдяха, че са виждали секретаря на мировия съд и търговката на една лионска улица, по която имало много хотели. Оттогава никой вече не се съмняваше в злочестината на Туминьон.

В 1922 година, три години, откакто тази безсрамна връзка продължаваше, вече не ѝ обръщаха никакво внимание. Общественото мнение дълго беше очаквало някакъв скандал, дори може би и драма, сетне, като видя, че виновниците си бяха добре устроили нелегалността и че се чувствуваха отлично в нея, им обърна гръб. Единственият, който не беше посветен в тази работа, беше самият Туминьон. Той беше направил Фонсиман най-близък свой приятел, канеше го постоянно в дома си, много горд, че можеше да му покаже Жудит. Стигна се дотам, че Жудит счете за необходимо да се намеси — каза, че момъкът идвал твърде често у тях и в края на краищата хората щели да почнат, да клюкарствуват.

— Да клюкарствуват за кого? Да клюкарствуват за какво? — запита Туминьон.

— Този Фонсиман и аз... Добре разбираш какво могат да си помислят. Онази Пюте не би могла да се лиши от удоволствието да каже, че ние двамата с него спим заедно...

Тази мисъл се стори много смешна на Туминьон. Той претендираше, че познава жена си по-добре от всеки друг и че нямаше друга жена, която така да не обича да спи с мъж, както неговата, дявол да го вземе! Не й беше приятно да спи с мъж, винаги беше казвала това, и то не от вчера и днес. Той пренесе яростта си върху бърбривите зложелатели.

— Ако някога чуеш някого, че разправя такива неверни работи, само ми го прати. Чуваш ли? Ще види той кой съм аз!

И тъй като случаят нагласява винаги както трябва нещата, тъкмо в този миг влезе самият Фонсиман. Туминьон го посрещна радостно:

— Господин Иполит, слушайте какво ще ви кажа аз на вас. Изглежда че спите с Жудит сега, а?

— Че аз... — заекна секретарят на мировия съд и почувствува, че се изчервява.

— Франсоа, хайде Франсоа, не говори глупости! — извика бързо Жудит и също се изчерви, сякаш от свян, в желанието си да разсее недоразумението.

— Остави ме да му кажа, боже мой! — отвърна упорито Туминьон. — На човек не му се отдава често случай да се посмее в този град на глупаци! Хората, изглежда, разправят, че сте си опекли работата с Жудит. Не е ли смешно това?

— Франсоа, мълчи! — повтори изменницата. Но мъжът й се беше разпалил и не прояви никаква сдържаност.

— Какво ще кажете, господин Иполит, хубава жена ли е, според вас, Жудит? Добре, ама това не е жена, а парче лед. Ако някога успеете да я размразите, ще ви се отплатя както трябва за направената услуга! Не се стеснявайте. Ето, оставам ви с нея. Трябва да отида при Пиешу. Възползвайте се, господин Иполит. Покажете дали сте по-обигран от мен.

И той затвори вратата на магазина, след като поръча още веднъж на жена си:

— Когото чуеш, че приказва така, ще го пратиш при мен. Чуваш ли, Жудит?

И хубавата търговка люби този път хубавия секретар на съда с невиджана дотогава жар! Това доверчиво разбирателство създаде трайното щастие на три същества.

IV

НЯКОИ ВАЖНИ КЛОШМЕРЛЦИ (ПРОДЪЛЖЕНИЕ)

Трийсет метра по-нататък от „Галери Божолез“ се намира пощата, под ръководството на госпожица Вужон, а десет метра по-нагоре — тютюнопродавницата, където седи госпожа Фуаш. Ще имаме случай да поговорим отново за тази личност.

До магазинчето за тютюн къщата на доктор Мурай изпъкваше веднага с голямата си медна табелка и металическата рулетка на гаража в приземието, единствено дотогава подобно приспособление в Клошмерл.

Самият доктор Мурай не се отличавате от другите хора. На петдесет и три години беше як, червендалест, кресльо, свободомислещ, и грубиян — казваха съвсем тихо болните. Упражняваше професията си с някакво чувство на фатализъм, като предоставяше инициативата и грижата за крайния изход на природата. Беше окончателно възприел този метод след петнайсетгодишни опити и статистики. Като млад лекар доктор Мурай извърши по отношение на телесното здраве същата грешка, каквато извърши като млад свещеник кюрето Понос по отношение на душевното здраве: поиска да прояви усърдие. Атакува болестта с въображение, със смели диагнози и мощни терапевтични контраофанзиви. Тази система му коства двайсет и три на сто загуби при тежки случаи, съотношение, което бързо бе сведено на девет на сто, когато реши да се придържа о констативната медицина, както обикновено правеха колегите му от съседните райони.

Доктор Мурай пиеше с удоволствие, имаше особено увлечение, нещо рядко за Клошмерл, към аперитивите, привичка, придобита през време на следването му, което бе много продължително и бе посветено по равно на кръчмите, конните надбягвания, покера, къщите за удоволствия, екскурзиите и факултета. Въпреки това клошмерлци уважаваха своя лекар, като си казваха, че рано или късно ще му паднат

в ръцете, и тогава би могъл да си отмъсти за някоя обида чрез мръсно рязване на цирей или чрез диво изтръгване на зъб. И наистина докторът извършваше най-грубата работа по клошмерлските челюсти, сиреч, вадеше зъби, като за тази цел си служеше с първобитни и ужасни инструменти и боравеше с тях с несломима ръка, която никога не отстъпваше. Считаше лекуването и пломбите на зъбите за труфила на шарлатаните, а анестезията за излишно усложнение. Смяташе, че болката е противоотрова сама за себе си и че изненадата е отлично спомагателно средство. Изхождайки от наблюденията си, беше си изработил кратка, и общо взето, ефикасна операционна техника. Върху обезобразената от отока буза нанасяше без предизвестие страхотен удар с юмрук, който почти смазваше пациента. В разтворената от болезнените викове уста напъхваше клещите си чак до кътниците и дърпаше на пресекулки до пълно разтрошаване на зъба, без да го е грижа за периоститите [Възпаление на обвивката на костите. — Б. пр.], за бликащата гной и писъците. Пациентът се изправяше толкова зашеметен, че плащаше веднага, нещо съвсем необичайно в Клошмерл.

Такива твърди методи подсилваха уважението. Никой в градеца не би дръзнал да се възправи срещу доктор Мурай. Но той сам избираше своите врагове и кюрето Понос беше един от тях — впрочем той му стана враг съвсем неволно, само защото се беше намесил в нещо, което не му влизаше в работата, за корема на Сидони Сови. Тази история заслужава да бъде разказана. Но трябва да я чуете от устата на Бабет Манапу, един от най-добрите езици на Клошмерл, която се е специализирала в някои от тези истории. Нека я чуем:

— На Сидони Сови, такава, коремът ѝ почна да става ей такъв голям. На нейната възраст, нали така, нямаше опасност да е прегрешила. Доста езици разправяха, че Сидони навремето, когато била млада, дявол криела под полата си. Но това са работи, които не могат да се проверят, твърде отдавнашни неща. Една жена, мине ли шейсетте, никой вече не си спомня какво е вършила, когато е била момиче. Право казано, и добро да е направила, и зло да е правила, все това си е сега, когато не може да направи нищо. За това, което е направил, или за онова, което не е направил, съжاليا повече човек?

И така, значи, ето ти я и Сидони с нейния корем, който растеше като тиква на слънце. Но там е работата, че поради корема си не

можеше да ходи вече по нужда. Беше ѝ станало задушаване на червата...

— Искате може би да кажете запушване на червата, госпожо Манапу?

— Точно така, както вие го казвате, добри ми господине, точно така го каза и докторът. Рекох задушаване, понеже и то е пак подуване. Но изглежда, че подуването на корема не го наричат така, както подуването на бузата, да речем. И тъй, този корем почна доста да тревожи децата на Сидони, особено Алфред. Надвечер най-сетне се решил да я попита: „Не се ли чувстваш нещо добре, а, майка ми? Може би не ти е добре, като че ли си малко гореща?“ Само това ѝ рекъл, а Сидони не отвърнала ни да, ни не, защото и на нея не ѝ било ясно какво ѝ ставало в корема. Но ето че през нощта я затресла такава лиша треска, че чак леглото ѝ скърцало. Децата ѝ почакали още, до 9 часа, за да бъдат съвсем сигурни, че няма да оздравее от само себе си, за да не хвърлят на вятъра пари за една визита. Тогава Алфред най-сетне казал, че не трябва да се мисли за разноските и че ще бъде по-християнско да доведат лекаря.

Познавате ли доктор Мурай? Много го бива в наместването на счупени ръце и крака, няма какво. Той намести крака на Анри Бродкен, дете падна от стълбата, когато брулеше орехи, и ръката на Антоан Патриго, когато беше ударила лошо машината на един камион. Но по болестите на вътрешностите е по-слаб, отколкото по счупванията доктор Мурай. И тъй, пристига, значи, той у Сови и повдига завивката на Сидони. Веднага разбрал всичко.

— Ходи ли по нужда? — запитал.

— Никак не ходи! — отвърнал Антоан. Като свършил с опипването на Сидониния корем, който бил твърд като бъчва и толкова голям, ни повече, ни по-малко, докторът казал на децата: „Да излезем навън!“ Когато всички излезли на двора, Мурай рекъл на Алфред:

— Така както е сега, все едно, че е умряла.

— Поради корема ли? — запитал Алфред. — Какво има вътре?

— Газове — отвърнал доктор Мурай. — Или ще ѝ пукнат корема, или ще я задушат. Или едното, или другото, скоро ще стане.

И като казал това, доктор Мурай си тръгнал с вид на човек, който е съвсем сигурен в думите си. Помислете, това са думи, за които се

заплаща по двайсет франка на лекаря, защото той има автомобил да ви ги донесе чак у дома — но това е срамота най-сетне! Особено когато тези думи са лъжливи, както е било в случая, и ето доказателство за това, ей сега ще видите.

— Е, какво, нещо не е в ред ли? — запитала Сидони Алфред, когато той се върнал от двора.

— Никак не е в ред! — отвърнал той. По начина, по който Алфред приказвал, веднага разбрала, че работата скоро можела да тръгне зле и дори съвсем да не върви. Трябва да се каже, че Сидони беше станала много набожна жена, щом като стана на възраст, когато вече не ѝ запретваха полите. Когато видяла, че е на път да се раздели с компанията, поискала да повикат свещеника, нашето кюре Понос, вие го знаете.

Когато викат кюрето в някоя къща, това значи, че лошото е дошло. И ето ти го, значи, пристига полекичка и кюрето Понос с благите си приказки, и пита какво не е в ред. Разправят му какво е положението с корема на Сидони, че не ще да работи и че доктор Мурай я бил вече отписал. И тогава кюрето Понос поискал да повдигнат завивките, за да види корема на Сидони, и това много изненадало всички. Но Алфред веднага си рекъл, че това не ще да е от любопитство в състоянието, в което била горката старица. И тогава кюрето Понос почнал да ѝ опипва корема на Сидони съвсем по същия начин, както направил и доктор Мурай. Но с кюрето Понос работата е по-друга.

— Разбрах — рекъл. — Ще я оправя. Имате ли зехтин за салата? — запитал той Алфред.

Алфред донесъл цяло шише, пълно догоре. Кюрето Понос налял две големи чаши зехтин и накарал Сидони да ги изпие. Посъветвал я освен това да казва молитви колкото се може повече, та и всеблагият господ да има пръст в тая работа — в благоразположението, дето ще ѝ стане, като се отпусне коремът. И след това кюрето Понос си тръгнал съвсем спокойно, като им казал да чакат и да не се тревожат много-много.

На Сидони коремът ѝ проработил, както казал Понос, и то така здравата, че не могла повече да се сдържа, и всичко, с което се била натъпкала, и лошите газове също почнали да излизат с голям шум и миризма, можете да си представите, нали? На улицата смърдяло, както

когато чистят гиризите [гириз — тур. помийна яма, шахта за отпадъчни води — Сашо], наистина голяма работа била тая, и всички в долния град казвали: „На Сидони коремът ѝ олеква!“ И така хубаво ѝ олекнало на Сидони, че след два дни нахлузила своето карако [Връхна женска дреха. — Б. пр.] и тръгнала чевръсто из Клошмерл да разправя навред, че доктор Мурай искал да я затрие и че кюрето Понос направил някакво чудо на корема ѝ със светен зехтин за салата.

Тази случка с корема на Сидони, която оздравя като по чудо със зехтин и молитви, сами разбирате, нали, вдигна много шум в Клошмерл и даде добра лашка на работите на всеблагия господ. Именно оттогава хората почнаха да са добре с кюрето Понос, дори и тези, дето не ходят на църква, и да го викат при болест често пъти преди доктор Мурай, който се показва малко като дръвник в цялата тази история. И затова винаги го е яд на кюрето Понос и оттогава двамата никак не се разбират, без кюрето да има вина в това, а кюрето иначе е много добър човек и добър познавач на божолезкото вино, както казват лозарите.

Аптекарят Поалфар беше странен човек — слаб, безцветен и унил. Имаше буца колкото голяма слива точно на темето си, там, където свещениците бръснат косата си, и постоянната грижа да прикрие тази издатина го принуждаваше да носи винаги кепе като жельдова шапка, нещо, което му придаваше тъжен вид на алхимик. Наистина обстоятелствата в неговия живот се бяха стекли печално, но той живееше в скръбта най-вече по призвание. Отчаянието при него беше просто вродено състояние — не си спомняше да е виждал някога майка си да се смее, не беше познал баща си, починал много млад от скука може би или за да се отърве от една безупречна съпруга, чийто вид пораждаше в него желание да отиде другаде, та ако ще и в чистилището дори. Поалфар беше наследил от майка си способността да излъчва една съсипваща сивота, а пък животът, който предлага на този род дарба достатъчно случаи за проявление, му създаде отрано поводи за продължителни стенания. Ето с две думи неговата история.

Преди да дойде и да се установи в Клошмерл, Диьодоне Поалфар поиска ръката на една красива млада девойка, сираче, чиято бедност и добрите съвети на настойниците ѝ, бързащи да я нагласят някъде, не ѝ позволяваха да отхвърли едно почтено предложение. Младото момиче

беше получило религиозно възпитание при монахини. В последния момент, след като запали голяма свещ в църквата, то реши съдбата си на язъ-тура с една монета. Язъ — ще влезе в манастир; тура — ще се омъжи за Поалфар. Виждаше само тези два изхода, и то главно поради заплахите на настояниците си, макар че нито единият, нито другият ѝ се нравеха. Монетата показва тура. Девойката сметна, че това беше израз на волята божия. Омъжи се за Поалфар. Той така я съсипа от скука, че тя скоро умря, също така колкото се може по-бързо, като остави една дъщеря, нейно подобие, повод за нескончаема скръб за вдовец, защото му напомняше майката.

След смъртта на жена си Поалфар си подреди така живота, че да може да си плаче на воля. Изпрати момиченцето в пансион и натовари един помощник да го замества в аптеката, чийто редовен приход беше осигурен чрез едно споразумение с доктор Мурай, комуто даваха процент върху рецептите. Разполагащ с времето си, аптекарят отиваше често в Лион, подтикнат от сантиментални и сексуални нужди от особен характер. Оставяше се да го отвеждат със себе си случайни особи, от които изискваше твърде странен вид услуги — трябваше да легнат голи под плътно прилепнал по тялото им чаршаф, неподвижни като труп, със склопени очи и събрани върху едно разпятие ръце, което аптекарят винаги носеше в себе си. А той коленичеше край леглото, в нозете им, и хлипаше. Напускаше съвсем бледен възкръсналите хубавици, и то за да отиде на гробищата, където го тласкаше нещо като колекционерска страст. Подбираше редките надгробни надписи, записваше си ги в бележник, за да обогати с тях един сборник, от който черпеше материал за особени злокобни мечтания през дългите си безсънници в Клошмерл.

Тафардел високо уважаваше Поалфар, чийто мрачен вид допадаше много на неговия тържествен вид. Той идваше често в аптеката и никога не му омръзваше да разчита научните надписи по шишетата. Поалфар беше също така предмет на нежна симпатия от страна на някои госпожици от Клошмерл, достигнали крайния предел, когато една стара мома все още може да се пласира на един не особено приятен вдовец с уталожени чувства, с установени мании, който има най-вече нужда от съпруга за поддържането на бельото си, поставянето на лапи и за взаимни оплаквания. Възползувайки се от това, че сами определяха крайния срок на закъснялата си и самопожертвувателна

съблазън, някои от тези госпожици съвсем прекаляваха с продължаването му, при все че появата им не би зарадвала нито корабокрушенеца на безлюдния му остров, нито би смутила отшелника в пустинното му убежище. Те бяха редовни клиентки — носеха шишенца с урина и малки неудобни интимни неща, идваха да се консултират за невинни болести с надежда, че клепачите на изпълнените с носталгия очи на аптекаря щяха най-сетне да се повдигнат, и за тази си милосърдна мисия бяха готови да пожертвуват съкровищата на едно непокътнато целомъдрие.

Но Поалфар ограничаваше изследванията си в определена област, без да се разкрива повече, отколкото беше абсолютно необходимо. Откриваше равнодушно дерматозите, следите от албумин, артрит и диабет, последиците от запек, дейността на жлезите, тежките нервни отражения на безплодието, като намираще в самото установяване на тези физически нещастия поводи за едно все по-нарастващо отчаяние, което го правеше все по-мрачен. Педантичният начин, по който си миеше ръцете, след като се бе докосвал до тези изгарящи неща, жестоко обезсърчаваше. А и заключенията му бяха пропити с най-черен песимизъм.

— Неизлечимо! — казваше той. Но подаваше някакво шишенце на болната с думите. — Опитайте това. Обикновено се дава това. Веднъж на десет случая има полза.

По-дръзките го питаха, намигвайки му съучастнически:

— Ще ми направите ли едно малко намаление в цената, господин Поалфар? Като за мен...

Аптекарят оглеждаше учудено разкривената в гримаси прелест на особата, изумителната ѝ шапка, старомодните плисета на роклята ѝ и се осведомяваше:

— Може би сте включена в списъка на бедните в нашата община?

Подобни грешки му бяха създали, без сам да знае това, няколко неприятелки от най-упоритата и най-дейна порода — неразбраните, с които са се подиграли. Тези възмутени бдителни личности разправяха скришом, че не всички бърканици на Поалфар имаха фармацевтичен характер. Криеше играта си този плачлив вдовец, но хората бяха забелязали вече какви жени предпочиташе да кани в задната стая на магазина си — хубавици с изхвъркнали задници, дебели безсрамни

бабанки, от ония, дето ходят без гащи и са всякога готови да се захият като пълна месечина на мъжете, и за тях това е по-лесно, отколкото да се прекръстят. Знаеха ги те, тези жени, и Поалфар също го знаеха. На този тъжен човек му трябваше отпуснатото изобилие на дебелините, за да се поразвесели малко, ето всичко. И все пак на тези бърборки не им хващаха много вяра в Клошмерл, където аптекарят вдъхваше страхопочитание. Мурай боравеше със скалпела, Понос с последното причастие, а Поалфар боравеше с арсеника и цианкалия. Мрачното изражение му придаваше вид на отровител, с когото хората считаха за благоразумно да бъдат в добри отношения.

До аптеката с прашните витрини, където екзематозни (произведение на публицистичното изкуство) яростно се чешеха, един доста по-различен магазин привличаше погледите с искрящия си никел, с табелките си, със снимките и спортните си съобщения, залепени на стъклата. Едно блестящо съоръжение, лелеяна мечта на всички младежи в Клошмерл, заемаше почетно място на витрината — един велосипед от прочутата марка „Суперас“, модел „Обиколка на Франция“, във всяко отношение равен, уверяваха каталозите, на колелата на най-изтъкнатите колоездачи.

Това беше магазинът на търговеца на велосипеди Фаде, по име Йожен, личност забележителна с умението си да яхва с подскок велосипед и с гъвкавата си отпусната походка на колоездач, нещо, което се считаше за връх на колоездачната изисканост. Йожен оказваше силно влияние върху младите хлапаци в Клошмерл, които смятаха за чест приятелството си с него. И то поради няколко причини. Най-напред свойствения само нему маниер да смачква артистично каскета си, да се „покрива с мушама“, както казваше той, а също така и начина, по който се подстригваше отзад на тила — подражаван от всички, но непостижим, защото клошмерлският бръснар успяваше да го осъществи така сполучливо единствено на главата на Фаде, особено подходяща за такъв тарикатски шик. Освен това като някогашен колоездач-състезател и самолетен техник Фаде си позволяваше в своите легендарни и постоянно дотъкмявани от повторение истории да проявява към големите звезди на циментовата писта и на въздуха някаква интимна свобода в изразите си. Но най-много за едно — имаше си и той своя голям подвиг, „онзи път, когато излязох втори след

колелото на Елегар, тогавашния световен шампион, говоря ти за 1911, в зимния колодрум“. Следваше описание на колодрума, където възторженото множество изпаднало в захлас, а сетне и думите на самия Елегар, който бил много изненадан: „Бях принуден да се изчерпя докрай!“ На младежите в Клошмерл не им омръзваше да слушат тази история, от която добиваха някаква представа за славата. Постоянно искаха да я повтори.

— Разкажи, Йожен, за онзи път, когато си бил втори след колелото на Елегар... За момчетата на Панам, я разправи!

— Ококориха очи, дадох им да разберат! — казваше Фаде с онова естествено пренебрежение на силните.

И разказваше още веднъж всички вълнуващи подробности, като завършваше винаги приблизително по този начин:

— Кой от вас, малките аверчета, ще почерпи по чашка?

Винаги се намираше някой жаден за вниманието на Йожен седемнадесетгодишен хлапак, който откриваше в дъното на джоба си необходимата сума. Тогава Фаде се провикваше, преди да затвори вратата на магазина:

— Ей, Тина, аз съм на надбягване!

След това побързваше да се отдалечи. Но често пъти недостатъчно бързо, за да избяга от един писклив женски глас, на Леонтин Фаде, жена му, която го упреkwаше:

— Пак ли ще пиеш с момчетата? Ами работата ти?

Един бивш постоянен посетител на колодрумите и летищата, който учеше цяла една младеж как да „обуздава женските“ (да скимтят на колене в краката ти, жените трябва да се влачат пред теб, за да можеш да кажеш, че си истински мъж!), една такава мастита личност не можеше да си позволи да уронват публично престижа му.

— Какво пак, Тина! — отвърщаше джентълменът в колоездачни гащи с най-доброто си тарикатско произношение. — Все трябва да те връща човек в пакета на колоната! Тури малко спирачките, че ще изхвъркнеш на завоя! Стискай се за финалния спринт, Тина!

Тези картинни отговори имаха истински успех сред една публика от младежи, които човек лесно можеше да удиви. Но трябва също така да се каже, че по-късно, когато Фаде оставаше насаме с Леонтин, гласът му не се чуваше, защото госпожа Фаде, жена методична и обичаща реда, без да се шегува, напомняше на мъжа си

взискателността на падежните срокове и на касата. Беше поела финансовото ръководство на фирмата Фаде, а това беше от голяма полза за търговския ѝ капитал, който Йожен с цялата си пламенност не би могъл да спаси, когато в края на всеки месец се появяваха старите господа с чанти, дошли да инкасират полиците. За щастие, клошмерлската младеж не знаеше тези дребни вътрешноадминистративни подробности. Доверчива, тя не можеше и да допусне, че някогашният близък другар на Навар и Гинемер, някогашният съперник на Елегар, в частния си живот биваше наричан „горкия глупак“, и нещо още по-невероятно — че приемаше това. Впрочем Фаде вземаше всички мерки да скрие разправиите с жена си.

— Гледай я ти! — казваше той. — Перчи се нещо пред хората Тина! Ама знам аз някои номера, за да я вкарам в пътя, и то кротката...

Циничният начин, по който намигаше с лявото си око, го освобождаваше от необходимостта да разкрие тайнствените средства, които използваше без свидетели. И благодарение на това можеше да властвува отвисоко над групата млади клошмерлски спортисти, които изпълваха всяка вечер магазина му. Но ледените погледи на госпожа Фаде успяваха накрая да прогонят я най-неустрашимите. Те повличаха със себе си Фаде и намираха убежище на главния площад в кафене „Чучулига“ при Жозет, жена с лоша репутация, където вдигаха такава страшна връва, че клошмерлците от квартала казваха: „Това е пак оная банда на Фаде!“ Ще видим по-нататък и тази група в действие.

На ъгъла, при големия завой, откъдето се открива изглед към долините чак до Сона, се намира най-хубавата богаташка къща в Клошмерл, чиято ниска каменна ограда е украсена с изящни железни решетки. Тази къща има голяма врата от ковано желязо, алеи, посипани с дребен светъл чакъл, гъсти лехи с цветя, най-различни видове дървета и английска градина, в която могат да се видят алея от габърви дървета, басейн, декоративни камъни и раковини, удобни кресла, крокет, едно висящо кълбо, в което градът се оглежда наопаки, и най-сетне разкошно външно стълбище с изградена над него стряха с жардиниери. В този кът приятното е поставено преди полезното, а това показва голям излишък на полезно, което позволява това пищно разточителство на една земя, подходяща за лозови насаждения.

Тук живееше нотариусът Жиродо заедно с жена си и дъщеря си Ортанз, деветнайсетгодишна млада девойка. Синът му почваше втората си година по риторика при йезуитите във Вилфранш след два съкрушителни провала на зрелостния изпит, позор, който криеха от клошмерлци. Извънредно мързелив ученик, той се очертаваше освен това и като разсипник и ужасно своенравна личност, обезсърчителни склонности за един младеж, от когото искат да направят нотариус. Нека разкрием, че младият Раул Жиродо, без някой и да подозира това, беше взел две решения — да не стане никога нотариус и да живее спокойно с богатството, натрупано от няколко поколения благоразумни Жиродовци, богатство, което би достигнало порочни размери, ако някой член от този род, оръдие на човешките повратности, не се появеше навреме, за да се заеме с преразпределението на тези блага — в недостатъчно количество другаде — в съгласие с духа на справедливост, който поддържа тайно равновесието в света. Раул Жиродо не изпитваше нужда от труд — навярно, злоупотребили твърде много в това отношение, дедите му не му бяха оставили и частица подобно желание. Още на петнайсетгодишна възраст, посветил на дълбоки и проникателни размишления върху живота свободното си време, което неговият мързел му предлагаше, той си постави две цели, по негово мнение единствено наистина достойни за един младеж от добро семейство — да притежава състезателен автомобил и руса любовница (много пълна), тази склонност към изобилна плът беше противодействие срещу пословичната мършавост на жиродовските жени. Този непокорен син мечтаеше да се отърси от всяко опекунство и да скъса с традициите на своето съсловие. Мамеха се, значи, относно твърдостта на характера на този безгрижен колежанин, защото той притежаваше сила, която щеше да сломи всеки, който би се опитал да му се противопостави. Раул Жиродо не взе никога зрелостния си изпит, но имаше винаги достатъчно пари в джоба си и по-късно се сдоби с кола и руса любовница, които, едната понесла другата, му помогнаха да направи бързо двеста и петдесет хиляди франка дългове, наистина и с помощта на покера. Що се отнася до младата Ортанз, тя също тръгна зле, и то само по своя вина, защото никога не бе страдала от липса на добри съвети. Но тя следваше до такава степен подтиците на своята опасна мечтателна природа, че четеше много, и то най-вече поети, и като последица от това Ортанз се

влюби в един беден момък, страст, която е най-голямото наказание за дъщерите, непослушали родителите си. Впрочем изпреварваме нещата, а това ни отклонява от разказа ни.

Странно семейство, освен това много богати, тези Жиродо бяха нотариуси от четири поколения насам. Прадядо им беше човек с хубава външност, със здрав разум, с откровен език. Но потомците му поради това, че се женеха по-скоро за богатства, отколкото за жени, изродиха породата си. Думите на Сиприен Босолей обясняват добре тази еволюция: „Жиродовци са изроди, които правят любов в цепките на касичките за пари.“ Парите могат да дадат всичко освен буйна кръв. По този начин Жиродовци станаха постепенно жълти и се втвърдиха като старите пергаменти в архивите им. Иасент Жиродо беше ярък пример на този физически упадък с нездравия си цвят, тънките си крака и слабите си рамене.

Ако трябва да се вярва на Тони Биар, Жиродо беше само един „мръсен лицемерен стипца, освен това гнусен далавераджия и стара кранта с гадни пороци на мискинин“, човек, който никога не даваше безкористен съвет и който умело заплиташе в своя изгода семейните дела. Безспорно Тони Биар, инвалид от войната, освободен напълно от военна служба, имаше всички основания да претендира, че познава из основи Жиродо, понеже беше работил десет години като писар при него преди 1914 година. Но твърденията на Тони Биар трябва да бъдат поставени под съмнение, защото от няколко години насам някои разногласия разделяха двамата мъже. Инвалидът считаше, че има всички основания да се оплаква от бившия си работодател, а подобно състояние на духа внася неизбежно известно преувеличение в преценките. За да покажем добросъвестност на историк, ще изложим причините за тези недоказани оплаквания.

Когато осакатеният Тони Биар се появи отново в Клошмерл през 1918 година, той отиде да посети Жиродо. Нотариусът го посрещна с шумни излияния, заговори за възхитителната му храброст, нарече го „герои“, увери го в признателността на цялата страна и в това, че славата ще остане свързана с раните му. Предложи му дори да го вземе отново на работа в кантората си, като определи нова заплата, изчислена, разбира се, с оглед намалената трудоспособност на Биар вследствие недъгавостта му. Но Биар отвърна, че имал пенсия. Накрая, след половинчасов сърдечен разговор, в заключение Жиродо каза на

бившия си писар: „Изобщо добре се измъкнахте от цялата работа...“ и изпращайки го с тези утешителни слова, му пъкна десет франка при ръкуването. Тези думи, десетте франка и предложението за работа с намалена заплата — ето, това са причините за оръдията на Тони Биар.

Имаше ли основания Тони Биар да се чувства обиден? Обръщайки се към него, Жиродо е мислел както винаги за парите, докато Тони Биар, слушайки го, е мислел за съвсем друго нещо. Не може да се каже, че Жиродо от своя гледна точка не е имал право — да печелиш при обявяването на войната сто четиридесет и пет франка на месец с единствената перспектива да достигнеш до двеста два и пет пет франка около петдесетте си години и да се завърнеш четири години по-късно в своя край с осемнайсет хиляди франка рента, това е, както се казва на финансов език, сполучлива сделка. Констатацията на Жиродо беше от финансов характер, но Тони Биар си мислеше егоистично така: тръгнал беше с четири крайника, а се връщаше само с два на трийсет и три години след ампутирането на предната част на лявата му ръка и на десния му крак до средата на бедрото. Признаваше, че е непълноценен, нещо неоспоримо, но пък отказваше да приеме, че осемнайсет хиляди франка годишно за ръката и крака на един дребен селски писар представляваха добра, дори прекалено висока цена. В заслепението си той не държеше сметка какво щеше да струва на държавата, а пък тъкмо Жиродо, по-предпазлив, защото беше останал непокътнат, и понеже никога не беше престанал да отдава значение на икономическите данни, държеше достатъчно сметка за това. На нотариуса му хрумна следната мисъл: „Ако седнат да пенсионират всички мъже, загубили само два крайника, това отваря вратата за какви ли не нелепости.“ Това беше за него удар срещу най-точната математическа логика, нещо, което го обиждаше. Каза си: „Ето едно момче, което спокойно може да живее още два и пет години. Ако се приеме, че има още сто хиляди като него, какво ще струва тогава всичко това?“ Резултатът от пресмятането го ужаси:

$$18\ 000 \times 20 = 360\ 000 \times 100\ 000 = 36\ 000\ 000\ 000$$

Трийсет и шест милиарда! Ами тогава, ами тогава! „Немецът ще плати“ — лесно е да се каже! Ами пенсиите на вдовиците на туй отгоре, ами опустошените области... Откъде щяха да се вземат тези

пари? Откъде? Пресметна, че е записал петстотин седемдесет и пет хиляди франка за различни заеми. Би било много предвидливо да ги превърне в пари, за да закупи чужди ценни книжа, издадени от някоя държава, която няма да заплаща хиляди отрязани ръце и крака. Записа в бележника си „Заем“ и го подчерта три пъти. Едно друго разсъждение упорито му се налагаше. „Да предположим — предположението не е обосновано, — но все пак да предположим, че аз, Жиродо, съм загубил ръка и крак във войната и за това ще ми дадат само осемнайсет хиляди франка!“ Тази пенсионна система имаше нещо порочно в основата си, което изведнъж го порази — значи, всички крайници се заплащаха еднакво, ръка на нотариус — по тарифата за ръка на писар или на черноработник? Недопустимо! До какви безсмислици води политиката на ласкателства! „Тези хора ни водят към разруха!“ — се провикна драматично Жиродо в тишината на своя кабинет. Замисли се за политическите дейци, отговорни за тези наредби. Неочаквано едно ужасно съмнение преряза съзнанието му, нещо като погребален звън, който оповестяваше краха на съвременната епоха, унищожаването на най-възвишените чувства, на които дълго време се беше крепила цивилизацията: „Нима войната, която би трябвало да бъде школа за саможертва, в крайна сметка поощрява мързела?“

Дадохме тези подробности, за да покажем каква широта на възгледите ръководеше нотариуса Жиродо, чиито умозрения, макар и да засягаха понякога неговия личен случай, се извисяваха винаги в общонационални мащаби и преливаха в бъдещето в полезни предвиждания.

А какво мислеше срещу това Тони Биар? Трябва да се признае, че той се обосноваваше много по-слабо. Този нещастник, само защото беше загубил крак и ръка във войната, разсъждаваше така, като че ли този случай с ограничено значение би трябвало да привлече специално вниманието на съвременниците му, сякаш онези, които не бяха загубили нищо, му бяха задължени. Той наистина считаше, че има пълно право, горкият Тони Биар! Туряше в джоба си осемнайсет хиляди франка и никому не беше признателен. И когато един почитан и уважаван човек, който благодарение на своето положение и богатство би могъл да не се покаже милостив, му предлагаше десет франка и му честитеше щастието, че на трийсет и три години

получаваше осемнайсет хиляди франка рента, Тони Биар се сърдеше. Имаше ли наистина право да постъпва така? Нека подчертаем освен това, че към него бе проявена особена благосклонност. Защото, когато Жан-Луи Галапен се завърна в Клошмерл с една ръка, година преди Тони Биар, Жиродо се задоволи само да му каже на улицата: „Жалко е, горкото ми момче! Чакайте, ще направя нещо за вас...“ И му пъкна в ръката само пет франка, без да му предложи място.

Както справедливо отбелязваше нотариусът, всеки вижда само своите тегла. Самият той също беше пострадал от войната поради мораториума, който прекъсна принудително част от спогодбите. Беше записал петстотин седемдесет и пет хиляди франка заем и това беше проява на голяма смелост, защото носеше и своите рискове. Най-сетне в израз на патриотично въодушевление, последица от прочитането на една пламенна статия от господин Марсел Ютен, беше внесъл в държавното съкровище — срещу заплащане на равностойността им, разбира се! — една трета от луидорите, които притежаваше, или шест хиляди франка в луидори [Френска монета от злато, равна на 20 франка до пред 1928 г. — Б. пр.]. „Трябва всеки според мястото си да изпълни изцяло своя дълг. Гореве главата, приятели!“ — беше повтарял постоянно Жиродо през ужасните години, като сам даваше пример, проявявайки голяма твърдост, за жертвите, които се налагаха. През 1914 и чак до средата на 1915 година той връчваше по двайсет франка на войниците, които идваха в Клошмерл, след като бяха лежали в болница. Впоследствие трябваше да намали тази сума, защото войната се протакеше извън всички предвиждания и числото както на ранените, така и на вдовиците нарастваше прекомерно. Въпреки всичко никога не беше престанал да помага с нещо.

През 1921 Жиродо, който беше човек на реда и записваше всичко, пресметна от любопитство извънредните си военни разходи. Под това трябва да се разбира даренията, направени на отделни лица и при подписките. Запрелиства старите си бележници и стигна, за времето от август 1914 до края на 1918, до общата сума от деветстотин двайсет и три франка и петнайсет сантима, които иначе, без войната, не би извадил от кесията си (това не означаваше, че би намалил обичайните си подаяния и даренията си на Църквата). Справедливо е да споменем, че тази щедрост беше компенсирана чрез покачването на стойността на всичките му имоти. Пресметна успоредно с даренията

си и богатството си. Оценени по сегашния курс, лозята му в Клошмерл, къщата и кантората му, имотът му в Домб, имението му в Шароле, горите и ценните му книжа представляваха по изчисленията му богатство, възлизащо на четири милиона шестстотин и петдесет хиляди франка (срещу приблизително два милиона и двеста хиляди франка през 1914 година) въпреки загубата на шейсет хиляди франка от руските капиталовложения. И понеже днес беше настроен да прави статистики, той извади от едно чекмедже на писалището си малък бележник с надпис „Тайни милостини“. Общата сума възлизаше за военните години на трийсет и три хиляди франка. Нека споменем, че тези милостини на нотариуса Жиродо съвпадаха с датите на пътуванията му до Лион и че бяха раздадени главно в Квартала на стрелците на някои личности, напълно заслужаващи внимание поради бързината, с която умееха да се събличат, и съвсем фамилиарната разпуснатост, която проявяваха към достопочтените господа.

Като размишляваше върху тези цифри, Жиродо си каза във връзка с деветстотин двайсет и трите франка и петнайсетте сантима: „Имах чувството, че съм дал повече“, а във връзка с трийсет и трите хиляди франка: „Не допусках, че съм отишъл толкова далеч...“ Във втория случай той установи, че встъплението с обедите, шампанското, разходките с кола и понякога подаръците му бяха стрували по-скъпо от часовете насаме. Но знаеше, че тези подготвителни неща бяха абсолютно необходими, за да се изпадне в добро разположение. „В края на краищата — заключи той — нямам кой знае какви забавления, затворен непрекъснато тук!“ И прошепна, като се усмихна: „Прелестните мискинки...“ Сетне, сравнявайки трите цифри — четири милиона шестстотин и петдесет хиляди франка, трийсет и три хиляди франка и деветстотин и двайсет и три франка и петнайсет сантима, — той си направи следната забележка: „Бих могъл да направя малко повече... Без съмнение имах възможност за още...“

От всичко това, което казахме, се вижда, че нотариусът Жиродо не можеше да бъде упрекат в нищо. Съвсем очевидно е, че подмятанията на Тони Биар бяха клеветнически и породени от озлобение. За щастие, в Клошмерл не оценяваха Жиродо по приказките на Тони Биар. Той стоеше начело на здравомислещите хора. Този термин е трудно определим и съдържа някои местни нюанси. Общо взето, може да се каже, че предполага богатство

(никому и през ум не би му минало да го прикачи на някой беден човек, до такава степен умът, естествено, отхвърля свързването на тези две понятия: мисъл и бедност), но богатство, което да бъде използвано с умереност, благосклонност и за разумна подкрепа, а това съчетава хармонично убежденията и действията на неговия притежател. Какъвто беше именно случаят на нотариуса Жиродо, както видяхме това.

Жиродо минаваше в Клошмерл за най-видния представител на буржоазията, тъй като няколко поколения богати Жиродовци го бяха предшествували в този буржоазен сан. Изключая нотариуса, буржоазията почти не беше представена в градеца, тъй като всички клошмерлци бяха или собственици-лозари, или обикновени, замогнали се земеделци. Това поставяше Жиродо в специален ранг, нещо средно между аристократичния кръг на Куртбиш и останалата част от населението. По примера на замъка, той канеше на масата си кюрето Понос, и имаше амбицията да посрещне в дома си самата баронеса. Но благородната особа отказваше. Макар че беше прехвърлила част от защитата на своите интереси от парижките и лионските си нотариуси на Жиродо, тя отказваше да се отнася към него другояче освен като към управител на имотите ѝ. Канеше го понякога в замъка — както кралят е приемал в двореца — но не отиваше в дома му, както не отиваше и у свещеника. Баронесата имаше относно начина да се държи човек на положение непоклатими принципи с доказана ефикасност: неоспоримо е, че различията намаляват, когато кастите започнат да дружат твърде много помежду си и превъзходството изчезва. Върховенството на баронесата се градеше на уменията ѝ да прави твърде редки проявите си на симпатия. Спрямо нотариуса, чието богатство нарастваше безспирно, докато нейното намаляваше, тя си оставаше непреклонна. „Честна дума — казваше тя, — ако отидех да ям и яхните му, този селски нотариус скоро би почнал да ме протежира.“ Тези откази на баронесата представляваха едно от най-големите огорчения на Жиродо. Човек би добил представа за тях, когато му кажем, че нотариусът стигаше дотам, че дори не вземаше цялото си възнаграждение от търговските операции, извършвани за сметка на клиентката си, с надежда, че тези работи ще сломят пренебрежението ѝ. А тъкмо в това се различаваха техните породи.

Гордата баронеса не можеше да понася един човек, който си прекарваше времето в пазарлъци.

За сметка на това, Жиродо се радваше на особено уважение сред клошмерлци. Вдъхваше им страхопочитание, така както и Понос, разпределителят на небесните привилегии, и Мурай, закрилникът на живота. Но въпросът за живота и смъртта се поставя рядко, а пък въпросът за вечността се поставя само веднъж през цялото съществуване, съвсем накрая, когато земната партия е окончателно изиграна. Докато паричният въпрос се поставя непрекъснато, от сутрин до вечер, от детство до старост. Мисълта за печалба биеше в главата на клошмерлци с ритъма на кръвта в артериите им, така че дължността на Жиродо стоеше по-горе от тази на Понос и Мурай, и това предимство увеличаваше престижа на нотариуса. Безспорно единствено той спускаше толкова дълбоки сонди в душите на клошмерлци, защото ако в градеца се намираха хора, които никога не бяха боледували, и други, които пет пари не даваха за вечността, то нямаше нито един без парични грижи и без нужда от съвет за гологаните си.

Жиродо ходеше на литургия, празнуваше Великден и четеше само почтени вестници. Той често повтаряше: „В нашата професия трябва да вдъхваме доверие.“ (Впрочем този израз, поставен тук случайно, навярно няма пряка връзка с убежденията, които Жиродо поддържаше открито.) Що се отнася до здравето, Иасент Жиродо беше жертва на циреи, разядени зъби и отоци, въобще на болести, които предизвикват загняване. Освен това, от четиридесет и третата си година получаваше ревматични атаки от вирусен произход. Вирусът беше разкрил присъствието си в организма на Жиродо четири дни след една от неговите „тайни милостини“. Отблъснаха го, но без да успеят да го унищожат напълно, защото беше намерил в тъканта на ставите на нотариуса много благоприятна почва за засади. Тези чести и много неприятни атаки, които изискваха диагноза, съвместима с моралното спокойствие на госпожа Жиродо и доброто име на нотариуса, поставяха последния в ръцете на доктор Мурай, комуто той се отплащаше за дискретността, като му запазваше най-хубавите ипотечи.

V

ТЪРЖЕСТВЕНО ОТКРИВАНЕ

Като някой от онези обаятелни трубадури, които някога са карали любопитните жени да се навеждат от прозорците и са ставали веднага любимци на дамите, пролетта пристигна една сутрин, цели петнадесет дни преди предвидената от местните постановчици на сезони дата за вдигането на завесата. Дръзкият и нежен паж, поднасяйки им букети от виолетки, обагряше в прасковенорозово страните на жените и им подхвърляше мили закачки, които предизвикваха в тях смут и подтиснати въздишки, и те целите тръпнеха в радостно очакване и чувствуваха върху устните си вкус на цветя, на плодове и на любов.

Почна се с рязък скок на температурата. През нощта срещу 5 април 1923 година внезапен ветрец, налетял от север, довтаса, натежал от бургундски ухания, изми хубаво небето, разпръсна бог знай къде възчерните вълма, които предния ден, търкаляйки се от запад към изток, навяваха тъга на клошмерлци в подножието на Азергските планини, едва видими под мрачния свод от мръсни, плюещи облаци. За една нощ кантонерите на лазура бяха разчистили всичко, разгърнали хоругвите, и окачили полилеите. А слънцето, сред този син сатен, прострян до безкрая, блестеше, издуло бузи, опиянено от радост, и правеше тъй мили първите клонки и първите цветенца, наперени младежите, и съвсем разнежени девойките, по-малко мърморковци и проповедници старите, по-сговорчиви родителите, някак по-малко глупави стражарите, по-толерантни почтените люде и благочестивите жени, по-разточителна милостинята на пестеливите здравомислещи хора; с една дума, разтваряше всички гърди. Волею-неволею, трябваше да се намига на този палавник, който трошеше от радост изумрудените шишенца на Поалфар. Госпожа Фуаш продаваше повече тютюн, кръчмата на Торбейон беше претърпана всяка вечер, кюрето Понос събираше повече пари при дискаса, аптекарят лееше обилно сълзи, доктор Мурай лекуваше съвсем сигурно, нотариусът изготвяше брачни

договори, Тафардел тъкмеше един по-добър свят и дъхът му ухаеше на резеда. Пиешу потриваше скришом ръце, а между деколтираните гърди на Жудит сякаш бе заспала, капнала от умора, самата зора.

Някакво свежо лустро бе подновило всички неща, сърцата, изпълнени с нова доза илюзии, понасяха по-леко теглото на живота. Горе от градеца се виждаха настръхнали, все още неугледни гори, едва разповити от зимните си пелени, тъмна, тлъста земя, осеяна с влажни стъбла, нежни нивя, украсени с житен мъх, който пораждаше в клошмерлци желанието да бъдат млади, пуснати на воля жребци, с подскачаща задница, винаги по-високо от носа, или някое от онези сополиви малки телета, които сякаш са задигнали четири кола от ограда, за да си направят от тях крака. Клошмерл беше обхванат от някакъв водовъртеж от хладки тръпки, във всеобщото възкресение на невидимите безбройни животински множества всичко беше само кръщение, първи стъпки, първи полети, първи викове. Светът още веднъж излизаше от ръцете на дойката. А пък слънцето, съвсем неделикатно, потупваше хората по рамото, като някой стар, неочаквано срещнат приятел.

— Боже господи! — казваха си клошмерлци. — Какъв дар само е този ден!

Обхващаха ги неудържими, стари като света желаня, които са негови закони и стоят над ограничаващите закони и морали. Това беше някаква атавистична нужда да гонят хубави млади момичета с огромни като вечността хълбоци, с гърди и бедра като загубен рай, и върху тези тръпнеци девственици, върху тези стенещи кошути, да се нахвърлят като победоносни полубогове. А в жените отново се пораждаше винаги живота, прастаро, библейско желание да бъдат изкусителки, голи сред поляни, с милувката на вятъра в нетърпеливите си руна и с подскачащи около тях кротки зверове, които идват да лижат прашеца на разцъфналите им тела, докато те очакват появата на покорителя, предварително приели поражението си, което всъщност е тяхна прикрита победа. Инстинкти, дошли от първобитни времена, се смесваха в главите на клошмерлци с мисли, които цивилизацията им бе смътно внушила и всичко това образуваше някакъв сбор от твърде заплетени идеи, които ги затрудняваха. Това беше знаменита пролет, която им се стоварваше без предупреждение върху мозъка, върху

плешките, върху костния мозък. Всички бяха много възбудени, всички бяха станали много лекомислени.

А това време щеше да продължи още доста.

То дойде тъкмо навреме, за тържественото откриване, определено за вдругиден, 7 април, събота, за да могат хората да си починат в неделя.

Тази проява щеше да затвърди победата на Бартелеми Пиешу и Тафардел. Все още скрит под едно платнище, писоарът беше построен в началото на Уличката на монасите, до стената на „Галери Божолез“. По внушение на кмета, винаги изпълнен с желание да привлече в Клошмерл някои политически личности, общината беше решила да уреди по този случай един непринуден празник, с чисто селска разпуснатост, който щеше да освети напредъка на провинциалното градоустройство. Бяха обявили събора под названието „Празник на клошмерлското вино“, но всъщност писоарът беше истинският повод. Можеше да се разчита на присъствието на околийския управител, на депутатата Аристид Фокар, на няколко кмета от съседните градчета, на неколцина министерски пълномощници, на трима представители на лозарски синдикати, на неколцина местни образовани люде, и на присъствието на поета Бернар Самограс (истинското му име беше Жозеф Гател), който щеше да дойде от едно близко селище със специално съчинена за случая селскорепубликанска ода. Най-сетне, най-прочутото чедо на Клошмерл, Александър Бурдия, бивш министър, беше също обещал да дойде.

Всичко живо с по-прогресивни идеи в Клошмерл се радваше на тази проява, докато консерваторите, обратно, се канеха да се мръщят. Госпожа баронеса дьо Куртбиш, косвено поканена да присъствува, заяви с обичайната си невъздържаност, че „няма да се излага с простаците“. Това бе една от онези думи, които трудно се прощават. За щастие, поведението на нейния зет, Оскар дьо Сен-Шул, изкупуваше малко вината ѝ. Тъй като нямаше нито професия, нито способности в никоя област на човешката дейност, този благородник подготвяше евентуално политическата си кандидатура, с все още неопределени тенденции, защото благоразумието му внушаваше да не засяга ненужно никоя партия, докато не прогласи убежденията си, нещо, което щеше да стори в последния момент, за да избегне риска от

каквато и да е грешка или прибързаност в публичното обявяване на политическите си идеи. Той отговори много учтиво на демократичните пратеници, леко смутени от увереността, с която носеше монокъла си и от прекаленото внимание, изразяващо едновременно почит и презрение, че баронесата беше човек от друга епоха, с предразсъдъците на своето време, докато той от своя страна си беше изградил едно по-широко понятие за гражданския дълг и, впрочем, не би останал равнодушен към никое легитимно начинание („Не казвам легитимистко [Легитимизъм — реакционно политическо течение за възстановяване на монархията във Франция и други републикански страни. — Б. пр.], господо, забележете добре това!“ — пояснение, придружено с тънка усмивка). „Питая голямо уважение — каза той — към вашия Бартелеми Пиешу. Той крие голям интелект зад умишлено прости и действително приятни маниери. Ще бъда с вас. Но разберете, драги мои приятели, че не мога при моето онаследено положение, да застана на видно място сред вас. Благородничеството задължава, уви! Просто ще се явя, главно за да ви докажа, че и в редовете на монархистите има хора (моят пращядо по майка е бил другар по изгнание на Людовик XVIII, а това, все пак ме задължава, съгласете се, господо!), че и в нашите редове яма, казвам, хора незаслепени от пристрастие и склонни да погледнат с добро око на вашите усилия.“

И тъй, за Бартелеми Пиешу успехът се очертаваше пълен и увенчан с онова съдържано предизвикателство, което той бе пожелал да му придаде. Оскърбителният отговор на баронесата беше уверение, че бе действувал правилно.

Утрото на паметния ден беше великолепно и температурата изключително — благоприятна за разгарянето на едно весело селско събрание. Един затворен автомобил, шофиран от самия Артюр Торбейон, отиде да вземе Александър Бурдия от Вилфранш, където той бе пренощувал. Тази кола се върна към девет часа, тъкмо в момента когато пристигна още една, от която слезе Аристид Фокар, депутатът. Двамата мъже се озоваха без удоволствие лице в лице. Аристид Фокар казваше на всеки, който искаше да чуе това, че бившият министър беше „един стар опетнен некадърник, самото присъствие на когото в нашите редове е оръжие в ръцете на враговете ни“, а пък Бурдия наричаше Фокар „един от онези дребни безскрупулни кариеристи,

които са язва за партията и навреждат на доброто ни име“. Сражавайки се под едно и също знаме, тези господа знаеха какво мнение всеки от тях имаше за другия. Но политиката учи хората да се владеят. Те разтвориха ръце и почтено се прегърнаха по онзи патетичен естраден начин и с онова глухо гърлено тремоло, присъщи на ораторите от сантиментална порода и на театралните актьори, които разплакват околийските градчета.

Очарована от братските чувства, които свързваха нейните управници, тълпата от клошмерлци, изпълнена с уважение, се любуваше на височайшата прегръдка. Когато тя завърши, Бартелеми Пиешу излезе напред и от всички страни полетяха приятелски подвиквания, разбира се, съобразени с нужната почтителност: „Браво, Бурдия!“, „Гордеем се, господин министре!“, „Добър ден, Бартелеми!“, „Добър ден, мой стари, мой драги приятелю!“, „Идеята ви е много добра!“

— Какво прекрасно време! — каза Бурдия. — И какво удоволствие изпитвам, че съм отново тук, в моя стар Клошмерл! Често мисля с вълнение за вас, драги мои приятели, драги мои земляци! — добави той, обръщайки се към първите редици на зрителите.

— Много отдавна ли сте напуснали Клошмерл, господин министре? — запита го кметът.

— Отдавна ли? Дявол да го вземе... Има може би повече от четиридесет години. Вие бяхте още сополанко, драги ми Бартелеми.

— О, господин министре! Вече се колебаех между сополите и мустаците!

— Но не бяхте направили още своя избор! — отвърна Бурдия, като избухна в гръмък и искрен смях: толкова бодър, и умствено, и физически, се чувствуваше днес той!

Присъстващите посрещнаха с ласкателни думи красивите му реплики, издържани напълно в стила на френската традиция, която винаги е поставяла в деловата област духовити хора. Насъбралите се все още се смееха почтително, когато един висок непознат човек се промъкна до самия министър. Носеше странен, дълъг като фуста редингот, останал му навярно по наследство, защото по всичко личеше, че кройката му беше от миналия век. Острите ъгли на твърдата му яка, стегнала безмилостно гръкляна му, го принуждаваха да стои с вдигната глава. Тази глава впрочем беше удивителна — наложена беше с

широкопола плъстена шапка, чиито краища леко се поклащаха, и беше украсена, отзад на тила, с дълги коси, такива каквито виждаме по рисунките у свети Йоан Кръстител, у Версингеторикс, у Ренан, а по пътищата — у скитащи старци, на които общините им забраняват всякакъв престой в селището. Този Ависалом [Ависалом — син на Давид, разбунтувал се срещу своя баща. Победен в битка, той побягнал, но когато минавал под едно дърво, дългата му коса се заплела в клоните и Ависалом увиснал на нея. Преследвачите му го пронизали с три копия, — Б. пр. (В българския текст на Библията — Авесалом — Сашо)] в траурни дрехи, с черти, на които бе отпечатана онази възвишена разсеяност на интелектуалците, държеше в облечената си в черна ръкавица ръка един изящен свитък. Една разцъфнала под брадичката му вратовръзка и лентата на Почетния легион допълваха това строго съчетание. Непознатият се поклонил, като същевременно свали с широко движение шапката си, нещо, което разкри, че по отношение цялостното състояние на окосмяването му, човек не биваше да се доверява на привидното буйно изобилие на тила му.

— Господин министре — каза Бартелеми Пиешу, — ще ми позволите ли да ви представя господин Бернар Самотрас, видния поет?

— На драго сърце, скъпи ми Бартелеми, с удоволствие, с голямо удоволствие. Впрочем, това име, Самотрас, като че ли ми напомня нещо. Навярно съм се запознавал и с някой друг от фамилията Самотрас. Но къде, кога?... Моля да ме извините, господине — обърна се той с естествена любезност към поета, — но срещам се с толкова хора... Не мога да запомня всички физиономии и всички обстоятелства.

Застанал съвсем наблизко, Тафардел се опитваше с отчаяно усърдие да му подсказе: „Победата, моля ви се! Победата от Самотрас! [На френски името на остров Самотраки звучи Самотрас. През 1863 г. на този гръцки остров е била намерена прочутата статуя на «Победата», издигната през 305 г. пр. н. е. в чест на една морска победа от Дементрий Полиоркет. — Б. пр.] Гръцката история, моля ви се! Остров, остров, остров в Егейско море...“ Но Бурдия не го чуваше. Той стисна ръката на новоодошлия, който очакваше от него някаква лична проява на почит. Политическият деец разбра това.

— И тъй — поде отново той, — вие сте поет, драги ми господине? Това е много добре, поет... Когато успее в тази област, човек може да стигне далеч. Виктор Юго завърши живота си като милионер... Имах някога един приятел, който пишеше разни малки работи. Умря в Ларибоазиер [Болница в Париж. — Б. пр.], горкия. Не казвам това, за да ви обезсърча... Ами стиховете, които пишете, от колко стъпки са?

— От всички размери, господин министре...

— О, много сте сръчен! Ами от кой вид са? Тъжни, весели, забавни? Весели песнички може би? Изглежда, че те носят хубава печалба.

— Пиша всякакви, господин министре.

— Още по-добре! Изобщо вие сте един истински поет като академиците. Много добре, много добре! Ще ви кажа, че аз от стихове...

За втори път от пристигането си в Клошмерл, бившият министър пусна на място едно от онези остроумия, които толкова много допринасят за популярността на един политически деец. На лицето му се появи онази скромна усмивка, с която винаги придружаваше изявлението си: „Аз съм син на своите дела.“

— Що се отнася до стихове — каза той, — познавам добре само земните червеи [Игра на думи: ver — червей, и vers — стих. — Б. пр.]. Нали разбирате, господин Самотрас, аз бях в Земеделието!

Този деликатен намек на Бурдия за някогашната му длъжност, за жалост, не бе чул от всички. Но онези, до чиито уши той достигна, го намериха с право за сполучлив и, казаното, повторено от тях на други, породило в градеца вълна от симпатия — това бе доказателство за клошмерлци, че почестите не бяха замаяли главата на именития им съгражданин, който умееше да налучква онези нотки на простодушие, които се нравят на тълпите.

Един единствен човек не сподели този възторг — това беше самият поет, който, като мнозина от своята порода, страдаше от болезнената склонност да се смята преследван. Той отнесе този израз към общия сбор на оскърбленията, които съдбата бе отредила на гения му. И сега, зареян сред множеството на простолюдието, той мислеше с горчивина за начина, по който биха се отнесли с него във Версай два века по-рано. Мислеше за Рабле, за Расин, за Корней, Молиер, Ла

Фонтен, за Волтер и Жан-Жак Русо, покровителствувани от кралиците и приятели на принцесите. Би си отишъл, ако не държеше в ръка поемата си, едно забележително произведение от сто и двадесет стиха, плод на петседмични безсъници и на лирична треска, поддържана с божолезка гроздова ракия, и от която се чувствуваше все още много уморен. И тази своя творба щеше да я прочете пред две хиляди души, сред които може би имаше едва двама-трима истински просветени хора. Това беше случай, който рядко се представяше на поет в едно общество, където издигнатите личности са неоценени.

Междувременно шествието се отправи към площада на Клошмерл, където беше издигната трибуна. Около трибуната се трупаха клошмерлци, добили добро настроение от превъзходни колбаси, полети обилно с пълни чаши вино. Възползувайки се от необикновено мекото време, мъжете не носеха пардесю, а жените излагаха на показ, за първи път през тази година, обширни пространства от матовата си кожа, станала по-бяла поради това, че е била напълно покрита през цялата зима. Гледката на тези хубави гърди, на тези приятни пълни рамене, на тези мишници, където блестяха капки роса, и на солидните задници, добре очертани под леките рокли, радваше всички сърца. Хората бяха разположени да ръкопляскаат на каквото и да е, просто само заради удоволствието да вдигат шум и да се чувствуват възродени. Небесни хористи предшествуваха с въздушни арабески и шеговити трели, малко пискливи наистина, понеже изпълнителите не бяха достатъчно репетирани, величествените сола на официалното красноречие. Началник на протокола, слънцето, непресторено и безцеремонно ръководеше всичко.

Поредицата от речи започна с няколко приветствени и благодарствени думи от Бартелеми Пиешу, казани с чувство за мярка и със скромност, които стояха над разправиите между партиите. Той не каза нищо повече от това, което беше необходимо, приписа заслугите за разкрасяването на Клошмерл на целия общински съвет, голямо неделимо тяло, което дължеше живота си на свободно изразения избор на съгражданите си. След това побърза да даде думата на Бернар Самотрас, който трябваше да рецитира своето приветствено стихотворение за Бурдия.

О, вие, велики Бурдия, от съвсем скромен произход,
благодарение на вашите способности, съчетани с упорит труд,
съумяхте да завоювате надалеч могъщество
и съумяхте да издигнете това име, Клошмерл,
вие, чието дело е завършено и прославя
тази земя, където най-сетне се завърнахте,
вие, чието име е вече записано в Историята,
приемете поздрава, който с открито сърце
на Бурдия Франсоа, Еманюел, Александър,
най-любимите от неговите синове и най-блестящия.
този, когото в Клошмерл не са преставали да чакат,
тук ви отправя този град, развълнуван, горд и тържествуващ.

[Стиховете са предадени в буквален превод, за да не се накърни
съдържанието им, което в случая е по-важно, отколкото формата. — Б.
пр.]

Масивен, разположил се в креслото си, Бурдия слушаше
хвалебствията, като разтърсваше от време на време едрата си посивяла
глава, която той държеше издадена напред. Министърът се наведе към
Пиешу:

— Кажете ми, Пиешу, как се наричат този вид стихове?

Тафардел, който беше седнал отзад, понеже не се отделяше от
кмета, отвърна, без да бъде запитан:

— Александрини, господин министре.

— Александрини? — възкликна Александър Бурдия. — А, това е
много мило! Знае как да се отнася с хората, този момък! Добър е,
много е добър! Чете като актьор от Комеди-Франсез.

Бившият министър мислеше, че бяха избрали александрините
като израз на мило внимание към него, понеже се наричаше
Александър.

След като завърши поемата, докато клошмерлци ръкопляскаха и
викаха „Да живее Бурдия!“, Бернар Самотрас нави и завърза отново
свитъка си и го поднесе на бившия министър, който притисна поета до
сърцето си. Показалците размазаха по ъгълчетата на очите няколко
сълзи, които имаха великолепен ефект.

Тогава Аристид Фокар стана. Беше избран наскоро и принадлежеше към крайната левица на партията. В него гореше пламът на младостта, която иска всичко да постигне, и амбиция, която не беше задоволена. За да се издигне по-бързо, искаше да прогони старите избраници, които не желаеха да стават никакви промени, тъй като единствената им грижа беше да пребъдат. В едно от крилата бяха почнали да говорят за Аристид Фокар като за човек на бъдещето. Той знаеше това, както съзнаваше и необходимостта да вмъкне във всяка от речите си язвителни изрази, предназначени да задоволят фанатичната клиента [В случая се има предвид древният, първоначален смисъл на думата. *Clieus* — на латински означава плебей, който се е поставил под покровителството на някой патриций. — Б. пр.], на която се опираше. Дори и в Клошмерл, сред тази атмосфера на помирение, не можа да се въздържа да не изрече слова, които визираха Бурдия: „Поколенията се следват като вълни, които се разбиват в стръмния скалист бряг и с безспирното си редуване го разяждат. Нека не преставаме да бием скалите на старите заблуди, на егоизма, на възмутителните привилегии, на злоупотребите и на нововъзникващите неравенства. Хора с големи заслуги са били някога добри служители на Републиката. Те събират днес лаврите и това е справедливо. Никой не се радва на това повече от мен. Но в Рим, увенчаният консул, на върха на славата си, се е оттеглял сам от управлението в полза на младите подейни генерали, и това е било хубаво, това е било благородно, това е изграждало величието на Родината. Демокрацията не бива да бъде в застои никога. Миналите режими са загинали от бездействие и позорна снизходителност към продажниците. Републиканци, ние няма да извършим такава грешка. Ще бъдем силни. Ще вървим към бъдещето с крепко сърце, като действуваме с великодушие, справедливост и дързост, вдъхновени от идеал, който си поставя за цел да изведе човечеството на ново, все по-съвършено равнище на достойнство и братство. И затова, Александър Бурдия, скъпи ми Бурдия, на вас, чието чело е увенчано с непорочна слава, под триумфалните арки, издигнати в този красив градец Клошмерл, вашия собствен градец — припомниха ни това преди малко с изискани слова — на вас, който ни дадохте пример и се намирате в апогея на една преизпълнена кариера, на вас аз казвам: «Не се тревожете. Тази Република, която сте обичали

и на която сте служили ползотворно, на тази Република ще съумеем да запазим младостта, блясъка и красотата!»“

Тази великолепно тирада предизвика възторг. Самият Александър Бурдия даде сигнал за ръкоплясканията като каза високо, с протегнати в бурен изблик на чувства ръце:

— О, браво! Много добре, Фокар!

А сетне, облегнат на креслото си с променено изражение, довери на кмета на Клошмерл, негов съсед отляво:

— Негодник, мръсен негодник е този Фокар! Мъчи се с всички средства да ме компрометира, за да се изтика напред. А аз го създадох, аз го включих в моята листа преди три години този дребен мерзавец! Далеч ще стигне с тези дълги зъби. А колкото до Републиката, пет пари не дава за нея, нали!

Бартелеми Пиешу не се съмняваше, че именно тези думи, много повече от прегръщанията и венците, които тези господа си изплитаха един на друг, бяха израз на пълна откровеност. Увери се, че липсата на добра осведоменост го беше накарала да извърши едно недомислие, като покани едновременно Бурдия и Фокар, макар че вторият минаваше понякога за привърженик на първия. Но не пропусна да се поучи от случая и да извърти играта в своя изгода.

— Има ли някакво влияние в партията този Фокар? — запита той.

— Какво влияние искате да има? Вдига шум, повлича недоволните. Но това не води далеч.

— Изобщо, човек може ли да разчита на обещанията му?

Бурдия извърна към Пиешу лицето си, добило загрижено и мнително изражение.

— Дал ви е някакви обещания ли? Във връзка с какво?

— За някои дребни неща... Това стана случайно... Значи, казвате, че не бива да се разчита много на него?

— Никак, боже мой, никак! Когато имате нужда от нещо, Бартелеми, обръщайте се направо към мен.

— Тъкмо това си казвах и аз... Но винаги съм се боял да ви безпокоя...

— Хайде, Бартелеми, хайде! Стари приятели като нас двамата! Боже господи! Познавах баща ти, стария Пиешу! Помниш ли баща

си?... Ще ми разправиш за твоите работи. Ще уредим всичко, ние двамата.

И така, осигурил си подкрепата на Бурдия, Пиешу сега мислеше само как да си осигури също така и подкрепата на Фокар, като му подметне някоя дума за обещанието на Бурдия и го попита дали бившият министър беше наистина човек, който държи на думата си и дали има влияние в партията. Нещата се нареждаха добре. Спомни си какво казваше старият Пиешу, баща му, за когото стана дума преди малко: „Ако ти трябва двуколка, а ти предлагат ръчна количка, не му придирияй много-много. Вземи все пак ръчната количка. Когато дойде и двуколката, ще имаш и двете.“ Двуколка или ръчна количка, Бурдия или Фокар, човек не може да знае... В мъдростта на старите има добри неща — помисли си Пиешу. Беше достигнал възрастта, когато собствената му мъдрост беше отречена от по-младите и той възприемаше мъдростта, която сам някога бе отрекъл. Даваше си сметка, че мъдростта не е нещо, което се мени от едно поколение на друго, а от една възраст на друга, в редуващите се поколения.

Дойде ред и на самия Бурдия, който трябваше да говори последен. Той измъкна пенснето си и няколко листа и почна внимателно да ги чете. Малко беше да се каже, че не беше оратор. Препъваше се тромаво из текста си. И все пак клошмерлци упорствуваха във възторга си, едно, поради слънцето, и второ, защото рядко можеха да видят толкова месии, и то такива категорични, събрани на главния площад на градеца. И Бурдия като другите обещавахе едно изпълнено с мир и благоденствие бъдеще, с неопределени, но величествени изрази, които не се различаваха чувствително от словата, използвани вече преди него на трибуната. Всички си даваха прилично съсредоточен вид, с изключение може би на околийския управител, който даваше да се разбере, че вниманието му беше по задължение. Този млад изискан мъж със замислено изражение, подчертано от сребристочерната му униформа, приличаше на дипломат, попаднал по погрешка на някакво обредно тържество във варварска страна. Когато преставаше да го контролира, лицето му приемаше израз, който съответствуваше напълно на следното възклицание: „С какво ме карат само да се занимавам!“ Беше слушал стотици речи от този вид, произнесени от всички онези хора на

режима, които обещаваха и луната на слушателите си. Отегчаваше се непоносимо.

Неочаквано краят на едно изречение придоби необикновен блясък, и той не се дължеше на смисъла му, а на начина, по който бе произнесено.

— ... Сички, които са били истински републиканци!

С жив усет към сгодния момент, Бурдия замълча след края на този блестящ завършек, нещо, което позволи на злополучната дума да произведе пълния си ефект на сведующите.

„О, прекрасно! Бурдия е в отлична форма!“ — каза си околийският управител и постави бързо ръка пред устата си, като човек почувствувал, че от стомаха му може да изскочи някакъв неделикатен звук, който благоприличието изисква да бъде сподавен. Отегчението му веднага изчезна.

— *Errare humanum est!* [Човешко е да се греши! (лат.) — Б. пр.] — каза мъдро Тафардел. — Лапусус, лапусус, просто лапусус, който не загрозява красотата на мисълта.

— Удивително е — пошепна Жиродо на ухото на съседа си, — че онези не са го набутали в Народната просвета!

Недалеч се намираще Оскар дьо Сен-Шул — гетрите му, панталонът, ръкавиците и шапката му образуваха приятно съчетание на редки бежови нюанси. От изумление монокълът му изхвъркна изпод веждите. Като го постави отново, изненаданият благородник възкликна:

— Кълна се в душата на починалия в изгнание мой працядо — това е наистина чудновата риторика!

В същия миг в кристалния въздух на тази хубава утрин отекна някакъв странен звук. Аптекарят Поалфар бе почувствувал слабо желание да прихне да се смее, но то се бе превърнало в огромно изхлипване.

А пък депутатът Фокар, който се задушаваше от ярост, седнал вляво от Бартелеми Пиешу, не скри от кмета на Клошмерл какво мислеше в момента.

— Какъв некадърник, а, не мислите ли, драги ми Пиешу! Не, ама какъв некадърник е този Бурдия, нали, какъв динозавър на бездарието! И като си помисли човек, че са могли да го направят министър! Знаете ли историята?... Наистина ли не я знаете? Ами че тя се носи из целия

парламент, драги ми приятелю. Няма да разкрия никаква тайна, ако ви я разкажа.

Той описа кариерата на Александър Бурдия, голямата личност от Клошмерл, бивш министър на земеделието.

Още съвсем млад, Бурдия дошъл в Париж като келнер в кафене. По-късно се оженил за дъщерята на един кафеджия и сам си отворил кафене в Обервилие. В продължение на двайсет години неговото заведение било много деен център на изборна пропаганда, седалище на няколко политически групировки. На четиридесет и пет годишна възраст Бурдия отишъл веднъж при един влиятелен член на партията. „Дявол да го вземе! — извикал той. — Толкова време вече създавам депутати, като плащам и пиенето на туй отгоре! Няма ли да дойде и моят ред! Искам да стана депутат, майка му стара!“ Намерили доводите му съвсем логични, още повече, че кафеджията можел далеч да покрие разходите по избирането си. През 1904 година, на четиридесет и седем години, бил избран за първи път. Този метод, с който си послужил така добре, за да стане депутат, той използвал, за да стане и министър. Години наред непрекъснато повтарял: „Е, какво, майка му стара, забравят ли ме мен? При това не съм по-глупав от другите! И правя за партията много повече с моите аперитиви, отколкото който и да е от тези дебели господа с техните речи!“ Найсетне се представил случай и за това, през 1917 година. Клемансо образувал кабинета си. Приел в мецанина си на улица „Франклин“ председателя на партията. „Какви хора можете да ми предложите?“ — казал той. Между другите било представено и името на Бурдия. „Някакво старо говедо ли е този ваш Бурдия?“ — запитал Клемансо. „Ей богу, господин председателю — отвърнали му, — без да е нещо забележително, може да бъде поставен като политически деец в почетната среда...“ „Точно това исках да кажа!“ — отговорил държавникът с рязко движение, сякаш заличавал излишните подкатегории. Помислил един миг. И изведнъж отсякъл: „Хайде — рекъл. — вземам го този ваш Бурдия. Колкото повече глупаци ще има около мен, толкова повече шансове ще има да ме оставят на мира!“

— Не намирате ли, че историята е забавна? — настоя Фокар. — Пак Клемансо е наричал глупостта „империята на Александър“, а глупаците „верните поданици на Александър, император на тезгяхите“. Чували ли сте за речта му в Тулуза, шедьовърът на Бурдия?...

Аристид Фокар прекъсваше доверителните си излияния само за да изръкопляска и да изрази горещото си одобрение. А в това време Бурдия продължаваше упорито както си знаеше, като трупаше една след друга формули, изпитани в течение на четиридесет години политически събрания. Най-сетне той прочете и последните редове на речта си и възторгът на клошмерлци достигна своя връх. Официалните лица станаха и се отправиха по главната улица към центъра на градеца, следвани от множеството. Щяха да пристъпят към едно непринудено осветяване на малката постройка, която клошмерлци вече наричаха „плочата на Пиешу“.

Пожарникарите на Клошмерл бяха повикани, за да смъкнат платнището. Постройката се разкри с цялата си практична и прелестна простота. Предложи се да я осветят с клошмерлско вино, като строят гърлото на една бутилка върху ламарината. Но за това жертвоприношение беше нужен някой виден жрец. Предпочетоха жрица.

Тогава околийският управител тръгна да намери сред множеството тази, която не бе пропуснал да забележи и не я изпускаше из очи — Жудит Туминьон. Тя се присъедини към официалните лица, като полюляваше божествените си бедра с нехайна и проста грация, която пораждаше навред шепот на възхищение. Именно тя, смеейки се, кръсти писоара, а старият Бурдия, за да ѝ благодари, я целуна по двете бузи. Фокар и още неколцина поискаха да последват този пример, но тя се измъкна като каза:

— Не осветявайте мен, господа!

— Уви! — единодушно изразиха съжалението си любезните кавалери.

Неочаквано един глас извика:

— He, Bourdillat, fes va que t'est tourdze n'heume Clotzmerle! Pisse le parmi, Bourdillat! [Бурдия, покажи, че си все още истински клошмерлец! Изпикай се първи, Бурдия! — Б. пр.]

И цялото множество веднага поде:

— Oua, pisse! Pisse, Bourdillat! [Да, пикай! Пикай, Бурдия! — Б. пр.]

На бившия министър дъхът му се пресече от това искане, защото от няколко години насам имаше сериозни затруднения с простатата си.

Но реши да се престори, че го върши. Когато премина отвъд ламаринената преграда, гръмък възторжен възглас изпълни небето на Клошмерл, а жените, сякаш ги гъделичкаха, надаваха весели пискливи звуци, навярно при мисълта за това, което Бурдия държеше символично в ръка и за което тези мили дунди мислеха много често, отколкото приличието позволява да се признае.

Имаше много клошмерлци, които тъкмо сега чувствуваха силна нужда, след като бяха напругали продължително време вниманието си. Шествието пое по Уличката на монасите начело с полския пазач Босолей, човек с голяма инициативност, който сподели впечатленията си:

— От водата, дето тече вътре — каза той, — просто ти се допикава.

— Много е гладка плочата на Пиешу — потвърди Тонен Машавоан.

Тези селски забавления продължиха чак докато дойде време за ядене. В кръчмата на Торбейон бе даден банкет от осемдесет куверта. С политически и гастрономически камари от пъстърви, печени овнешки бутове, пилета и кокошки, дивеч, стари бутилки, местна гроздова, тостове и нови речи, той продължи цели пет часа. След това качиха отново в колите Бурдия, Фокар, околийския управител и още няколко по-видни личности, чието време беше ограничено, защото в джобовете си вече носеха нови речи, нови обещания и подготвените цял месец по-рано програми за тържествени откривания и банкети, където настоятелно молеха за присъствието на тези предани служители на страната.

Този ден беше във всяко отношение забележителен за клошмерлци. Но той бе изключителен за един от тях, Ернест Тафардел, на когото Бурдия, с разрешението на министъра, бе връчил и Академичните палми. Този символ на блестящите му заслуги, възвърна към нова младост учителя, и то до такава степен, че почна да лудува като гимназист и да пие по съвсем необичаен за него начин до затварянето на последното заведение. Тогава, след като удави съгражданите си в порой от думи, доказателство за прекрасна възвишеност на мисълта, за жалост, накърнена от девет часа вечерта насам от непристойни намеци, Тафардел, останал сам, се изпика величествено посред главната улица, като прогласи високо следното

откровение: „На инспектора от Академията, да му с... отгоре! Точно така, да му с... отгоре! Не ме е страх да му го кажа на този дупедавец! Ще му кажа: «Господин инспекторе, аз съм ваш покорен слуга, и вашият покорен слуга ви с... отгоре, пеш, на кон, и в кола! Разбирате ли ме добре, господине? Марш оттук, господин разсилен, господин невежа! Марш оттук, палячо, жалки глупако! И шапки долу пред именития Тафардел, господине!»“ След като изрече всичко това срещу кроткото звездно небе, учителят запя високо някаква шеговита песен и се зае, като проверяваше успоредността на двете страни на главната улица, да стигне горе до кметството. Начинание, което му отне много време и му струва едно стъкло от пенснето, последица от цял низ неприятни падания. Все пак успя да намери училището и заспа облечен върху леглото си, съвсем пиян.

В този късен час в Клошмерл светеше само един прозорец. Това беше прозорецът на аптекаря Поалфар, който с наслада лееше обилни сълзи. Гледката на чуждата радост беше за него винаги чудесен сълзотворен дразнител.

VI

ХАЛЮЦИНАЦИИТЕ НА ЖУСТИН ПЮТЕ

В тази работа с писоара Бартелеми Пиешу беше заложил цялата си репутация. Той знаеше това и не беше съвсем спокоен. Боеше се да не би на клошмерлци да им скимне да зарежат малката постройка и начинанието му да не постигне изборната си цел. Но местните богове бяха благосклонни към замислите му, най-вече Бакхус, намерил от няколко века насам убежище в Божоле, Масоне и Бургундия.

Пролетта тази година беше изключително приятна, изключително подранила и потънала в цвят. Гърдите и гърбовете бяха почнали вече здравата да се потят и да мокрят ризите, и още от месец май хората захванаха да пият по лятната мярка прочутата клошмерлска мярка, която не могат да си представят слабите и бледи градски пиячи. Като резултат от тези големи увлечения на гърлото, в мъжките организми настъпи усилена бъбречна дейност, последвана от приятно издуване на пикочните мехури, а това налагаше те да бъдат по-често изпразвани.

Благодарение на близостта му до кръчмата на Торбейон, писоарът стана предмет на голямо внимание. Безсъмнено, пиячите биха могли да задоволят нуждите си в двора на кръчмата, но мястото беше тъмно, лошо поддържано, миришеше неприятно и беше неприветливо. Човек се чувствуваше там като при наказание, добираше се до него слепешката и не можеше да не изцапа обувките си. Бързо се научиха да прекосяват улицата. Този метод, вторият, имаше няколко предимства — човек можеше да се поразтъпче, да изпита удоволствие от нещо ново, а също така имаше и възможност да хвърли на минаване един поглед на Жудит Туминьон, винаги много приятна за гледане, чиито безупречни форми разпалваха въображението.

Най-сетне, тъй като писоарът имаше две места, там се отиваше обикновено по двама, нещо, което предлагаше удоволствието човек да си поприказва, докато си върши работата, а това правеше още по-

приятна както работата, така и разговора поради обстоятелството, че се изпитваха два кефа наведнъж. Мъже, които пиеха с изключителна компетентност и смелост и пикаеха по същия начин, можеха да бъдат само доволни, че изпитваха един до друг тези две големи неделими удоволствия — да пиеш колкото ти се ще и след това да се изпикаеш до последна капка, без да бързаш, в едно прохладно, добре проветрено, денонощно заливано обилно с вода място. Това са простички удоволствия, на които гражданите не умеят вече да се радват, повлечени в една безмилостна блъсканица, удоволствия, запазили в Клошмерл цялата си прелест. И то такава прелест, така добре оценена, че когато Пиешу минаваше оттам — а това той правеше често, за да се увери, че постройката му не оставаше без работа — посетителите, ако бяха хора от неговото поколение, не изпускаха никога случая да му изразят задоволството си.

— За твое здраве, Бартелеми! — викаха те.

— Е, какво, добре ли си вършите работата тук, а? — питаше кметът, като се приближаваше.

— Бога ми, да, Бартелеми! *Dze me sins pecher quemint a vongt ans!* [Като че ли съм на двайсет години, когато пикая! — Б. пр.]

— *Al lisse te n'ardoise quemint la piau de coisse de na dzoune! Cin te sigrole dins la bregue, il peu fourt que ta!* [Гладка е тая твоя плоча, като кожата на бедрата на някое баданарче! Без да щещ, посягаш към цепката на панталоните! — Б. пр.]

Чистосърдечни думи, свързани с удоволствието на зрелите мъже, защото те знаеха, че коментариите са неговата най-дълготрайна част и че идва една възраст, когато думите, в някои случаи, заместват напълно и самото удоволствие, и похожденията.

Писоарът бе посрещнат не по-малко благосклонно и от младежта, но поради съвсем различни причини. Той обозначава в центъра на Клошмерл точката, където се съединяваха горният и долният град, в близост до църквата, кръчмата и „Галери Божолез“, места предопределени, които винаги привличаха вниманието. Това беше просто едно съвсем удобно, готово за срещи място. Още едно нещо привличаше много хлапаците — по Уличката на монасите по необходимост минаваха децата на Мария, когато отиваха в църквата, а през месец май те отиваха там всеки ден за вечернята. Тези изчервени деца на Мария, свежи и с добре оформени вече гърдички, бяха просто

пленителни отблизо. Роз Бивак, Люлю Монтийе, Мари-Луиз Ришом и Тоанет Мафиг бяха едни от най-задяваните, най-подбутваните при случай от младите клошмерлци, които впрочем се изчервяваха не по-малко от тях и се показваха груби от желание да бъдат нежни. Но когато бяха на тайфа, правеха се на смели, както пък и децата на Мария на светло се правеха на крайно добродетелни, макар че всъщност отлично знаеха какво искаха: да не мухлясат в сдружението на отличните готвачки и момчетата да почувствуват същия неясен смут, какъвто те пораждаха в тях — нещо, в което не се и съмняваха, превземките им с превземки! Здравно сплотени, за да излязат насреща на коцкарчетата, те преминаваха хванати за ръце, нехайни, като се фръцкаха и скришом се подсмиваха, защото се чувствуваха пронизани от пламенните погледи, които изгаряха бедрата им. Отнасяха в църквата спомена за някой образ или глас, чиято мекота се сливаше с тази на църковните песни. Тези грубовати контакти, тези несръчни признания, подготвяха нови клошмерлски родове.

Две места бяха недостатъчни, когато три-четири мехура се напълваха едновременно, а това ставаше често в едно селище с две хиляди и осемстотин мехура, почти половината от тях мъжки, единствените, които имаха право да изливат съдържанието си на обществено място. При такива случаи на наплив, хората се възвръщаха към старите експедитивни начини, които си оставаха винаги добри. Облекчаваха се срещу стената, до писоара, съвсем спокойно, без зла умисъл, нито неудобство, без дори и през ум да им мине да се въздържат от това. Даже някои, с по-волна природа, отиваха с по-голямо удоволствие навън, отколкото вътре.

А пък клошмерлските младежи не биха били седемнайсет-осемнайсет годишни хлапаци с присъщата за тази неспокойна възраст глупост, ако не съумяваха да използват случая за някои ексцентричности. Оспорваха си помежду си рекордите на височина и дължина. Като прилагаха елементарни физически способности, те намаляваха дебата на течността, увеличаваха налягането и по този начин добиваха много забавни водоскоци, които ги принуждаваха да се отдръпнат назад. Тези глупави развлечения са присъщи, общо взето, на всички страни и на всички времена, и улегналите хора, които ги порицаваха, показваха само, че имат къса памет. Но добрите клошмерлски жени, които наблюдаваха отдалеч, гледаха със

снизхождане на тези забавления на една младеж, която още съвсем недостатъчно се бе проявила в мъжките работи. Яките стринки от пералнята казваха като се смееха звънко:

— Докато си служат по този начин с това, няма опасност да сторят беля на момичетата, тези младенци!

Така мирно и кротко си вървяха нещата в Клошмерл, без излишно лицемерие, по-скоро с известна галска склонност към волни шеги, през пролетта на 1923 година. Писоарът на Пиешу беше голямото местно забавление. От сутрин до вечер клошмерлци се точеха по Уличката на монасите и всеки се държеше според особеностите на темперамента и възрастта си: младите — нетърпеливо, нехайно, без да се прикриват; мъжете — с мъдра мярка в държането и дебита; старците — бавно и с пъшкане и с големи трепереци напъни, които предизвикваха само жалки краткотрайни струи, плискащи на пресекулки. Ала всички, хлапаци, мъже и старци, правеха същото подготвително движение, точно и насочено право към целта, още в началото на уличката, последвано от друго движение, което завършваше на улицата, но този път то беше дълбоко и продължително, придружено с подгъване на коленете, за да се постигне добро интимно преразпределение, което за правилното равновесие и по-голямо удобство използваше за ос чатала на панталоните, а в Клошмерл те се носеха по-скоро с отпуснато дъно, придържани обикновено от доста хлабав колан, така че да улесняват движенията на тези постоянно наведени към земята лозари. Впрочем всички тези движения съставяха едно-единствено цялостно движение, основно.

Това движение, останало все същото от четиридесет хиляди години насам — или от петстотин хиляди — което тясно свързва Адам и Питекантропуса с човека на двадесетия век, това неизменно, интернационално, общопланетно движение, това един вид синтезиращо движение клошмерлци го правеха без неприлично излагане на показ, но и без смешна прикритост, съвсем простичко и уверено, вършейки непринудено приятната си работа в Уличката на монасите, защото изхождаха от принципа, че трябва да имаш странно устроен ум, за да видиш нещо лошо в това. Но тъкмо в това движение имаше нещо предизвикателно, когато се извършваше пред очите на една личност, която си въобразяваше, че е насочено от заядливост

против нея, и която, скрита зад пердето си, прикована там от някакво странно притегляне, не можеше да извърне глава, за да не гледа повторението му. От прозореца си, Жустин Пюте наблюдаваше сновенето по уличката. Старата мома гледаше този безспирен поток от мъже, които си ходеха по малка нужда съвсем спокойно, като смятаха, че са сами. Уверени в тази си уединеност, те може би не проявяваха цялата онази предпазливост, която едно възискателно благоприличие изискваше.

Жустин Пюте излиза на сцената — да поговорим за нея. Представете си една жлъчна мургава жена, съсухрена и усойница, с лош тен, лошо око, лош език, лоша чревна проводимост, и всичко това обвито в натрапчиво благочестие и съскаща благост. Образец на отчайваща добродетел, защото въплътена в такива черти, добродетелта е отвратителна за гледане, и при това тази добродетел, изглежда, се вдъхновяваше повече от някакъв дух за мъст и човеконенавистничество, отколкото от природна доброта. Размахваше екзалтирано молитвени броеници, ревностно редеше литании [литания, гр. *litaneia*] — вид молитви с песнопения; прен. досадно изброяване — по Ст. Младенов — Сашо], но съща така бясно пръскаше клевети и сееше тайни паники. С една дума, скорпионът на Клошмерл, но скорпион, който се преструваше на божа кравичка. Въпросът за възрастта ѝ не се поставяше, нито е бил поставян когато и да било. Можеше да ѝ се дадат малко повече от четиридесет години, но никой не се интересуваше от това. Още от детство бе загубила всякакво физическо обаяние. Както нямаше възраст, също така нямаше и история тази Жустин Пюте. Родителите ѝ бяха умрели и ѝ бяха оставили хиляда и сто франка рента, и на двацет и седем години тя беше почнала кариерата си на стара самотна мома, в дъното на Уличката на монасите, в сянката на църквата. Оттам бдеше ден и нощ над градеца, чиито безчестия и похождения разгласяваше в името на една добродетел, която клошмерлските мъже бяха старателно захвърлили настрана.

В продължение на два месеца Жустин Пюте наблюдаваше сноването около новата постройка и с всеки изминат ден яростта ѝ нарастваше. Всичко мъжко предизвикваше в нея омраза и озлобение. Виждаше как момчетата задяваха несръчно момичетата, как

момчетата лицемерно предизвикваха момчетата и как полека-лека малките „свети води ненапити“ се разбираха с добрите селяндурчета, а тази картина я караше да мисли, че такива забавления отвеждаха младежта към ужасни и скверни деяния. Виждаше нравствеността застрашена повече от всякога по вина на писоара. Освен това с настъпването на горещините, Уличката на монасите почна да мирише силно на урина.

След като дълго мисли и се моли, старата мома реши да предприеме кръстоносен поход и да нанесе своя първи удар върху най-наглата крепост на греха. Съоръжена добре под връхните си дрехи със стихари и свети медалиончета, смесила сладостта на умилението с отровата си, тя отиде една сутрин при обладаната от дявола, безсрамницата, кучката, Жудит Туминьон, съседката ѝ, на която не беше обелила ни дума от шест години насам.

Свиждането тръгна зле по вина на Жустин Пюте, чиято апостолическа ревност скоро разстрои разговора. Достатъчно ще бъде да опишем края на тази оживена беседа. След като изслуша оплакванията на старата мома, Жудит Туминьон отвърна:

— Честно слово, госпожице, не виждам необходимостта да се разруши писоарът. Той не ми пречи.

— Ами тази миризма, госпожо, не я ли чувствувате?

— Никак, госпожице.

— Тогава позволете ми да ви кажа, че нямате остър нос, госпожо Туминьон!

— Нито пък и ухо, госпожице. По този начин не се смущавам от това, което биха могли да разправят за мен...

Жустин Пюте сведе очи:

— Ами това, което се върши в уличката, то също ли не ви смущава, госпожо?

— Според мен, госпожице, там не се върши нищо непристойно. Мъжете отиват да извършат там това, което знаете. Тук или другаде, все някъде трябва да се прави това. Къде виждате злото?

— Злото ли, госпожо? Злото е в това, че има някои отвратителни типове, които ме карат да гледам гадости!

Жудит се усмихна.

— Наистина толкова големи гадости ли? Преувеличавате, госпожице!

Душевното състояние на Жустин Пюте я предразполагаше да се чувства винаги засегната.

Тя отвърна рязко:

— О, знам, госпожо, има някои, които не се плашат от тези неща! Колкото повече ги виждат, толкова по-приятно им става!

С високото самочувствие на великолепната си и задоволена плът, сразила блестящо тази завистница, хубавата търговка каза кротко:

— Изглежда, госпожице, че и вие също гледате тези гадости, при случай...

— Но поне не се докосвам до тях, госпожо, както някои жени, не много далеч оттук и които бих могла да назова!

— Във всеки случай не ще бъда аз тази, която би ви попречила да се докосвате до тях, госпожице! Не ви питам как си прекарвате нощите!

— Благопристойно, госпожо, ги прекарвам аз! Не ви позволявам да казвате...

— Но аз нищо не казвам, госпожице. А пък и вие сте съвсем свободна. Всеки е свободен.

— Аз съм едно почтено момиче, госпожо!

— Кой ви казва противното?

— Аз не съм от онези безсрамници, от онези, дето са винаги готови на всеки... Когато една жена е готова да се подложи на двама, готова е също така и на десет души! Казвам ви това направо в лицето, госпожо!

— За да бъде една жена готова, драга ми госпожице, би трябвало да очаква да ѝ поискат нещо. Вие говорите за работи, които не познавате добре.

— Минавам отлично и без тях. И дори съм много доволна, че мога да мина без тях, госпожо, когато виждам докъде стигат другите от порочност!

— Бих искала наистина да вярвам, госпожице, че вие на драго сърце минавате и без тях. Но тъкмо поради това нямате нито добър вид, нито добро настроение!

— Нямам нужда от добро настроение, госпожо, за да говоря със същества, които са срам за... О, много неща знам аз, госпожо! Всичко

виждам, госпожо! Бих могла да разкажа някои работи... Знам кой влиза и кой излиза, и по кое време. И бих могла също така да назова тези, които слагат рога на съпруга си. Да, госпожо, бих могла да ги назова!

— Не си правете този труд, госпожице. Това не ме интересува.

— Ами ако пък на мене ми се ще да ги кажа?

— Тогава почакайте, госпожице. Знам един човек, за когото това би било може би интересно...

Извърната към помещението зад магазина, Жудит извика:

— Франсоа!

Туминьон веднага се появи на вратата.

— Какво има? — запита той. Само с едно кимване Жудит му посочи Жустин Пюте:

— Госпожицата иска да говори с теб. Именно тя казва, че ти слагам рога с оня твой Фонсиман, струва ми се, дето се върти все тук. И тъй, ти си рогоносец, бедни ми Франсоа. Ето какво става ясно от цялата тая работа.

Туминьон беше от хората, които лесно пребледняват и лицето им добива онази трескава бледност с лоши зеленикави отблясъци, ужасна за гледане. Той се отправи към старата мома.

— И първо на първо — каза той, — какво търси тук тази жаба?

Жустин Пюте се изпъна и понечи да възрази. Но Туминьон не й даде възможност да проговори.

— Взела да се меси в хорските работи, тази дървеница! Ами че месете се в това, което става под полата ви! Изглежда, че не мирише вече толкова хубаво, а? И се пръждосвайте по-скоро оттук, мръсна мърша такава!

Старата мома беше пребледняла по своя си начин с жълтеникава бледност.

— О! — запротестира тя. — Сега ме и обиждате! Това няма да ви се размине така! И най-вече, не ме докосвайте, пияница неден! Негово преосвещенство архиепископът ще узнае...

— Веднага вълн — викаше Туминьон, — че ще те смажа като хлебарка, мръсотия с мръсотията! Вълн, по-бързо! Ще ти кажа аз дали съм рогоносец, стара жълтеница такава, цирей на задника!

Той я сподире с ругатни чак до началото на Уличката на монасите. Сетне се върна, горд и възбуден.

— Видя ли, а — каза той на жена си, — как само я изгоних тази Пюте?

Жудит Туминьон притежаваше онова чувство на снизходителност, което се среща често у сластолюбивите жени. Тя забеляза:

— Горката мома, лишена е от тези неща. И това я яде отвътре навярно...

И добави:

— Тези истории сега са малко и по твоя вина, Франсоа. Постоянно мъкнеш тук твоя Фонсиман, и почват да ме одумват. Хората са толкова лоши.

Туминьон имаше едно привично сърдито движение и тези думи му дадоха повод да го направи.

— Иполит ще идва, когато си искам, дявол да го вземе! Най-сетне няма хората да ме командуват в моя дом, я!

Жудит въздъхна и махна безпомощно с ръка.

— Знам си аз, че винаги правиш това, което си наумил, Франсоа! — каза тази хитра жена.

Набожна, образцова, Жустин Пюте се отъждествяваше с всичко най-свято в Църквата. Ужасното оскърбление, на което току-що бе подложена, считано от нея за отвратително посегателство в нейно лице над правото дело, я изпълни със студена ненавист, в която тя виждаше безспорен израз на небесния гняв. И именно така, въоръжена с огнен меч, отиде право при кюрето Понос да му изложи горчивите си оплаквания. Изтъкна пред него, че писоарът бил източник на безобразия и поквара, скверна караулка, където Адът поставяше дръзки часови, които отклоняваха от дълга им младите девойки на Клошмерл. Каза му, че издигането на тази постройка на това място е нечестива маневра на един обречен на вечни мъки общински съвет. Закле го да призове към единство всички добри католици, за да постигнат разрушаването на тази бърлога на мерзостта.

Но кюрето Понос изпитваше свещен ужас от тези мисии на насилие, които можеха само да посеят смето на раздора сред паството му. Този благодушен свещеник, отказал се от някогашните си неблагоприятия, се придържаше към старата френска традиция на галиканската църква — пазеше се от неразбориите между духовното и

преходното. Съвсем очевидно беше, че писоарът спадаше към преходното и на това основание зависеше по закона от общинския съвет. Не вярваше, че тази полезна постройка би могла да има опасни последици за душите, както твърдеше непримиримата му енорияшка. Именно това искаше да обясни на старата мома.

— Има някои естествени нужди, драга моя госпожице, които Провидението ни е наложило. То не може да сметне за вредна една постройка, която служи за тяхното задоволяване.

— Този начин на разсъждение може да ни отведе далеч, господин свещеник! — отвърна му рязко Пюте. — Безпътството на някои личности също така може да бъде обяснено с природни нужди. Когато онази Туминьон...

Кюрето Понос успя да възпре старата мома на границата на благодетелната дискретност.

— Шът, драга моя госпожице, шът! Никой не бива да бъде назван! Грешките трябва да достигнат до мен само чрез изповедта и всеки трябва да говори само за своите.

— Имам пълното право, господин свещеник, да говоря за това, което е общоизвестно. И затова тези мъже, които в уличката не се погрижват да прикрият,... които показват, господин свещеник,... които показват всичко...

Кюрето Понос прогони тези нечестиви видения и възстанови точните им размери, определени им от закона на естествените явления.

— Драга моя госпожице, някои непристойности, които случайно сте съзрели, се дължат положително на онази безхитростна разпуснатост на селското ни население. Смятам, че тези дребни случки — печални, съгласен съм, но редки — не са в състояние да покварят нашите деца на Мария, които минават със сведени очи, със свенливо сведени очи, драга моя госпожице.

Това простодушие накара старата мома да подскочи.

— Децата на Мария, господин свещеник, имат бързо око и всичко забелязват, уверявам ви! Виждам ги какво правят от моя прозорец. Пламнало им е това, за което не мога и да помисля. Има хора, които биха купили евтино тяхната невинност. Сиреч, малките биха им я дали срещу нищо, срещу нищо от нищото, и дори биха благодарили! — завърши Жустин Пюте със саркастичен смях.

Снизходителната природа на клошмерлското кюре не можеше да допусне постоянното наличие на злото. Добрият свещеник смяташе от собствен опит, че човешките заблуди са краткотрайни и че животът, следвайки своя ход, разрушава страстите и превръща и тях в пръст. Добродетелта според него беше въпрос на постепенно изхабяване. Опита се да успокои набожната стара мома.

— Не вярвам, че нашите благочестиви девойки имат преждевременна представа за някои неща, дори... хм... зрителна, драга моя госпожице. Ако предположим това — а аз не мога да го допусна, — злото не би било непоправимо, тъй като би могло да се превърне в добро чрез оповестяване на женитба, нито пък би било без полза — боже мой, трябва да си признаем това, — защото би напътило постепенно нашите девойки към разкриване на някои неща, които би трябвало все пак... Нашите мили деца на Мария, госпожице, са призвани да станат добри майки. Ако, за жалост, някоя от тях би избързала малко, брачното тайнство бързо би оправило всичко.

— И таз хубава! — извика Жустин Пюте, неспособна да сдържи възмуцението си. — Значи, господин свещеник, вие насърчавате бъркотиите?

— Бъркотиите ли? — възкликна клошмерлското кюре, обзет изведнъж от ужас. — Бъркотиите ли? Но кълна се в мулето на свети Петър, госпожице, не насърчавам абсолютно нищо! Искам да кажа, че всичко на този свят се върши от ръката на човека с позволение божие и че жените са предопределени за майчинството. „Ще раждаш в мъки.“ В мъки, госпожице Пюте, тук не става въпрос за бъркотии! Това е мисия, за която нашите девойки трябва да се подготвят от рано, ето какво исках да кажа...

— Така че тези, които не раждат, не са годни за нищо, нали, господин свещеник?

Кюрето Понос разбра недомислието си. Уплахата го накара да изрече тези успокоителни слова:

— Драга моя госпожице, какъв жар от ваша страна! Тъкмо напротив, Църквата се нуждае от избрани души. Вие сте именно от тях благодарение на едно знаменателно предопределение, с което бог дарява само своите избраници, мога да твърдя това, без да накърня догмата на непорочното зачатие. Но тези редки души са малобройни. Не можем да насочим цялата младеж в този път... хм... в този път на

целомъдрието, драга моя госпожице, който изисква твърде изключителни качества...

— И тъй, за писоара? — запита Жустин Пюте. — Вашето мнение е...

— ... е да си остане там, където си е — временно, драга ми госпожице, временно. Един конфликт между Църквата и общинския съвет би могъл само да смуги душевния покой на хората в този момент. Имайте търпение. Ако пък отново ви се случи да зърнете някой непристоен предмет, извърнете поглед от него, драга госпожице, пренесете го върху безбройните други гледки, които Провидението е поставило пред нашите очи. Тези дребни несгоди ще увеличат още повече общия брой на заслугите ви, които и без туй са толкова големи. А аз, от своя страна, госпожице Пюте, ще се моля нещата да се оправят, много ще се моля.

— Добре — каза студено Жустин Пюте, — тогава ще оставя мръсотииите да се излагат на показ съвсем открито. Аз си измивам ръцете. Но ще се разкайвате, задето не сте ме послушали, господин свещеник. Запомнете това, което ви казвам.

Инцидентът в „Галери Божолез“ скоро стана известен и бе разнесен из целия градец благодарение на усърдните грижи на Бабет Манапу и на госпожа Фуаш, красноречиви личности, които сами си бяха възложили мисията да поддържат скандалната хроника в Клошмерл и да доверяват тайните ѝ епизоди на уши, където можеха благоприятно да ферментират.

Първата от тези осведомителки, Бабет Манапу, беше най-дейната клюкарка в долния квартал. Тя развиваше ярките си коментарии в пералнята пред цяло множество от фигурантки, привикнали на тежък труд от всекидневните занимания с бухалката и мръсното бельо, страшни мъжкарани, които внушаваха респект дори на мъжете и бяха известни като първостепенна сила в словесните схватки. Всяка репутация, попаднала в ръцете на тези неустрашими жени, биваше бързо разкъсана и раздадена на парчета по къщите заедно с вързопите пране.

Госпожа Фуаш, продавачка на тютюневи изделия, поддържаше със същото старание хрониката на горния квартал, макар че нейните методи бяха съвсем различни. Докато народните летописки, поставили

ръце на хълбоците, подхвърляха грубовати приказки, отрупани с епитети, госпожа Фуаш, личност с голям светски усет, постоянно загрижена да отсъжда безпристрастно (предвид търговията ѝ с тютюневи изделия, която трябваше да остане неутрална зона), действуваше с престорено любезни намеци, със заобиколни въпроси, снизходителни недомлъвки, жални възклицания на уплаха, на ужас, на състрадание и щедро пръскаше насърчителни излияния, на които не можеше да се устои: „мила моя — бедна моя драга госпожо — прекрасна моя госпожице — ако не ми го казвахте вие, а друг, видите ли, не бих го повярвала“ и прочие, неща, които неусетно подвеждаха и най-сдържаните да се доверят на тази състрадателна жена. В цял Клошмерл нямаше по-изкусен хитрец, който да умее така ловко да ти измъкне думите от устата.

И тъй, благодарение на грижите на Бабет Манапу и госпожа Фуаш, винаги първи осведомени и за най-незначителните събития по бог знай каква тайнствена привилегия, в Клошмерл се разчу, че в „Галери Божолез“ станала голяма караница между семейство Туминьон и Жустин Пюте. Тези слухове, бързо раздути и преиначени от уста на уста, стигнаха дотам, че представяха двете дами, счепкани в голям бой — скубели си косите, дерели си лицата с нокти, а пък Туминьон друсал неприятелката на жена си „като слива“. Намериха се дори хора, които твърдяха, че са чули викове, а други пък уверяваха, че са видели как кракът на Туминьон полетял устремно към съсухрения задник на Пюте.

Разправяше се също така, че старата мома, скрита зад пердето си, следяла внимателно постъпките и движенията на клошмерлци и не пропускала нищо от волностите, които някои проявявали край стената на уличката.

Беше вече началото на юли. Бурите тази година бяха пощадили този кът на Божолезкия край, пръскането на лозята беше приключено, времето беше идеално. Нямаше какво друго да се прави, освен да се остави гроздето спокойно да узрее, а в това време да се разправят разни истории и да се пие студено вино. Необмислената постъпка на Жустин Пюте занимаваше градеца, а въображенията доукрасяваха тази героична комична тема и я обогатяваха с апетитни подробности.

Веднъж се заговори за старата мома и в кафене „Чучулига“. Името и предизвика опасна надпревара сред привържениците на Фаде.

— Щом е толкова любопитна, тази Пюте — казаха те, — лесно ще я задоволим.

Привечер те отидоха групово в Уличката на монасите. Експедицията беше организирана с военна дисциплина. В уличката лошите шегобийци се строиха, повикаха Жустин, за да не изгуби нищо от представлението, сетне при командата „За почест!“ извършиха последната непристойност. Те имаха удоволствието да видят как силуетът на старата мома се раздвижи зад пердето.

Оттогава този вид сатурналии [Празници в древния Рим. придружени с твърде свободни веселия. Чествувани са били ежегодно на 16, 17 и 18 декември. Нашият карнавал е отзвук от сатурналиите. — Б. пр.] станаха всекидневно развлечение. Безспорно би трябвало да се съжالياва за неразумното отношение на клошмерлци, които гледаха с удоволствие тези неприлични забавления и се смееха под мустак. От друга страна, както винаги в тази наша история, трябва да отдадем несъзнателността им на липсата на развлечения, от която страдат жителите на малките селища. Освен това клошмерлци проявяваха снизходителност, защото се касаеше за млади момчета, а представата за свежест и прелестна младост бе свързана с предмета на техните демонстрации — жените не без умиление мислеха за него. Най-сетне почтените хора в градеца не можеха и да допуснат, че тези противни шегги биха могли да имат пагубно въздействие върху старата мома.

Бихме предпочели да премълчим тези осъдителни лудории, но те оказаха силно влияние върху събитията, които станаха в Клошмерл. Впрочем историята е пълна с разни неприлични разголвания, с интимни брачни проявления, със сексуални бъркотии, които също така са предизвикали големи събития, страшни катастрофи. Ето например Лозьон [Маршал на Франция при Людовик XIV, Известен като ловък и амбициозен политик. — Б. пр.] се скрива под леглото и подслушва кралските въздишки, за да издебне в промеждутъците на удоволствията някоя държавна тайна. Катерина Руска, загрижена за наследниците на Романовци, натоварва любовника си да бди при обрязването на височайшия ѝ съпруг, а междуременно нов консорциум от нейни любовници се заема с умъртвяването на споменатия съпруг. Людовик XVI, нерешителен монарх, се прави на разсеян, когато трябва да се занимае дейно с Мария-Антоанета.

Бонапарт, млад генерал, мършав и трагично блед, напредва в кариерата си благодарение на изневерите на Жозефина — ако креолката не бе имала дипломатични бедра, геният на съпруга ѝ може би нямаше да си пробие път. А пък властелините, които са подлагали света на огън и меч за черните очи на някоя бърбрица, па макар и принцеса, са цял легион — първопричината на Троянската война е пак любовно похождение. И всъщност всички тези неща не са нито по-сериозни, нито по-безнравствени от проявите на нашите млади момчета.

В Клошмерл, трябва да подчертаем това, събитията се развиха така. В дъното на Уличката на монасите Жустин Пюте, наблюдавайки лицемерно работи, които не я засягат, зърва — изложени съвсем невинно на показ — някои противни за гледане неща. Ако бе издала присъствието си, навярно с това би способствувала да постави отново всичко в ред. Ала тя иска да превърне тези невинни случки в скандал. Маневрата ѝ, която се изражда в селска смехория, се обръща срещу нея. Престъпните предмети се увеличават настъпателно и сега вече проявяват крепката дързост на юношеството. Всички вече знаят, че старата мома присъствува на тези неподходящи за нейното положение представления, и целият градец ѝ се смее. Тя се чувства дълбоко унижена.

Но унижението не би било нищо. Има нещо по-сериозно — тя не може да понася вече самотния си живот. Има добродетелност по собствен избор, добродетелност от разкаяние, от униние или отчаяние — тях хората са си ги наложили доброволно. Но добродетелността на Жустин Пюте не бе имала никаква друга алтернатива, физическото ѝ безплодие не ѝ бе предоставило възможност за избор. Бе я направило стара мома по някакво жестоко предопределение и никой не би могъл да каже дали не бе страдала от това. От всичко са лишени съществата, ненадарени с хубост, дори и от съжаление. Това, което в очите на клошмерлци бе само някаква шега без последици, всъщност може би беше гонение. Безспорно това е гонение, и то нечовешко. Жустин Пюте е могла да понася дълго самотата си, като се е мъчила да забрави това, което свързва мъжете и жените. Ако ѝ пречат да забрави, тази самота почва да я задушават, нощите и са трескави, изпълнени с видения, със скверни кошмари. Цели върволици клошмерлци, сатанински мъжествени, преминават в

сънищата ѝ, надвесват се неприлично над постелята ѝ, в която тя се събужда сама и плувнала в пот. Въображението ѝ, укротено от религиозната ѝ ревност и от дългите години, изпълнени с молитви, се разпалва сега с невиждана, извращаваща всичко жар, която я измъчва. Изтезавана по този начин, Жустин Пюте решава да нанесе един голям удар — да отиде при самия кмет, Бартелеми Пиешу.

VII

КЛОШМЕРЛ ВЗЕМА СТРАНА

От две седмици вече кметът на Клошмерл очакваше това посещение. И понеже го очакваше, бе имал време добре да се подготви, за да изглежда крайно изненадан.

— Виж ти — каза той, — госпожица Пюте! Навярно идвате за някакво благотворително дело? Сега ще повикам жена си.

— С вас искам да поговоря, господни кмете — отвърна решително старата мома.

— С мен, наистина ли?... Тогава влезте. Той я отведе в кабинета си и ѝ предложи да седне.

— Знаете ли какво става, господин кмете? — запита Жустин Пюте.

— Но във връзка с кое?

— В Уличката на монасите!

— Честна дума, не, госпожице Пюте! Необичайни неща ли стават там? За първи път чувам това.

Преди сам да седне, кметът предложи:

— Ще пиете ли нещо? Една малка чашка? Човек няма толкова често възможност да ви почерпи... Хайде, хайде, слабо е! Жена ми прави един касис — ще си приказваме после за това!

Пиешу се върна с бутилка и чаши, които наля.

— За ваше здраве, госпожице Пюте! Какво ще кажете за този касис, а?

— Чудесен е, господин кмете, наистина е чудесен.

— Нали? Това е много стара гроздова. Няма по-хубава от нея. И тъй, казвахте нещо за Уличката на монасите?

— Не сте ли в течение на нещата, господин кмете?

Бартелеми Пиешу повдигна ръце.

— Драга моя госпожице, не смогвам да се занимаю с всичко! Кметството, книгата. Този или онзи идва за някакъв съвет. Други не могат да се споразумеят. Ами лозята, ами времето, ами събранията,

ами пътуванията... Не смогвам, казвам ви! Знам по-малко от последния човек в Клошмерл, който се занимава само със своите си работи... Разправете ми всичко, така ще бъде по-лесно.

Стеснително, като мърдаше неспокойно на стола си, впила поглед в настилката пред себе си, старата мома отвърна:

— Трудно е да се обясни това...

— Най-сетне във връзка с какво е?

— Във връзка с писоара, господин кмете.

— Писоара?... Е, и какво? — запита Пиешу, който се забавляваше.

Жустин Пюте събра цялата си смелост.

— Има мъже, господин кмете, които правят това извън писоара.

— Така ли? — каза Пиешу. — Разбира се, по-добре би било обратното. Но ще ви кажа нещо. По времето, когато нямаше писоар, всички мъже вършеха това навън. А сега повечето от тях го вършат вътре. Има напредък.

При все това Жустин Пюте не вдигаше очи и седеше сякаш като на тръни. Най-сетне се реши:

— Това не е най-лошото. Ами има и мъже, която си показват...

— Показват ли, казахте, госпожице Пюте?

— Да, показват, господин кмете — отвърна с облекчение старата мома, като считаше, че са я разбрали.

Но на Пиешу му правеше удоволствие да я преобръща върху скарата на свенливостта ѝ. Почеса се по главата, под шапката си.

— Не ви разбирам добре, госпожице Пюте... Какво ви показват?

Жустин Пюте се видя принудена да изпразни до дъно горчивата чаша на срама.

— Целия си дюкян! — каза тя тихо, с непоносимо отвращение.

Кметът избухна в гръмогласен смях, в онзи чистосърдечен безхитростен смях, който обхваща човека при научаването на нещо действително смешно.

— Виж ти, какви странни неща научавам от вас! — каза той някак като извинение.

Сетне отново прие сериозен вид и запита невъзмутим:

— И после?

— После ли? — промълви старата мома. — Но това е всичко!

— А, това ли е всичко! Добре!... И какво сега, госпожице Пюте? — каза студено Пиешу.

— Как какво сега? Идвам да ви се оплача, господин кмете. Това е скандално. В Клошмерл се извършва посегателство над благодарието.

— Позволете, госпожице! Да се разберем добре, искате ли? — каза сериозно кметът. — Не твърдите, че всички мъже в Клошмерл имат непристойно държане, нали? Касае се само за неволни, случайни действия, така ли?

— Напротив, всичко се върши нарочно.

— Съвсем сигурна ли сте? И кой го върши? Стари, млади?

— Млади, господин кмете. Бандата на Фаде, нехранимайковците от „Чучулигата“. Познавам ги. Заслужават затвор.

— Ех, как прибързвате, госпожице! За да се арестува човек, трябва да има простъпка и доказателства за нея. Не отказвам да накажа нарушителите, забележете. Но дайте ми доказателства. Имате ли свидетели?

— Има доста свидетели. Но хората са твърде много доволни...

Пиешу вмъкна тук едно отмъщение, като разчиташе, че думите му ще бъдат предадени:

— Какво искате, госпожице... Кюрето Понос първи е казал, че съм бил един „наистина прекрасен човек“, от когото можеш да получиш всичко, каквото си щещ. Предайте му от моя страна, че съжалявам...

— Значи — заключи войнствено Жустин Пюте, — мръсотиите ще продължат?

— Слушайте, госпожице — посъветва я Пиешу, за да приключи, — сега, като си отивате, минете край жандармерията. Ще разправите вашия случай на Кюдоан. Той ще види, дали не би могъл да упражни известен контрол.

— Ето какво трябва да се направи — каза изведнъж възбудено старата мома, — да се махне оттам този писоар. Скандално е, че е поставен на това място.

Пиешу премигна и придаде твърдо изражение на лицето си. Това изражение у него беше свързано с голяма благост на гласа, с една непреклонна благост:

— Да се премести писоарът ли? Това не е невъзможно. Ще ви посоча дори начина, по който трябва да постъпите. Предложете да се

подпише петиция. Ако получите болшинство в Клошмерл, бъдете сигурна, че общинският съвет ще се преклони пред това. Не желаете ли да ви налея още малко касис, госпожице Пюте?

Въпреки обещанията на Кюдоан, нищо не се промени. От време на време на Уличката на монасите се появяваше по някой стражар, но конната жандармерия разполагаше с твърде ограничен състав и карауленето не продължаваше дълго. Така че, след като сам използваше писоара, чието свежо шуртене го привличаше, стражарят отиваше да се шляе другаде. Нарезданията на Кюдоан не бяха много строги — по съвета на госпожа Кюдоан, която ненавиждаше Жустин Пюте, защото нейните маниери на прекалена добродетелност я дразнеха. Тази дама не можеше да понася, че едно обикновено частно лице можеше да съперничи по добродетелност и гражданско съзнание на жената на жандармерийския старшина, нещо като военен комендант на Клошмерл. И тъй, всичко си остана както преди и бандата на Фаде продължи необезпокоявана да тормози старата мома с неофициалното одобрена на по-голямата част от клошмерлци.

И все пак часът на тържеството за Жустин Пюте щеше да удари. На 2 август 1923 година в Клошмерл като мълния се пръсна слух: една девойка от децата на Мария беше забременяла, младата Роз Бивак, която щеше да навърши осемнайсет години чак идния декември. Тя беше трътлесто, с хубавичко лице момиче, преждевременно издуло корсажа си и под чиято пола се криеха достойнства, с които успешно можеше да съперничи на много оформени вече жени, жени по на двайсет и пет години. Свежо девойче беше тази Роз Бивак, с кротко изражение, с широко отворени очи, в които се четеше невинност, и с приятна, малко глупава усмивка — добре нагласена, за да вдъхва доверие — върху съблазнителните й устни. Нямахше нищо от онези фръцли, тази малка Роз Бивак, напротив, беше твърде сдържана, не много разговорлива, нито пък безсрамна, само кротост и послушание, и мило любезна с бъривите баби, слушаше ги внимателно. както и старите госпожици с превзети принцип, ходеше редовно на изповед, държеше се много прилично в църквата, пееше с ясен глас близо до хармониума, на празника Тяло-Господне изглеждаше така миловидна в бялата си рокля („същинско дете при първото си причастие“),

показваше такова прилежание в къщи, в кухнята, в шиенето, в гладенето, във всичко, във всичко, истински бисер, тъй да се каже, беше тази малка, последната, която в Клошмерл можеха да сметнат способна за нещо непристойно, и тъкмо тя, тази малка Бивак, давана за пример, беше прегрешила!

— След този удар... — шепнеха поразени майките, чиито дъщери караха петнадесетата си година.

В тютюнопродавницата, където жените, които смъркаха емфие, бързо довтасваха при важни събития, госпожа Фуаш, с някаква високомерна печал, сравняваше нравите на две епохи и тази съпоставка беше изцяло в полза на старото време.

— Някога — казваше тя — не можеше да си представим такива неща. При това отраснах в града, където неизбежно възможностите са много по-големи и по-блестящи. А на двайсет години бях просто възхитителна! Всички хора по улицата се обръщаха подир мен, мога да си призная това днес... Но никога, госпожи, абсолютно никога не бих позволила да ме докоснат и с върха на малкия пръст дори, нито да ме спрат, разбирате, нали? Както казваше моят беден Адриен, който имаше и вкус и можеше да прецени, какъвто издигнат си беше, нали! „Когато се запознах с теб, Йожени, човек не можеше да те гледа в лицето! Ти беше като слънцето, Йожени!“ Какъв сладкодумец и колко очарователен беше моят Адриен, виждам го и сега, застанал треперещ пред мен, младата девойка. Както по-сетне казваше: „Просто човек чувствуваше, че не може да ти каже някоя по-силна дума по отношение на почтеността ти! Нямаше друга такава добродетелна като теб, Йожени!“ Трябва да ви кажа, госпожи, че бях възпитана така, както възпитаваха в доброто общество от онова време...

— Освен това, госпожо Фуаш, срещнали сте човек от старото време!

— Съгласна съм, госпожо Миша, че моят Адриен беше твърде обигран в добрите обноски, тъй като не беше кой да е, това е така. Но все пак, каквото и да се каже, жените наистина оформят мъжете, така си е!

— Съвсем вярно е това, госпожо Фуаш!

— Това само мога да кажа аз — никой никога не се е отнасял непочтително с мен!

— Нито пък с мен, госпожо Лагус, уверявам ви!

— Онези жени, с които се отнасят така, явно сами си го търсят!
— Положително!
— Това, което казвате е абсолютно вярно, госпожо Поапанел!
— Това са просто никаквици!
— Развалени жени!
— Или любопитни! И бог ми е свидетел, че чак пък толкоз...
— Да, наистина!...
— Разправят се какви ли не неща за това. Но когато човек сам види отблизо...
— Бива съвсем разочарован!
— Нищо от нищото!
— Не знам как е с вас, госпожи, но за мен това никога не е било нещо особено!
— И за мен също така, госпожо Миша. Ако не беше въпрос да се достави удоволствие някому...
— И християнският дълг, от друга страна...

— И да се задържат съпрузите. Да не ходят да се лигавят другаде.
— Така е, разбира се!
— Да намираш удоволствие в това!
— Трябва да имаш странно устроено тяло!
— Истинска ангария!
— Не сте ли на същото мнение, госпожо Фуаш?
— Безспорно, госпожи, минах спокойно и без него, когато то ми бе отнето. И ще ви кажа, че моят Адриен нямаше никаква склонност към това.
— Имали сте късмет. Има жени, представете си, които просто са се погубили от прекалено...
— Все пак, госпожо Лагус — чак погубили?
— О, госпожо Поапанел, бих могла да ви кажа дори и кои! Има мъже, които са ненаситни, имайте това предвид! Познавахте ли онази жена, Троньолон, от долния град, която свърши в болницата преди около седем-осем години? Именно от това умря, госпожо Поапанел, всеки ще ви го каже! По цели нощи, представяте ли си, с един просто обезумял мъж! Това я разстрои съвсем! И накрая изпитвала такъв ужас, че все плачела.

— Когато се стигне дотам, това е вече истинска болест!

— Ужасно е!

— По-лошо е, отколкото при животните!

— Жените са били винаги изложени на опасност, няма какво!

Никога не знаеш на какъв ще попаднеш!

— По този повод, госпожо Фуаш, знае ли се с кого е прегрешила Роз Бивак?

— Госпожи, ще ви кажа това. Но не разправяйте никъде. С един млад военен, който пуши само цигари в пакетчета — Клодиус Бродкен.

— Но, чакайте, той си е бил в полка, госпожа Фуаш!

— Но беше тук през април, госпожи, за тържественото откриване. (Един военен, който си купува винаги „Голоаз“ [Марка френски цигари. — Б. пр.], разбирате, нали, че ще ми направи впечатление!) А това показва, че не е нужно много време, за да се накарат днешните момичета да прегрешат... Не бихте ли смръкнали малко емфие, госпожи? Аз черпя.

Тези клюкарки, които току-що чухме, бяха повече бърбиви, отколкото дейни, годни най-вече за охкащ ужас и колективно вайкане. Ала от своя страна не оставаха бездейни и набожните жени, организирани и поведени от Жустин Пюте, по-черна, по-жълта, по-жлъчна и по-ъгловата от всякога. Тя ходеше от къща на къща, от кухня на кухня и говореше от тяхно име.

— Какъв ужас, боже мой, какъв ужас! Едно дете на Мария, госпожо! Какъв срам за Клошмерл! Ами че след всички тези мръсотии в уличката, неизбежно трябваше да завърши така, добре го предрекох! И един бог знае докъде са стигнали и останалите деца на Мария... Цяла една покварена младеж...

Какво прави, какво струва, но върволицата на изоставените, на озлобените, на застарелите, с една дума, на всички, чиито корем не бе изпитал никога радост, не бе дал никога плод, нарасна. Всички викаха, че това е ужасен скандал, и то толкова силно, че кюрето Понос, обвинен в подкрепа на сластолюбците, бе принуден, ще не ще, да приеме под свое покровителство порицателките. Кръстоносен поход бе обявен срещу писоара, източник на цялото зло, понеже бе привлякъл

младежите там, откъдето минаваха девойките, и бе подбудил момичетата да завържат позорни връзки с дявола.

Въпросът за писоара доби такива размери, че Клошмерл се раздели на лагери. Образуваха се непримирими групи. Църковната партия, чиито привърженици ще наречем уринофоби, беше водена от нотариуса Жиродо и Жустин Пюте, под високомерното покровителство на баронеса дьо Куртбиш. В другата, партията на уринофилите, блестяха Тафардел, Босолей, доктор Мурай, Бабет Манапу и прочие, протежирани от Бартелеми Пиешу, който им даваше свобода на действие, като си запазваше само важните решения. При филите личаха още семейство Туминьон и семейство Торбейон, чиито търговски интереси определяха отношението им към този въпрос — след излизането си от писоара клошмерлци с удоволствие отиваха в кръчмата и в „Галери Божолез“, които им бяха на път. И оставяха там пари. Включвайки се в редиците на партията на фобите, един човек като Анзелм Ламолер просто заставаше срещу Бартелеми Пиешу. Що се касае до останалата част от населението, отношението му се определяше най-вече от ролята на жените в семейството. Там, където командуваха жените — явление, толкова често в Клошмерл, колкото и навсякъде другаде, — всички заставаха на страната на Църквата. Накрая идеха неустановените, неутралните и равнодушните. Между тях беше и госпожица Вужон от пощата, която не се интересуваше нито от едната, нито от другата страна. А госпожа Фуаш изслушваше с внимание и съчувствуваше последователно ту наляво, ту надясно, с насърчителни „А, да, разбира се!“, но не се обявяваше официално за никого. Тютюнът, монополов артикул, трябваше да стои над партиите. Ако филите бяха големи потребители на скаферлати, пушачите на пури се състояха главно от фоби. Госпожа баронеса дьо Куртбиш купуваше скъпи пури, и то по цели кутии за своите гости. Нотариусът Жиродо също купуваше пури.

Поалфар беше олицетворение на пълното безразличие. Други неща го занимаваха него. Аптекарят страдаше от упорита сенна хрема. По лицето му се стичаше покъртителна влага, която провесваше на носа му печални сталактити. Това водно изобилие предизвика в него един полуеротичен подем. Беше намерил в Лион едно много мършаво момиче, проститутка без клиента, в съвсем окаяно положение, която чудесно подходеше за мъртвешката скованост с острите си кости,

изхвъркнали в ставите на таза, с хлътналия си от глад корем, с изпъкналите си като на разпнат ребра и с набръчканите си гърди, приличащи на спъхнати балончета. Поалфар настани този рядък талант, пресъздаващ така сполучливо смъртник, в обстановка, която отговаряше на неговата ценност. Нае в една тясна уличка в Якобинския квартал мрачен, дори малко вонящ мецанин, където идваше един-два пъти в седмицата и се занимаваше със своите полагания в гроба. Тялото на тази личност лежеше толкова неподвижно и притежаваше такава восъчна бледост, че Поалфар можеше да си достави изключителното удоволствие да го съзерцава голо между две големи погребални свещи. И зловонията, лъхащи от сметта в кофите под стълбището, създаваха в него илюзия на разлагане. Това беше най-добрият обект, който аптекарят беше открил досега, за да задоволи своите увлечения от съвсем специално естество. Поалфар беше толкова възхитен от такова подражание на смъртник, че почна да плаща на тази особа месечно възнаграждение, твърде скъпернически впрочем, защото се боеше, че добруването щеше да ѝ отнеме костеливия вид и безкръвния тен, които го разпалваха. Неоправдан страх. Страшната лакомия на държанката му трябваше да навакса цели двайсет и пет години мизерия. Храната, хвърлена в тази бездна с минало, прекарано в гладуване, не увеличаваше теглото на клетницата. Тази ѝ способност да се тъпче, без да напълнява, я правеше ценна и скъпа за Поалфар, който ѝ посвещаваше много време и сълзи. Никога досега вдовството му не му беше предлагало толкова наслади. Отдаден изцяло на своята страст, той не се интересуваше от събитията, които бяха разделили Клошмерл.

Докато враждите се сгрупирваха, очаквайки часа, когато щяха да се развихрят, малката Роз Бивак носеше, без да се срамува, младия си корем, който се надигаше с предизвикателна към моралните принципи безочливост, защото в него кълнеше едно малко безименно клошмерлче, а хората не знаеха как щеше да бъде кръстено, Бивак или Бродкен, или на името на някой трети прелъстител, замесен в тази объркана работа, плод на пролетните нощи. Защото можем да си представим как злите езици се възползуваха и раздуваха до немай къде вината на горката девойка. Толкова много коварство възмущаваше Тафардел, великодушен въпреки чудатостите си и привърженик на откровеността при всички случаи, и то до такава степен, че веднъж на

улицата каза на малката грешница с обичайното си високопарно красноречие:

— Навярно копелето не е княжеско, нали, малката! Защо не му избрахте родител, украсен с гербове като някоя пура! Коремът ви тогава щеше да бъде възхитителен, а неговият плод — славен!

Тези ободрителни слова не можаха да бъдат възприети от интелекта на Роз Бивак, простодушно девойче с плодовита утроба, здрав организъм, което не чувствуваше никакво неразположение. Роз не страдаше нещо особено, задето беше загубила кордона си на дете на Мария. И това младо непресторено създание, дори и при този си стадий на бременност, притежаваше такава трогателна и завидна свежест, че човек не можеше да го погледне, без да му се усмихне, без да му каже няколко насърчителни думи за начеващото му майчинство. Тази свежест беше именно това, което почтените жени най-малко му прощаваха. Ала Роз Бивак не разбираше омразата. Тя очакваше своя Клодиус Бродкен, който днес-утре щеше да пристигне.

VIII

ПРИСТИГАНЕТО НА КЛОДИЮС БРОДКЕН

Към четири часа следобед, най-горещото време през месец август, влакът спира на гарата на Клошмерл. От него слиза един единствен пътник, военен в униформа на стрелец, на чийто ръкав личи нашивка на войник от елитна част.

— Ето те и теб, идваш си, а, Клодиус? — пита го служещият, който приема билетите.

— Да, ето ме и мен, дойдох си, Жан-Мари! — отвърща военният.

— Тъкмо за празника си идваш, тарикат такъв!

— Тъкмо за него, Жан-Мари!

— Славно ще се прекара на празника в Клошмерл при такова хубаво време, а?

— Славно ще се прекара, така си казах и аз!

Между гарата на Клошмерл и градеца има пет километра път все нагоре по виещото се шосе. Горедолу един час път за военен, който крачи здравата, крачи като стрелец — най-добрата военна крачка на света и най-живата. Клодиус Бродкен поема по шосето, което поскърцва приятелски под здравите му, добре подковани обуца, в които краката му се чувствуват много удобно.

На човек винаги му е приятно да види своя край, когато навсякъде го чакат само хубави неща. Клодиус Бродкен е доволен и горд с униформата си, с тъмната си, украсена с нашивка на войник от елитна част униформа. Той обаче ще стане ефрейтор още преди да се уволни, и то ефрейтор-стрелец, което е най-високото положение сред ефрейторите. Добър войник, добър стрелец, ползущ се с добро име в ротата, съобразителен; такъв е Клодиус Бродкен с баретата си, с мундира си на стрелец-конте и с прасците си на стрелец — най-хубавите прасци в армията, най-хубавите прасци във всички армии в света, най-едрите, най-добре очертаните, най-изпъкналите там, където трябва. Прасци от сукно, но все пак... Не всеки може да има добре намотани навои и два пъти повече плат върху прасците от

обикновените пехотинци, които намотават направо навоите си, без да ги кръстосват, а това прави глезените им дебели, краката им равни отгоре до долу, без прасци, може да се каже. Цялото самочувствие на Клодиус Бродкен се дължи на прасците му. За да вървиш добре, за да се катериш добре, трябва да имаш здрави прасци, големи прасци, това е известно, както е известно, че достойнството на пехотинеца се състои в способността му да ходи здравата, да ходи продължително, с равномерна крачка. Така именно може да ходи Клодиус Бродкен, елитен стрелец, неуморим пешеходец, с крачка на стрелец, най-пъргавата от всички, най-гръмката при парадите.

В полка той е стрелецът Бродкен, номер 1103, добър стрелец, както вече казахме, но въпреки всичко откъснат от родното си място, загубил опора. А тук още с пристигането си и с първия досег със своя край той чувства, че отново се превръща в предишния Клодиус, истински клошмерлски момък, само че сега се е поотракал повече, отколкото е бил преди заминаването си, понеже е станал някак порязък в отношенията си и разбива сърцата, последица от стажа му в казармата. Изпълнен е с радост при гледката на склоновете, където вижда лозята в добро състояние, и е доволен, че скоро ще стигне в градеца. Готви се да изживее много удоволствия. да погуляе на празника, който има вкус на топли банички, на студено вино, на женска пот и на пури с пръстени от цветни етикети. Очаква много наслади и от Роз Бивак, която има корсаж, добре изпълнен с хубава хладка гръд, където е така приятно да се тършува, макар че тя се дърпа за очи, без много да приказва, защото няма какво толкова да каже и освен това понеже отъпява от мачкането на топлите ръце. И отъпява до такава степен, че веднъж гръдта завладяна, останалото си идва съвсем естествено. Тя е много хубаво момиче, пълно с много сладки неща и наистина е приятно да го притискаш до себе си. Клодиус Бродкен мисли за нея. И най-много заради това е поискал отпуск.

В полка рядко се случва Клодиус Бродкен да не отиде веднъж в седмицата при онези особи в публичния дом. Човек добива самоувереност, като се залавя и с леки жени, един добър стрелец трябва да бъде винаги в атака. Що се отнася до това, Клодиус Бродкен не се показва мързеливец, готов е на всякаква работа, направо можем да го кажем. Той е стрелец, който притежава съсловен дух и върши всичко за престижа на униформата. Стрелците се ползват с голям

авторитет пред тези дами поради бързината и силата на подвизите си. Обикновено Клодиус Бродкен се гордее доста с тези подвизи. Ала сега, обхванат отново от очарованието на родния край, когато мисли за тези особи, той си казва: „Всички са курви все пак!“ Забележка, в чиято очевидност се убеждава, когато зърва меките божолезки възвишения. Тук, на това познато шосе, по което се е спускал толкова пъти с велосипед с другите момчета, Клодиус Бродкен си мисли за клошмерлските жени, които не са никакви повлекани, никаквици, дето навирват лесно крака и можеш да чопнеш сифилис. Да, съвсем друго нещо са клошмерлските жени — жени сериозни, с добро държане, еднакво ценни както за полезното, така и за приятното, и за супата, и за оная работа (едното не пречи на другото), най-сетне жени, от които няма опасност човек да хване някоя мръсна болест. И още нещо ги отличава от другите, а именно тези мили жени не са за чужденците, клошмерлските жени са само за клошмерлци. Разбира се, случва се понякога така, че биват на няколко клошмерлци без никакво прекъсване и повтарят всичко, но тези номера са все пак с клошмерлци — един вид нищо не става извън семейството, само добри лозари могат да се справят с тях.

Клодиус Бродкен мисли за Роз Бивак, това добро клошмерлско момиче, което по-късно ще стане добра клошмерлска жена, кротка и всичко останало, която ще умее да ражда деца, да прави зелева супа, хубава яхния и да поддържа чиста къщата, докато той, Клодиус, ще работи в лозята на баща си, стария Бродкен — як е още той сега, но накрая ще се превърне само в някакъв старик на старицата, каквито ги има навред, целите сбръчкани и разкривени като някои лози. И всички тези неща, Роз, лозята, една малка къща, това е прекрасно като бъдеще! Няма какво да се безпокои той, Клодиус Бродкен, само трябва да стане ефрейтор, ефрейтор-стрелец, разбира се. След това ще се завърне с чест в своя край, за да прави хубаво клошмерлско вино, което се продава на добра цена през добрите години.

Като се идва откъм гарата, след около три километра се стига до един завой, откъдето човек вижда горе, пред себе си, самия Клошмерл. Струва му се, че с достигнал първите къщи, но трябва да се имат предвид широките извивки на пътя. Щом зърва родното си място, Клодиус Бродкен си казва, че ей сега ще навлезе в главната улица с хубавата си униформа и хубавите си прасци, прасци на стрелец, и с

онзи отракан вид на човек, измъкнал се от дупката си и живял в градовете. Той знае, че не може да се срещне с Роз Бивак преди мръкване заради родителите на малката и заради хората, които започват да дрънкат, щом видят заедно момче и момиче. За Роз, значи, няма какво да бърза. А пък старите Бродкен, родителите му, живеят в една от онези уединени къщи, дето се намират на другия край на Клошмерл, на двеста метра от кметството. При това положение ще бъде жалко да прекоси целия градец, без да се спре някъде. Клодиус Бродкен е вървял бързо, а войнишкият плат е дебел. Макар че е разкопчал куртката и издърпал връзката си, потънал е в пот. От това проклето слънце той чувства силна жажда. На минаване ще влезе при Торбейон, кръчмаря, да пийне една чашка. При Торбейон ще види Адел. Изведнъж се замисли за Адел.

Това му спомня времето преди влизането му в казармата. В живота му на младо момче Адел Торбейон е играла скрита роля, ролята, която един осемнайсетгодишен младеж може да отреди на една жена, минала трийсетте, чиито богати природни достойнства представляват ориентировъчни знаци, които не позволяват на бляновете да се залутат по безплодни пътища. Поради съвсем интимно-вдъхновителни причини на Клодиус Бродкен все още му се случва (макар че сега си има Роз) да мисли за Адел. Защото човек не се освобождава лесно от юношеските си навици, а пък и от всички жени, които си представя, образът на Адел Торбейон най му допада за някои еротични волности, каквито, право казано, никога не е вършил в действителност — една илюзия е чудно покорна, много повече от едно тяло, и с нея можем да вършим каквото си искаме и колкото време си искаме. В съзнанието на стрелеца Роз е нещо сигурно и дълготрайно, докато зрялото изобилие, на Адел Торбейон му служи за прищевки и подхранва работата на въображението. Въобще Адел Торбейон е угодливата любимка в малкия въображаем харем, който Клодиус Бродкен си е съставил по волята на случая, откакто пубертетът му е отворил очите за някои страни на физическия свят. И тъй, вървейки с пъргава крачка към Клошмерл, Клодиус Бродкен почва отново да мисли с удоволствие за Адел Торбейон. Съвсем понятно удоволствие.

Сред клошмерлските жени, които безспорно оказват въздействие върху мъжете, на второ място веднага след Жудит Туминьон (която държи палмата на първенството, това е несъмнено) стои, по общо

мнение, с пълно право Адел Торбейон. Наистина не е чак толкова хубава като Жудит, няма такава ослепителна плът, но е по-достъпна от нея (понеже държи кръчма). Адел е снажна, мургава, доста привлекателна жена от този тип. Пълната ѝ гръд малко се полюлява, но това бавно движение поражда някакво неясно чувство в душата. Когато Адел се навежда, за да постави чашите на масата, корсажът ѝ приятно се откrexва и тази поза на добра кръчмарка прави яката ѝ задница да изглежда още по-ефектно изхвъркнала под изпънатия сатен — нещо което кара човек да си поръча още една бутилка. Още едно нещо придава голямо очарование на Адел — тя позволява да я попипват по задника. Позволява, без да позволява, нека подчертаем това. Сиреч не обръща внимание на това, прави се на разсеяна, тъкмо колкото е нужно, за да може почтено да си върти търговията. Трябва да се разбере — жена като Адел, кръчмарка, с добро положение в градеца и доста съблазнителна за ръката, ако почне да се превзема и сложи задника си под стъклен похлупак, положително ще загуби клиентелата си. Тя не върши това от порочност, но най-вече поради нелоялната конкуренция на кафене „Чучулигата“ в горния град, до кметството. Ето цялата работа. През войната в градеца пристигна едно семейство, мъж и жена, бежанци. И получиха разрешение да отворят кафене на главния площад — а това породило приказки за Бартеlemi Пиешу и жената, блудкава блондинка от Севера, с лошо поведение. Така и стана — щом отвори кафенето, тази особа почна гадните си хитрувания, които не е прекъснала и досега. Този мръсен задник, тази безсрамница, дава на момчетата да я сграбчат на голо — толкова отвратително нещо! Заради тази пачавра Адел бе принудена да не се интересува толкова много какво става на обратната ѝ страна (напразно можеш да поднасяш най-хубавото — чисто козе сирене, чисто свински наденици и най-доброто клошмерлско вино; жена, която позволява да я пипат, накрая ще ти нанесе вреди. Мъжете отиват в кръчмите, за да търсят всякакъв вид удоволствия, но заради опипването биха се отказали от доброто хапване и пийване. Всички мъже са свини, това им е в природата. Трябва да се държи сметка за това, за да ти върви търговията). Ала добродетелността е винаги възнаградена! Що се отнася до великолепието на задниците, не може да става и сравнение между кръчмата на Торбейон и кафенето „Чучулигата“. Само едната кълка на Адел е спокойно колкото двете на Мария, мръсницата от

горния град, и тънките познавачи остават верни на прелестите на Адел, макар че при пипането не се стига никога до проява на непочтителност към нея. Когато усети, че някой мръсник почва да се занимава прекалено много с нея, че иска да отиде твърде далеч, да вземе повече, отколкото му се полага според сметката му, Адел цялата пламва:

— Да не би да смятате къщата на Торбейон за някакъв бардак? Искате ли да повикам мъжа си?

При тези думи се появява Артюр Торбейон, едър и як мъжага, който поглежда подозрително.

— Повика ли ме нещо, Адел? — казва той. За да разсее смущението, Адел отвръща съобразително, за което всеки и е признателен:

— Машавоан тук иска да се чукне с теб.

Виновникът, без никой да го кара, поръчва черпня за всички, твърде щастлив, че се е разплатил. И тъй като всички печелят от това, всички одобряват постъпката на Адел и възхваляват доброто и държане.

И тъй, макар че хората са много склонни да клеветят, наистина не може да се каже нищо лошо за Адел Торбейон. Вярно е, че кара човека да се позамисли, но можем да бъдем убедени, че върши всичко това най-вече, за да достави удоволствие, защото клошмерлци умеят да оценят хубавата изпъкналост под бърбреците ѝ, обичат да чувствуват приятната солидна тежина на тези две приятелски и гъвкави грамади, равномерно разпределени от двете страни на междинната бразда, и чиято очарователна симетричност не се дължи на разни хитрини. Всеки може да се увери в това, при условие че е редовен клиент на кръчмата и се придържа в границите на благоприличието. Това добро разбирателство, тази благопристойност създават в помещението на кръчмата някаква семейна атмосфера. Постоянните посетители изпитват уважение — в което все пак има и малко завист — към Артюр Торбейон, законен притежател на една жена с такива хубави полукълба, при туй с подходяща твърдост. В известен смисъл гордост е за Торбейон, че цял Клошмерл може да удостовери това. Разбира се, клошмерлските жени не са осведомени за задните качества на Адел. Тези качества Клодиус Бродкен е имал възможност да ги оцени — беше верен клиент, ревностен последовател, все още премного

сдържан, малко плах, понеже беше млад (впоследствие често се упрекуваше за тази си плахост). На тази първокачествена задница той, аджамията, се учеше на майсторлък, а Адел майчински го оставяше да се упражнява, да обиграва ръката си. Беше по-снизходителна към младите момчета, отколкото към нахалните. Младите са свежи и безопасни. Вдигат шум, хвалят се, но се смуцават и лесно се изчервяват. Освен това младежта не гледа на парите, пие, без да му мисли — обръща цяла половиница с кипящо вино като нищо, смеейки се.

Тези спомени за Адел Торбейон оживяват в главата на Клодиус Бродкен, колкото повече приближава Клошмерл. Трябва да признаем, че обаятелната кръчмарка стои начело на развлеченията в градеца.

За един военен, който крачи здравата и си мисли за приятни неща, два километра са нищо. Клодиус Бродкен достига първите къщи на Клошмерл. Къщите са тихи, не се виждат много хора и въпреки това отвред ваят поздрави:

— Ей, Клодиус, здравей, момче!

— А, идваш ли си, Клодиус Бродкен! Момичетата те чакат, за да танцувате.

Това е приятното клошмерлско посрещане. Клодиус Бродкен отвръща, без да се спира — ще се види с всеки поотделно по-късно. А сега само минава. Нищо не се е променило в градеца.

Ето най-сетне Клодиус Бродкен стига пред кръчмата на Торбейон. Трябва да се изкачат три стъпала, три неравни стъпала, белег, че работите вървят добре — пиячите са протрили камъка. И понеже слънцето грее върху фасадата, капациите са спуснати. Заслепен от светлината, Клодиус застава на прага на безлюдното, тъмно и прохладно помещение, където бръмчат рояци невидими мухи. Извиква:

— Ей, има ли някой тук вътре?

И продължава да стои неподвижен в рамката на вратата, с изрязан на фона на външната светлина силует в очакване да му се проясни пред очите. Чува стъпки, някаква фигура се отделя от полумрака, отправя се към него. Това е самата Адел, все тъй много апетитна. Тя се вглежда в него, познава го. И заговаря първа:

— Ето те, значи, и теб, Клодиус!

— Да, ето ме наистина!
— И тъй, ето те тук, Клодиус!
— Да, ето ме тук?
— Значи, така да се каже, ето те цял-целеничък тук!
— Да, така да се каже, ето ме цял-целеничък тук, както и вие сте цяла-целеничка тук, Адел.

— Значи, ето те!
— Ето ме!
— Е, какво, доволен ли си поне?
— Няма от какво да съм недоволен, разбира се.
— Разбира се!
— Разбира се.
— Значи, ти си, така да се каже, доволен?
— Така да се каже!
— Хубаво нещо е да си доволен, разбира се!
— Разбира се.
— Значи, ей така, само защото си жаден, затова си дошъл, така ли?

— Да, само защото съм жаден, Адел.
— Значи, за да пиеш нещо?
— Да, за да пия нещо, Адел, ако нямате нищо против.
— Тогава ще ти донеса. Все същото ли пиеш?
— Все същото, Адел.

Докато тя отива да донесе бутилката, младежът се настанява на една маса в дъното, където е обичал да сяда по-рано. Тук като съвсем младо момче е бленувал, оставяйки мисълта си да се носи сред цял океан от необикновени наслади, в които двойните полюлявания на Аделиното тяло са били вдъхновяващи вълни. Заема старото си място, сваля баретата си, избърсва си лицето и шията чак досред гърдите, после се опира със скръстени ръце на масата, изпълнен със задоволство, че се намира отново в родния си град. Адел се връща и му налива. Докато той пие, тя го гледа и съблазнителната ѝ гръд сякаш се надига от вълнение — но това е само поради изкачването на стълбата от зимника. Този път, след като си избърсва устата с опакото на ръкава, Клодиус Бродкен заговаря първи:

— Я ми кажете, Адел, защо ме питате дали съм доволен?
— За нищо. Ей така...

— Да не би някои да са казали нещо за мен?

— Знаеш много добре, че винаги се намират хора, които приказват. Ей така, понякога.

— Ама какви неща са казали, Адел?

— Там, за Роз.

— Роз?

— Роз Бивак, коя друга! Да не би това да те изненадва?

— Трябва да знам, преди да мога да кажа.

— Там, за корема ѝ де, че почна много да се издува като на някоя, която е прегрешила.

Ето ти теб история! Коремът на Роз взел да прави номера, докато него го е нямало тук, и цял Клошмерл знае за тази работа! Сигурно старите Бивак не са много доволни... Така може да го загази всеки момък, па макар и да е елитен стрелец. Във всеки случай трябва добре да се обмисли тая работа. Клодиус Бродкен си налива вино, пие, избърсва се бавно. Сетне казва:

— Е, и какво, Адел?

— Ами какво... Ти не си направил нищо, разбира се, нали?

— За какво става въпрос, Адел?

— За корема на Роз, за какво друго!

— Някои разправят това, а?

— Разправят, разбира се, няма какво да се чудиш! Хората обичат да приказват.

— Кои хора?

— Е, такива, дето приказват, без да знаят, както винаги. Ти най-добре можеш да кажеш дали си направил нещо на Роз. Можеш да кажеш по-добре от другите, защото те не са били там я, когато го е правила, нали? Да не би да не си чул нищо досега?

— Не, нищо не бях чул досега, Адел.

— Тогава по-добре, че ти казах. Заради родителите ти. И заради хората, дето приказват из града. Понякога това са само лъжи — винаги има такива, дето ги приказват едни, защото имат лош език...

— Е, та какво, ако са лъжи, Адел?

— Предизвестен си вече и затова няма да се занасяш, ами ще им затвориш гагата на тези, дето приказват, без да знаят, и дето все около това се въртят, пък се правят, че уж не ги интересува. Ако това са лъжи, пак казвам.

— Да, ако е така.

— Ако пък си ти...

— Е, какво тогава, Адел?

— Казвам де, да предположим само. Защото не мога да знам как е била точно цялата работа, разбира се!

— Разбира се, Адел, не можете да знаете!

— Знаеш какво ще трябва да направиш тогава.

— Да, Адел.

— Онзи, който е накарал Роз да прегреши, та чак и е направил бебе, ако си ти, да речем — казвам само, да предположим де, — най-добре ще направи да се ожени за нея. Съгласен си, нали, Клодиус?

— Да, ако е направил така, съгласен съм, Адел.

— Общо взето, тя е много прилична и мила, Роз Бивак... да не беше тази беда, дето я сполетя... Но все пак няма нищо срамно в това. Какво ще кажеш и ти, Клодиус?

— Няма нищо срамно в това, разбира се.

— Онзи, който ще я вземе заедно с малкото — при положение че го е направил той, естествено, — няма да случи зле, така мисля аз.

— Няма да случи зле, да, Адел.

— Добро момче си ти, Клодиус.

— А вие сте една много добра жена, Адел.

— Казвам това във връзка с Роз.

— И аз ви отвърщам пак във връзка с Роз.

— И тъй, ето те тук!

— Да, ето ме тук!

— Така е по-добре за Роз, разбира се.

— Ако...

— Казвам това, защото тя ще има малко, а пък за едно момиче все пак е нещастие да има малко, без да може да се разбере откъде е дошло. Но щом като ти си тук...

Още по време на разговора Клодиус Бродкен е оставил четиридесет су до бутилката. Взема баретката, сухарната си торба, става.

— И тъй, довиждане, Адел — казва той.

— И тъй, довиждане, Клодиус. Ще се видим пак, щом си тук, нали?

— Непременно, Адел.

„Я, виж ти, дявол да го вземе! Виж ти, дявол да го вземе!“ — мисли си Клодиус Бродкен и крачи по главната улица на Клошмерл; и е така потънал в размисъл, че не вижда хората. „Я, виж ти, дявол да го вземе! Ето ти и Роз бременна! Виж ти, дявол да го вземе!“ Това е основното в разсъжденията му. Забравя достойнството си на войник-конте, гордостта си на елитен стрелец и крачи като зле стъкмен момък, който има прасци на обикновен войник, а не най-хубавите прасци във всички армии в света, прасци, които грижливо е намотал отново във вагона, две гари преди Клошмерл. „Виж ти, дявол да го вземе!“ Забравя дори да се отбие в магазинчето за тютюн да си купи цигари и да поздрави госпожа Фуаш, която никога не пропуска да поласкае младите си клиенти, като им казва, че който не пуши, не е мъж. Едно бременно момиче на шията е нещо неочаквано и може да ти направи беля, понеже старите Бивак и старите Бродкен не са никак добре помежду си заради някаква стара история при определяне на синорите. Клодиус Бродкен е толкова разстроен, че забравя да отвърща на поздравите, та дори стана нужда Фаде, търговецът на велосипеди, когото щеше да отmine, без да го забележи, да го потупа по рамото:

— Славен стрелец си ти, момче, така изглежда!

— Я, дявол да го вземе, ти ли си, Йожен! — възкликва Клодиус Бродкен. — Я, дявол да го вземе!

Не намира какво друго да каже и продължава пътя си към главния площад. Там се поспира, върти се под кестените, главата му е пълна с тези „Я, виж ти, дявол да го вземе!“, които кълтат като гръмотевици и закриват, бъдещето. Най-сетне една мисъл си пробива път: „Най-добре ще бъде да поговоря с майка.“ И поема отново към дома си.

— Ето те, значи, и теб, момчето ми!

— Ето ме, майко.

— Целият пращиш от здраве, Клодиус, момчето ми! Заякнал си като че ли, а?

— Да, може би наистина съм позаякнал от гимнастиката.

Адриен Бродкен е заета в кухнята с приготвянето на супата. Нарязва праса и обелва картофите. След като целува сина си, продължава работата си, без да престане да говори:

— Какво, сега ли пристигаш?

— Сега пристигам от гарата.

— Тъкмо навреме идваш! Казвам тъкмо навреме, понеже щяхме да ти пишем. Добре сторихме, че не се наканихме, щом като сам дойде. Та затова, понеже бяхме намислили, затова казвам, че идваш тъкмо навреме.

— За какво искахте да ми пишете?

— За някои работи, за някои одумки, дето се носят из града...
Говорил ли си с някого сега на идване насам?

— Говорих, но за нищо важно.

Дошъл е моментът да заговори. Клодиус Бродкен разбира това, както и разбира, че е за предпочитане да заговори, преди да се е събрало цялото семейство, нещо, което скоро ще стане. Но не знае как да започне, мисли по какъв начин да подхване въпроса. Големият стенен часовник трака равномерно, люлее златното си слънце, което снове насам-натам зад стъклото на кутията. Времето тече, тикано от скърцащите зъбни колела. Оси досадно се въртят над една лавица, където е поставена кошница със сливи. Щом като майката знае всичко, би трябвало сама да започне... Адриен и синът ѝ стоят все тъй с гръб един към друг (така по-лесно се казват неща от голяма важност), тя е все тъй заета с подбирането на зеленчуците си, а той все тъй мисли за Роз и се мъчи да намери начин да заговори за нея. И неочаквано майката запитва, без да се извърне, бавно, с глас, в който няма и следа от раздразнение:

— Ти ли си направил това, Клодиус?

— Аз, какво да съм направил?

— Ти ли си направил Роз трудна?

— Не е съвсем сигурно.

— Добре де, задявал ли си се с нея?

— Абе, вярно, позадявах я тази пролет...

— А това значи, че може и ти да си?

— Може.

Сетне отново дават думата на стенния часовник, който продължава да фабрикува секунди, всеки път не по-бързо от предишния, както в добрите, така и в лошите дни. С един замах с кухненския си парцал майката пропъжда станалите твърде дръзки оси. „Пълно е с тези мръсни гадинки тази година!“ После запитва:

— Какво, искаш ли да се ожениш за Роз?

Клодиус Бродкен предпочита въпросите, които той задава, пред въпросите, които му се задават. Черта, която е наследил от баща си, Оноре Бродкен, човек, който подготвя думите си така, както зальците си. Той отвърща:

— Я да видим какво мислите вие за това?

Мнението на Адриен Бродкен е предварително готово. Бързината, с която отговаря, доказва това:

— Нямам какво да кажа, ако си намислил това. Може да дойде тук твоята Роз, ще ми бъде в помощ. Има работа за две, а пък и аз не съм вече така чевръста, както едно време.

— Ами бащата какво казва?

— Ще погледне с добро око на женитбата ти, ако старият Бивак се съгласи да даде като зестра на Роз лозето си на Бон-Пант.

— Ами другите, онези Бивак, не сте ли чули нещо да казват?

— Кюрето Понос намина тези дни тук. Режа си главата, ако не са се наговорили с ония Бивак. Каза ей така на баща ти, че трябва да уредите всичко пред господата — Роза и ти. Но на Оноре не му минават тия. И взе, че каза на кюрето Понос: „Щом се разберем първо при нотариуса, ще се разберем всякак и с господата. Бивак няма да седне да се смразява с господата заради някакво си лозе.“ За тая работа, женитбата, остави всичко на баща си. Сече му на него главата всякога!

— Ще постъпя, както искате, майко.

И тъй като целта на разговора е постигната изведнъж, Адриен Бродкен най-сетне се извърща и поглежда сина си:

— В известен смисъл — казва тя — не си се показал неопитен! Баща ти не е недоволен. Сега, след като Роз е издута, старият Бивак няма как да не даде лозето си. Мила е, тая твоя Роз, а пък и на Бивакови имотите им са на припек. Не, не си се показал неопитен, Клодиус!

Бащата наистина не е сърдит. Влиза и казва строго на Клодиус:

— Значи, изтърсваш ни ги тия току-така, а, чапкънино?

Ала всички бръчки на изпечената му кожа се свиват от задоволство. Като мисли за хубавото лозе на Бон-Пант, което скоро ще престане да принадлежи на Бивакови и ще премине в ръцете на Бродкенови, той не може да не признае в себе си, че само с един миг удоволствие се постига това, което цял живот труд не успява да даде. И след това върви и вярвай на приказките на кюретата. Разбира се,

кюретата говорят за небето, за да има ред във всичко. Аха! Само че има ли лозя на небето? Междувременно нека вземем ние лозята на стария Бивак, ако ни се удаде случай! И впрочем, кой е виновният в тая работа — Роз или Клодиус? Не може и въпрос да става за това! Предназначението на момците е да карат момите да прегрешават, а пък те да се пазят! Все пак Оноре, човек съобразителен, който не би проявил никакво неблагоприятно отношение, смята, че е за предпочитане да има небето на своя страна и да замеси и кюрето в своята игра. Надеждата, че скоро ще закръгли наследствения имот на Бродкенови, го прави разточителен.

— Майка му стара — казва той, — ще му бутна някоя пара на Понос в деня на сватбата, честна дума! Ще му бутна цели двеста франка наведнъж за църквата му!

— Двеста франка! — възкликва жално Адриен, поразена и сякаш смъртно засегната (тя се грижи за спестяванията, скътани в скрина за бельо, откъдето могат да излязат само за да бъдат напъхани в още по-сигурни скривалища).

— Добре де, петдесет да бъдат! — казва Оноре, възвърнал благоприятното си отношение.

И наистина всичко се урежда без много шум. Към осем часа вечерта един хубав войник с хубави прасци се спуска от горния град с бързата парадна стъпка на стрелците. Това е Клодиус Бродкен, победител, по-наконтен от когато и да било. Гледайте го, завиждайте му, възхищавайте му се — това е Клодиус Бродкен, който нагласи малката Роз Бивак, колко е миличка само! Нагласи я както трябва, и то първа! Защото това, добре проведено начинание не само му е доставило и му предлага и за в бъдеще удоволствие, но ще му донесе и едно завидно парче лозе на Бон-Пант, където се намират най-хубавите лозя на Клошмерл. Неговата работа се урежда екстра по този начин! Докато Роз спокойно износи малкото, той ще завърши службата си и ще стане ефрейтор, ефрейтор от стрелците, ей хора! Така че като се върне от полка, ще завари малкото съвсем завършено, хубавото лозе прибавено към наследствения имот на Бродкенови, а Роз отново готова за забавления. Ако става въпрос за майсторски удар, е добре, това наистина е майсторски удар, Клодиус, тарикат такъв! Той се смее сам,

крачейки весело към срещата си с Роз, която навярно вече го чака.
Смее се и си казва:

— Я, виж ти, дявол да го вземе! Брей, виж ти, дявол да го вземе!

IX

ПРАЗНИКЪТ „СВЕТИ РОК“

Празникът на Клошмерл се чествува всяка година на „Свети Рок“, закрилник на градеца. И тъй като „Свети Рок“ се пада на 16 август, на другия ден след Успение богородично, по време когато няма какво друго да се прави освен да се остави гроздето спокойно да узрее, то обикновено той трае по няколко дни, изпълнени с всеобщо веселие. И понеже клошмерлци издържат много на ядене и пиене, случва се понякога празникът да продължи и цяла седмица, ако времето позволява.

Може да се попита защо свети Рок е закрилник на Клошмерл, предпочетен пред толкова други светии, всички хора заслужили и твърде различни. Няма съмнение, че свети Рок не е бил особено подходящ да бъде избран за закрилник на лозарите. И понеже изборът не е бил направен току-тъй, трябваше да се домогнем до първопричината. Резултатът от проучванията ни позволява да изложим истинските причини, които някога са определили този избор.

Преди XVI столетие землището на Клошмерл не било покрито с лозя, а с ниви и пасища, заобиколени отвред от гъсти гори. Отглеждало се много добитък, особено кози. Свинете били също многобройни. Край на колбаси и на сиренета. Повечето от земеделците били селяни, крепостници и изполичари, които работели за сметка на манастира, наброяващ около триста монаси, подчинени на устава на свети Беноа. Игуменът бил отговорен пред архиепископа — граф на Лион. Нравите съответствували на епохата — не били нито по-добри, нито по-лоши.

Дошла прочутата чума през 1431 година, чието мълниеносно разпространение хвърлило в ужас градове и села. Отвред от околността се стичали нещастни хора, които идвали да търсят убежище в Клошмерл с население по онова време от около хиляда и триста жители. Приемали ги, но всички много се страхували да не би някой от тези пришълци да внесе заразата на страшната болест. И именно тогава игуменът събрал цялото население. Клошмерлци се

обрекли на свети Рок, светеца, който предпазвал от епидемии, ако Клошмерл бъде пощаден. Обетът бил съставен много акуратно на църковен латински и записан още същия ден върху хубав пергамент, скрепен с печати, документ, станал по-късно собственост на семейство Куртбиш, придобило отдавна сила и богатство в този край.

Още на другия ден след този събор, отбелязан с тържествено шествие, чумата се появила в Клошмерл. За няколко месеца тя взела деветстотин осемдесет и шест жертви (повече от хиляда според някои летописци), в числото на които бил и игуменът — това свело населението на шестстотин и трийсет жители заедно с бежанците. Сетне бедствието преминало. Тогава новият игумен събрал шестстотин и трийсетте оцелели, за да обсъдят дали свети Рок е извършил въобще някакво чудо. Той, новоизбраният игумен, клонял към чудо, както и някои калугери, придобили вследствие големия брой умрели известно значение в общността. Всички оцелели веднага се съгласили, че действително е имало чудо, и то голямо чудо, щом като останали все пак шестстотин и трийсет души, за да решат това, и щом като са само шестстотин и трийсет души, ще си поделят земята, която е хранела повече от хиляда и триста души. Лесно било прието, че умрелите са загинали в изкупление на греховете си, за които небето е единственият съдник в своята просветена милост. Всички оцелели възприели с въодушевление това мнение, освен един.

Този човек бил някакъв нещастен глупав умник на име Рено ла Фурш, един от ония клетници, които постоянно пречат на обществата да вървят по правия път. И тъй, Рено ла Фурш се изправил посред цял църковен събор, рискувайки да разстрои душевното спокойствие и да разклати единодушното убеждение на клошмерлци. Без да държи сметка за настойчивите благочестиви молби на игумена, той заговорил по следния начин като същински невежа: „Не бихме могли да кажем, че е имало чудо, докато хилядата мъртъвци, чиито остатъци си поделяме, не възкръснат, за да ни кажат мнението си.“ Приказки на непоправим нехранимайко. Този Рено проявил лекота на словото на крепостника мързеливец — той умишлено забравял да отива на нивята и предпочитал да прекарва времето си в тенденциозни препирни, сврян в някоя тъмна колиба в компания с неколцина негодници като него. Развил темата на възражението си много пламенно, на някакъв объркан език, смес от развален латински, романски и келтски диалект.

Тогавашните клошмерлци били хора простовати, съвсем необразовани. Полагали големи усилия да разберат това, което казвали Рено и игуменът. И тъй като било лятно време, те страшно се потели и вените на челата им били издути.

По едно време Рено ла Фурш, разгорещен от нечестивата си диалектика, започнал така да вика, че заглушил гласа на игумена. Слушайки този решителен шум, клошмерлци взели да си казват, че Рено имал право и че свети Рок не бил направил нищо. Игуменът подушил промяната. За щастие, той бил човек хладнокръвен, учен, надарен предостатъчно с калугерска хитрост. Поискал временно прекъсване на заседанието под предлог, че щял да отиде да провери какво пишело в свещените ръкописи, в които имало хубави рецепти за управляване. Когато разискванията се подновили, той заявил, че свещените писания повелявали в случай на подобни разногласия да се удвоят задълженията на земеделците, които те трябвало да доставят в натура на манастира. Всички клошмерлци веднага разбрали, че Рено ла Фурш не бил прав и че свети Рок наистина бил извършил чудо. Самозванецът бил на часа обявен за еретик. Още преди края на заседанието издигнали хубава клада сред площада на Клошмерл и изгорили по здрач Рено и с това, за всеобщо задоволство, завършил — и то в една епоха, когато развлеченията съвсем липсвали — този ден, посветен на славата на свети Рок. Оттогава клошмерлци са му безгранично предани.

Тези събития от 1431 година са описани подробно, с мило простодушие в един друг документ от онова време. Дължим превода му на един именит преподавател в университета, чиито многобройни дипломи са гаранция за високата му интелигентност и непогрешимост. Не може, значи, да поставим под съмнение истинността на събитията, които накарали клошмерлци от XV век да приемат свети Рок за свой закрилник.

Всички знаем какво трябва да се разбира под думите „хубав месец август“. А пък месец август през тази 1923 година бе необикновен месец август за Клошмерл, нещо като опит за рай, предприет на земята. Благоприятни въздушни течения, добре канализирани от долините, превърнаха клошмерлското небе в непокътната синева (точно от 26 юли) в продължение на цели петдесет

и два дни, приятно прекъсвани от нощни дъждове, така уместно разпределени след полунощ, че не пречеа на никого. Това беше като някакъв шедьовър на благоустрояването, проявен в поливането, който предлагаше на най-ранобудните клошмерлци чисти като градински алеи пътища и благоухаеща като цветни лехи природа. Отказваме се да опишем това синьо великолепие, разгърнато над зеленото великолепие на покритите с лозя склонове. Зората, изненадана от ярката дневна светлина, прибираше дългите си коси от златисти мъгли и бързаше да избяга, като оставяше на хоризонта розова ивица на обидена непорочност. А денят след нея се появяваше с такъв ведър лик, че човек можеше да помисли, че присъствува на първите мигове на сътворението. В утрото птиците извисяваха такива арпежи [Благозвучно съчетание, при което нотите се чуват една след друга. — Б. пр.] на родени виртуози, че можеха да отчаят всички цигулари. Цветята, захвърляйки всякакво приличие в уханието, разтваряха венчетата си като принцеси, които с нехайно движение разгръщат мантията си. Природата лъхаше като дъха на годеница при първата ѝ целувка. Вече на крак, Босолей, полският пазач, преливаше от възторг:

— Боже господи — говореше си той сам, — кой все пак е могъл да направи всичко това! Сигурно не е бил нито сакат, нито нефел в главата.

Това беше утринната му молитва, простоватият му израз на почит към Създателя. Той откриваше великолепие на света и забравил, че върши в момента това, което правеше най-напред всяка сутрин, заливаше се чак до долу по крака (за щастие, всичко бързо изсъхваше).

Клошмерлци бяха просто като пияни от усмивки, милувки, трепети, благозвучия, разбирателство, пияни от тази непонятна, подтискаща красота, пияни от благоденствие, от толкова сладост по света. Вечерите потъваха в безкрая с бавно преливане на цветовете и с въздишки, които преобръщаха душата и на най-заядливите. А пладнетата бяха същински удари със сопа по главата. Човек трябваше да се изтегне зад затворените капаци в прохладните, застлани с плочи помещения, които миришеха на плодове и козе сирене, и да му удари една дрямка след храна, като предварително постави в кофа вода, извадена от кладенеца, нещо за изплакване на устата, когато се събуди.

Най-сетне това беше време, което правеше непонятни болестите, катастрофите, земетресенията, края на света, лошия гроздобер, време, при което човек можеше да спи спокойно и на двете си уши. да му домилее отново собствената му жена, да престане да пляска хлапетата си, да забрави да брои стотинките си, да му отпусне края на всичко, понесен от този огромен оптимизъм.

Това горе-долу погуби Клошмерл. Докато природата сама вършеше работата, издувайки с алкохол гроздето, хората, понеже не бяха заети с нищо, разпасваха езиците си, бъркаха се в работите на съседите си, в любовните тайни на другите, но все пак си пийваха малко повече поради тази дяволска горещина, която изцеждаше водата от тялото на човека и го караше да се облива по петдесет пъти на ден в пот, а лекият ветрец, проврял се през пролуките, я изсушаваше под мишниците, на плещите, в извивката на кръста, по първите склонове на задницата и под леките поли, които оставяха съвсем свободни бедрата, доста склонни към лудории.

Най-сетне това беше най-славното хубаво боже време, което човек можеше да си представи! Време, което караше човека да повярва, че небето може би не беше направено само за дима на комините. Време, каквото всеки би пожелал да завари след гръмките фанфари на Йосафат [Долина между Ерусалим и Маслиновия хълм, в която според християнската есхатология мъртвите ще бъдат събрани в деня на Страшния съд. — Б. пр.].

Уви, хората тук на земята са странно устроени, направени са съвсем опако, може да се каже, с такива едни загубени куфалници, та да си ги блъскаш в стената от отчаяние. Когато имат всичко, за да бъдат щастливи — слънце, хубаво вино, хубави жени дори в излишък и по цели дни време, за да се радват на всичко това — трябва непременно да развалят удоволствието си с разни мъжки глупости, не могат, ако не го направят! Точно така, както сториха и нашите идиоти клошмерлци; вместо да си седят спокойно на сянка, да доизточат бъчвите, за да отворят място за онова превъзходно нещо, което вече зрееше, за онова истинско чудо на Кана, което се извършваше за тях — боже всемогъщи! — без дори да си помръднат и малкия пръст тези затъпели от мързел безделници, чудо, което щеше да напълни джобовете им с пари!

Навред под купола на небето цареше покой, зноен покой, опияняващ сънен покой, преливащи от щастие миражи, перспективи за благополучие, скрита радост. Трябваше само да се отпуснеш да живееш без усилие в този незаслужен покой, в този земетръсен покой. А това беше много лесно за мъжете, разбира се, просто ги сърбеше да измислят някоя блестяща глупост.

И сред този покой шуртеше писоарът, който техният злосторен дух щеше да превърне в повод за гражданска война. Двата лагера стояха с извадени ножове, а кроткият кюре Понос, сам въввлечен насила в този конфликт, беше обещал да премине в действие и да произнесе от амвона на празника на свети Рок слова на порицание по адрес на поддръжниците на писоара.

Но да оставим това. Ще дойде време да поговорим и за него. Нека проследим стъпка по стъпка събитията.

За повествователя възниква следният въпрос. Трябва ли да предаде с истинските изрази познатите нему спорове, изрази, чиято предизвикателна рязкост е довела до събитията, с които се занимаваме тук? Или пък трябва да смекчи тези изрази, плод на гнева? Но при втория случай би имало опасност последвалите действия да ни се сторят необясними. Думите пораждат действията, ако искаме да изложим делата, длъжни сме да предадем думите. Читателят трябва да има предвид, че се намираме в сърцето на Божоле, край на хубавото вино, което се плъзга лесно по гърлото, но е коварно за главата — то разпалва изведнъж красноречието и диктува възклицанията и предизвикателствата. А Божоле се намира в съседство с Брес, с Бургундия, с Шароле, с Лионе, все плодородни области, тлъсти, весели, чието природно изобилие е станало пословично [Игра на думи: *rasse dans la langue* означава пословично, но тук може да се приеме и като предало се е на езика. — Б. пр.]

Впрочем езикът произлиза от земята, от която всъщност всичко произлиза. Речникът на клошмерлци, образен и силен, има дъх на орна земя, това е то.

При такова хубаво време лесно можем да си представим как е преминал празникът в Клошмерл — гуляй, почнал още от 15 август сутринта, с разточително изобилие от пилета, очистени още предния

ден, с домашни зайци, престояли в марината цели четиридесет и осем часа, с диви зайци, уловени измамнически с капани, с торти, омесени предварително и опечени в пещта на хлебаря, с раци от реката, с охлюви, печени овнешки и свински бутове, топли наденици, с ястия, запечатани с тесто, най-сетне с толкова много хубави неща, че жените стояха на смени край печките. Съседите говореха помежду си само за манджи.

На 15 вечерта коремите бяха вече издути като балони, тъй като бяха поели повече от обичайната си вместимост. Все пак за другия ден бяха запазени най-вкусните ястия, защото клошмерлци не са от ония, дето ще се уплашат от два дни поред пиршества. Щом се мръкна, запалиха светлините, направиха факелно шествие. Балът бе устроен на площада, където се намираха естрадата за музикантите и „чешмата от вино“.

Тази чешма от вино е клошмерлски обичай. Общината се погрижва да постави съвсем на открито цели бурета с вино, които се отварят, и всеки има право да пие колкото си ще, докато трае празникът. Някои доброволно се нагърбват със задължението да заливат често с вода бъчвите, обвити в слама, за да поддържат студено виното. Досами чешмата поставят големи плочи за писане и върху тях специално жури записва имената на тези, които желаят да се състезават за титлата „Първи Биберон“ [Биберон французите наричат шеговито онзи, който обича да си попейва. — Б. пр.], давана всяка година на надпилия всички останали. Това жури отбелязва най-съвестно точките, защото титлата си оспорват много хора. Най-прочутият Първи Биберон, известен в Клошмерл, е някой си Писташе [Фъстъче. — Б. пр.], който веднъж изпил за четири дни триста двамайсет и една чаши вино. Постижението е отбелязано през 1887 година и този рекорд се счита от специалистите за недостижим. Впрочем, когато го поставил, Писташе бил на върха на вместимостта си, на трийсет години, и макар че запазил титлата си в продължение на повече от десет години, все пак непрекъснато западал. Умрял на четирийсет и четири години от цироза, и то достигнала такъв стадий, че черният му дроб, който представлявал просто един абсцес, се пръснал вътре в тялото му. Но името му е незабравимо.

През 1923 година титлата Първи Биберон принадлежеше от три години насам на пощенския раздавач Блазо. Добре трениран, той стигаше до шейсет чаши на ден, когато идваше време да защити името си. В обикновения живот всекидневната му консумация не превишаваше трийсет чаши. Той също беше добре с цирозата и бе почнал да слабее. Франсоа Туминьон мечтаеше да му отнеме титлата.

И тъй, през първата част на нощта хората пиха и танцуваха. Пиха така, както знаят да пият в Клошмерл, сиреч много. Танцуваха така, както се танцува във всички френски села, сиреч дръзко, здравата притиснати, без много-много да му мислят за приличието и без излишни глезотии — това бяха едри матрони и яки моми, чиито корсажи не са като градските, празни вътре, нито пък притежават онази странна противоестествена слабост, която навярно прави тягостни нощите на гражданите, понеже жените им държат на модата.

Впрочем най-приятните удоволствия през тази нощ на танца бяха извън осветената от лампионите зона. Можеше да се видят много силуети, които се отправяха на двойки извън града и се шумгнаха в лозята. Дълбокият мрак на оградите беше също оживен. Не може да се каже дали тези толкова многобройни и така безкрайно потайни двойки бяха все съпруг и съпруга, но всички бяха длъжни да вярват това, макар че едно нещо внасяше съмнение — не се чуваха между тези силуети нито разпавии, нито размяна на онези престорено мили думи, които същества, живеещи дълго време заедно, обикновено непрекъснато си запращат взаимно в лицето. Може да се предположи, че тази необичайна сдържаност беше последица от приятната температура и хубавото вино. Защото би било неморално да отдадем това добро разбирателство на скандални волности по отношение на нравите. Най-много можеха да станат известни недоразумения, защото някои клошмерлци, твърде услужливи към жената на съседа си, не можеха да се занимават със своята собствена, която пък нямаше да стои сред празненството с отпуснати ръце като някаква загубенячка, я! За щастие, откъснатите от жените клошмерлци се занимаваха с жените на другите, така че всички пак бяха на двойки, съчетани може би малко чудновато, но пък що се касае до симетричността, не можеше и да се желае повече. И всичко това не влечеше след себе си никакви лоши последици за отношенията между клошмерлци. Пък и здравословното

състояние на градеца беше отлично с изключение на повтарящите се заболявания на Жиродо. Но нотариусът не се смесваше с тълпата и не вършеше на площада „тайни милостини“.

Впрочем тези малки отклонения имаха своите основания, които ги оправдаваха. Тъй като живеят много близо един до друг, съпрузите най-накрая се опознават твърде много, а колкото повече се опознават, толкова по-малко неща остават неоткрити и толкова по-малко нуждата от идеал има с какво да бъде задоволена. И ето, тази нужда от идеал трябва да бъде прехвърлена другаде. Мъжете я пренасят върху жената на съседа, откриват в нея нещо, което липсва на тяхната. И понеже въображението заработва в тази насока, в главата им се върти само жената на съседа, а това ги кара да изпадат в невъзможни състояния, понякога се разболяват, просто съвсем се побъркват. Разбира се, ако им я дадат, жената на съседа, в замяна на тяхната, скоро ще стане съвсем същото, както със съпругата им и ще продължат да поглеждат крадешком наоколо. А и на жените също така им влиза в главата мъжът на съседката, защото ги гледа по-хубаво, от желание и любопитство, отколкото собственият им мъж, който въобще не ги поглежда вече. Не могат да разберат, че собственият им мъж е престанал да ги гледа, защото познава и най-потайните им кътчета и ъгълчета, и че другият, дето ги вълнува с красивите си обноски, щом си пъхне носа навред, скоро също ще престане да се интересува от въпроса. Тази несъобразителност е присъща на човешката природа, за жалост, и това усложнява нещата и хората никога не са доволни.

И тъй, всяка година празникът дава възможност да бъдат осъществени илюзиите, които месеци наред бяха изпълвали главите на хората. Излезли въвн от домовете си, размесили се помежду си, хората се възползуваха от случая, защото знаеха, че свободата щеше да бъде краткотрайна. Тези дребни блудства имаха и добрата си страна — можеха да се оприличат на клапа, през която изскачаше излишната злоба, която иначе би отровила душите на някои хора. Нека изтъкнем Впрочем, че недоволните не бяха болшинство. В Клошмерл повечето мъже се спогаждаха с жените си и повечето жени с мъжете си. Е, не се стигаше чак до обожаване, но в болшинството семейства мъжете и жените горе-долу се понасяха. А това беше вече хубаво.

Тази нощ на 15 срещу 16 август премина, значи, във веселия, както и предишните години, докъм три часа сутринта, когато хората

един след друг се разотидоха. На площада останаха само несломимите, всички достойни „биберони“, отишли вече твърде далеч в наливането, нещо, което придаваше странен резонанс на техните провиквания в раждащия се нов ден. Тази какофония беше толкова обидна, че възмутените птици пренесоха прелестните си хорове в съседните села и оставиха Клошмерл на пиянската му глъчка.

На 16 август в десет часа камбаната удари за голямата литургия. Всички клошмерлки отидоха на нея с голям шум и врява не само от рутинирана набожност, но и за да покажат някои труфила, които особено им отиваха и чието натъкмяване е било обмислено тайно, така че да направят силно впечатление в деня, когато ще се появят върху съблазнителните тела на тези дами. Навред се виждаха само розови, небесносини, светлозелени, лимоненожълти, оранжеви рокли, къси и прилепнали отзад на трътката, както се носеха тогава, нещо, което позволяваше да се виждат яките крака на тези доблестни стопанки. Ако някоя от тях се навеждаше, навирила задник, да завърже обувката си или да закопчее панталоните на хлапето си, можеше да се зърне над чорапа ѝ същинска светкавица от бяло и хубаво пълно бедро (нещо, с което човек наистина можеше да се забавлява в семейна обстановка), много привлекателна гледка за струпаните по главната улица клошмерлци, където те не пропускаха нищо от този парад, даващ възможност за точно сравнение на състоянието на съпружеските удоволствия, отредени на всеки от тях.

В кръчмата на Торбейон, считана за първа ложа, се стичаха много мъже вече позамаяни благодарение на порядъчното количество разнообразни напитки, и вдигаха голяма врява, подхвърляйки страшно пикантни шеги и самохвалство. Сред тях особено блестеше Франсоа Туминьон. Тъй като от предния ден насам беше изпил четирийсет и три чаши вино, той се намираше само на седем гърла разстояние зад Блазо, който лесно беше изпил петдесет. Туминьон изразяваше увереността си, че ще докопа този път титлата Първи Биберон. Увереност, която навярно се дължеше на това, че беше пиян.

Към десет и половина часа разговорът се отклони за писоара и духовете веднага се разгорещиха.

— Изглежда — подметна Торбейон, — че Понос ще каже нещо против писоара в проповедта си.

— Няма да каже нищо, съвсем спокоен съм за това! — увери Беноа Плокен, — скептичен по природа човек.

— Казал е, че ще каже, и това се разправя навред, ето какво ще ви кажа аз! — настоя Торбейон. — Заради Пюте, която бута цялата тая работа, няма да се изненадам много, ако каже...

— Ами Куртбиш, сигурно и тя ще има пръст в тая работа!

— И Жиродо никога не остава назад в доносничествата!

— А това значи, че в края на краищата може би наистина ще каже нещо...

— И аз също мисля, че това може да стане.

— Този удар отдавна се подготвя тайно.

— Ще се стигне дотам, че накрая май ще успеят да го разрушат този писоар, като се обявят всички против него. Ще видите, че ще стане, както ви казвам.

При тези думи яростни мисли забушуваха в помътения мозък на Франсоа Туминьон. Всичко, което беше свързано с писоара, го засягаше живо, откакто се беше скарал с Жустин Пюте. Той се изправи и произнесе пред това множество от уравновесени клошмерлци такива думи, с които поемаше тежка отговорност:

— И Пюте, и онази Куртбиш, и Жиродо, и Понос, майната им на всички! Първо на първо писоарът се опира на моята стена! Не позволявам да го разрушат! Забранявам да го разрушават! Точно така, забранявам!

Прекалено силни думи, окачествени като такива и от хората, които бяха запазили трезва мисълта си. Най-благоразумните се захилиха:

— Не си ти този, който ще попречи на това, горкият ми Франсоа!

— Аз ли не мога, казваш, Артюр? Защо говориш, без да знаеш? Да, ще им попреча!

— Не си съвсем на себе си, Франсоа, щом приказваш така. Трябва да си дадеш добре сметка. Ако кюрето Понос каже нещо от църковния амвон сред самата литургия в един такъв празник като днешния, това ще преобърне жените и тогава нищо не можеш да направиш!

Това, макар и спокойно казано, съвсем разяри Туминьон. Той извика:

— Не мога да направя нищо, а така ли мислиш? Съвсем сигурен ли си, че не мога да направя нищо?... Не съм аз глупак и страхопъзльо като някои! Мога да му затворя устата на този Понос!

Сериозните хора съжалително повдигнаха рамене. Един глас посъветва:

— Трябва да отидеш да се поизбистриш, Франсоа! Съвсем си се натряскал!

— Кой е рогоносецът, който посмя да каже, че съм се натряскал? Не ще да се покаже, а? И добре прави! Ще му затворя и на него гагата, като на Понос...

— Казваш, че ще затвориш гагата на Понос ли?... Ами къде ще я затвориш?

— Сред църквата ще му я затворя, дявол да го вземе!

Тук мъжът на Жудит постоя няколко мига така, обмисляйки нещо. Настъпи пълна тишина. Големи думи казваше този Туминьон! Големи думи, които пораждаха неразумната, но неудържима надежда — ами ако се случеше нещо неவிжданo?... Да, все пак... Понякога... Разбира се, никой не вярваше на тези самохвалства, но те подхранваха това желание, което дреме постоянно в душите на хората и ги кара да желаят скандални бъркотии, при условие обаче, че други ще си изпатят. И тъй, нещата стояха така, несигурни, зависещи от думите, които щяха да последват. Туминьон беше застанал прав, надут от гордост поради впечатлението, което беше направил, при настъпилото смаяно мълчание, негово дело, опиянен, че е завладял всички присъстващи, готов на всичко, за да запази този мимолетен престиж, но също така готов и да си седне на мястото, да си кротува и да се задоволи с тази лесна слава, ако все пак пожелаеха да му я оставят. Настъпи един от онези мигове на нерешителност, в които съдбините назряват.

Голямата надежда беше вече на път да умре, отказваха се от нея. Но, за нещастие, сред това множество имаше един коварен човек, Жул Ларудел, една от онези особи със зеленикав тен, с неугледни, издълбани черти, с разкривена усмивка, които много умеят, дразнейки суетността им, да подбуждат хората към крайности, като същевременно сладникаво си дават вид, че говорят разумно и желаят

да ги въздържат. Злобният му тънък гласец се изля изведнъж като оцет върху засегнатото честолюбие на Туминьон:

— Виждаш ли, виждаш ли, Франсоа... Приказваш каквото ти падне, но нищо няма да направиш! Правиш се на дявол, това е цялата работа! По-добре си затваряй своята, гагата де!

— Нищо ли няма да направя?

— Караш ме да се смея! Силен си на думи отдалеч. Но когато опре да кажеш нещата право в лицето на хората, и ти си траеш като другите! Понос може да си каже каквото си ще в църквата си, няма опасност да му попречиш!

— И ти ли мислиш, че ме е страх от Понос, а?

— Ще те накара да изпиеш цялата светена вода, горкичкият ми Франсоа! И когато и на теб ще ти дойде редът да се проснеш в голямата дъсчена кутия, ще пратиш и ти да го повикат, същия този Понос, с неговите молитви. Най-добре ще направиш да отидеш да си легнеш, щом като приказваш такива глупости. И като имаш предвид, че ако Жудит те види да излизаш оттук в това състояние, лошо ти се пише след това, Франсоа!

Всичко беше добре пресметнато. Такива успокоителни думи оказват много лошо въздействие върху един честолюбец. Франсоа Туминьон сграбчи за гърлото една бутилка и с такава сила я удари на масата, че чашите подскочиха.

— Дявол да го вземе! — каза той. — Слагаш ли бас, че оттук ще отида право в църквата?

— Жал ми е за теб, Франсоа! — отвърна с престорено съжаление провокаторът. — Хайде, върви да си легнеш, ти казват!

А това беше ново предизвикателство спрямо чувствителното достойнство на един пияница. Туминьон удари още веднъж бутилката по масата и каза ядосано:

— Хващаш ли се на бас, че ще му го кажа право в лицето, на Понос?

— Какво ще му кажеш?

— Да върви на майната си!

Жул Ларудел отвърна само с презрително мълчание, придружено във всеки случай с тежка усмивка и с намигване — нарочно неприкрито, — чрез което опасният интригант призоваваше почтените хора да бъдат свидетели на невъздържаните бълнувания на един

безумец. Тази оскърбителна мимика разяри до немай-къде Франсоа Туминьон.

— Дявол да го вземе! — изкрещя той. — Да не би да ме вземате за някой, който си няма нищо в гащите! Казва, че не смея да отида, този смръдльо! Ще видим дали няма да отида! Ще видим дали ме е страх да му го кажа на Понос! Тъпанари такива, какво се пулите като меки задници? Казвате, че няма да отида, а? Още сега ще отида в църквата! Още сега ще му кажа какво мисля аз, на този поп! Ще дойдете ли и вие там, другите?

Всички тръгнаха с него: Артюр Торбейон, Жул Ларудел, Беноа Плокен, Филибер Добар, Делфен Лагаш, Оноре Бродкен, Тонен Нашавоан, Ребулад Поапанел и други, не по-малко от двайсетина души.

X

СКАНДАЛЪТ ИЗБУХВА

След като свали филона [Свещеническа одежда без ръкави, която се облича при литургия. — Б. пр.] си и остана само по стихар [Дяконска богослужебна одежда. — Б. пр.] върху расото си, кюрето Понос се изкачи тежко, с големи усилия на амвона. И най-напред каза: „Братя мои, да се помолим.“ Поставяше начело молитвите за умрелите и дарителите от енорията, нещо което му даваше възможност да си поеме дъх. Молиха се особено за всички клошмерлци, починали от известната чумна епидемия през 1431 година насам. Когато молитвите свършиха, кюрето Понос прочете седмичните съобщения и обещанията за женитба. Най-сетне прочете и неделното евангелие, което щеше да му послужи за тема на хомелията [Религиозно поучение главно върху евангелски текст. — Б. пр.] му, а този ден хомелията беше специална — целеше да окаже силно въздействие върху съзнанието на вярващите и Понос не беше съвсем спокоен. И тъй, той зачете:

— И по това време Исус приближаваше Ерусалим и като видя града, заплака за него, казвайки: „А! Ако поне в този ден, който още ти е даден, знаеше какво може да ти донесе мирът! Но сега всичко това е скрито от твоите очи. Защото ще дойдат злочести дни за теб и враговете ще те оградят с ровове, ще те затворят, ще те притиснат от всички страни и ще те сринат със земята, теб и твоите деца, които са зад стените ти, и не ще оставят камък върху камък, защото ти не позна времето, когато бог те навести...“

След като се вгълби в себе си няколко мига, кюрето Понос с бавна величественост описа във въздуха голям кръстен знак, в който искаше да вложи някаква необичайна и заплашителна тържественост, защото се бе нагърбил с една твърде досадна задача. Досада, отразила му се така силно, че странната величественост на кръстния му знак, който той считаше за импозантен, му придаваше някак си малко болнав или малко виновен вид. Понос с мъка подхвана словото си.

— Току-що чухте, прескъпи мои братя, какво е казал Исус, когато зърнал Ерусалим: „А! Ако поне в този ден, който още ти е даден, знаеше какво може да ти донесе мирът!“ Прескъпи мои братя, да се вгълбим в себе си, да размислим. Дали Исус, ако преминеше днес през нашия щедър Божолезки край и зърнеше от някой планински връх нашия прекрасен град Клошмерл, дали Исус не би произнесъл същите думи, които се изтръгнаха от него при гледката на разделения Ерусалим? Притежаваме ли ние, прескъпи мои братя, мира, сиреч милостта, тази любов към ближния, която божият син е въздигнал до степен да умре за нас на кръста? Разбира се, бог в безкрайната си снизходителност не иска от нас такива жертви, които може би биха били свръх нашите жалки сили. Дарил ни е с милостта да се родим във време, когато мъченичеството не е вече необходимо, за да утвърди човек вярата си. Именно затова, скъпи мои братя, щом като се сдобиваме по-лесно с това достойнство...

Излишно е да предаваме изцяло словото на кюрето Понос. Това слово не беше блестящо. Всъщност в продължение на цели двацет минути добрият човек само се заплиташе. Защото то беше необичайно за него. Преди трийсет години, подпомогнат от приятеля си Жуф, той беше съчинил около петдесетина проповеди, които трябваше да послужат при всички възможни случаи на едно спокойно протичащо апостолство. Оттогава кюрето на Клошмерл се беше придържал към този благочестив репертоар, напълно задоволяващ духовните нужди на клошмерлци, които една твърде променлива диалектика без съмнение би смутила. И изведнъж през 1923 година кюрето Понос трябваше да прибегне до импровизацията, за да вмъкне в своята проповед някои намеци за злополучния писоар. Тези намеци, подхвърлени горе от амвона тъкмо в деня на местния празник, щяха да обединят отново християнските сили около Църквата и с ненадейността си щяха да предизвикват смут в другия лагер, който се състоеше от умерени, от неспазващи религиозните обреди хора и от самохвалковци, но, общо взето, от много малко истински атеисти.

Два пъти вече Понос беше извадил скришом часовника си, а красноречието му се заплиташе все повече в лабиринта от фрази, от които не можеше да намери изход. То се връщаше назад с разни „Хм! Хм!“, с „Хъ! Хъ!“, с върволици от „прескъпи мои братя“, с които се печелеше време. Трябваше най-сетне да свърши. Клошмерлското кюре

призова небето: „Господи, дай ми смелост, вдъхнови ме!“ И накрая се реши:

— И Исус каза, като изгони тези, които бяха задръстили храма: „Моят дом е дом за молитва, а вие го превърнахте в разбойническо свърталище.“ И тъй, скъпи мои братя, нека вземем пример от решителността на Исус. Ние също, християните от Клошмерл, ще съумеем, ако потрябва, да изгоним тези, които докараха нечистотата в съседство с нашата скъпа църква. Върху камъка, върху позорната, кощунствена плоча ще стоварим кирката на избавлението. Братя мои, скъпи мои братя, ние ще го разрушим!

Смаяно мълчание последва това изявление, съвсем неприсъщо за клошмерлското кюре. И тогава сред тишината отекна един пиянски глас, дошъл от дъното на църквата:

— Хайде де, елате да разрушавате де! Ще видите дали няма да си плюете на петите! Не е забранил да се пикае я, вашият господ!

Франсоа Туминьон току-що бе спечелил баса си.

Тези невероятни думи, които предизвикаха изумление сред присъстващите, не бяха още заглъхнали, когато швейцарецът [Пазач в католическата църква, въоръжен с меч и алебарда. — Б. пр.] Никола вече се приближаваше към Туминьон с големи крачки. Той прояви неочаквана пъргавина, несъвместима с обредната тържественост на походката му, обикновено отмервана ритмично от съдържаното, но твърдо потропване на алебардата му по плочите, успокояващ звук, който вдъхваше сигурност на клошмерлските вярващи, че могат да се молят мирно под закрилата на една бдяща сила с величествени мустаци, поставена върху непоклатимата основа на два пресеца, чиято мускулатура и очертания не биха никак загрозили големия кораб на катедралата в някой град, седалище на архиепископ.

Когато стигна пред Франсоа Туминьон, Никола му каза няколко строги думи, нелишени все пак от известно добродушие, макар че оскърблението, нанесено на това свято място, беше голямо и толкова небивало, че откакто се помнеше като клошмерлски швейцарец, не беше ни чул, ни видял подобно нещо. И именно поради изключителността на случката на Никола му липсваше основа, за да направи преценка. Това, което някога го беше накарало да копнее за почетната длъжност на швейцарец в Клошмерл, не беше толкова

влечението му към някаква власт, подобна на тази в конната жандармерия, колкото съвършенството на долните му крайници, за което беше задължен на загадъчната дейност на природата. Бедрата му бяха хубави, доста дълги, налети, яки и с ясно очертана изпъкнала извивка, сиреч съвсем подходящи да бъдат облечени в плътно прилепнали пурпурни гащи, които привличаха всички погледи върху тази безупречна част на тялото му. А и прасците на Никола, много по-големи от тези на Клодиус Бродкен, не бяха никак подправени. Белите му чорапи бяха изпънати само от мускули, великолепни близнаци, свързани като волски глави в ярем, които при всяка крачка се напрягаха величествено, като местеха и увеличаваха обема си. От гънката на слабините до върха на пръстите Никола можеше с право да се сравни с Фарнезкия Херкулес. Тези негови забележителни качества го предразполагаха повече към прояви с краката, отколкото към полицейски акции. И затова, изненадан от кощунствената необичайност на простъпката, той можа да каже само тези думи на виновника:

— Хайде, Франсоа, затваряй си гагата и се разкарай веднага оттук!

Думи умерени, трябва да признаем, думи разумни, снизходителни, на които Франсоа Туминьон положително щеше да се подчини, ако не беше празнувал цяла нощ и не беше неблагоприятно изпил доста голямо количество от най-хубавото клошмерлско вино. Утежняващо обстоятелство: близо до съда със светена вода стояха свидетелите му — Торбейон, Ларудел, Поапанел и другите, следяха всичко внимателно и мълчаливо се подсмиваха. По начало привърженици на Туминьон, те не смятаха, че техният човек, уродливо грозен, неугледен поради липса на опит, с неудобната си колосана яка, с разкривената си вратовръзка, брадясал, с разрошени коси, мамен открито от жена си, нещо, което забавляваше целия град, можеше да окаже сериозна съпротива на масивния Никола с цялата му тежест на швейцарец в пълна парадна униформа — кожен колан с презрамник, двувърха шапка с пера, сабя на кръста и алебарда с ресни и обкована дръжка. Туминьон усети този скептицизъм, който ги караше да приемат предварително превъзходството на швейцареца. И тъкмо това го накара да не трепне и да продължи да се хили упорито, гледайки

кюрето Понос, изправен мълчаливо на амвона си. Затова Никола повтори, като повиши малко глас:

— Не се прави на идиот, Франсоа! И се пръждосвай оттук бързо!

В тона се чувствуваше закана — тези думи предизвикаха все още колебливи усмивки, които показваха твърдото намерение на зрителите да застанат на страната на по-силния. Тези усмивки увеличаваха раздражението, което собственото му чувство за безсилие пораждаше у Туминьон пред спокойната и блестяща грамада на Никола. Той отвърна:

— Не си ти този, който ще ме изкара оттук, натруфено чучело!

Допустимо е Туминьон да е смятал с тези думи да прикрие отстъплението си, като побърза да се оттегли с чест. Това са думи, които дават възможност на един горд човек да спаси достойнството си. Но в този миг се случи нещо, което окончателно възбуди духовете. Сред множеството от набожни жени и деца на Мария, струпани край хармониума, падна един дискос, приготвен за милостиня, и пръсна с голям шум същински град от монети от по четирийсет су, до една поставени там от самия Понос, който прибъгваше до тази невинна хитрина, за да подтикне към по-голяма щедрост своето паство, склонно да злоупотребява с медните монети при даренията. При мисълта, че толкова много монети от четирийсет су са се разпилели из всички ъгли на църквата и че тези зловни клюкарки, чието скъперничество далеч превишаваше благочестието им, могат да ги докопат, светите девойки, изпаднали в ужас, клекнаха и почнаха да ги събират сред невъобразим шум от размествани столове, като си подхвърляха една на друга цифри, чийто сбор си оставаше все още дефицитен. Надвишавайки тази парична врява, един пронизителен глас нададе вик, който има съдбоносни последици:

— Назад, Сатана!

Това беше гласът на Жустин Пюте — винаги готова първа да се хвърли в боя, — който допълваше нерешителността на кюрето. Понос беше слаб оратор и не знаеше какво да каже, както видяхме това, щом обстоятелствата го отклоняваха от умерените проповеди, където находчивостта не беше нужна. Ужасен от скандала, той умоляваше небето да му внуши начина, по който би могъл да възстанови реда и да осигури победата на справедливостта. За жалост, никакъв ангел-

просветител не летеше по това време над клошмерлския край. Кюрето Понос изпадна в безизходно положение, понеже твърде много беше свикнал да разчита на божата любезност при разрешаването на човешките неразбории.

Но викът на Жустин Пюте посочи на швейцареца неговия дълг. Той се отправи към Туминьон и му се сопна така силно, че всички присъстващи почувствуваха остротата на думите му:

— Франсоа! Още веднъж ти казвам да се смяташ веднага оттук, че ще ти туря един ритник по задника!

И ето, настъпва мигът, в който вихрушките на страстите почват да бушуват в помрачените глави и всеки забравя задълженията си, величието на мястото и не въздържа гласа си. Ето, това е мигът, в който думите напират безразборно на езика и биват изхвърляни злъчно из устата, едва-що внушени от страшните сили на вътрешното безредие. Трябва добре да си представим нещата. Никола и Туминьон, въодушевени противоположно от религиозна ревност, ще повишат толкова много тона, че цялата църква ще може да следи подробностите на караницата им, а чрез тук присъстващите цял Клошмерл ще ги узнае. Значи, битката ще се води пред целия Клошмерл. Пустословието е твърде много заангажирано и принципите твърде много компрометирани, за да могат противниците да отстъпят. Оскърбления ще се изрекат и от едната, и от другата страна, ще се разменят удари. Едни и същи оскърбления, едни и същи удари, едни и същи средства ще се поставят в услуга както на справедливата, така и на несправедливата кауза — впрочем няма да могат вече да се различат, дотолкова бъркотията ще бъде голяма и ругатните еднакво осъдителни. На обидната закана на Никола, Туминьон, осигурил позицията си зад цяла преграда от столове, отвърща:

— Ела да ми туриш ритник де, лентяй неден!

— Ей сега ще го сторя, мръсен слабак такъв! — заявява Никола, като разклаща пера и позлата.

Всичко, което засяга неблагодарната му физика, кара Туминьон да изпада в ярост. Той извиква на Никола:

— Проклет некадърник такъв!

Може да си швейцарец в парадна униформа и да стоиш над долните намеци, но има думи, които засягат болезнено мъжкото ти достойнство. Никола загубва самообладание:

— Май че ти си некадърник, гаден рогоносец такъв!

При този пряк удар Туминьон пребледнява, пристъпва две крачки напред, застава наежен под носа на швейцареца:

— Повтори го само още веднъж, лизач на кюрета неден!

— Рогоносец, повтарям го! И мога да кажа и кой ти слага рогата, нощен некадърник такъв!

— Който не ще, не става рогоносец, дебел душизадник такъв! С жълтата си щавена свинска кожа ли ще привлече клиенти жена ти, а? Доста се въртя и ти около Жудит!

— Въртял съм се около нея, аз, и ти смееш да кажеш това?

— Да, свинята ми, въртя се около нея. Само че Жудит те е накарала здравата да бягаш. Когато те погнала с метлата, здравата си бягал, а, попско чучело!

Ясно е, че никоя земна сила не би могла повече да задържи тези двама души, чието достойнство е публично засегнато, особено сега, когато в разправията са замесили и жените си. А госпожа Никола тъкмо се намира в средния кораб на църквата. Тя е едно безлично същество, което никоя жена не счита за съперничка, но прасците на Никола са й създали много неприятелки. Погледите я търсят — наистина е жълта! Освен това разправията извиква в съзнанието на всички образа на Жудит Туминьон, блестяща, с млечната си богата и сочна плът със закръглени очертания, с великолепия си релеф отпред и отзад. Образът на хубавата Жудит завладява светото място, властвува над всичко, мерзко възплъщение на Похотта, видение от преизподнята, виещо се в срамните наслади на греховната любов. Сърцето на благочестивите жени потръпва от ужас и отвращение и от това множество отрицателни жени се издига глух и провлечен стон, подобен на воплите през страстната седмица. Една от възмутените припада върху хармониума, който издава звук, приличен на тътен на гръм, възвестяващ може би небесно възмездие. Кюрето Понос се поти обилно. Цари пълен смут. Виковете все тъй продължават, този път яростни, избухват като бомби под ниския романски свод, рикошират и шибват като плесник ликовете на изумените светии.

— Некадърник!

— Рогоносец!

Това е вече невъобразимо, ужасно, кощунствено, сатанинско. Кой е замахнал първи, кой е ударил първи, не се знае. Но Никола е вдигнал

алебардата си като сопа. Стоварва я с всички сила върху главата на Туминьон. Алебардата беше по-скоро парадно, отколкото бойно оръжие, чиято дръжка малко по малко бе проядена от червеите вследствие продължителните ѝ престои в един долап. Дръжката се счупва и най-хубавата част, тази, на която е закрепена секирата, пада на земята. Туминьон се спуска към Никола, който все още стиска с две ръце другата част, сграбчва я и той с две ръце и отделен от швейцареца чрез това парче дърво, почва да му нанася коварни ритници, насочени ниско долу в корема. Засегнат в правата [Игра на думи. Във френския текст е употребена думата *attributs* — атрибути — Б. пр.] си на църковен служител, в бедрата и пурпурните си гащи, Никола се развихря и с унищожителна, смайваща сила изтласква назад Туминьон, който причинява големи опустошения сред цяла редица молитвени чинове. Чувствайки, че победата му е близка, швейцарецът налита още по-яростно. Тогава един стол, повдигнат за облегалката, се размахва за миг и полита с ужасен устрем, който завършва с оглушителен трясък върху една глава — безспорно главата на Никола. Но столът не пада долу. Блъснал се е силно в нещо — в хубавата статуя от боядисан гипс на свети Рок, закрилник на Клошмерл, дар от госпожа баронеса Алфонзин дьо Куртбиш. Ударен отстрани, свети Рок се олюлява, задържа се за миг на края на подставката си и най-сетне пада в съда за светена вода, поставен точно под него, и то така лошо, че се самогилотинира върху острия каменен ръб. Увенчаната му с ореол глава се търкулва по плочите чак до алебардата на Никола и си счупва носа, а това отнема на светията всякакъв облик, присъщ на личност, която се радва на вечно блаженство и предпазва от чума. Неописуем смут настъпва след тази катастрофа. Всички са така поразени, че дори Поапанел, един безбожник при това, който никога не стъпва в черква, казва съчувствено на клошмерлското кюре:

— Господин Понос, свети Рок опра пешкира!

— Пострадал ли е? — пита резкият глас на Жустин Пюте.

— Няма какво, спукана му е работата след такъв удар! — отвръща Поапанел със сериозността на човек, който винаги съжалява, когато види безполезно унищожение на някакъв скъп предмет.

Проточен стон на ужас се изтръгва от вцепененото множество набожни жени. Те се кръстят страхливо пред тези първи наченки на Апокалипсиса, които стават тук долу в църквата, където сега

безспирно ехтят отвратителните магии на Прокълнатия, въплътен в тази бледа и болнава личност Туминьон, известен като пияница, рогоносец, развратник, но който току-що се разкри и като яростен иконоборец, способен да стъпче всичко, да презре и небето, и земята. Вярващите, обхванати от свещен ужас, очакват сетния грохот на звездите, които ще се сблъскат и ще паднат във вид на дъжд от пепел върху Клошмерл, новия Гомор, привлякъл вниманието на силите на възмездието поради безсрамната злоупотреба на Жудит Рижавата с прелестите си, същинска постеля за прасета, където Туминьон и още доста други са се сношавали с гадните демони, които гъмжат като оплетени пепелянки в утробата на нечестивата. Мигове на неописуем ужас, който кара набожните жени да говорят несвързано и да притискат трескаво върху непривлекателните си гърди втвърдени от пот стихари и превръща децата на Мария в премалели девиси, на които им се струва, че връз тях връхлитат адските пълчища с чудовищни форми, чиито скверни и изгарящи бразди те чувствуват върху тръпнещата плът на недокоснатите си тела. Польхът на края на света, с дъх на смърт и еротизъм, преминава през клошмерлската църква. И тогава Жустин Пюте с решително и изпълнено с ненавист сърце, породена от мъжкото пренебрежение, разгръща силата си, дълго набирана в това тъжно непокътнато тяло, жадуващо все пак за цели клади от страсти, за да изгори на тях потайните си копнежи, които безплодието ѝ по рождение не ѝ е попречило да храни. Тя възправя мършавостта си върху един молитвен чин, тази мършавост с цвят на стара дюля, тази невъобразимо очукана и съсухрена мършавост — там, където у другите изобилието изпъва кожата и я прави лъскава и гладка, у нея личат гънки — и оттам, поразявайки с поглед неспособника Понос, тази пламенна боркиня му посочва гордо пътя на мъченичеството, като подхваща възторжено псалом за прогонване на злите духове.

Уви! Тя не бива последвана! Другите жени, мекушави и хленчещи, годни само за домакинска работа и кърмене, повече или помалко отпуснати и гъски, предварително готови да се съгласят с всичко по вродена традиция на покорни женски, чакат със зяпнала уста, с размекнат костен мозък, премалаял корем и подкосени крака небето да се сгромоляса в пламъци или ангелите изстребители да довтасат като чети от полски пазачи.

Междувременно в дъното на църквата борбата отново е почнала, и то с още по-голямо настървение. Не се знае дали швейцарецът иска да отмъсти за мъченически откъснатата глава на свети Рок или за обидите, нанесени на госпожа Никола и на кюрето Понос. Навярно тези намерения се сливат в тази не твърде схватлива глава, която носи много по-добре парадните пера, отколкото идеите. Така или иначе Никола се нахвърля като заслепен вол върху Туминьон, който се е опрял на един стълб с коварно и позеленяло лице на подгонен нехранимайко, готов да забие камата си до дръжката. Широките космати лапи на Никола се стоварват върху дребното човече и го сграбчват с горилска сила. Но в хилавото тяло на Туминьон се крие необикновено мощна ярост, находчива в злосторството си, която удесеторява ефикасността на неговите оръжия — ноктите, зъбите, лактите, коленете. Тъй като не разчита, че може да разбие такава бронирана с позлата и копчета грамада, Туминьон ожесточено почва да рита подло Никола по уязвимите му места. Сетне, възползувайки се от една непредпазливост на противника си, с рязко движение откъсва меката част от лявото му ухо. Бликва кръв. Тогава вече присъстващите решават, че е дошло време да се намесят.

— Няма да седнете да се биете сега, я! — казват тези добри лицемери, които в дъното на душата си се радват на това произшествие с неоценима стойност за дългите зимни вечери и разговорите в кръчмата.

Те прихващат помирително биещите се за раменете, но сами биват повлечени във вихрушката от присвити ръце и крака, и обезумели тела, мнозина от тези неубедителни умиротворители, загубили равновесие от въртеливите тласъци, се стоварват върху купищата столове и ги разпиляват в оглушително безредие. Върху тази камара, където коварно стърчат пирони и многобройни колчета, Жул Ларудел се набожда и извиква от болка, а Беноа Плокен раздира празничния си панталон с отчаяно проклятие в уста.

Врявата сега е толкова голяма, че изтръгва от полулетаргичното му състояние, в което изпада поради глухотата си, църковния епитроп Коафнав — той стои винаги в едно странично тъмно параклисче, където поради прашния си тен остава незабелязан и дебне с някаква потайна наслада хората. Необичайната за това място на тишина и

молитви глъчка възвръща като по чудо слуха му, но нашият старик не вярва на ушите си, от които отдавна вече не чака да го включват в безполезния кипез на света. И ето, той се промъква до големия кораб на църквата, откъдето отправя смаян поглед към вярващите, извърнали гръб на дарохранителницата и с лице към вратата. Запътил се натам, като ситни с меките си пантофи, Коафнав попада тъкмо сред най-голямото меле, и то толкова не навреме, че широката обувка с тока на Никола му премазва няколко пръста на краката. Острата болка поражда у епитропа чувството за необичайна, непосредствена опасност, застрашаваща сериозно правата на религията, от която той получава малки парични помощи. Схваща, че трябва да се направи нещо, да се действа незабавно. Една мисъл завладява съзнанието на този самотник — неговата камбана, гордостта му, приятелката му, единствената, чийто глас ясно чува. Без да разсъждава повече, подскача, улавя дългото въже и увисва на него с дива енергия, която придава на старата манастирска камбана, на „камбаната с косовете“, такъв размах, че тя почва да подхвърля старика на внушителна височина. Като го гледа как подскача на синия фон на небето, очертано от рамката на отворената врата, на човек му се струва, че някой от райските щастливци, айляк и шегаджия, за да се позабавлява на небето, е закачил на дълъг ластик малко, кривящо се джудже, забележително с широкото закърпено дъно на панталоните си, покрило острия му задник. Коафнав забива такава оглушителна тревога, че дървеното скеле на камбанарията почва да пука.

В Клошмерл не е давана тревога от 1914 година насам. Можем да си представим какво въздействие произвеждат тези тревожни звуци в слънчевата и хубава празнична утрин, когато навсякъде прозорците са широко отворени. Само за миг всички в градеца, които не са на литургия, изскачат на главната улица. И най-упоритите пиячи оставят недопита половиницата си. Самият Тафардел се откъсва от книгата, в които се рови с наслада, грабва припряно шапката си и се спуска бързо горе от кметството, като бърше стъклата на пенснето си и повтаря до насита: „*Resum cognoscere causas.*“ [Да се узнае причината на нещата. — Б. пр.] Защото той разполага, насъбрани от най-различни книги, с голям избор от латински изрази, записани в един бележник, които го издигат над обикновените невежи.

Само за миг пред църквата се е струпала голяма тълпа. И тъкмо навреме, за да види как из вратата изхвъркват, вкопчили се в отчаян бой с юмруци и повлекли след себе си като грозд помирителите, нашите бойци, Никола швейцарецът и Франсоа Туминьон, задъхани, окървавени, и двамата в лошо състояние. Най-сетне ги разделят, а в това време те си разменят последните ругатни, нови предизвикателства, заканват се да се срещнат скоро, за да се изкормят този път безпощадно, и всеки от двамата се хвали, че е натупал здравата другия.

След това се появяват със сведени очи благочестивите жени, патетично мълчаливи, станали безценни като свещени съдове поради скандалните тайни, които носят в себе си. Те ще се пръснат дискретно сред групите и ще вложат в тях плодоносното семе на брътвежите, които ще придадат на необикновеното събитие баснословни размери и ще подготвят цял куп разправии и заплетени клюки. За отритнатите това е един прекрасен случай да добият значение и да си отмъстят за мъжките оскърбления, един прекрасен случай да повалят чрез Туминьон властващата Жудит, чиито похотливи триумфи са ги карали дълго и несправедливо да страдат. Благочестивите жени не ще изтърват този случай, та ако ще това да предизвика гражданска война. Тя ще пламне впрочем и тези добродетелни особи, чието тяло е същински бастион на нравствеността, който никой клошмерлец няма намерение да атакува, не ще пропуснат да допринесат по всякакъв възможен начин за нейното избухване. Но в тези първи мигове, когато версиите са още различни, те се въздържат да се изразяват категорично, предпочитат повече да се задоволяват с предсказания, че оскверняването на свети Рок положително ще докара отново чумата в Клошмерл или най-малко филоксерата, чумата на лозята.

Последен като капитан, който напуска своя потъващ кораб, с нахлупена шапка и раздърпан нагръдник излиза кюрето Понос, съпроводен от Жустин Пюте — тя носи в ръце отсечената глава на свети Рок като онези смели жени, които, някога излизали на площад „Грев“ [Парижки площад, на който някога са се извършвали екзекуциите на осъдените на смърт престъпници. — Б. пр.] да приберат отрязаната глава на любовника си. Над останките на светеца, набъбнали от светената вода като труп на удавник, Жустин Пюте зове за отмъщение. Преобразена като някаква нова Жан Ашет [Френска

героиня, родена в Бове към 1454 г. Прочула се с участието си в отбраната на родния си град. Повалила вражеския знаменосец с един удар с брадвичка (hachette). Оттам получила и прякора си. — Б. пр.], готова да изпълни върховната си мисия на Шарлот Корде [Шарлот Корде д'Армон — млада девойка, потомка на Корней, убила с кама Марат, докато се къпел във ваната си. Екзекутирана на 17 юли 1793 г. — Б. пр.], за първи път през живота си старата мома чувствава как по непозналите ѝ ласки мършави слабини и по жалката пустош под корсажа ѝ пробягват дълбоки тръпки, предвестници на всеобща спазма. И затова, крачейки редом с кюрето Понос, тя се мъчи да му вдъхне твърдост, да го накара да възприеме политиката на насилие, която ще възроди заедно с традициите на великото време на Църквата и времето на завоеванията.

Ала кюрето Понос притежава онази упоритост на слабите характери, способни на неимоверни усилия, за да защитят спокойствието си. Той противопоставя на Жустин Пюте някаква сапунена апатия, по която всичко се хлъзга и се отъркулва в небитието на прищевките. Понос върви и слуша старата мома със съсредоточен вид, който като че ли изразява съгласие, но се възползува от настъпилото за миг мълчание, за да и каже:

— Драга моя госпожице, бог ще ви възнагради за вашето смело държане. Все пак трябва да предоставим на него грижата да се справи с трудностите, за които на нашия човешки разум не му достигат сили.

Смешни перспективи за кипящата религиозна ревност на старата мома. Тя се кани да възрази, но кюрето Понос добавя:

— Не мога да взема никакво решение, преди да се видя с госпожа баронесата, представителка на нашите конгрегации и благодетелка на хубавата ни църква в Клошмерл.

Думи, които можеха само да огорчат Жустин Пюте. На пътя ѝ винаги се изпречва тази арогантна Куртбиш, повъртяла си доста опашката на млади години, а сега залага на добродетелта, за да придобие някакво значение, което порокът вече не може да ѝ даде. Време е вече да вземе превес над тази баронеса с твърде богато минало. Жустин Пюте знае някои неща, които навярно не са известни на клошмерлското кюре. Няма защо да щадя повече владетелката на замъка, ще разкрие всичко.

Те стигат пред дома на свещеника и старата мома понечва да влезе вътре. Но кюрето Понос я възпира.

— Господин свещеник — настоява тя, — бих искала да поговоря с вас поверително.

— Нека отложим това за друг път, добра ми госпожице.

— Ами ако ви помоля да ме изповядате, господин свещеник?

— Драга моя госпожице, сега не е време за това. Впрочем аз ви изповядах преди два дни. За да могат тайнствата да запазят своята сериозност, не бива да злоупотребяваме с тях заради някакви угризения.

След всичко, което е направила, на Жустин Пюте и този път не й се отплащат с обич. Тя поглъща този бучиниш с ужасна гримаса. След това с някакъв скърцащ смях казва:

— Може би щеше да бъде по-добре, ако бях някоя от онези развратници, които разказват разни мръсотии? Те са по-интересни за слушане, нали?

— Нека се въздържа да съдим — отвърща кюрето Понос със студена благост. — Местата вдясно от бога са малко на брой и са отредени за милостивите души. Давам ви временно опрощение! Вървете си в мир, драга моя госпожице. А пък аз трябва час по-скоро да сменя фланелата си...

И кюрето Понос затваря вратата.

ХІ

ПЪРВИ ПОСЛЕДИЦИ

Когато би дванайсет часът, тълпата по главната улица на Клошмерл почна бавно да се разотива на малки групи — лицата бяха престорено изумени и хората с немного висок глас изказваха някои разсъждения, все още предпазливи, жалостиви, но тайно изпълнени с огромна радост — тази знаменита история в църквата превръщаше празника на свети Рок през 1923 година в най-паметния празник, който градецът помнеше. Запасили се добре със сведения и ужасяващи подробности, хората бързаха да се приберат по домовете си, за да подхванат без никакви задръжки коментариите под влиянието на личното си пристрастие.

В Клошмерл, трябва отново да припомним това, жителите страдат малко от скука. Обикновено никой не чувствава това. Едва когато стане някаква подобна неочаквана история, може да се забележи разликата между еднообразния живот и живота, в който наистина се случва нещо. Скандалът в църквата беше една типична клошмерлска работа, която засягаше само посветените, един вид семейна работа.

В историите от този род човек може да съсредоточи така силно вниманието си, че да не изпусне нищо от безценната същност на събитието. Именно това почувствува и цял Клошмерл, та чак сърцето му потръпна от гордост и надежда.

Нека отбележим, че времето беше много подходящо за успеха на скандала. Ако същият скандал беше станал по гроздобер, щеше да бъде обречен на неуспех. Първо да приготвим виното си, щяха да кажат клошмерлци и щяха да оставят Туминьон, Никола, Пюте, кюрето и останалите да се оправят сами. Ала скандалът по една щастлива случайност избухна сред най-голямото безделие, в един празен период, и то тъкмо когато всички се канеха да седнат на трапезата, в ден, когато бяха поставили малките чинии в големите и бяха измъкнали старите бутилки от избите. Цялата тая история беше прекрасна, истински дар от небето! И то не някаква дреболия без бъдеще, някаква

нищожна разправия между тази и онази къща, между тази и онази група, както често стават такива работи и пропадат още в зародиш, а една хубава история, солидна, с големи подкладки, която заангажираше мнението на всеки в градеца. Най-сетне това беше една славна заплетена история, дявол да го вземе, и не можеше да свърши току-така, всички разбираха това.

Клошмерлци седнаха на трапезата с добър апетит, спокойни, че са осигурили развлеченията си за месеци наред, и с основание горди, че могат да поднесат на гостите си, дошли от съседните села, една съвсем прясна история, която щеше да се разчуе из целия департамент. Щастие е, че се случиха тук другоселци, казваха си те. Каквито са си завистливи хората, никога нямаше да повярват, че Никола и Туминьон наистина са се били в църквата и че свети Рок е пострадал здравата при разправията. Един светец, блъснат в съд за светена вода със съвместните усилия на един швейцарец и на един еретик, такова нещо не се случваше всеки ден. За щастие, другоселците можеха да свидетелствуват за това.

Щом клошмерлци седнаха на трапезата по домовете си, над градеца легна тежката задуха на знойното пладне — не полъхваше и най-слаб повей. Целият град миришеше на топъл хляб, на препържена каша и на вкусни яхнии. Погледът не издържаше небесната синева, а слънцето се стоварваше като сопа върху главите, налени с кръв от обилното ядене и пиене. Никой не дръзваше да излезе вън от прохладните къщи. Мухите, които бръмчаха над купищата смет, бяха завладели градеца — без тях той щеше да изглежда безжизнен.

Нека се възползуваме от временното затишие, настъпило вследствие усърдното храносмилане, за да направим една първа равносметка на този отвратителен предобед, който ще има по-късно драматични последици.

Ако подредим нещата според степента на значението им, би трябвало да разгледаме първо печалното произшествие със свети Рок. Гипсовата статуя на свети Рок бе ударена по невнимание и завърши съществуването си в светена вода, което представлява утешителен край за лика на един светец. Ала великолепната статуя беше дар от баронеса дьо Куртбиш, поднесен през 1917 година, когато тя се установи за постоянно в градеца. Баронесата беше поръчала статуята в

Лион при специалисти по църковни статуи, лични доставчици на архиепископа. Беше платила за нея две хиляди сто и петдесет франка, огромна сума за едно благочестиво дело. Подобен разход позволяваше на господарката на замъка да счита, че се е разплатила веднъж завинаги и че си е осигурила веднъж завинаги тежест — всички схващаха това.

От 1917 година насам животът поскъпна толкова много, че една статуя с тези размери навярно ще струва около три хиляди през 1923, цифра, която кара клошмерлци да се позамислят. И още нещо — да се дават луди пари за светци, та сетне да ги трошат разни там пияници (някои твърдят, че и Никола бил пил), това не е никак обнадеждаващо. И тъй, поставя се въпросът: ще бъде ли лишен град Клошмерл от своя свети Рок? Това ще бъде за първи път от пет века насам. Положение, което не може да бъде допуснато.

— Ами ако поставим отново предишния?

Навярно в някой таван все още се търкаля старият свети Рок. Но той, старият, беше толкова жалък, че беше загубил всякакво влияние над духа на вярващите, а продължителният престой сред праха и влагата сигурно не му е възвърнал някогашните хубави цветове. Тогава, някакъв светец второ качество ли? Лошо разрешение. Благочестието, каквото и да се каже, е свързано с разкоша, молитвите често са право пропорционални на величината на идола. В този кът на френската провинция, където се отнасят с голямо уважение към парите, хората не биха могли да се отнасят към един малък долнокачествен светия от пет-шестстотин франка със същата почит, с която биха се отнесли към някой величествен светия от три хиляди франка. С една дума, въпросът е висящ.

Да поговорим за личностите. Авторитетът на клошмерлското кюре е засегнат, това е несъмнено. Анзелм Ламолир, един от старите лъвове, който не приказва току-така и е по-скоро на страната на кюретата, защото кюретата са на страната на установения ред, а именно собствеността, а пък той е най-големият собственик в Клошмерл след Бартелеми Пиешу, негов пръв съперник, та този Анзелм Ламолир казал най-безцеремонно:

— Сигурно Понос се е пулил като глупак.

Всичко това няма лоши отражения върху дейността на клошмерлското кюре в професионално отношение — опрощение,

последно миросване и прочие. Но това ще му нанесе вреда в стопанско отношение — приходите му ще намалят. Ако това се бе случило преди десет години, Понос щеше да изкупи нетактичната си постъпка, като отива да си посрѣбва още по-често при Торбейон. Обаче черният му дроб и стомахът се отказваха от подобна апостолска дейност. Ако нямаше умиращи, които при преминаването си в другия свят да не желаят да се освободят от всички митнически такси, положението на кюрето щеше да бъде тежко. За щастие, има винаги умиращи, които ги хваща страх, когато напускат компанията. Положението на един човек, който издава паспортите за оня свят, не ще може да бъде истински разклатено дотогава, докато хората ще се боят от неизвестното. Кроткият Понос ще продължи да упражнява диктатурата си, която ще се крепи на ужаса. Скромнен и търпелив, той оставя гордите хора да богохулствуват, докато се намират още в разцвета на силите си, но ги чака на завоя, когато великата косачка се показва със своя смразяващ кръвта ироничен смях, с празните си очни кухини и скелетът ѝ протраква край леглото. Той служи на един Господар, който е казал: „Моето царство не е на този свят.“ Неговото влияние, на Понос, започва с болестта и затова той се появява винаги там, където действа и доктор Мурай, нещо, което дразни много последния. Веднъж той изрѣмжал:

— А, ето ви и вас, гробарю. Изглежда, че мирише на умряло, а?

— Ей, богу, докторе — отвърнал смирено кюрето Понос, който умее да отговаря както трябва, когато не е на амвона, — идвам да довърша това, което вие така добре започнахте. Отстъпвам ви цялата заслуга.

Тогава, побеснял, доктор Мурай изкрещял:

— Ще ми паднете в ръцете, байно!

— Примирил съм се с това, докторе. Но и вие ще паднете, и то без да се дърпате, в моите, това е не по-малко сигурно — възразил Понос уверено и благо.

Доктор Мурай се опитал да го наддума:

— Дявол да го вземе, попе, няма да ви падна жив в ръцете!

Но Понос невъзмутимо отвърнал:

— Животът не е нищо, докторе. Силата на Църквата, това са гробищата — тя слива в своето лоно неверниците и праведниците. Двайсет години след вашата смърт никой вече няма да знае дали

приживе не сте били добър католик. Църквата ще ви има in vitam aeternam [Във вечния живот (лат.) — Б. пр.], докторе!

Стигнахме и до бойците. Освен кървящата мека част на лявото му ухо пострадали са и половите органи на швейцареца. Хората пред църквата забелязаха, че куца, а пък и доктор Мурай ще потвърди работата. А това показва, че Туминьон е ударил Никола там, където е смятал, че е най-слабото му място. Това противоречие между думите и ударите му разкриват напълно неговото коварство. От друга страна пък, някои безпристрастни клошмерлци подкрепят Туминьон, като казват, че с право е ударил Никола на същото място, където преди това и швейцарецът го бил засегнал, наричайки го рогоносец. Ударите на Туминьон били правилни. Но клошмерлци са единодушни само по едно нещо — всички от пестеливост съжаляват за похабяването на хубавата униформа на Никола: алебардата е строшена, двувърхата шапка смачкана, мечът извит като детска сабя, а официалният редингот, раздран на гърба от яката чак до кръста. Ще трябва да се ушие нова униформа на швейцареца.

А и по Туминьон следите от битката са не по-малко забележими. Юмрукът на Никола е направил дясното му око чудовищно, изхвъркнало като на жаба, само че е затворено и мораво. Три зъба липсват от долната му челюст. Но това са три проядени корена, около които до самия венец се виждаше някаква зеленикава наслойка, като на коловете, стояли дълго време в тинеста вода. От тая гледна точка загубата не е голяма. Дори е нещо като печалба. Никола е измъкнал от кухнята им зъбни отпадъци, които рано или късно зъболекарят щеше да изтръгне с клещи. Към това трябва да се прибавят едно пукнато капаче на коляно и нашарената с белези шия на Туминьон, следи от наченато удушване. Новият му костюм също така е пострадал много. Ще трябва да го доизноси като всекидневен след поправката. Но в „Галери Божолез“ има щанд за конфекция, откъдето Туминьон ще си набави на сметка нов по цена на едро. Загубата няма да е толкова чувствителна.

В Клошмерл мненията са разделени. Някои хора хвърлят цялата вина върху Туминьон, други — върху Никола. Все пак, общо взето, всички се възхищават, че първият се е справил така добре в един неравен бой със своите шейсет и три кила срещу осемдесет и нещо на

Никола. Учудват се, че в това дребно тяло се е крила такава голяма сила. Но хората както винаги съдят повърхностно, без да държат сметка за моралния фактор. В боя Никола е защищавал само честолюбието си, тъй като хубостта на госпожа Никола не е била никога предмет, достоен за разискване. Тя е от онези жени, за които се казва: „Била е свежа“, а пък никой не е забелязал свежестта ѝ, когато е съществувала, Щом свежестта изчезна, госпожа Никола се нареди окончателно в смирената категория на грозотиите, добри жени, чиято нравствена непокътнатост е извън всяко съмнение и които използват най-ценното си време, тъй като никой не ги заплашва, да бдят над застрашената добродетелност и да разкриват паденията, понякога преждевременно.

А Туминьон, напротив, е имал такива подбуди, които са го стимулирали силно в боя и са удесеторили способностите му — завидното притежание на една жена като Жудит е било за него основание за постоянна загриженост и го е превръщало в прицел на обиди, породени от ревност. Той се е бил за честта на най-красивото създание в Клошмерл и тъкмо затова и най-подозираното. На това се дължеше действителната смелост, която беше проявил в тази история, впрочем смелост, подготвена с многобройни нощни и сутрешни посръбвания. Обикновено страхлив поради не твърде щедрата си физика, Франсоа Туминьон може да бъде поставен в категорията на онези бесни личности, които могат да станат герои, щом гаврътнат една чашка.

Заслужава да се отбележи още едно нещо. Въпреки най-старателните търсения не се намериха шест монети от по два франка от онези, които бяха поставени в дискаса и бяха предназначени да послужат за пример на клошмерлските вярващи. Това представлява чиста загуба от дванайсет франка, която ощетява спестяванията на кюрето Понос, чувствителна загуба, защото доходите му са слаби — клошмерлци, особено добрите католици, са по-скоро стиснати по отношение на парите (като по-щедри са известни само някои разсипници, които са постоянни посетители при Адел и не ходят на църква). И все пак, ако е само от тази гледна точка, изчезването на монетите не би представлявало нещо сериозно. Но най-тъжното и най-обезпокоителното е, че то пося семето на подозрението в

наставляващия, наглед много единен лагер на набожните жени. Някои прикрито се обвиняват взаимно в злоупотреба. Нека побързаме да кажем, че след няколко дни едно частно начинание ще даде нов материал на клюките. Нима една Клемантин Шавен, която съперничи по благочестие на Жустин Пюте (и затова са станали сладникаволюбезни неприятелки), няма да се сети да предложи на кюрето Понос идеята да се открие подписка за закупуването на нов свети Рок и да запише първа в списъка сумата от осем франка? Бита веднъж в областта на благочестивите хрумвания, Жустин Пюте ще се изсмее подигравателно, за да предизвика съперничката си. Отношенията между тези две прекрасни госпожици ще станат скоро толкова обтегнати, че Клемантин ще каже:

— Аз, госпожице, не се качвам посред църквата върху молитвени чинове, за да ме забележат всички. Задоволявам се да дам своята лепта, като отделям от оскъдните си средства, госпожице.

Жустин Пюте, която притежава опасни рефлексии, ще даде следния злъчен отговор:

— За тази лепта, госпожице, може би е трябвало да си направите само труда да се наведете, за да я вземете?

— Какво искате да кажете, госпожице завистнице?

— Че човек трябва да бъде със съвсем чиста съвест, щом като претендира да поучава другите, госпожице крадло!

Ще видим как тези госпожици тичат непосредствено една след друга в свещеническия дом, за да излеят злобата си в скута на кюрето Понос. Това ще причини голямо безпокойство на клошмерлското кюре, вече разпънато между църквата и републиката, между консерваторите и левите партии (впрочем също консервативни, тъй като всички клошмерлци са повече или по-малко собственици, а пък тези, които не са собственици, не се интересуват никак от институциите). С пламнала глава кюрето Понос ще успее да помири тези враждуващи сестри само като прибегне към заплахата да ги лиши от опрощение. Те ще пристъпят една към друга с предварително обмислени думи, които ще отрекат обидните им изрази, но пламъкът в погледа им ще ги потвърди повече от всякога. Скандалът ще спомогне да разцъфнат разкошно пъпките на омразата, спотаена в душите им. Жустин Пюте по-късно ще каже, че Клемантин Шавен мирише на умрял плъх. Тя не лъже — ноздрите ѝ действително биват раздразнени от подобно зловоние само

при вида на омразната съперница, чиято подписка ще се радва на успех. Милостиво осведомена за името, което ѝ се създава, Клемантин Шавен ще разкрие под най-строга тайна, че подслушвала неволно един твърде двусмислен разговор в църковната ризница между епитропа Коафнав и Жустин Пюте. Според думите и Жустин Пюте използвала голямата глухота на Коафнав, за да му казва, гледайки го пламенно, неприлични неща, от които на човек му настръхват косите, и по този начин дала пълна свобода на садистичните си инстинкти, отдавна разбулени от Клемантин Шавен. Тази прозорлива жена, след като хвърля към небето изпълнен с ужас поглед, пошушва на ухото на довереницата си:

— Тази Пюте може би е хвърлила око на господин свещеника — това не би ме изненадало...

— Драга моя госпожице, какво ми разправяте, моля ви се! — отвръща другата, разтърсена от сладки тръпки.

— Виждали ли сте как го търси този неин поглед, когато му говори? Тя е изкусителка, подбудена от Ада, тази Пюте, една лицемерка, която крие под благочестието своите отвратителни похвати. Тя ме плаши.

— За щастие, господин свещеникът е свят човек...

— Един истински свят човек, може да се каже, драга моя госпожице. Ала именно затова не може да забележи коварството в превземките на Пюте. Знаете ли колко време стояха затворени в изповеднята онзи ден? Трийсет и осем минути, госпожице! Нима едно почтено момиче може да има толкова грехове, та да отнема цели трийсет и осем минути време? Тогава, какво толкова има да му разправя на господин свещеника? Аз ще ви кажа, драга моя госпожице — настройва го срещу нас. Знаете ли, предпочитам повече такива същества като тази никаквица Туминьон! Тя е обладана от дявола, една кучка, която кара целия град да тича подир мръсната миризма на фустата ѝ, ще ми кажете вие. Но поне човек знае определено какво да мисли за такава жени. Те не са двулични...

От всичко това се вижда как стоят нещата след скандала. Общественото мнение е още смаяно. И в единия, и в другия лагер се появяват от онези първи привърженици, които застават със затворени очи на страната на Църквата или кметството. Но колебаещата се част

на населението се определя тук или там според особените съображения на всяка отделна личност. Трябва много да се поговори и много да се размисли, преди да се вземе становище, а предпочитанията се основават понякога на причини, не всички от които са ясни, нито пък могат да бъдат разкрити. Завистта зорко дебне. Тя ще разедини мълчаливо дори лагера на благочестивите жени.

Кой е победителят — Никола или Туминьон? Хората не могат още да се произнесат. Ще съдят за това едва по-късно — по големината на превръзките им, по продължителността на инвалидността им.

Основен въпрос, изключително вълнуващ: кой трябва да плати строшеното? Туминьон безспорно — казва лагерът на Църквата, който поддържа, че смъртоносният удар върху свети Рок е бил нанесен, нали, от мъжа на Жудит, но той се защитава срещу това твърдение като същински дявол. И кога е станало това впрочем? Във възникналите спорове Тафардел разяснява много неща. Той кара очевидците да му разкажат подробно произшествието и да повторят всички оскърбления.

— Рогоносец ли, казахте? Никола е нарекъл Туминьон рогоносец?

— Няколко пъти дори! — потвърждават Ларудел, Торбейон и другите.

Тогава виждат как Тафардел, за да изрази ликуването си, сваля прочутата си панамена шапка, поздравява с голям замах празната църква и подхвърля това предизвикателство на последните привърженици на мракобесието:

— Господа дьо Лойола [Игнаций де Лойола (1491–1556) — основател на ордена на йезуитите. — Б. пр.], ще падне смях, предварително ви казвам.

Според мнението на Тафардел, учения човек на Клошмерл, изразът рогоносец, отправен така публично, представлява клевета в състояние да нанесе тежка вреда на засегнатите — както на доброто им име, така и на интимните им отношения. Следователно Туминьон и жена му имат право да търсят от Никола щети и загуби. Ако, значи, Църквата рече да го преследва за строшаването на светеца, Туминьон спокойно може да заведе дело:

— Намерили сте си майстора, господин Понос — казва Тафардел вместо сбогом.

След това се отправя към кметството и се залавя веднага за работа. Това произшествие в църквата ще му даде материал за цели две сензационни колони в „Лозарска пробуда“ в Белвил-сюр-Сон. Когато прочетат този прекрасен вестник, хората ще узнаят с възмущение как една почтена търговска съпругеска двойка от Клошмерл бива тласната към развод, може би дори и към убийство от ревност от самите стражари на Църквата. Това е действително нещо ново!

Забелязал ли е някой това? Тогава, когато цял Клошмерл се вълнува, едно единствено лице не се вижда никъде, не може да се открие никъде — Бартелеми Пиешу, кметът. Този пресметлив човек, този проникателен политик — който всъщност е първопричината за цялата тази беда със своя писоар! — отлично знае цената на мълчанието, на отсъствието. Той оставя импулсивните, наивните да избързат и да се изложат. Оставя бърбривците да се наприказват, като очаква да зърне сред океана от празни думи някои полезни отломки от истина. Той мълчи, наблюдава, размишлява, претегля всички „за“ и „против“, преди да почне да движи клошмерлци като пионки върху шахматната дъска на амбициите си.

Бартелеми Пиешу вижда далеч, преследва своя, неизвестна на другите цел, за която знае само Ноеми Пиешу, жена му. Но тази жена е същински гроб. Затворен при това в желязна каса — това е най-голямата скъперница в Клошмерл, най-фалшивият човек, а това я е превърнало в най-полезната жена, която съдбата може да отреди на един кмет, в чиято община хората са буйни и трудно се водят. Добър съветник е тази Ноеми, същинска мравка, която все събира и никога не се уморява да трупа, като дори отива твърде далеч, та понякога трябва да я въздържат, защото греша в сметките си от прекалени сметки. Винаги готова да скара две семейства, ако от това може да спечели едно екю, да скочи от леглото още в тъмни зори, за да издебне някоя слугиня. Една жена, твърде взискателна към труда на другите, която счита, че е получила полагаемото си само когато изцеди и последната им капка пот, с една дума, прекалено обладана от стремеж за бърза печалба, ето единственият ѝ недостатък. С такъв недостатък тя би създавала богатство дори на някои нещастници, разорени от разни разсипници. И тъй като не е принуден да държи под око всичко, Бартелеми Пиешу може да отсъствува и да се занимава с важните си

работи, като поверява изцяло ръководството на Ноemi. И то такава здраво ръководство, че хората често идват при него да се оплачат от суровостта на жена му. Заварват кмета винаги склонен да понамали нещо, без да се бои от загуба. Тези отстъпки са му създали име на сговорчив човек, гостоприемец, а не „куче“ за дребните хорица, чудесна репутация, която се дължи на начина му да казва, повдигайки рамене: „Жената е сторила това! А пък жените, нали знаете...“ За Пиешу обикновено казват: „Ако не беше жена му...“ Той има голяма полза от нея при уреждане на работите си, без да настройва срещу себе си общественото мнение.

Друга една изгода от Ноemi — тя не е никак ревнива. Една жена, която никак не се интересува от проблема на леглото, често пъти толкова важен за семейството. Никога не се е забавлявала в леглото. През първите години на брака си, естествено, и тя желаше да разбере всичко. Отначало от любопитство, сетне от честолюбие, после от скъперничество, както става винаги в такива случаи като нейния. Тъй като беше богата и се бе омъжила за Бартелеми Пиешу, чието единствено богатство беше физиката му — висок, хубав момък, с репутация на способен човек, тя не искаше да бъде мината. Но трябваше да признае, че Бартелеми Пиешу беше акуратен в сделките си. Беше я взел за парите ѝ, нещо твърде допустимо, но пък ѝ се отплащаше за това, особено в началото. А това беше наистина достойнство, защото Ноemi не само не изпитваше, но и не доставяше никакво удоволствие при тая работа. И все пак в продължение на няколко години тя счете, че по задължение трябва да прибира редовно този приход от зестрата си. До деня, в който след раждането на двете ѝ деца, Гюстав и Франсин Пиешу, накара Бартелеми да я остави оттук нататък на мира. Заяви му, че е достатъчно заета с поддържането на къщата — с децата, слугите, кухнята, прането и сметките, — за да си губи времето за сън с глупости, които знаела наизуст. Даде му да разбере, на Бартелеми, че ако срещне същества, на които „това им доставя удоволствие“, предоставяше му пълна свобода. „Това ще бъде една работа по-малко за мен.“ Започна отново да ходи ревностно на църква и скъперничеството ѝ нарасна още повече — именно в това се състоеше нейната наслада.

Това вдигане на ипотеките беше добре дошло за Бартелеми. Жена му бе винаги една ръбеста кранта без особена привлекателност,

която би изхвърлил на пътечката между леглото и стената, ако той не притежаваше силно развито чувство за дълг. След раждането на децата Ноemi отчайващо се съсухри. Дори такъв трудолюбив човек като Бартелеми най-сетне взе да се мръщи, когато се залавяше със съпружеските си задължения — трябваше да започва отново по няколко пъти. Затова се зарадва на пълното безделие през нощта, което му предоставяше запаси от енергия. Жените винаги му бяха обръщали внимание. С навлизането си постепенно във възраст почестите му възвръщаха предимствата, които годините му отнемаха. Общински съветник, след това кмет, на Пиешу винаги му се предлагаха удобни случаи. Ако понякога, случайно притиснат от нуждата, налиташе на Ноemi, тя му казваше: „Няма ли да се откажеш най-сетне от тези твои маниери?“ И то с такава студенина, че би трябвало да притежава целия онзи стихийен плам на младите хора, за да упорствува. Впрочем още от отдавна — за времето, за което говорим — той се пазеше от импровизирани неща, като влагаше дори в любовните си работи онази предвидливост, която представляваше неговата сила. От дълго време Бартелеми Пиешу гледаше на жена си като на интендант, който би могъл да бъде негов съдружник в някои неща. Ала Ноemi все тъй изискваше да спят в общо легло. Защото за нея това беше привилегия на съпруга, отличаваща я от случайните жени, до които мъжът ѝ можеше да прибегне. Защото намираше, че това съседство е удобно за разговори върху бъдещите планове, зиме, когато нощите са дълги. Най-сетне съжителството заместваше изгодно поддържането на печка в стаята. Доста чувствителна икономия.

Време е да разкрием големия план на Бартелеми Пиешу — до три години да стане сенатор на мястото на господин Проспер Луеш, настоящ сенатор, известен в добре осведомените среди като забележително вдетинен старец. Отслабването на умствените му способности не би представлявало сериозна пречка за възобновяване на мандата му, ако в противовес на това не бе удвоил проявите на една твърде скандална дейност. Старикът се интересува от момиченца по един много доброжелателен начин, но който все пак не може да бъде наречен филантропичен. Налага се от време на време да го затварят в някое болнично заведение, за да го отърват от яростното възмущение на някои личности и от искания за парични обезщетения, които да възмездят младите непълнолетни създания за неведението, загубено

вследствие известни потайни демонстрации, впрочем чисто зрелищни. Тези похождения, потулвани досега, рискуват да нанесат значителна вреда на партията. Безспорно господин Проспер Луеш може да запелтечи, че неговият събрат, почитаемият господин Дьо Вилпуй, използва по същия начин свободното си от парламента време. Но господин Дьо Вилпуй е човек от десницата, възпитан на времето си от йезуитите, с които е запазил силни връзки. Всеизвестно е, че поставят този голям католик в челната редица на най-правоверните хора на нашето време, отличие, което му предоставя широко поле за действие, сиреч за извършване на малки простъпки, преди да се помисли да се усъмнят в неговата безупречност. Докато пък Проспер Луеш, негов политически съперник и верен другар в някои лудории — утеха в старческите години, — за нещастие, се е проявил на младини с известни напредничави идеи, някакво реформаторско оригиналничене. Макар че впоследствие дал убедителни доказателства за еволюирането си, най-напред като се домогнал с интриги до разни буржоазни почести, сетне като проявил пламенен патриотизъм в Бордо през 1914 година, после като настоявал от трибуната на Сената войната да бъде водена енергично и докрай, Проспер Луеш остана все пак човек с много врагове. Тъй като те не можеха да поставят на разглеждане почтеността му, поне недостатъчно успешно, зарекоха се да го настъпят по отношение на морала. Посредством господин Дьо Вилпуй, голяма клечка, осигурила неприкосновеността си, който говори за стария си приятел без никаква зла умисъл, десницата знае за похожденията му: „Чудно нещо — казва господин сенаторът Вилпуй със своя аристократичен фалцет, — ние с Луеш нямаме еднакви идеи, но имаме еднакви вкусове: обичаме все още малко зелените плодове, драги ми приятелю. На нашата възраст това съживява! Но трябва да призная, че Луеш проявява твърде любопитни инициативи в тази област... Прелестни хлапащини, драги мой! Нашият събрат е бил винаги новатор, това може да се забележи навсякъде!“ С една дума, налага се бързо да се отърват от господин Проспер Луеш, ако искат да избягнат някоя неприятна история. Бартелеми Пиешу знае това. Той маневрира. Осигурил си е вече подкрепата на някои хора и се надява да спечели Бурдия и Фокар, които трябва да дойдат в Клошмерл, но този път поотделно.

Щом стане сенатор, Пиешу ще омъжи дъщеря си Франсин, която сега е на шестнайсет години. Тя е вече хубава девойка, образована, с обноски, с които би могла да се яви във всеки салон. (Доста скъпо са заплатени тези обноски, и при това на калугерки!) За дъщеря си той има предвид Гонфалон дьо Бек от Бласе, старо благородническо семейство, чието финансово положение е в по-лошо състояние и от фасадата на замъка им, който все пак изглежда величествен върху хълма си в дъното на разкошен френски парк със стари, над двестагодишни дървета... Горди хора са тези Гонфалон дьо Бек, но имат нужда от позлатяване. Двайсетгодишният им син Гаетан ще бъде съвсем подходящ за Франсин след три-четири години. За него разправят, че бил малко глупав, този Гаетан, че не го бива нещо особено. Още по-добре, Франсин ще го държи здраво в ръцете си, защото обещава да стане енергична жена като майка си, зорка по отношение на парите, и освен това ще притежава и по-добро образование от майка си. Веднъж омъжена за този Гаетан, Франсин с титлата и богатството си ще бъде на равна нога с Куртбишеви и Сен-Шулови и над Жиродо, а самият той, Пиешу, ще укрепи политическото си положение чрез поддръжката на местните благородници.

Килнал шапка на темето си, опрял лакти на масата, кметът на Клошмерл премисля всичко това, дъвчейки бавно. Писоарът и боят в църквата трябва да спомогнат за осъществяването на плановете му. Близките му около него подтискат любопитството си и зачитат мълчанието му. Все пак на края на обедата Ноemi запитва:

— Какво ще стане сега, след тая история в църквата?

— Зарежи я! — отвръща Пиешу и става, за да отиде в стаята, където обича в усамотение да пуши лулата си и да размишлява.

Ноemi казва на децата си:

— Намислил е вече всичко.

XII

НАМЕСА НА БАРОНЕСАТА

Баронеса Алфонзин дьо Куртбиш се стовари пред вратата на кюрето Понос — тя изскочи от една скърцаща лимузина с високи като на файтон колела, която беше още от 1911 година и приличаше на херцогска каляска, измъкната изпод някой сайвант и подсилена с един кекав мотор. Ако беше попаднала в други ръце, а не в тези на стария й шофьор, това приспособление би било чисто и просто една отвратителна таратайка, която щеше да предизвика само смях. Но това задъхващо се и старомодно пуфкало, освен че на вратите си имаше изобразени гербове, напротив, доказваше, когато пренасяше някой от Куртбишеви, че най-новите машини бяха притежание на забогатели търговци на свине и че нищо не би могло да изглежда смешно от страна на една каста, която може да създаде родословно дърво, поддържано в изправност от 960 години насам и украсено на няколко места с незаконни деца, родени от ласкателната прищявка на монарха с някои жени от именития род. Овехтелят вид на този автомобил подхождаше на големия замък с бойници, който държеше под обстрел цялата околност.

И тъй, баронесата слезе припряно от колата, придружена от дъщеря си Естел дьо Сен-Шул, от зет си Оскар дьо Сен-Шул, и почука рязко на вратата на свещеническия дом, ядосана, че й се налага да тропя у това „нищожно селско кюренце“. Така наричаше тя Понос. Не че му отричаше всякаква духовна власт. Откакто баронесата се бе оттеглила от светския живот, тя беше поверила обикновеното поддържане на душата си на клошмерлското кюре, понеже не искаше повече да предприема пътуване чак до Лион, когато решаваше да изтрие като с гъба греховете си, за да отиде при преподобния отец дьо Латаргел, проникателен йезуит, който дълго време бе неин духовен наставник, тогава, когато в живота й все още бушуваха любовни бури. „Бедният Понос е много подходящ — казваше тя — за баналното всекидневие на една знатна вдовица. Това го ласкае, този келеш, че

изповядва една баронеса.“ Нека добавим и това признание, направено на маркиза д'Абена-Тезе, нейна съседка по имение.

— По онова време, когато все още имах парфюмирани грехове, разбирате, нали, драга моя приятелко, не бих ги доверила на този орач. Но сега имам само някакви дребни греховце на стара жена, за които стига и една метличка от пера. Миришем вече на нафталина на принудителната добродетелност, драга моя хубавице!

От това е ясно какво отношение имаше баронеса дьо Куртбиш към кюрето Понос. Поставяше го изобщо в категорията на прислугата си — той се грижеше за душата ѝ, както маникюристката се грижеше за ръцете ѝ, а масажистката за тялото ѝ. По нейно мнение плътските и духовните прегрешения на една знатна дама с цели десет века благороднически герб зад себе си бяха все още неща, към които тази паплач от нехранимайковци, кюрета или не, трябваше да се отнася с голям респект, защото и без туй им оказваше чест, като ги разкриваше без стеснение пред тях. Впрочем, когато се нуждаеше от услугите на кюрето, тя изпращаше шофьора си да го вземе от дома му. „Не искам да хвана селяндурски въшки в изповеднята ви.“ Той идваше да я изповяда в едно малко параклисче в замъка, предназначено за тази цел. Баронесата избираше дни, когато нямаше гости, а това позволяваше на задържи Понос на обед в по-проста обстановка, която нямаше да го притесни.

Баронесата никога досега не беше идвала в дома на свещеника, без да е очаквана. И затова сега беше в лошо настроение. Чукчето едва що бе паднало, съживявайки ехото на дългия студен коридор, който кълтеше като празна бъчва, и тя се обърна към зет си:

— Оскар, приятелю, ще бъдете твърд с Понос!

— Разбира се, баронесо — отвърна дребното мършаво човече, по-хилав мъж от което не можеше да се намери. То се ужасяваше от прекалената решителност на тъща си.

— Надявам се, че Понос не е отишъл да си сръбне с онези лозари. Трябва да го намерим веднага! Необяснимо е след това, което се случи, защо не е дошъл за съвет в замъка!

Докато казваше това, тя барабанеше с пръсти по вратата, чукаше по нея с пръстените си, а върхът на ботинката и потрепваше в нервен ритъм.

— Ще накарам архиепископа да го скастри здравата! — добави тя.

Нека оставим благородната особа да чака, докато старата Онорин дойде да ѝ отвори, и се възползуваме от случая, за да нахвърлим портрета на госпожа баронеса Алфонзин дьо Куртбиш. Обектът си заслужава труда.

Преминала петдесетте си години, баронесата беше запазила хубави останки, на които съзнанието за собствената ѝ мисия на този свят придаваше гордо обаяние. Зачерквайки решително Революцията [Касае се за Френската революция от 1789 г. — Б. пр.] от историята, тя се отнасяше с жителите на тези долини, над които господствуваше нейният замък, като към крепостници в някое възвърнато на семейството ѝ феодално владение, а това за нея би било справедливо възстановяване на един добър, изпитан порядък, който поставяше отново всеки на мястото му без никакви разисквания.

Хубава и снажна жена, метър и седемдесет на ръст, от двайсетата до четирийсет и седмата си година баронесата бе едно великолепно налято създание с много привлекателна гладка кожа, с очи магнити за другите очи, с уста, която обещаваще шеметни пориви, и с такива подвижни бедра, че не можеше да им се устои. Човек с възхищение гледаше и чувствуваше в тези заоблености нещо властно, високомерно, което у всяка друга жена би напомняло на махленка, но у нея благодарение на вродения ѝ чар не изглеждаше грубо, а някаква нехайност на знатна дама, подсилена с предизвикателна дързост. Добре сложен върху крепките и бедра на боркиня, царственият ѝ таз, чиято плътна тъкан се чувствуваше, беше изживял най-големите си радости в едно време, когато каноните на женската красота се придържаха о класическото изобилие. Що се отнася до бюста ѝ, в епохата на корсета той бе украсен с омайваща гръд, поддържана стегната и повдигната в открит корсаж, същинска кошница, пълна с плодове близнаци, които се отличаваха с рядко съвършенство. Но това съблазнително тяло принадлежеше на благородница и поради това бе недостъпно за вулгарно интимничене. Нюанс, който мъжете веднага чувствуваха. Той заставяше най-дръзките да треперят пред тази властна жена, която безсрамно четеше в очите на въздишащите какви възможности предлагаха на възискателното ѝ удоволствие. Такава беше

баронесата, неуморна амазонка в продължение на двайсет и седем години от живота си, посветени почти изцяло на любовта.

Нека отбележим главните линии на тази изпълнена с достойнство съдба. На двайсет години Алфонзин д'Ешодай д'Азен от много старо семейство от областта на Гренобъл (то твърдеше, че произхожда от онази Маргерит дьо Саснаж, любовница на Людовик XI, от която имал една дъщеря), за жалост, изпаднало в много затруднено финансово положение, се омъжи за барон Ги дьо Куртбиш, с осемнайсет години по-възрастен от нея, доста поувехнал, но все още много богат, макар че от пълнолетието си насам бе вършил само глупости. Ги дьо Куртбиш (Бибиш за най-близките си) водеше в Париж разточителен живот на безделник, като поддържаше някоя си Лаура Толеда, прочута, скъпо платена жена с леко поведение, която сто пъти го беше изложила (но той обичаше тия неща) и го водеше към пълно разорение с такова презрение, сякаш го шибаше с бич. Когато видя хубавата Алфонзин, Куртбиш я оцени за по-внушителна дори и от неговата Лаура, като освен това имаше предимството, че човек можеше да я представи навсякъде. Властният вид на младото момиче го привлече неудържимо, защото беше склонен, без сам да знае това, към духовен мазохизъм, превръщал го винаги в роб на жени, които го унижаваха. Близките на Алфонзин упражниха силен натиск върху нея да не изтърве тази блестяща партия. Излишен съвет — ненаситната и природа я подтикваше да се възползува от първата възможност за независимост. Впрочем в навечерието на физическото си рухване Ги дьо Куртбиш, украсен с парижки блясък, се ползуваше все още с голямо обаяние в очите на една млада провинциалистка.

Баронът имаше делови интереси в Лионския край. Младото семейство разполагаше с един апартамент в Париж, един в Лион и замъка в Клошмерл. Както в Лион, така и в Париж хубавата Алфонзин предизвика сензация. Заради нея бе обявен един дуел, който вдигна голям шум — това я направи още по-популярна.

Ги дьо Куртбиш, плешив, треперещ и преждевременно пожълтял от разни болести, които щяха да го изпратят още млад в гроба, скоро престана да бъде действен съпруг. След раждането на децата Алфонзин задържа този импотентен мъж заради титлата и парите му — а също така и за да се грижи за него, защото, силна по природа, тя обичаше да покровителствува — и започна да търси удоволствия,

където тщеславието и рангът не биваха вземани под внимание. Чувствуваше се затруднена само в избора, и то толкова много затруднена, че мъчно се решаваше да се установи някъде, твърдяха хората. Лудориите ѝ бяха многобройни, извършени с открито лице, с такъв дързък маниер, че обезоръжаваше клеветата, която не намираще почва за развитие там, където липсваше лицемерието.

Когато стана вдовица, при това богата, баронесата предпочете независимостта пред подчинението — чувствуваше, че не е създадена за него. Почна да води живот на широка нога, живот, който ѝ струваше все по-скъпо, колкото повече навлизаше във възраст. Това темпо накърни сериозно богатството ѝ и без туй ръководено с императорска волност и презрение към буржоазната дребнавост, неща, които винаги подриват наследствата. Посред войната тя изпадна в сериозни финансови затруднения и мъчителни сантиментални усложнения, които предвещаваха упадъка ѝ. Тя се остави в ръцете на своя нотариус като в ръцете на хирург. Но не това беше най-тежкото. На четирийсет и девет години Алфонзин има един откровен и суров разговор насаме със себе си пред огледалото. От него тя извлече някои изводи и незабавно се зае да се съобрази с тях, и то с онази решителност, която тя влагаше във всичко. Първият и най-важният от тях беше да не крие повече сивите си коси. „Тялото получи щедро своя дял — каза си тя, — няма за какво да съжалявам. Сега трябва да остарее благоприличие и да не се оставям да се превърна в играчка в ръцете на безскрупулни нехранимайковци.“

Отказа се от апартамента си в Париж, намали до минимум прислугата си, отпрати майчински няколко юноши, привлечени от славата ѝ и дошли да получат от нея една от онези дипломи за възмъжалост, която тя толкова дълго и толкова щедро бе раздавала на младежта. Прекарваше по-голямата част от годината в Клошмерл, почти цялата зима в Лион и реши да се помири с бога. Впрочем тя стори това без низост, гледайки на бога като на същество от нейния свят, което не би могло да ѝ отреди да се роди д'Ешодай д'Азен, хубава и с буен темперамент, и да иска от нея да не се държи като знатна дама с всичките онези предимства, дадени ѝ от нейния произход и природа. Убеждение, толкова дълбоко залегнало в нея, че никога, дори и когато жънеше най-големите си успехи, не беше се отказала съвсем от известни ритуали. Това беше времето, когато се доверяваше на един

находчив тълкувател, отец Дьо Латаргел, който познаваше някои властни нужди, вложени от бога в нашето същество. Този йезуит с тънка, малко скептична усмивка се вдъхновяваше от една утилитарна доктрина, поставена в услуга на Църквата: „За предпочитане е — казваше си той — една грешница, останала в религията, отколкото извън нея. И още по-добре е, ако грешницата е някоя голяма личност. Човек изпъква в Рим, когато приведе примери за привързаност към Църквата на високопоставени лица.“

Търсейки някаква глуха линия, баронесата не извърши грешката да се отдаде на лицемерна набожност. Зае се с разни неща от потребност, за деятелност. В Клошмерл като председателка на децата на Мария тя се грижеше за правилния ход на работите в енорията, даваше съвети на кюрето Понос. В Лион ръководеше работилници за бедни жени и девойки, благотворителни комитети, виждаха я често и при архиепископа. Не забравяше, че е била някога хубавата Алфонзин, една от най-честуваните жени от нейното поколение, и затова беше запазила властен тон, който не търпеше възражение, а пък на бурното си минало дължеше едно волнодумство, което не беше в състояние да ужаси висшите духовници — та нали те не биха могли да достигнат най-високите постове в Църквата, без да са опознали отблизо безсрамията! — но предизвикваше у простодушния Понос чисто селяшко смайване. Все тъй яка, понесла с лекота слаб излишък от тлъстини, последица от изоставянето на правилата на кокетството, баронесата все пак се оплакваше от няколко години насам от отслабване на слуха. Този малък недъг подсилваше още повече високия й аристократичен тон, а в тембъра на гласа й от критичната възраст насам се чувствуваше нещо мъжко. Това изтъкваше още повече резкия й характер.

Синът на Алфонзин, Тристан дьо Куртбиш, по-голям от дъщеря й, след като бе прекарал войната в генералните щаботове, се намираще понастоящем в Централна Европа като аташе в посолство.

Младеж с представителна външност, той беше гордостта на майка си. „С тази осанка, която съм му дала, ще се справи навсякъде с всичко. Наследниците трябва само да се държат добре.“ Но пък в замяна на това по времето, когато баронесата се оттегли от светския живот, не виждаше да се очертава никакво предложение за женитба за

дъщеря ѝ Естел, вече на двайсет и шест години. Това пораждаше в нея някаква мъчителна прозорливост.

— Питам се — довери тя веднъж на маркиза д'Абена-Тезе — кой ли би пожелал да се обрмени с тази отпусната дангалачка!

Впрочем тя признаватے вината си за този неуспех. И ето как:

— Прекалено много съм обичала мъжете, драга приятелко; това личи по външността на бедната Естел. Затова и съм могла да изкарам сполучливи само момчета.

И наистина Естел представляваше карикатура на Алфонзин от времето на нейната хубост. От майка си бе наследила здраво телосложение. Но плътта около яките кости малко се тресеше и беше несъразмерно разпределена. В това тяло имаше твърде много лимфатичност и недостатъчно ум. Въпреки стихийните си пориви на буйна ездачка баронесата не беше лишена от женственост. Естел, обратно, беше подчертано мъжкарана. Хубавата долна устна на жените от рода д'Ешодай д'Азен, толкова сладно обещаваща, при нея направо се бе превърнала в бърна. Киселото изражение на госпожицата съвсем не подправяше блудкавата ѝ тлъста анемичност. И все пак видът на тези грамади придаде на слабия плам на хилавия Оскар дьо Сен-Шул необичайна буйност. Този кекав благородник инстинктивно потърси в дъщерята на баронесата нещо, което да го допълни — килограмите и сантиметрите в ръста, които не му достигаха, за да бъде истински мъж, достоен за това име. Липсата на всякакви други кандидати ги принуди да го приемат, макар че зад монокъла си, крепен не без мръщене и гримаси, Сен-Шул, почти албинос, въртеше розовото си трескаво око на подплашена птица от кокоша порода. Бракът не беше блестящ, но предлагаше известни изгоди и запазваше достойнството. Оскар дьо Сен-Шул притежаваше в околностите на Клошмерл замък с доста внушителни размери, порядъчно порутен, и земя, която му даваше възможност да живее като рентриер, при условие че харчи разумно. Баронесата не си правеше никакви илюзии по отношение на зет си.

— Той е един неспособник — казваше тя. — От него би могло да се направи един депутат на тяхната Република!

И се бе заела енергично с това.

Най-сетне се чуха предпазливи стъпки на подпетени обуца. Онорин открехна вратата като подвижен крепостен мост, готов да се

вдигне. Тя не обичаше да идват в къщи да ѝ отнемат нейното кюре и минаваше за не особено гостоприемна към посетителите. Но с Алфонзин дьо Куртбиш работата беше по-друга. Дори пристигането на архиепископа не би предизвикало по-голяма изненада.

— Нима това е госпожа баронесата? — каза тя. — Господи, това е невъзможно!

— Тук ли е Понос? — запита баронесата с онзи тон, с който би казала „моите хора“.

— Да, тук е, госпожо баронесо! Ами че влезте де, ще отида да го повикам. Седнал е на хлад на сянка в градината.

Тя въведе баронесата, Естел и нейния съпруг в малък и тъмен салон, който не виждаше никога светлина и миришеше на мухъл. Домът на кюreto лъхаше на лула, на вино, на староергенско домакинство и на студена яхния.

— Бога ми — каза баронесата, когато прислужницата излезе, — църковната добродетелност мирише лошо! Какво ще кажете, Оскар?

— Действително, баронесо, добродетелите на нашия добър Понос ухаят малко, как да кажа, демократично. Да, демократично и народно. Ала нашето кюре общува най-вече с простидушните хорица и без съмнение те биха се изненадали, ако пастирът им би миришел на розова вода. По дяволите отива елитът в този век, баронесо! Ние плуваме по разбушувания океан на упадъка! Впрочем мисля, че нашият Понос има благородна душа въпреки, как да кажа, готварския дъх на обвивката, баронесо! Трябва, ако мога така да се изразя, човек да смърди като селяндурите, за да не го дразни миризмата им. Както ми казваше по времето на лудата ни младост моят приятел виконт дьо Кастелсоваж...

— Оскар — сряза го баронесата, — сто пъти вече сте ми повтаряли какво ви е казал по времето на лудата ви младост този виконт дьо Кастелсоваж, за когото винаги съм имала чувството, че е бил голям глупак!

— Добре, баронесо!

— А Понос е друг такъв глупак!

— Точно така, баронесо!

— И вие, Оскар...

— Баронесо?

— Вие сте мой зет, мой приятел. Примирила съм се с това. Естел винаги е вършела само нелепости!

Естел дьо Сен-Шул направи слаб опит да се намеси.

— Но, майко...

— Е, добре, какво, дъще моя? Намирам, че сте твърде туткава! Една Куртбиш, която разполага със съпруг, би трябвало да бъде пожива.

В този миг с поруменяло от дейността на трудното храносмилане лице влезе кюрето, забързано и разтревожено същевременно.

— Госпожо баронесо — каза той, — голяма чест е за мен...

Ала баронесата нямаше настроение за блудкави любезности.

— Без светена вода, Понос! — отвърна тя. — Седнете и ми отговорете. Аз председателка ли съм на децата на Мария или не?

— Разбира се, госпожо баронесо.

— Не съм ли аз най-голямата благодетелка в енорията?

— Това е безсъмнено.

— Не съм ли аз, Понос, баронеса Алфонзин дьо Куртбиш, родена д'Ешодай д'Азен?

— Да, госпожо баронесо, така е! — отвърна ужасен Понос.

— Склонен ли сте да признаете правата, произтичащи от произхода, или сте се спогодили със санкюлотовците? Нима сте един от онези кръчмарски свещеници, Понос, които твърдят, че дават на религията насоки... Обяснете му, Оскар, не разбирам нищо от политическия ви жаргон.

— Навярно, баронесо, имате предвид това ново демагогско и противолегитимистко християнство, което ласкае масите? Именно за него наемква баронесата, драги ми Попие. Тя би желала да пресече проникването на крайните социални доктрини в религията, които и придават едно, как да кажа, анархистично и вредно направление, якобинско и действително богохулно, което в разрез с нашите стари френски традиции, чиито представители, как да кажа, наследствени и осветени, сме ние тук, помазани представители, драги ми Понос — нали така, баронесо? — ни води право към...

— Е, стига толкова, Оскар! Смятам, че сте разбрали, Понос?

Вълненията през този злополучен ден бяха смазали клошмерлското кюре. Понос беше устроен да следва обикновените, незаплетени пътища, по които Лукавият не е поставил клопки. Той

замънка уплашено нещо и няколко пъти направи движението, което съпровождаше „Dominus vobiscum“ [Бог с вами (лат.). — Б. пр.].

— Боже мой, баронесо... Животът ми е чист, не съм проявил нечестива горделивост. Аз съм един смирен благонамерен свещеник. Не виждам защо ми отправяте такива страшни обвинения?

— Как, Понос, нима не разбирате? Какъв беше този тревожен камбанен звън, който вдигна на крак цялата долина? Какъв е този скандал в църквата ви? И нима аз трябва да узнавам за тези неща от чужди хора? Ваше първо задължение, господин свещеник, беше да дойдете да доложите на господарката на замъка в Клошмерл. Замъкът и свещеническият дом, Благородничеството и Църквата, трябва да вървят ръка за ръка, не знаете ли това? Вашата апатия, господин Понос, налива вода в мелницата на тези голтупановци. Значи, ако не си бях дала труд да дойда, нямаше да узная нищо, така ли? Защо не дойдохте?

— Госпожо баронесо, имам само един лош велосипед. На моята възраст не мога вече да изкачвам нагорницата. Краката ми се подкосяват и се запъхтявам.

— Можете да поискате да ви услужат с някое от онези бензинови пукала, които се катерят навсякъде, и да се метнете на него. Вие сте един равнодушен бранител на вашата вяра, бедни ми Понос, огорчена съм, че трябва да ви го кажа. И сега какво възнамерявате да правите?

— Тъкмо за това и мислех, госпожо баронесо. Молех бога да ме просветли. Има толкова скандали.

Кюreto Понос въздъхна дълбоко и се хвърли в най-опасното.

— Госпожо баронесо, вие не знаете всичко. Познавате ли младата Роз Бивак от нашите деца на Мария, тъкмо сега навърши осемнайсет години?

— Не е ли това една малка пуйка, доста пълничка, бога ми, която постоянно се изчервява? И дето не пее чак толкова фалшиво, колкото другите гъски от братството?

Кюreto Понос изрази с отчаяна мимика, че не би могъл, без да претъпи християнската любов към ближния, да се съгласи с подобно описание. Все пак той не отрече.

— Е, добре — поде баронесата, — какво е сторило това дете? Би могло да му се даде опрощение и без изповед.

Кюрето Понос се обърка.

— Дали са му съвсем друго нещо, госпожо баронесо! Трябва да се подготвим за едно зачатие, което няма да бъде... хм... непорочно, уви!

— Какво означава този патос? Да не би да искате да кажете, че е бременна? Ами че тогава кажете го, приятелю. Кажете: направили са му дете. Та на мен не са ли ми правили същото и не съм умряла от това! (Естел, дъще, изправете се!) Направили са дете и на уважаемата ви майка. Това съвсем не е нещо отворително.

— Не толкова това ме огорчава, госпожо баронесо, колкото липсата на бракосъчетание.

— По дяволите, не ми мина през ум такова нещо!... Е, добре, драги ми Понос, хубави работи вършат вашите деца на Мария! Не знам на какво ги учите в тези ваши събрания!...

— О, госпожо баронесо! — възкликна клошмерлското кюре, до крайна степен изплашено и огорчено.

Много се бе страхувал да предаде тази новина на председателката. Боеше се от упреците ѝ или от нещо още по-лошо — да не би да подаде оставката си. Но баронесата попита:

— Знае ли се кой е фамозният хитрец, който е бил толкова несръчен?

— Искате да кажете, госпожо баронесо, този... хм...

— Да, Понос, да. Не приемайте този целомъдрено свенлив вид. Знаете ли името на този загубеняк, който е откъснал нашата Роз?

— Да, това е Клодиус Бродкен, госпожо баронесо.

— Какво работи това момче?

— Служи в полка. Дошъл в отпуск през април.

— Ще се ожени за своята Роз. Или ще отиде в затвора, в каторгата. Ще накарам някого да поговори с полковника му. Да не би да мисли този войник, че може да се отнася с нашите деца на Мария като с жени от завладяна страна? По този повод изправете при мен тази малка Роз Бивак, тази малка, която се навира там, където не ѝ е работата. Трябва да се заемем с нея, за да не би да направи някоя глупост. Изправете я при мен още утре. В замъка.

Писано е било, че в този ден, празника на свети Рок — толкова пъти чествуван в спокойна тържественост, прилягаща на незлобивия

нрав на клошмерлци и на природната приветливост на един край, благоприятен за хубави гроздобери, — писано е било, че в този ден, най-злокобния от всички, Провидението ще се отдръпне от своя слуга, абата Понос, и ще му изпрати от онези неочаквани изпитания, към които достойният свещеник изпитваше такова силно отвращение, че винаги се стараеше да избягва представилите му се подобни случаи, като лишаваше своя селски католицизъм от всякакъв нападателен дух, от всякакви помисли за суетна и недостойна прослава. Абатът Понос не беше от онези неудобни разпалени особи, които сеят навред предизвикателства и братоубийственото семе на сектантството — такива подвизи причиняват повече зло, отколкото добро. Той разчиташе на достойнствата на сговорчивото и жалостиво сърце повече, отколкото на опустошенията на меча и кладата. Знае ли някой цялото онова осъдително честолубие, което вдъхновява амбициозния героизъм и е разпалвало неукротимата вяра на мрачните апостоли, издигали аутодафетата?

Треперейки пред баронесата, кюрето Понос отправяше към небето неясни призови, които му подсказваше едно изпълнено с уплаха упование. Те могат да се предадат приблизително така: „Господи, пощади ме, отклони от мен тези изпитания, които отреждаш за твоите любими следовници. Господи, забрави ме. Ако един ден благоволиш да ме поставиш от дясната си страна, съгласен съм да седна на най-крайното място и ще стоя там съвсем смирено. Господи, аз съм само бедното кюре Понос, който не може да разбере отмъщението. Прогласявам така, както мога, твоето царство на справедливостта на добрите клошмерлски лозари, като поддържам слабите си сили благодарение на всекидневната и възстановяваща употреба на божолезки вина. *Vonum vinum loetificat...* [*Vonum vinum loetificat cor hominis* (лат.) — хубавото вино развеселява човешкото сърце. — Б. пр.] Господи, ти сам си позволил това, като си дал в дар на Ной първите фиданки. Господи, страдам от ревматизъм, имам тежко храносмилане и ти знаеш всички тези телесни недъзи, които си благоволил да ми изпратиш. Нямам вече бойката ревност на млад викарий. Господи, укроти госпожа баронеса дьо Куртбиш!“

Но мъките на абата Понос още не бяха свършили. Този ден щеше да бъде във всяко отношение изключителен. За втори път през спокойния час на следобедната почивка на вратата на свещеническия

дом се почука силно. Чуха се провлечените стъпки на Онорин, която отиваше да отвори, коридорът се изпълни с глъчка — някакви гласове се извисиха до най-високия си диапазон, нещо необичайно за този дом, където изпълненият със сериозност шепот беше правило. На прага на салона се появи възбудената фигура на Тафардел, който кипеше от хапливи сентенции и държеше в ръка листовете, където току-що бе нахвърлил първите изблици на републиканското си възмущение.

Учителят не беше свалил своята прочута панама, като човек, твърдо решен да не отстъпва пред фанатизма и невежеството. При все това, когато видя баронесата, той понечи да се върне назад. И дори, изненадан от присъствието ѝ тук, ако останеше до него, би избягал, но при положение, че това бягство не ангажираше никой друг освен самия него. Ала отстъплението на Тафардел би предизвикало поражението на една голяма партия, която той доблестно представляваше. Това не беше вече просто сблъсък на някакви личности, а на самите принципи с цялата им тежест. Тафардел се беше слял с Революцията и с нейната харта на равенството и избавлението. Човекът на барикадите и на откритата свобода идваше да се бие в собствената му територия с човека на инквизицията, на лицемерната покорност и на прикритите гонения. Без да се съобразява с другите присъстващи, без дори да ги поздрави, учителят се отправи към Понос с пламенни слова:

— *Si vis pacem, para bellum* [Ако искаш мир, готви се за война — Б. пр.], господин Понос! Не ще използвам гнусните методи на вашата лойолска секта, не ще ви нападам вероломно. Идвам при вас като достоен противник — в една ръка държа барут, в другата маслиново клонче. Все още има време да се откажете от коварните си намерения, да спрете вашите стражари и да предпочетете мира! Но ако искате война, ще я имате! Оръжията ми са изковани. Избирайте между мира и войната, между свободата на съвестта и репресалиите! Изберете, господин Понос! И внимавайте какво решение ще вземете!

Притиснат между две толкова настървени сили, абатът Понос не знаеше към кой светец да се обърне. Опита се да успокои Тафардел:

— Господин учителю, никога не съм ви притеснявал във вашата преподавателска дейност. Питам се в какво можете да ме упрекнете. Не съм засегнал никого...

Но вдигнатият показалец на Тафардел вече силно подчертаваше една дълбоко човешка максима, допълнена от самия него:

— Trahit sua quemque voluptas... et pissare legitimum! [Всеки го влече собственото удоволствие... и законното желание да пикае. — Б. пр.] Навярно, господине, за да укрепите още повече вашето господство, бихте предпочели да се увеличават както в онези времена на гнет мръсните локви, образувани от препълнените мехури? Това време отмина, господин Понос! Светлината се разстила навред, прогресът крачи неудържимо, отсега нататък народът ще пикае в специално пригодени постройки, държа да ви заявя това! Урината ще мокри плочата и ще се стича в канализацията, господине!

Тази странна кратка реч превишаваше това, което търпението на баронесата можеше да понесе. Още отначалото тя беше подложила Тафардел под прекия огън на страшния си лорнет. И неочаквано, с невиджана наглост, с онзи глас, който бе подчинявал сърцата и бе водил ловните хайки с кучетата, тя каза:

— Кое е това отвратително нищожество?

Скорпион да беше открил в широките си гащи, учителят нямаше да подскочи така. Треперещ от ярост, която караше очилата му да играят зловещо, макар че познаваше по лице баронесата — както всички в Клошмерл, — той извика:

— Кой се осмелява тук да оскърбява един член на преподавателското тяло?

Смешно слаб апостроф, който не беше в състояние да смути борец като баронесата. Когато разбра с кого има работа, тя отвърна с обидно спокойствие:

— Последният от моите лакеи, господин преподавателю, има подобри познания по вежливост от вас. Никой от моята прислуга не би дръзнал да се изрази по такъв простишки начин като вашия пред баронеса дьо Куртбиш.

При тези думи великата яacobинска традиция вдъхнови Тафардел. Той рязко отвърна:

— Вие сте бившата благородница Куртбиш? Гражданко, подритвам с крак вашите подмятания. Било е времето, когато гилотината бързо би ги възмездила.

— А пък аз гледам на вашите скучни и смътни речи като на нелепости на глупак! Било е време, когато хората от моето съсловие чисто и просто са бесели дръвниците от вашата порода, като обаче

преди това надлежно са ги натупвали по задника на публично място. Добра система за възпитание на селяндурите!

Разговорът вземаше твърде лош обрат. Притиснат между две течения, които не зачитаха християнския неутралитет на неговото жилище, горкият абат Понос не знаеше кого да слуша и чувствуваше как по тялото му, потънало в новото му расо, се стичаше пот от притеснение. Имаше достатъчно основания да щади благородничеството в лицето на баронесата, най-щедрата благодетелка в енорията. Но също така достатъчно основания имаше да щади и Републиката в лицето на Тафардел, секретар на една община, която по закон беше собственик на свещеническия дом и определяше наема му. Всичко изглеждаше като че загубено в този миг, като че щеше да се стигне до крайния предел на невъздържаността, когато една съвсем забравена дотогава личност прояви колкото блестящо, толкова и навременно самообладание, като пое в ръцете си спора с решителност, за която не я смятаха за способна.

От появата на Тафардел насам Оскар дьо Сен-Шул потръпваше от радост. Този неоценен благородник притежаваше действителен талант да съставя неуморно сложни тържествени фрази, толкова много отрупани с вметнати изречения, че нещастникът, подложен на тази диалектика, чувствуваше как мисълта му почва да блуждае из криволиците на Сен-Шуловите разсъждения, където най-накрая се объркваше и не можеше да се измъкне. За съжаление, хокан постоянно от една тъща, която се отнасяше с хората, сякаш държеше бич в ръка, и обречен на мълчанието на една навъсена съпруга, чиято изобилна плът го държеше в плен, Оскар дьо Сен-Шул рядко намираше случай да прояви способностите си. И страдеше от това.

Още от първите думи на Тафардел той разбра, че случаят изпречваше на пътя му опасен противник, бърбивец от неговата класа, с когото би било приятно да се продължи спорът. И затова очакваше с изпълнена със слюнка уста, нещо, което предшествуваше при него словесния прилив, да се появи и най-малката междина в репликите, за да се нахвърли върху този жилав полемист и да го обсеби за себе си. Най-сетне настъпи мълчание след последния отговор на баронесата. Сен-Шул веднага пристъпи две крачки напред:

— Позволете, бих искал да кажа няколко думи. Аз съм Оскар дьо Сен-Шул, господине. Господин?

— Ернест Тафардел. Но аз не признавам никой светец [Игра на думи: saint на френски значи светец. — Б. пр.], гражданино Шул.

— Ще бъде така, както желаете, драги ми дьо Тафардел.

Трудно е за вярване. Тази частичка, вмъкната от човек, който я носеше по наследство, подействува като балсам върху честолюбието на учителя. Тя го предразположи благосклонно към Сен-Шул, а това даде възможност на последния да започне блестящо:

— Позволявам си да се намеся, драги ми дьо Тафардел, защото ми се струва, че положението, до което са ни довели две еднакво достойни за уважение доктрини, всяка от тях със своите възвишени сфери и със своите, как да кажа, своите зони на човешка погрешимост, струва ми се, казвам, че се чувства необходимостта от един безпристрастен арбитър. Във ваше лице, служителя с всеотдайно сърце, аз поздравявам един прекрасен образец от онази благородна плеяда възпитатели, нагърбили се с деликатната задача да формират новите поколения. Аз поздравявам във ваше лице възплъщението на чистия първичен дух, на същественото в него и на, как да кажа, на гранитното в него, да, на гранитното, защото върху тази неразрушима канара се опират основите на нацията, на нашата скъпа страна, обновена от големи народни движения, които несъмнено ще се въздържа да одобря безрезервно, но чийто принос също така ще се въздържа да отрека, защото от едно столетие насам те прибавиха великолепни илюстрации в книгата на френския гений. Ето защо аз не се колебая, свободомислещи и републикански преподаватели, да ви обявя за наследствено тяло. А ние не сме безразлични към нищо, което е наследствено. На това основание, драги мой, вие сте един от нашите, аристократ по ум. Дайте си ръката! Нека скрепим едно споразумение над партиите с единственото желание да спомогнем за взаимното си усъвършенствуване.

Тъкмо когато беше почти готов да отстъпи пред този любезен човек, Тафардел реши да изтъкне отново своите убеждение.

— Аз съм последовател на Жан-Жак Русо, на Мирабо и на Робеспьер. Държа да напомня това, гражданино!

Оскар дьо Сен-Шул, който се бе приближил, бе ударен в упор от лошия дъх на Тафардел. Той почувствува, че красноречието на учителя беше опасно и че не трябваше да се опълчва срещу него в затворено помещение.

— Всички искрени възгледи са оправдани — каза той. — Но нека излезем на въздух навън. Ще ни бъде по-приятно. Баронесо, ще се върна след малко.

— Исках да съобщя нещо на господин Понос — забеляза учителят.

— Драги мой — отвърна Сен-Шул, като го поведе навън, — разбирам много добре за какво се касае. Ще предадете съобщението на мен. Аз ще бъда ваш посредник.

Скоро след това баронесата ги завари пред църквата в оживен разговор, видимо очаровани един от друг. Оскар дьо Сен-Шул боравеше енергично с думите и подчертаваше разгъването на дългите си сложни изречения, като полюляваше на шнура монокъла си с такава твърда увереност, каквато тъща му не беше виждала никога досега у него. Педантичният му тон я раздразни — тя не искаше да приеме, че този момък би могъл да не бъде такъв кръгъл глупак, за какъвто го бе обявила веднъж винаги. След като бе вече категоризирала хората, умствено и социално, нямаше какво повече да преразглежда това.

— Оскар, приятелю — каза тя пренебрежително, — оставете тази личност и елате. Тръгваме си.

Тя дори и не погледна нещастния Тафардел, който при това беше готов да я поздрави. И наистина учителят бе пленен от изисканите обноски на Сен-Шул, придружени от подобни ласкателства: „Какво пък, драги мой, вие и аз, ние двамата представляваме културната прослойка — елитът, бих казал, — в този край на невежи. Нека станем приятели! И направете ми удоволствието да дойдете някой ден в замъка. Ще бъдете приет без преструвки като свой и ще разменим някои мисли. За издигнатите умове винаги е от полза да общуват помежду си. Казвам това както за вас, така и за себе си.“ Унизителното високомерие на баронесата възвърна на учителя първоначалния жар на духа, подсилен от яда му при мисълта, че за малко не бе измамен от тези хора. Нима не беше вече помислил, докато Сен-Шул говореше, да поизмени статията си в „Лозарска пробуда“, да смекчи изразите?... Да смекчи ли? Щеше да ги подсили, да, и да вмъкне и един хаплив намек по адрес на Куртбиш, тази непоправима особа!

— Ще видят те — изсмя се злъчно той — какво става, когато се намеси пресата!

Така тази среща, която можеше да доведе до уталожване на страстите, обратно, породила ново озлобение, чиито последици щяха да вдигнат голям шум.

А пък баронесата заявила на кюрето Понос, че има намерение да поеме в свои ръце работите на енорията, по-точно, при най-малкото произшествие да отиде при архиепископа. Кюрето на Клошмерл се ужаси.

XIII ИНТЕРМЕДИИ

— Вие ли сте, мила? Ах, кажете ми, бедна моя госпожо Никола, вярно ли е всичко това, което ми разправиха? Сполетяло ви е нещо наистина ужасно...

— Ужасно, точно така е, както казвате, госпожо Фуаш!

— Горкият господин Никола, казаха ми... Ударен е бил зле... в едно твърде деликатно място...

— Представяте ли си, госпожо Фуаш! Много съм разтревожена...

Наведена през тезгяха и с ръка пред устата, госпожа Никола даде пълни сведения:

— Целите са му посинели — каза тя полугласно. — Целите са му посинели от силния удар! По това съдете как само го е ударил онзи проклетник...

— Целите посинели! Боже мой, какво разправяте, госпожо Никола! Лоши хора има на тоя свят наистина! Целите посинели, господи боже мой...

— Ами пък колко са подути...

— Подути ли, казвате?

Госпожа Никола прилепи един до друг свитите си юмруци, за да покаже твърде отчайващите размери на две еднакви части.

— Ей такива...

На свой ред госпожа Фуаш прилепи свитите си юмруци, за да си представи тези чудовищни форми, които надхвърляха границите на въображението.

— Ей такива! — изстена почтената търговка на тютюн с безкрайно отчаяние. — Това е ужасно, което ми казвате, госпожо Никола!... Докторът видя ли ги? Какво мисли за това?... Няма да остане така осакатен, нали, милият ви господин Никола? Каква загуба ще бъде за енорията, ако такъв хубав мъж като него не би могъл вече да се върне в църквата в униформа! Не ще и дума, че тъкмо

представителната му външност е породила завист, нека си го кажем — в неделните дни човек не се насищаше да му се любува... Веднъж — говоря ви за отдавнашни неща — на моя Адриен също му се подуха вследствие силен напън. Но те наистина бяха много по-малки — като кокоши яйца от дребната порода... Докато пък при вас... Ей такива, казвате?... Просто да не повярваш, бедна моя мила госпожо! Навярно е съвсем съсипан от тази беда вашият господин Никола? Напълно бил импотентен, разправят, а?

— Трябва да лежи неподвижно. Нали знаете мъжете. Всичко се крепи на това при тях. Отразява се на цялото им тяло, както казва докторът.

— Разбира се, нали! Чудно нещо, каквито са силни, как могат да бъдат толкова крехки на едно място! А пък и много е изложено на удар, като си помисли човек!... Как го лекувате?

— Пълен покой в леглото, и компреси — мажат се с някакви лекарства и трябва да се държат в памук и да не се тръскат. Тази работа ме тревожи, много се вълнувам.

— Това е съвсем понятно. Да, наистина ви съжалявам!...

— Имах си и без туй достатъчно грижи с моите разширени вени и хернията си. А и Никола въпреки здравия си вид страда от коремно разстройство и лумбаго.

— Всеки си има своите болки, така е! Но защо стоите права? Елате седнете, мила моя. Ще пиете чашка кафе с мен, нали, да се посъземете. Тъкмо приготвих съвсем прясно. Разтревожена сте от подуването, напълно ви разбирам. Целите са посинели, казвате? Не бива да унивате, бедна мила госпожо! Ами че минете отсам, госпожо Никола! Като оставя вратата отворена, ще виждам кой влиза. Ще трябва час по час да ставам, но това няма да ни попречи да разговаряме...

Простодушна женица, дошла да купи тютюн за мъжа си, госпожа Никола стана жертва на съчувствените излияния на госпожа Фуаш, излияния, които в Клошмерл минаваха за проява на най-висока светска изтънченост. Смятаха продавачката на тютюн за много възпитана личност, от добро семейство, изпаднала неочаквано в бедствено положение след смъртта на едни образцов съпруг, призван за най-високи административни длъжности. Госпожа Фуаш си служеше съвършено с известна патетичност, която много трогваше добрите

женици, а репутацията и на личност с изискани обноски вдъхваше доверие. Всепризнато беше, че никой в градеца не можеше по-добре от нея да разбере всеки и да му даде разумен съвет. „Какво ли не съм видяла! — казваше тя. — И при това в доброто общество, мила моя! На баловете на Лионската префектура, с най-отбрания свят, отивах на тях, драга моя госпожо, така, както вие влизате в моя магазин. Но всичко се промени това е; и като си помисля, че бях толкова близка с жената на префекта от онова време, просто както говоря сега с вас, а ето че на стари години трябва да свивам фунийки, кажете ми само! Наистина от високо слязох, мога да се похваля с това, но твърде тъжно е, като си помисли човек... Най-сетне това е животът! В злочестината трябва да съумеем да стоим над нея, както се казва!“ Тези думи предават накратко почти цялата легенда, измислена и разпространена от самата госпожа Фуаш. Легенда, в която имаше известни преувеличения. На времето Адриен Фуаш наистина служеше в Лионската префектура, само че на длъжност портиер. На тази си служба, заемана от него в продължение на двайсет години, той се отличи с неизтощимата си издръжливост в игра на карти, способността да изпива по дузина чапки абсент всеки ден и забележителната си сръчност на билиард, качества, които превръщаха този човек с каскет в необходим компаньон на писарушките, постоянни посетители на кафенето. И понеже пък от своя страна госпожа Фуаш се наемаше на драго сърце с любовните поръчения на тези господа от канцелариите — получаваше писма за тях скришом от жените им, — семейство Фуаш се радваше на всеобща почит и беше съумяло да направи тъй, че всички тези хора да се чувствуват задължени към него. Когато Фуаш изпадна в делириум тременс [Състояние на безсъзнание и блънуване, придружено с треперене на тялото и крайниците у алкохолиците. — Б. пр.] и скоро след това умря, приека, че този печален край бе последица от преданата му служба. Дадоха тютюнопродавница на вдовицата му, имайки предвид, че тя знаеше тайни, които биха предизвикали драми в двайсет семейства.

Госпожа Фуаш се настани на седалката в Клошмерл с достойнството на знатна дама, която наскоро е преживяла жесток удар. Малко по малко тя възвеличи прекомерно своето минало. Някои твърде невежи нейни езикови похвати биха могли да разкрият прекалено богатото ѝ въображение. Но на клошмерлци, що се отнася до

класическите езикови обрати, им липсваше компетентност, а техният начин на изразяване си имаше свои характерни тънкости. Знатният произход на госпожа Фуаш не бе поставен под съмнение, защото това беше изгодно за местното честолюбие. Поставена над тривиалното, на госпожа Фуаш се доверяваха най-интимните тайни. А тя твърде разумно се грижеше за разпределението им.

И този път благодарение на усърдието на достопочтената продавачка на тютюн всички жени в Клошмерл скоро научиха за мъчителната беда, сполетяла долната част [Непреводима игра на думи: *oeuvres vives* на френски е морско понятие, което означава потопена част на кораба, а в буквален превод — живи дела, деяния. — Б. пр.] на Никола. Злочестината му породила вълна от съчувствие към него. Десет дни по-късно, когато швейцарецът се появи отново по главната улица, като пристъпваше предпазливо и се опираше на бастун, трогнатите от вида му жени си подхвърляха след него от прозорец на прозорец, издигнали към небето притиснатите си един до друг юмруци:

— Ей такива...

— Представете си само!

— Просто не смее да си ги представи човек...

— Да, имате право, не смее да си ги представи!

— Навярно представляват страшна гледка! — казваше по-високо от другите Каролин Лалиш от долната махала, като въздишаше ужасена. Но тези преструвки не можеха да измамат никого, защото всички знаеха, че Каролин Лалиш е най-любопитната жена в Клошмерл, сто пъти залавяна да гледа скришом през дупките на ключалките.

Нагъртените жлези на Никола придобиха широка известност, новите им размери занимаваха много умовете на жените. Госпожа Фуаш подхранваше с малки подмятания любопитството — чрез умело дозирани клюки. И когато един ден забеляза, че интересът спада, тя подхвърли друга голяма новина:

— А сега пък кожата им почнала да се бели!

Така общественото любопитство отново се разпали.

Роз Бивак отива при баронесата по пътя, който лъкатуши в продължение на четири километра между Клошмерл и гордия замък на Куртбишеви, построен в окрайнината на най-близката гора, на чийто

фон се и откроява. Оттам той надменно властвува над долината и в продължение на векове погледите на смирените клошмерлци са се отправяли неволно нагоре към замъка, който те са считали като неизбежна връзка между тяхното обществено положение и небето. В съзнанието на Роз Бивак е останало нещо от тази представа. Малката е изпълнена с покорност, и то до такава степен, че не е разбрала от толкова вида покорности, втъпявани ѝ отвред, кои да предпочете и кои да отхвърли. Именно тази похвална послушност е причина за позора ѝ. Защото, подчинявайки се по този начин на всичко и на всички, тя се е подчинила съвсем простичко и на Клодиус Бродкен, без много-много да направи разлика между това подчинение и другите, които всъщност не и тежат. Тази малка Роз Бивак съвсем прилича на своите прабаби, онези жени от средновековието, незначителни, потъващи веднага в забрава през целия този низ от векове в същата тази долина на Клошмерл, където са вършели потайните си работи, раждали са, кърмели са и са се мъчили като добитъка в обора, без да разсъждават, без да се бунтуват, и накрая са си отивали от света, където присъствието им е минавало незабележимо, без да са разбрали много нещо от невероятната одисея на размножаването, която ги е създала и е поддържала живота им. Съвсем прилича на онези жени от миналите времена малката Роз Бивак — като тях тя не мисли много и никога не умува, подчинена на мъжете, на влиянието на луната, на рутината, на повелите на природата и на установените потребности, защото е приучена на пасивна покорност. И затова не изпитва нито угризения, нито в действителност тревога. Само малко е учудена, защото ѝ се случват удивителни работи, но това учудване отстъпва пред чувството на неотменима предопределеност, достигнало непокътнато и до нея, едно от най-силните чувства на човечеството. Тя върви и си мисли: „Добре де, какво...“ и „Добре де, това е...“ — изрази, които представляват полюсите на умствената ѝ дейност, прекъсвани понякога от „Чудна работа...“ и „Нищо не мога да сторя, какво сега...“ Дори не е съвсем сигурно, че тя наистина мисли. Тези думи отразяват по-скоро лутаниците на една мисъл в такова зародишно състояние, че тя дори не може да прозре широтата, до която мисълта е способна да достигне. Роз Бивак е цялата изпълнена, пронизана от приятни трепети, породени от сияйното небе, от свежия въздух, от слънцето, от красотата на природата, ала тези усещания, които тялото

й чувствува, не подхранват никакви размишления в мозъка ѝ. Вижда един гущер в краката си, малка зелена светкавица. Казва си: „Едно малко гущерче!“ Стига до един кръстопът, колебае се, решава: „Да, оттук трябва, това е правият път!“ Потти се и мълви: „Горещо е, няма какво!“ Чрез тези забележки тя е обхванала и е изразила цялостно отношението си към гущерчето, горещината и колебанията си.

Има хора, които казват, че е виновна и глупава, малката Роз Бивак, девойка-майка, едва осемнайсетгодишна. Но като я гледам как крачи сама по пътя, здрава и свежа, с неопределената си усмивка, смесица от животинство и младост, намирам я трогателна и почти красива, и прелестно смела, тази малка Бивак, която приема съдбата си, без да рита срещу нея, защото добре знае, знае със сигурност — тя, която нищо не знае! — че никой не може да си играе нечестно с една човешка съдба и че съдбата на жената е цялостно осъществена, ще не ще, само когато момичето стане жена и сътрудничи с цялата си жизнена сила във великата родилия на света.

Тя е по селски хубава, по своему грациозна, тази простовата, малко тровава девойка, така добре сложена за работите, които я чакат, със силните си ръце, с яките си крака, с широкия си таз, с издутата си гръд. Трудно би било за всеки, който ще я види такава, каквато аз я виждам, да не бъде трогнат от толкова простодушна смелост, да не ѝ се усмихне, да не я понасърчи. Тя крачи с твърда и спокойна стъпка, нейното малко грубовато лице е озарено от някакво величествено сияние от това, което се извършва вътре в нея — крачи самата младост с безразсъдната си самоувереност, с начеващата си сила, с младежката си и неизбежна неразумност, без които всичко би се свършило в един свят, поверен на старците. Тя крачи — и всъщност минава вечната илюзия, а илюзията е истината на хората, тяхната бедна истина. Да, смелост, малка моя Роз Бивак, малка носителка на мъки, на бъдеще и на живот, смелост, защото пътят е дълъг, а това е едно толкова безполезно пътешествие!

Тя върви без угризения и без тревоги, но е смутена, нашата Роз Бивак, смущава се при мисълта, че ще се озове пред баронесата. И ето че вече влиза в замъка, изкачва се по величественото стълбище, ето, отвеждат я до прага на едно голямо помещение, по-хубаво и по-богато наредено дори от вътрешността на църква. Тя не смее да стъпи на

блестящия и опасен паркет. Един властен глас я кара да извърне глава. Баронесата ѝ заговаря:

— Вие ли сте Роз Бивак? Приближете се, момичето ми. Казаха ми, че онзи Клодиус Бродкен ви е нагласил така, нали?

Смутена и изчервена, младата грешница признава.

— Да, той, госпожо баронесо.

— Моите поздравления, госпожице! Напирало ви е отвътре, изглежда! И какво ви разправи този момък, за да ви прелъсти? Бихте ли ми обяснили?

Обяснението не е по силите на Роз Бивак и изразните ѝ средства. Тя отвърща:

— Той не ми разправи нищо, госпожо баронесо...

— Не ви е разправил нищо? И таз добра! Ами тогава?

Изтласкана до последните си позиции, малката се изчервява още по-силно. После обяснява по най-прост и искрен начин как се е поддала.

— Той не ми разправи нищо... Той ми прави...

Този отговор, който ѝ припомня времето, когато самата тя не се е залъгвала с приказки, обърква баронесата. Ала тя упорствува, все още строга:

— Той ѝ правил, виж я ти! Правил ви е, защото вие сте го оставили да прави, малка гъска такава!

— Не можех да му попреча, госпожо баронесо — казва простодушно бившето дете на Мария.

— Но тогава, глупачке — извиква баронесата, — първият срещнат лигльо може да получи всичко от вас, така ли? Погледнете ме, госпожице. Отговорете.

На този упрек Роз Бивак противопоставя силата на убеждаването. Съзнанието, че казва истината, ѝ вдъхва смелост:

— О, не, госпожо баронесо! Още колко други момчета се въртяха около мен! Никога не съм ги послушала... Но с Клодиус някак си ми е по-друго.

Баронесата разпознава гласа на страстта. Тя затваря очи и потъва в спомени, които изобилствуват с подобни случаи на непреодолима слабост. Когато отново ги отваря, по лицето ѝ е изписано снизхождение. Само с един поглед, поглед на познавач, тя преценява Роз Бивак, трътлеста и свежа.

— Добра малка кобилка! — казва тя, като я погалва по бузата. — Я ми кажете, дете мое, говори ли ви за женитба този хубавец, на който не може да се устои?

— Клодинос сигурно ще се съгласи да се съберем, но Оноре и Матюрен не могат да се разберат за заграденото лозе на Бон-Пант.

Роз Бивак изведнъж заговорва с уверен тон — алчността заедно с покорността е един от основните инстинкти, които е унаследила от жените от нейната порода. Същинска земевладелка е тази малка, която, макар и млада, знае стойността на едно лозе с хубаво изложение. А баронесата, напротив, няма представа за това, тъй като е твърде знатна дама, за да седне да проявява дребнавост. Роз Бивак трябва да ѝ обясни причината за спора между двете семейства. И сега върши тъкмо това, плачейки като същинска Мария-Магдалена. Докато я слуша, баронесата забелязва, че този порой от сълзи не разваля чертите на лицето ѝ. „Щастлива възраст — мисли си тя. — Ако се разплача по същия начин, бих се нагласила много хубаво. Трябва да си млад, за да си позволиш да страдаш...“

И приключва:

— Бъдете спокойно, дете мое. Ще отида да раздрусам тези пинтии, и то много скоро. Ще си го имате, вашия Клодинос, и лозето отгоре, обещавам ви.

Сетне казва на себе си:

— Ще се заема да сложа малко ред в този край на нехранимайковци.

Оглежда още веднъж Роз Бивак, толкова простичка, разведрена, която току-що преминалият дъжд е посмачкал. „Прелестно глупавичка и толкова естествена!“ И когато я отпраща, ѝ казва:

— А пък аз ще бъда кръстницата. Но за в бъдеще внимавайте, дяволче такова!

Усмивва се и добавя:

— Впрочем тогава няма да има вече значение. Има значение само веднъж. И всъщност това е един хубав начин да се ожени човек по-рано. Онези, които са чакали твърде много, се колебаят да направят решителната крачка. Жените имат нужда от толкова много безразсъдство...

Тези думи не са предназначени за малката Роз Бивак, която вече се отдалечава, а и не би ги разбрала. Сега само нейният Клодинос ѝ е в

главата. Уговорили са се да я чака на шосето, на половината път между замъка и градеца.

— Какво ти каза, лошо или добро? — пита Клодиус още щом я вижда.

Роз Бивак разправя по свой начин срещата, а Клодиус, който я е прегърнал високо, до гърдите, я целува по бузата.

— Е, доволна ли си? — пита той.

— Oh, oua! [(Фр. диал.) — О, да! — Б. пр.]

— Видя ли, като ме послуша, сега ще се омъжиш преди другите.

— *Avoua ta, mon Claudius!* [(Фр. диал.) — С теб, мой Клодиус! — Б. пр.] — отвръща тя тихо, премаляла.

Те се гледат, те са щастливи. Денят е прекрасен, много горещ. Термометърът навярно показва трийсет градуса на сянка. Няма как да си доверят. Слушат доброжелателния концерт, който птиците дават в тяхна чест. Вървят мълчаливо. Клодиус казва:

— Още три седмици такова време, и виното ще стане екстра!

Иполит Фонсиман беше хванал ангина. Този висок хубав момък имаше нежно гърло. От няколко дни вече той пазеше стаята, а това създаваше грижи на Адел Торбейон. Не само грижи, би трябвало да добавим, но също така и удоволствие, и изкушение. Грижи — като хазайка, която поемаше отговорност за всеки болен под нейния покрив. Удоволствие — понеже Фонсиман през това време, докато не излизаше от стаята си, се изплъзваше от влиянието на една друга жена. И най-сетне изкушение — защото Адел Торбейон тайно хранеше към своя пансионер твърде нежно чувство, породено не само от физиката на секретаря на съда, но и от желание да вземе превес над Жудит Туминьон, ненавижданата съперница победителка. Тази мисъл за отмъщение, която дремеше от години в нея, представляваше може би основната причина за влечението ѝ към Фонсиман. Много жени ще разберат това чувство.

Една сутрин, докато Артюр Торбейон се намираше в избата, зает с пълненето на бутилки с вино, Адел Торбейон се качи в стаята на Иполит Фонсиман да му занесе някакво горещо лекарство за гаргара, приготвено по предписанията на доктор Мурай. („Не може човек да изостави това момче и ако то чака само на своята Жудит да го гледа, може и да умре, горкото!“). От предния ден духаше лош югозападен

вятър, предвестник на буря, но тя все още не се разразяваше и всички отпуснати фибри на Адел Торбейон зовяха нещо, което би сложило край на тази отпадналост, на тази потиснатост, която сковаваше краката и стягаше гърдите ѝ. Това беше някакво смътно желание да избухне в сълзи, да се почувствува беззащитна, да въздиша и да надава несвързани викове.

Тя влезе в стаята и се приближи към леглото, където страдащият Фонсиман усещаше как силите му се възвръщат, стимулирани от трескави блянове. Появата на хазайката му така навреме конкретизира бляновете му, че той обгърна бедрата на Адел Торбейон — а те бяха широки и яки, и много приятни за пипане — с онова изражение на капризно и болно дете, което има нужда да бъде глезено. Неизказана, успокояваща сладост заля тялото на Адел Торбейон, сякаш най-сетне бурята се разразяваше и първите едри дъждовни капки освежаваха изгарящата ѝ кожа. На възмуцението ѝ му липсваше сила.

— Не мислите какво правите, господин Иполит! — промълви тя недостатъчно строго.

— Напротив, твърде много мисля за това, хубава Адел! — отвърна хитрецьт, възползувайки се от затрудненото положение на хазайката си, която държеше подноса, за да отиде още по-далеч в действията си.

И за да докаже, че сочната личност наистина изпълваше мислите му, той ѝ разкри недвусмисленото доказателство за това. Всяка клетва в сравнение с него би била смешно слаба. Силно смутена, кръчмарката се опита да брани честта на Артюр Торбейон с импровизирани доводи, които бяха доста несъстоятелни:

— Но помислете, господин Иполит, цялата кръчма долу е пълна с хора!

— Тъкмо затова, хубава Адел — каза покоряващо коварният млад човек, — не бива да караме хората да чакат!

С ловко движение той спусна резето, което можеше да се достигне откъм горната част на леглото.

— Затваряте ли ме, господин Иполит, това не е хубаво! — прошепна кръчмарката.

След като за всеки случай си запази това алиби, без повече превземки, като истинска търговка, която знае добре цената на времето, Адел Торбейон кротичко се предаде. Тази добра жена криеше

под равнодушния си вид и невзрачните си тоалети истински таланти и прекрасни телесни изненади, много подкрепителни за един възстановяващ силите си човек, които секретарят на съда оцени високо след дългите дни диета. За кръчмарката изпитаното удоволствие беше не по-слабо. Фонсиман проявяваше много добри, вещи маниери в любовта, онова изкуство на нюансите, на преходите, онова находчиво превъзходство на мъжете, които работят всекидневно с мозъка си. („Какво нещо е интелигентността, във всичко си личи!“, мислеше смътно Адел, докато изживяваше насладата. И изведнъж една мисъл просветна в подсъзнанието ѝ, подготви апотеоза на блаженството ѝ: „А пък Артюр пълни бутилките с вино...“) Да, този изкусен, този очарователен Фонсиман беше нещо по-друго от Артюр Торбейон, който беше як мъж наистина, но зле използваше силата си и беше лишен от всякакво въображение.

— Все пак — каза след това Адел Торбейон със закъснял срам, докато вълнението на щедрата ѝ гръд се успокояваше, — все пак никога не можех да допусна това от вас, господин Иполит!

Тези двусмислени думи можеха да бъдат или похвала, или снизходителен упрек. Ала Фонсиман беше получил в отплата твърде много, за да изпита каквато и да е тревога. Убеден в това, той си позволи да бъде престорено скромнен:

— Не сте ли твърде разочарована, бедна моя Адел? — запята я той лицемерно, и то с такова изражение, сякаш я съжаляваше и същевременно се извиняваше.

Кръчмарката падна в клопката, която суетността на хубавия момък ѝ постави. Изненадана, че едно дълго отлагано нещо бе извършено толкова просто, тя беше все още изпълнена с доволство и благодарност. И тази признателност тя изрази по следния начин:

— О, господин Иполит, веднага се вижда, че имате образование!

— Толкова, колкото да държа писалката ли?

— Ах, какъв сте хитрец все пак! — каза нежно Адел, като погали по косата своя пансионер.

Тя вече чувствуваше как някакво ново вълнение се надигаше в странно раздвижените ѝ недра. Но съзнанието за дълг надделя. Като се откъсна от повърхностните ласкателства, с които от куртоазия секретарят на съда разточително я обсипваше, тя грабна своя поднос и каза:

— Трябва да отида да видя какво става долу! Ако клиентите почнат да викат, това ще накара Артюр да се качи от избата...

При тези думи те се усмигнаха един на Друг. Адел, наведена над него, се разчувствува отново:

— Звяр такъв, ще ми повярваш ли — никога не съм мамила мъжа си!

— Толкова ли е страшно?

— Представях си го като нещо невъзможно, това е много смешно!

И добрата кръчмарка, като хвърли един последен поглед на младия мъж, се измъкна навън и затвори безшумно вратата.

Останал сам, Фонсиман се залови отново с мечтите си, значително обогатени от този епизод, който току-що бе внесъл едно много приятно разнообразие в живота му. От днес той беше господар на двете най-красиви жени на Клошмерл и при това две заклетии неприятелки, нещо, което придаваше още по-голяма пикантност на работата. Той благодари на съдбата, която му бе дарила толкова лесно тези две блестящи победи. После, като остави настрана съдбата, която в края на краищата не беше извършила всичко, Фонсиман дойде до извода, че лично той имаше най-голямата заслуга за собствените си успехи. И се отдаде на прекрасната наслада от пълното самодоволство. После се зае да сравнява съответните качества на тези две мили жени. Макар че техните притегателни полюси имаха различно разположение, запазили при всяка от тях подчертано характерните си белези в зависимост от релефа и разпределението на обемите, и двете жени си имаха своя чар, и двете се оказваха великолепно надарени. Жудит може би беше по-буйна, проявяваше по-голяма взаимност, но и мъркащата пасивност на Адел беше не по-малко приятна. Във всеки случай и двете показваха пълна искреност и външните изяви на тяхната привързаност по-скоро трябваше да бъдат въздържани поради съседите. Беше доволен, че едната беше толкова блестящо руса, а другата толкова тъмноургава. Този контраст щеше да бъде прекрасен стимул, тъй като играта на смените, прекъсвайки еднообразието на една вече отдавнашна връзка, ѝ придаваше ново очарование. След удоволствието, което току-що беше вкусил с Адел, Фонсиман чувствуваше още по-живо колко беше привързан към Жудит. Но тази привързаност нямаше да му пречи да изпитва искрена благодарност

към Адел, която преди малко бе отстъпила с такава изгодна и навременна простота, тъкмо когато беше вече почнал да се отегчава в стаята си и никак не му се четеше. Обхваналата го лека умора възстанови тъй ценната нужда от сън, който бягаше от очите му през последните четирийсет и осем часа. Каза си, че има време да си дремне хубаво до следобедната си гаргара, лекарството за която Адел щеше да му донесе към четири часа. Намисли нови начини за атака, които щяха да му дадат възможност да оцени някои части на това богато тяло, останали в сянка при първия път. Пълното обладание идва след продължително време, когато е било опитано по всички начини. Следваше, значи, да се заеме енергично с опитите, преди да си състави окончателно мнение. Затвори очи, на устните му се появи усмивка при мисълта за многобройните начинания, които тази увлекателна задача изискваше.

— Ах, тази Адел... Тази хубава дебелана... — прошепна той доста нежно.

Това бе последната му мисъл. Забравил болното си гърло, Фонсиман заспа дълбоко, с онази вътрешна лекота, породена от съвсем чистата съвест, съчетана с уталожените сетива.

Когато слезе долу, все още изпълнена с трепета на изгънчената наслада, с която я бе дарил хубавият секретар на съда, Адел Торбейон отиде и застана на прага на кръчмата. Отсреща Жудит Туминьон стоеше също на прага на своя магазин. Погледите на двете жени се кръстосаха. Жудит Туминьон бе поразена от новото изражение на неприятелката си. Това не беше вече онзи израз на ненавист на засегнатата жена, която не е могла да си отмъсти, а израз на пренебрежително снизхождение на победител към победен. Ироничната тържествуваща усмивка, която се плъзна по устните на кръчмарката и онази особена блажена отпадналост, обхванала цялото ѝ същество, породиха у Жудит Туминьон жестоко съмнение. В държането на съперницата си тя откриваше белезите на онова вътрешно ликуване, което често пъти ѝ даваше възможност да гледа със съжаление другите жени. Не можеше да се измами относно причините на това особено сияние, което обикновено тя самата излъчваше. Оттеглила се вътре в магазина си и скрита от погледа на Адел Торбейон, тя впи настойчиво очи в прозореца на стаята, където

се намираше Фонсиман, и зачака с мъчителна тревога някакъв знак от любовника си, едно дискретно повдигане на пердето, с което да я увери, че мисли само за нея, както обикновено правеше това по няколко пъти на ден, когато не можеха да се срещнат. Ала Фонсиман спеше дълбоко и сънуваше приятни сънища, в които цял прекрасен пъстър букет от жени показваха такова пламенно изкуство в любовта, нямащо равно на себе си в Клошмерл. Хубавата Жудит изпита онази непоносима болка, породена от предчувствието на измяната. Между нея и любовника ѝ, от когото я разделяха само няколко метра, изникваха всички пречки на забранената любов. А те не ѝ позволяваха да премине това разстояние, за да получи уверенията, от които имаше почти болезнена нужда. Няколко пъти през деня тя зърна по лицето на Адел Торбейон същата преднамерена усмивка и тази усмивка я пробождаше като нож. И си казваше:

— Ако наистина е вярно... ще узная това...

Планове за отмъщение напиреха един след друг в главата ѝ, и то толкова жестоки, че разваляха красотата на лицето ѝ, обикновено така ведро.

XIV

ДУХ НА БЕЗУМИЕ

— Каква съм, казвате?

— Шафрантия, госпожо! Шафрантия от бардак, такава сте!

— А искате ли аз да ви кажа каква сте пък вие?

— Във всеки случай не мърсувам с мъжете като вас.

— Ако мъжете не са посегнали никога на вас, възпирала ги е не толкова вашата добродетелност, колкото вашата грозота. Вие ще пукнете от принудителна добродетелност, бедна моя Пюте!

— А пък вие, вие ще пукнете от някоя гадна болест в корема, и то в болница.

— Но поне няма да я пипна, тичайки подир кюретата. Знам вашите хитрини, гад такава!

— Какво казва пак тази смахната жена?

— Слушайте я, Бабет Манапу, слушайте я, тази благочестива душа! Не може да мине край човека, без да го оскърби!

— Твърде много се е натъпкала със зърна от броеница, изглежда! А те са като боба. Само че пръдните ѝ излизат през муцуната на тая!

— Вървете си по пътя, перачка такава! Жена на скитници, никаквица недна!

— Ти щеше да бъдеш предоволна, Пюте, ако на скитниците им се харесваше противното ти месо. Но те биха предпочели по-скоро да се забавляват сами зад някой плет, отколкото да се докоснат до посраните ти прелести, скитниците!

— За какво се разправяте тук?

— Идвате тъкмо навреме, госпожо Поапанел. Представете си, тази тук нарича другите шафрантии, тази зурла, дето може да направи мъжете неспособни!

— Е, добре, ето какво пък ще ви кажа аз на всички вас, изкусителки на мъже, дашни жени такива — презирам ви, госпожи!

— Истината обаче е, че на нас мъжете не са ни направили никога лошо. Както е истина и това, че пък на теб никога не са ти направили

хубаво, бедна Пюте! Ето къде е бедата!

— Пачаври!

— Задникът ти не става за нищо!

— Чух разправия, госпожи. И затворих дюкяна си, за да дойда бързо тук... Както казваше моят Адриен: още в днешния ден...

— Пак тази Пюте, госпожо Фуаш. Същинска луда!

— Не съм луда! Но ѝ дадох да разбере на тази, рижавата!

— Има късмет, че Туминьон не е тук!

— Дошло ѝ е до гуша от тази добродетелност, която ѝ е останала за нейна сметка, можете да бъдете сигурни в това!

— Бих искала да знам, госпожи, причината на този скандал и на това струпане на обществено място с шумни прояви?

— Идвате тъкмо навреме, господин Кюдоан...

— Тази Туминьон, господин бригадир, както си минавах...

— Тази Пюте, господин Кюдоан, без да съм ѝ казала нищо...

— Лъжете, госпожо!

— Вие лъжете, госпожо!

— Няма да позволя да бъда наричана лъжкия от една развратница, която е позор...

— Чухте ли я тази ревнива уличница, господин Кюдоан...

— Мръсница такава!

— А ти пък душиш попските раса!

— Вирникрак недна!

— А ти — да са живи пръстчетата!

— Ти си една, от ония дето само се натискат!

— А ти се пукаш, че теб не те натискат!

— Ти си само задник!

— Ти пък нямаш дирник!

— Ти си една „яхнете ме“!

— А ти — грозотия, която не си я намерила наемател!

— Стига най-сетне!

— Няма да ме уплашите, изсушена слива такава!

— Вижте какво ме нарича!

— Чувате ли я, господин Кюдоан?

— Това не може да продължи така!

— Трябва да я затворят!

— Кикоти се, когато минавам!

— Нищо не съм й казала на тази луда баба!

— Караконджо неден!

— Въшка такава!

— Ще млъкнете ли най-сетне и двете? Или искате да повикам стражарите си?

— Тя е виновна, господин Кюдоан, тази усойница...

— Млъкнете!

— Тази Туминьон, господин Кюдоан, само такава...

— Млъкнете, казах! Казвам ви да млъкнете и да освободите улицата. Приберете се у вас. И ако още веднъж ви хвана...

— Не съм виновна аз, господин бригадир...

— Чувате ли я, тази църковна вещица? Най-сетне вие бяхте тук, Бабет Манапу, и можете да кажете...

Бригадирът Кюдоан сграбчи здраво слабата ръка на Жустин Пюте и отведе старата мома чак до Уличката на монасите, като я заплаши, че ще я откара право в участъка, ако не млъкне. Останалите жени се оттеглиха в „Галери Божолез“ да коментират този голям инцидент. Госпожа Фуаш блесна особено много на това събрание.

— Помислете само — казваше тя, — да стигна до тази възраст, за да видя такива отвратителни неща! Аз, която съм прекарала младостта си сред хора от висшето общество, приучени да не повишават никога глас, а пък възпитани — само дете ще минат пред вас, ще ви кажат „пардон“, представяте ли си! А в устата им само „мерси“, само „драга госпожо Фуаш, така“, „драга госпожо Фуаш, инак“ и още какви ли не любезности, без да се смятат малките подаръци... Да си била заобиколена от уважение, пред вратата ти да те е чакал конски впряг с кочияш с цилиндър като министрите и с копчета, лъснати с триполи [Силикатна скала, употребявана за излъскване. — Б. пр.] всяка сутрин, и да чуеш такива неща на стари години! Тази война, изглежда, съвсем промени света...

Едва що бе утихнала разправията при „Галери Божолез“, в долната махала, на сто и петдесет метра оттам, избухна нова. Чуваше се:

— Не сте направили вие тези клюки, нали, които Бабет Манапу разправя навсякъде? Не сте вие, нали?

— Не, госпожо, не съм аз. И ви моля да внимавате добре какво казвате!

— Тогава аз съм лъжкиня, така ли?

— Точно така, госпожо!

— А вие казвате винаги истината, нали?

— Да, госпожо, точно така!

— Ако кажете някога истината, това ще ви бъде за първи път. Да, за първи път. Драка такава!

— О, госпожо, ще ви накарам да млъкнете!

— Хайде де, всички ви знаят каква сте!

— Точно така, знаят ме каква съм, госпожо!

— Не за честността ви!

— Напротив, за честността ми. Точно така, госпожо!

— Ами тогава, когато казахте на Тоанет Нюнан, може би пак не бяхте вие, а?

— Точно така, госпожо, не бях аз!

— Нито на Берт, нито на Мари-Жан, не, нали?

— Не, госпожо, точно така!

— Ами в гората Фон-Мусю с Босолей, пак ли не бяхте вие?

— Ами че с кого сте били пък вие в гората, щом като сте ме видели така добре?

— Ами онази работа на пазара, когато откраднахте три парчета козе сирене?

— О, виж я ти, знаете ли, дойде ми до гуша! Да, точно така, дойде ми до гуша!

— И на мен също ми дойде до гуша, и то не от днеска! Трябва да се тури край на всичко това!

— Точно така, госпожо, трябва да се тури край!

— Знам как да ви накарам да млъкнете в края на краищата! Ще ви фрасна с ютията си по мутрата!

— Вие! Съвсем сама ли?

— Да, аз, съвсем сама, и то много скоро! Ще го накарам да млъкне този ваш език, дето го бива само да лиже нужници!

— Хайде де, елате тук! Чакам ви, госпожо! Точно така, чакам ви!

— Елате вие, страхопъзла такава!

— Виж ти, не ви стиска, а?

— Елате де, ви казвам!

— Не ме е страх да дойда, ако искам!

— Но си стоите далечко, нали?

— Страх ме е, че ще се изцапам, ако почна да посягам на всякакъв свят, госпожо! Ще се изцапам, да, точно така!

— Малко мръсотия в повече няма да ви дойде много! Маймуна такава!

— Във всеки случай аз не се събличам чисто гола, както някои правят това в кухнята си, за да ги видят съседите им, госпожо!

— Няма да бъде особено приятна гледка, ако се съблечете чисто гола с тези празни дисаги, дето са ви увиснали досред корема! Но вие пак ще дрънкате. Само да ви хвана да дрънкате, дърта простачко!...

До такава степен бурни бяха станали разправии по улиците, а такива разправии от няколко дни насам бяха често явление. Клошмерлци бяха неузнаваеми. Но трябва да разкажем за новите събития, които ги караха да се разгорещават чак дотолкова.

Винаги се е твърдяло в Клошмерл, че нотариусът Жиродо е играл някаква тъмна роля в подготвянето на смутовете, последвали боя в църквата, и че този лицемер е тясно свързан с йезуитите, от които кюрето на Монтежур получаваше директиви за политическите си акции.

В действителност никога нищо не бе доказано и нещата могат да се обяснят по най-различни начини, без да е необходимо да се замесват йезуитите. Но изглежда твърде вероятно нотариусът наистина да е подстрекавал към размирици — и то със средства, неизяснени напълно и досега — от омраза към Бартелеми Пиешу, комуто той не можеше да прости, че заема първото място в Клошмерл. Дипломиран юрист и нотариус, Жиродо в себе си считаше, че длъжността на кмет му се падаше по право и не биваше да бъде дадена на един селянин. Така наричаше той Пиешу, комуто впрочем правеше мили очи. Но кметът не се оставяше да бъде подведен и поверяваше защитата на своите интереси на един нотариус от близко селище.

В Монтежур, градец с две хиляди жители, свързан с Клошмерл с шесткилометров стръмен път, действуваша едно много активно кюре и една войнствена младеж, възпитана благодарение на него в бойния дух на „Католическата младеж“. Пламът на тези момчета от четиринайсет до осемнайсет години беше насочен към полезни за Църквата борби.

Освен това между Монтежур и Клошмерл съществуваше старо съперничество, което водеше началото си от твърде дръзкия начин, с който клошмерлските момци се бяха отнесли с монтежурските моми през 1912 година на празника на същото това градче. От този ден нататък битките между клошмерлци и монтежурци никога не бяха престанали. От тези битки обикновено излизаха победители клошмерлци — не че бяха по-силни, но се показваха по-находчиви, по-хитри, използваха вероломството по-целесъобразно и решително. Те проявяваха с лукавството си при тези стълкновения един вид военен талант, който без съмнение дължаха на кръстосването на различни раси, станало някога в миналото в тази често навестявана от нашественици област. На монтежурци им беше много неприятно, че тяхното вероломство биваше винаги надиграно от вероломството на клошмерлци, които умееха да подмамят враговете си в клопка, където ги натупваха хубаво благодарение на численото си надмощие. А това именно е целта, която обикновено стратегията си поставя, цел, която дори и Наполеон не е пренебрегвал. Тъй като монтежурци заставаха под получили благословия хоругви, те се смятаха за войници на бога и затова за тях беше по-мъчително да се приберат с поиздути от еретиците лица. Разбира се, разправяха, че в рововете бяха оставили голям брой пребити клошмерлци, ала тези думи спасяваха честта, но не лекуваха нараненото им честолюбие. От това може да се съди дали монтежурци бяха склонни да се месят в работите на клошмерлци, но при условие че ще могат да го сторят без рискове. Защото тези ревностни центуриони изпитваха голямо отвращение към сопите и подкованите обуца на яките клошмерлци.

Монтежурци се бяха промъквали няколко пъти нощем в Клошмерл. Не ги бяха видели нито кога пристигаха, нито кога си отиваха, но някои жители на градеца бяха чули шум от гласове и профучаващи велосипеди, нещо, което навярно съвпаднаше с измъкването на злосторниците. На сутринта откриваха следите от появата им: обидни изрази, написани на вратата на кмета, на „Галери Божолез“ и на доктора — доказателство, че монтежурци бяха много добре осведомени. Една нощ обявите пред общината бяха разкъсани, а стъклата на кметството строшени. Една сутрин намериха боядисан в червено войника на паметника на падналите през войната, гордостта

на Клошмерл — млада жена, символизираща Франция, бе поставила ръка върху рамото на войник с енергично лице, който я закриваше с тялото си, насочил щика си напред.

Войникът на паметника осъмна целият червен сред главния площад — можете да си представите какво впечатление бе направило това! Един всеобщ вик се издигна над целия градец:

— Видяхте ли го?

Цял Клошмерл се вдигна и отиде в горната част на градеца. Прясно боядисаният войник представляваше интересна гледка, но въпреки това голям гняв обхвана всички. Предизвикан бе не толкова от цвета, който сам по себе си беше приятен, ала от оскърблението. Бандата на Фаде предложи да отиде и да боядиса в зелено или черно паметника на монтежурци, който също така представляваше една ведрa Франция и един храбър войник. Ала това предложение не оправяше нещата. Общинският съвет се събра веднага, за да обсъди въпроса. Доктор Мурай каза, че червеният цвят придавал много по-голяма войнственост на войника и имал това преимущество, че изтъквал още повече паметника. Той предложи да се запази този цвят, като паметникът се покрие с още един пласт боя, този път грижливо поставена. Анзелм Ламолир решително се противопостави на това и изложи моралните причини на несъгласието си. „Червеното — каза той — е цветът на кръвта. Не бива да свързваме представата за кръвта с тази за войната. Хората, паднали във войната, би трябвало да си ги представяме умрели по някакъв съвсем идеален начин, славен и спокоен, и нищо долно, грубо или тъмно не бива да опетнява тази представа. Трябва да мислим за младото поколение, което сме длъжни да възпитаваме в духа на традиционния и весел героизъм на френския войник, който знае да умира кокетно. Има един особен начин да се умира на война — едно неподражаемо, чисто френско качество, което дължим безспорно на достойнствата на националния ни дух, на първо място а света, както всеки знае.“ Това своевременно припомнено превъзходство накара целия общински съвет да потръпне от патриотично чувство. Ламолир довърши жертвата си, доктор Мурай, с още няколко внезапни удара, нанесени от упор:

— Възможно е — каза той — да има хора, които са дялали трупове и затова не зачитат нищо. Но като сме от село, това не значи,

че трябва да имаме по-малко идеали от някои градски присмехулници. Трябва да им се покаже това.

Красноречието, което се опира на фактите, винаги притежава голяма убедителна сила. Анзелм Ламолир имаше особени права да говори за падналите във войната. Беше загубил трима племенници и един зет. Самият той бе кантонер в продължение на цели пет месеца съвсем в началото. Числеше се към категорията на пострадалите от войната. („Онези, които умряха, са имали наистина щастие, нещастни са тези, които останаха.“) Възприе се неговото мнение и се реши да се повика специалист, който да възвърне на паметника първоначалния му цвят.

Но се случи нещо още по-сериозно. Една нощ, към три часа сутринта, силен взрив разтърси Клошмерл. Продължителният тътен на експлозията накара клошмерлци да помислят, че се касае за земетресение, и те не се помръднаха, питайки се дали заемат все още хоризонтално положение във все още вертикално стоящите къщи. След това по-смелите излязоха на улицата. Миризма на взривно вещество ги насочи към Уличката на монасите и скоро с развиделяването се разбра какво се бе случило. Заряд с динамит, поставен под писоара, беше вдигнал във въздуха ламарината му и парчета от нея бяха строшили един от пъстроцветните прозорци на църквата. Този път щетите засягаха и двата лагера. Тази вандалщина предизвика всеобщо възмущение. Двама монтежурци, издебнати на следния ден на пътя от десетина храбри клошмерлци, бяха пребити до смърт.

Същевременно личните разправии се увеличаваха, като в тях биваха замесвали лица и от двата лагера, нещо, което възбуждаше още повече духовете. Трябва да разкажем за това.

Младата слугиня на семейство Жиродо, някоя си Мария Фуяве, един прекрасен ден бе изгонена съвсем безмилостно и без никакво обезщетение, обвинена в безсрамни действия спрямо личността на младия Раул Жиродо, възпитаник на отците йезуити. В действителност вината изглеждаше обща, общи бяха и прегрешенията — синът на нотариуса беше горе-долу на седемнайсет години, а момичето нямаше пълни деветнайсет. Но по-голямата възраст на нещастницата бе счетена за престъпление от един добродетелен баща, който бе обзет от

голям гняв, когато научи, че синът му, бъдещ юрист, спеше под собствения му покрив със слугинята. Макар че можеше да се вярва, че инициативата в тази работа, разбира се, несъвместима с благоприличието в дома на един нотариус, е била взета от Жиродо младши, който се очертаваше като истински мошеник.

Раул Жиродо наистина имаше известни извинителни причини. Първата от тях трябва да се счита малко тъпата покорност на едно младо момиче, наето като обща слугиня, което не знаеше къде свършва подчинението, дължимо на господарите. Общественият строй представляваше нещо страшно за едно простовато и плахо създание, дошло от някоя планинска колиба. Отначало натискана по ъглите от един колежанин лъжец, който можеше да накара близките си да я изгонят, тя сметна, че е за предпочитане да приеме ласките му — те щяха да ѝ осигурят един покровител и щяха да смекчат самотата ѝ в един дом, където всички ѝ заповядваха и ѝ вдъхваха страх. Тази Мария Фуяве не беше хубава, но притежаваше свежа, твърде привлекателна руменина и най-вече огромна, необикновено развита гръд, чийто вид разстройваше едно момче, което, измъчвано девет месеца в годината от суровостта на интерната, се бореше ден и нощ с терзанията на един повелителен пубертет. При тези обстоятелства неизбежно беше да се стигне до сближение между младата слугиня и сина на нотариуса. Последният беше дошъл да прекара ваканцията си, твърдо решен да си изясни известни неща, които не фигурираха в учебната програма на йезуитите. Мария Фуяве предлагаше най-голяма възможност за подобни изяснения. И тя стори това със същото мълчаливо прилежание, което влагаше и в слугинските си задължения, като не считаше, че това ѝ дава право да фамилиарничи с младия си господар. Общата неопитност на тези дебютанти успя в края на краищата да се справи твърде добре с положението и да се превърне в удоволствие. Мария Фуяве скромно вземаше от него пая, който благоволяваха да ѝ дадат. Макар че дяловете не бяха винаги разпределени по равно, тези нощни забавления усилиха привързаността на слугинята към господарите ѝ и това даде своето отражение и в работата ѝ.

— Това момиче наистина се поотрака от края на юни насам. Намирам, че не е вече чак толкова туткава — повтаряше със задоволство госпожа Жиродо, на която трудно можеше да се угоди.

— Да — отвърщаше нотариусът, — би казал човек, че се е пообиграла. Намирам също така, че и у Раул действително има напредък от известно време. Станал е по-разумен, по-спокоен. Чете — нещо, което никога преди това не се е случвало, не се мъкне постоянно насам-натам из града, както други години. Имам впечатлението, че става трудолюбив.

— Вече е на възраст, когато може да разбере някои неща. Характерът му се оформя.

Въпреки това този напредък не бе взет никак предвид, когато се разбра до каква степен Мария Фуяве бе станала интимна със семейството и бе допринесла да допълни възпитанието на сина на нотариуса. Изгониха я и обляна в сълзи, тя простодушно тръгна да разправя навред за своето нещастие. Нейните жалби нанесоха голям удар върху авторитета на сектата на Жиродовци и църковната партия.

— Големи мръсници са тези Жиродо! — казваха хората.

— Държат молитвената си броеница до цепката на панталоните си!

Но Мария не обвиняваше всички еднакво.

— Жената е най-лошата — обясняваше тя. — Защото господинът се грижеше много за здравето ми. Все се страхуваше да не се разболея и все ми казваше: „А, Мария, имаш много хубави големи ненки! Трябва да внимаваш, трябва добре да внимаваш, Мария, да не им се случи нещо. Нали не те боли, когато ги държа така, а?“ — все ме питаше по къшетата господинът. Много се грижеше за мен, понеже момичетата много се страхували от това, ми казваше господинът. И от любезност ми пъхаше банкнота от пет франка между тях. Понякога и от десет франка, съвсем навътре. „Ето — казваше ми той, — това е за малката Мария, дето има такива хубави ненки!“ Изкарвах си добри пари на месец скришом от госпожата.

— Ами Раул, Мария?

— Накара ме насила, без да ме пита. Бях съвсем сънена. Преди да имам сили да се увардя, всичко беше свършено.

— Трябваше да викаш, Мария!

— Беше ме срам да събера хората...

— Ами сетне, Мария?

— Стана някак си като навик. По-малко се стеснявах.

— Може би и на теб ти беше хубаво, а?

— Какво да се прави, казвах си, щом веднъж се е почнало... Макар че мен това ме уморяваше още повече... Все пак нямаше само файда от цялата тази работа, нали...

— Буен ли е този Раул?

— Голям зевзек е. Понякога умирах за сън в дните, когато имах пране, и в съботите, след голямото чистене. Тогава си правеше удоволствието сам, без да усетя нещо. Нищо не ми ставаше тогава.

Хората забелязаха изчезването на Клемантин Шавен, съперничка по набожност на Жустин Пюте. След като излезе една вечер, тя не се завърна дори и на другия ден — безпрецедентен случай от страна на тази стара мома. Съседките ѝ вдигнаха тревога и се заеха с издирването ѝ, подтикнати от любопитство и от смътната надежда за някакво смешно чудновато събитие, чувства може би по-силни у тях от милосърдието, с което се хвалеха.

Установиха, че предния ден Клемантин Шавен отишла при Поалфар да поиска някои съвети във връзка с известни неразположения, причинени, така се смяташе, от един фибром, твърде неудобен израстък за нейната целомъдреност. Старата мома се числеше към постоянните клиентки на аптеката, които мечтаеха да дарят отново Поалфар с домашно огнище, където старостта му би преминала в мир, украсен с молитви. Възползуваше се от всеки повод, дори от интимните си неразположения, за да привлече вниманието на вдовеца върху едно несправедливо пренебрегнато тяло, което все още можеше да бъде добре използвано. Издирванията се насочиха, значи, в това направление.

Доказано бе, че самият Поалфар не бе проявил признак на живот от предната вечер. Свикнал с внезапните изчезвания на този своенравен човек, помощникът му, без да се разтревожи от отсъствието на господаря си, беше затворил в определения час магазина, който обикновено той ръководеше сам. Съвпадането на двете изчезвания придаваше съвсем друго значение на отсъствието на Поалфар. На помощника му се струваше, че наистина бе видял предния ден Клемантин Шавен да влиза в аптеката, но не можеше да каже дали беше излязла оттам. Накараха го да се качи в жилището на Поалфар, което се намирало над магазина. Аптекарят се върна скоро и повика жените.

— Елате да видите — каза той, — като че ли горе става нещо странно...

В коридора миришеше на свещи и на тамян и когато почукаха, отвъд вратата настъпи голямо раздвижване. След това до тях достигна някакъв яростен глас, гласът на Поалфар, но съвсем променен:

— Махайте се оттук, гробари от преизподнята!

Тези обезпокоителни слова бяха последвани от още по-обезпокоителен пронизителен смях — никой в Клошмерл не беше чувал досега аптекаря да се смее. Помощникът почука отново.

— Аз съм, господин Поалфар — каза той. — Аз съм, Базеф!

— Базеф е мъртъв — чу се отговор отвътре. — Всички са мъртви. Останали са само гробарите от преизподнята!

— Виждали ли сте Клемантин Шавен, господин Поалфар?

— Тя е мъртва! Мъртва, мъртва, мъртва!

Отново избухна ужасяващ смях. Вратата не се отвори и пак настъпи тишина. Крайно развълнувани, жените слязоха в аптеката да обсъдят положението. И тъй като Босолей тъкмо минаваше отвън, те го повикаха и му изложиха как стоят нещата.

— При такива случаи трябва да дойде Кюдоан! — прецени Босолей.

Отидоха да потърсят бригадира в жандармерията и заедно с него доведоха и ключаря. Изкачиха се безшумно, за да насилят внезапно вратата. Тя се подаде лесно и разкри пред тях странно зрелище. Жилището, чиито капаци на прозорците бяха затворени, а завесите спуснати, тънеше в мрак, но в този мрак светеха, наредени около леглото, големи свещи, а благовонни пастили се сгърчваха в разни купи. Видяха Поалфар, потънал в дълбока скръб, на колене край леглото, скрил лице в ръцете си. Върху леглото, съвсем неподвижна, беше просната Клемантин Шавен. Влизането на любопитните беше станало толкова бързо, че аптекарят нема време да се опомни. Шумът го накара да се изправи и като ги помоли да пазят тишина, той каза с безкрайна кротост:

— Шът! Тя е мъртва! Мъртва, мъртва, мъртва! Оплаквам я! Никога няма да се отдели от нея!

— Ако е мъртва — забеляза Кюдоан, — невъзможно е да я оставим тук.

На устните на Поалфар се появи хитра усмивка.

— Ще я балсамирам, добри ми хора — каза той. — И ще я сложа на витрината си.

Базеф се опита да върне господаря си към действителността, като му напомни професионалните му задължения.

— Господин Поалфар, една клиентка иска ипека [Лекарство против кашлица. — Б. ар.]. Къде сте сложили ипеката?

Аптекарят го изгледа с неизразимо съжаление.

— Коварен малък кретен! — промърмори той. След това, обзет изведнъж от ярост, Поалфар грабна една голяма свещ и се спусна към обърканата група с огън в ръка, странен архангел с кепе като жълъдова шапка на главата.

— Назад, скверни нехранимайковци! Назад, гробари от преизподнята, предрешени дяволи рогати!

— Мръднал му е акълът, няма съмнение в това! — заяви мъдрият Босолей.

Нахвърлиха се върху клетия Поалфар, който се мятеше страшно и крещеше: „Мъртва е моята възлюбена! Мъртва, мъртва, мъртва!“ Вързаха му ръцете и краката и го смъкнаха долу, а в това време повикаха доктор Мурай да се заеме с Клемантин Шавен. Тя не беше мъртва — Мурай веднага установи това, — само изпаднала в нещо като летаргия, причинена с изкуствени средства.

— Ако знаех с какво... — повтаряше лекарят вред неподвижното тяло на старата мома.

Тършувайки, той забеляза на една кръгла масичка две чаши и накара Базеф да анализира съдържанието им. Анализът констатира наличието на силно приспивателно средство, естеството на което лесно бе установено след проверка на съдържанието на един заключен шкаф, където стояха отровите. Мурай веднага взе необходимите мерки.

Клемантин Шавен се събуди в непозната стая, натъпкана с разтревожени и изумително любопитни жени, които очакваха може би разни разкрития.

— Къде съм? — попита измъчено жертвата.

— Нищо ли не си спомняте?

— Не, нищо.

— Може би е по-добре така... — пошушна злъчно някоя от насъбраните. Това беше забележка на Жустин Пюте, която бе довтасала една от първите и добави на застаналите най-близо до

нея: — Цяла нощ затворена с този луд... Човек потръпва, като си помисли какво е могло да се случи!

Читателят е достатъчно осведомен за отклоненията на Поалфар, за да разбере, че не се бе случило нищо непоправимо. Но все пак старата мома изпадна в странно положение — тъй като в продължение на четиринайсет часа бе в пълно безсъзнание, впоследствие тя никога не узна в какво точно физиологическо състояние се намираше. Трябваше да прибегне до доктор Мурай за експертиза. И понеже се боеше от най-лошото, не посмя да се подложи на изследване. Тя почина седем години по-късно вследствие на една операция, без да успее да установи дали все още имаше пълно право на обръщението „госпожице“.

Поалфар прекара шест месеца на лечение в една лудница, където един невролог от новата школа обработи подсъзнанието му по метода на публичните признания. Подложена на разпит, паметта на аптекаря разкри тайната си — на четиринайсетгодишна възраст той бе изживял първото си сексуално вълнение край леглото на една мъртва, една двайсет и три годишна красива братовчедка, в която тайно беше влюбен до полуда. Уханието на цветята, смесено с миризмата на трупа, бе въздействувало върху младите му сетива с прелестна сила, от която по-късно тъмните му инстинкти постоянно изпитваха нужда. Това признание, изтръгнато дума по дума, го излекува напълно. И то до такава степен, че излезе от лудницата, наддал на тегло цели дванайсет килограма, с розов тен и ухилено лице. С този щастлив израз на лицето той се появи отново в Клошмерл. Ала клошмерлци му дадоха да разбере, че от сега нататък щяха да си помислят дали да му поверят отново рецептите си. Тогава Поалфар се установи в един малък градец в От-Савоа, където и до днес минава за неповторим веселяк.

А пък репутацията на Клемантин Шавен бе накърнена завинаги, защото ожесточената ѝ противница Жустин Пюте увековечи спомена за позорната нощ с една дума, която нейният зъл гений ѝ пошушна. Тя не се задоволяваше вече само да клевети провалилата се съперница — искаше и да изрази право в лицето ѝ презрението си към нея. И най-сетне създаде повод за това под формата на някакъв спор, който другата дълго време ловко избягваше. Но накрая търпението на Клемантин Шавен се изчерпа. Тя отвърна. А Жустин Пюте тъкмо това и чакаше.

— Учудвам се — каза тя — на вашата гордост след всичко това, което сама си направихте.

— Това, което сама съм си направила ли? — възрази Шавен вече в отбрана.

Тогава Пюте ѝ подхвърли публично страшната дума:

— Всички добре знаят, бедно момиче, че сама сте пожелали да ви поалфардират!

„Поалфардирам се“ е израз, влязъл в речника на клошмерлци.

XV

ДУХ НА БЕЗУМИЕ (ПРОДЪЛЖЕНИЕ)

Докато толкова много събития се нижеха бързо едно след друго, като се преплитаха опасно и разбиваха семейства и стари изпитани обичаи, създали от три четвърти век насам щастието на Клошмерл, любовта опустошаваше едно младо сърце, едно наивно сърце, и накрая щеше да го победи, и то по начин, който щеше да вдигне голям шум, защото това сърце биеше в гърди, които привличаха вниманието с високото си обществено положение. Това именно е нещастieto на младите девойки от добри семейства — не могат да обичат простичко, тайно, смирено при нужда както сестрите им от скромен произход, които разнасят тялото си където си искат, без това да влече след себе си нито разместването на капитали, нито неподходящи бракове за рода.

Трябва да се спрем за малко на един нежен образ на девойка, свежа и целомъдрена до немай къде, обземана последователно ту от плама, ту от меланхолията на своята възраст, от огромни възторзи и дълбоки депресии, дошли направо от сърцето ѝ, но въпреки това винаги прелестна, неспособна да изпита нито тъга, нито надежда, които при нея се следват като промените на небето, без да вложи в тях онова вродено и мимолетно очарование, онова меко сияние, което отличава създанията, родени да любят всеотдайно, и именно поради това — като несъзнателни носителки на едно плахо и страшно покорство в състояние да предизвика у тях най-ужасен бунт — те отрано биват повлечени от призиванието си, веднага щом в обсега на взора им се появи съществото, с което ги свързва за цял живот безпогрешното им предчувствие. Такава беше на двайсет години Органз Жиродо, влюбена до смърт. Тя беше красива, с една богата с вътрешни достойнства красота, която привързваше и в която винаги можеше да се открие нещо ново.

Тази бленуваща красота, това трепетно сърце, срещнати тук, в такава една среда, можеха да изненадат всекиго, като се има предвид Иасент Жиродо и жена му, брачна двойка, чийто начин на живот забраняваше на мисълта им да се спре на движенията на зачеването, без тези движения да бъдат от това неизбежно покрити с безчестие, което засягаше целия човешки род. Надутата нотариуска с лице още от трийсетте й години белязано с червени петна, последица от неизлечима леност на червата, с рядка и суха коса, невзрачни очи, обрасла горна устна, грапава кожа, големи крака и уста, прилична на шпионка на затворническа врата, знатната дама Иасент Жиродо (родена Филипин Тапак, от Тапак-Донделовци, върховни господари на дижонската бакалия), много горда с привилегиите си, с произхода си, със зестрата си, с убежденията си, със семейните портрети в салона си, с дарбата си в свиренето на пиано и в пирографията, беше една едра жена, една отчайваща кранта, чиято строга мършавост отбиваше безкористните любовни начинания и обезкуражаваше дори законните пристъпи.

Тя превишаваше с цяла глава нотариуса, незначително човече и окаян неин съучастник в продължението на рода. С тънките си криви крака и пилешкия си гръден кош той влагаше цялото си величие в издутия си корем, толкова странен за това тяло, че по-скоро приличаше на някакъв абсцес, отколкото на торба за карантии. Дългият му остър нос подушваше зловонията с някакво садистично потръпване на върха му. Благообразното му безизразно лице беше омесено от меко вещество, което се разливаше в официалната колосана яка на постали гънки, изрязани сякаш в сивата кожа на някое дебелокожо животно. Но нечестните, сурови и жълти очи, плуващи в белезникава течност, притежаваха смразяваща подвижност, която откриваше във всяко същество и във всяко нещо паричната изгода, която можеше да се извлече от него. Тази всемогъща страст изпълняваше ролята на характер у господин Жиродо и определяше поведението му. Единственото нещо, което все още дава възможност да се обира лесно, почтено, това са законите, когато с тях боравят прозорливи и почитани негодяи. Той познаваше до съвършенство всички закони, умееше да защити точно противоположното на тях становище и така ловко оплиташе противоречията, с които те гъмжат, че експертите не можеха да се оправят в преписките му.

От тези две чудовища на грозотата, отежнена у едното от превзета буржоазна глупост, а у другото от импозантно мошеничество, как тъй се бе родила чистата, очарователна Ортанз — трудно би могло да се обясни това. Навярно трябва да се вземе предвид някаква остроумна прищявка на атомите, да се говори един вид за реванш на клетките, на които, твърде дълго време жертва на безнравствени съчетания, им бе дотегнало да се съединяват във форма на отвратителни Жиродовци, и един прекрасен ден се бяха развили във форма на божествена Жиродовка. Загадъчните обрати са закономерно явление на равновесието, което позволява на света да продължава да съществува, без да стигне до пълен упадък. Върху бунището на израждането, на алчността и на най-ниските инстинкти понякога поникват прекрасни цветя. Ортанз Жиродо, без сама да знае това и без хората около нея да го съзнават, беше едно от тези крехки съвършенства, които природата вмъква сред ужасните множества, както изпъва и небесните си дъги, за да засвидетелствува странното си приятелско чувство към нашия жалък човешки род.

По отношение на красотата Ортанз Жиродо и Жудит Туминьон не можеха да бъдат сравнени помежду си. Никой не ги считаше за съпернички в любовта, защото техните полета на действие бяха съвсем различни и особените белези на тяхното обаяние не можеха в никакъв случай да бъдат смесвани. Всяка от тях въплъщаваше едно олицетворение на жената в два различни момента на живота ѝ — първата беше родена, за да достигне апогея си в ролята на млада девойка и годеница, докато втората беше преминала някога без преход от юношеството в една уверена и покоряваща сочност, чийто вид оказваше странно въздействие върху мъжете. Ярката и плътска красота на Жудит възбуждаше неизбежно сетивата без никаква сантиментална двусмисленост, докато сдържаната красота на Ортанз изискваше търпение и налагаше участието и на душата. Представата за едната се изразяваше в приветлива и цинична голота, а в природата на другата човек откриваше нещо, което възпираше безочливостта на въображението.

Няма по-добра възможност от тези сравнения, за да се опише Ортанз Жиродо. И тъй, нека си я представим гъвкава, все още тъничка, макар и вече поналяла се със свежа мека плът, малко замислена, с доверчива усмивка и тъмнокестенява коса, която отнемаше от нея

онази прекалена крехкост на блондинките и освен това я избавяше от високомерната суровост на мургавите. Тя беше влюбена.

Тя беше влюбена в един млад поет-безделник на име Дени Помие, иначе възторжено и весело момче, макар и фантазьор, което беше отчаяло близките си, нещо съвсем обикновено за младостта на поетите, артистите и дори гениите, когато ценността им се проявява бавно. Този момък публикуваше от дъжд на вятър в разни мимолетни списания много чудновати поеми, чието печатно разположение, плод на най-невероятни приумици, беше най-забавното в тях. Той не отричаше това, казваше, че пише за очите, и мечтаеше да основе сугестионистка школа. Впрочем, след като беше открил, че в нашата епоха поезията не беше особено добро средство за раздвижване на масите, той отскоро беше сменил способите си. Притежаваше амбиция, плам, голяма убедителност, немалка самоувереност, умееше да привлича вниманието на жените. Още съвсем млад, беше си определил срок за спечелване на известност, който изтичаше заедно с двайсет и петата му година, но тъй като току-що бе навлязъл в двайсет и шестата си, беше решил да си даде отсрочка чак до трийсетата си година. Считаше, че един мъж, който не е завоювал никаква слава до трийсетте си години, няма повече никакво основание да се застоява на този свят. Изхождайки от този принцип, той се беше заел едновременно с няколко големи дела: цикъл от романи, чийто брой на томовете не беше още уточнен, трагедия в стихове (жанр, който трябваше да се възроди) и три комедии. Намислил беше и няколко криминални романа, за да се отморява. Ала този литературен жанр изискваше по негово мнение използването на диктофон, апарат, за който бяха необходими внушителни капиталовложения.

Дени Помие проявяваше твърде особена интелектуална дейност. Беше написал заглавията на различните си произведения върху корицата на няколко тетрадки и чакаше, разхождайки се из полето, момента, когато вдъхновението щеше да бликне. Смяташе, че едно литературно произведение трябва да се пише под диктовката на боговете, почти без да се зачерква нищо и при това без усилия, защото те биха развалили оригиналността му.

След като беше прекарал дълго време в Лион под предлог, че учи. Дени Помие се бе установил от осемнайсет месеца насам в Клошмерл. Тук под предлог, че пише литературни произведения, той

живееше като излишен член в семейството си, което го считаше за некадърник, позор за един трудолюбив род на дребни собственици. Разполагаше с много свободно време, за да се сближи с Ортанз Жиродо и да я отрупа с поетични писма, които оказваха силно въздействие върху нежната ѝ природа.

Излишно е да навлизаме в подробностите на хитростите, до които Ортанз и Дени прибегваха, за да се видят и да си пишат. И най-необиграната девойка проявява безкрайна находчивост, щом някой ухажор и отвори очите. На няколко пъти Ортанз беше вмъкнала в разговорите с близките си името Дени Помие. Острата реакция на всички Жиродо ѝ даде да разбере, че не бива да храни някаква надежда да ѝ разрешат да се омъжи за този момък — впрочем те скоро почнаха да настояват да се омъжи за Гюстав Лагаш, син на един приятел на баща ѝ, който в неговото лице виждаше бъдещ сътрудник, след като бъдеше формиран в неговата школа. Отчаяна, Ортанз довери мъката си на този, когото считаше за свой годеник.

Всичко се струваше лесно на този поет, който говореше на ти с боговете и интимничеше с музите; разпореждаше се с бъдещето, както си искаше, тъй като не се съмняваше, че му е отредена съдба на велик човек. Семейството му проявяваше готовност да пожертвува десетина хиляди франка, за да му даде възможност да опита щастието си в Париж и да не чуе повече нищо за него. Тези десет хиляди франка, прибавени към това, което Ортанз можеше да набави — стойността на няколко скъпоценности, — беше достатъчно за първите крачки на едно приключение, което той си представяше като вълшебния път към славата.

Реши да отвлече Ортанз и преодоля последната ѝ съпротива, отнемайки и чрез измама девствеността, след като постепенно я беше довел до състояние на сладко опиянение, което я правеше беззащитна, чрез прочитането на няколко умишлено подбрани романа, в които се описваха най-нежни чувства. Това стана за един миг сред природата, когато веднъж дъщерята на нотариуса отиваше във Вилфранш на урок по пиано. Прекалено доверчивата Ортанз стана жена, без дори да изпусне из стиснатата си ръка дръжката на чантата с нотите, а това ѝ спести всякакви опасения. И тъй като целомъдрието ѝ, алармирано твърде късно, не можеше да предприеме никакви обратни действия и всичко изглеждаше непоправимо, тя реши да се примири пред

свършения факт и опря влюбено бузата си върху рамото на Дени Помие. А той ѝ заяви, като се смееше, че е много доволен, много щастлив, много горд, и за да я възнагради, и рецитира последната си поема. След това ѝ каза, че непринудеността влизаше в традициите на Олимп, най-добрата от всички традиции за поетите и техните любовници, защото поетите не биха могли да постъпват като простосмъртните. Ортанз, на която и се искаше да му вярва, действително му повярва, затворила очи, а хитрецът се възползува още веднъж от това, „за да убеди себе си, че не е сънувал“ — каза той мило, щом се нагласи. Ортанз, почти загубила ума и дума, от своя страна също се питаше дали не сънуваше. По-късно, прибирайки се сама, тя с учудване си мислеше как съдбата на девойките можеше да се реши без предизвестие и как младите момичета откриват така бързо тази тайна, която майките наричат ужасна. И разбра, че от сега нататък животът ѝ е завинаги свързан с този дързък пионер на нейната плът, който умееше да прояви инициативност и да поеме отговорността с израз на вдъхващо доверие безгрижие. И чакаше вече само една негова дума, просто един знак, за да го последва на края на света.

Една септемврийска нощ горният град беше разбуден от изстрел, веднага последван от пукотевицата на някакъв мотоциклет без заглушител, който потегляше с луда бързина. Онези клошмерлци, които успяха да откренат капациите на прозорците си, видяха как по главната улица безразсъдно смело се спускаше един мотоциклет с кош, като изхвърляше пламъци; ехото на долината дълго повтаряше трясъците му. Неколцина смелчаци, въоръжени с ловни пушки, тръгнаха на разузнаване. Откриха, че цялата къща на нотариуса беше осветена, и им се стори, че в нея цареше някакво тревожно оживление. Извикаха:

— Господин Жиродо, вие ли гръмнахте?

— Кой е, кой е? — обади се един променен от вълнение глас.

— Не се бойте, господин Жиродо! Ние сме, Босолей, Машавоан и Поапанел. Какво стана?

— Вие ли сте, приятели, вие ли сте? — отвърна живо Жиродо, с изключителна любезност. — Ей сега ще ви отворя.

Той ги прие в трапезарията и беше така разстроен, че изпразни в чашите им три четвърти от една бутилка фронтинянско вино,

предназначено за знатни гости. Обясни им, че чул как чакълът на двора поскърцвал и ясно различил някаква сянка, която се промъквала близо до къщата. Докато навлече халата си и грабне пушката, сянката изчезнала. И понеже никой не отговорил на подканите му, стрелял напосоки. По негово мнение касаше се сигурно за крадци. Страхът от крадци не даваше нощем покой на господин Жиродо, в чиято каса имаше винаги значителни суми.

— Има толкова лоши хора днеска! — каза той.

Имаше предвид войниците, завърнали се от войната в опасно състояние на духа, и най-вече онези, пенсионираните, на които правителството бе отпуснало ренти, а това им даваше достатъчно време да обмислят предварително злодеянията си.

— Крадци ли, не ми се вярва — отвърна Босолей. — По-скоро от онези, дето обират плодове. В градината си имате най-хубавите круши в Клошмерл. Може да са съблазнили някого.

— Градинарят ми струва доста скъпо! — отговори Жиродо. — Не може вече да се намери човек за тази работа. А тези, които идват, предявяват големи претенции...

Той поклати глава и добави с голяма болка:

— Всички са богати сега!

— Не се оплаквайте, господин Жиродо! Имате си и вие своя пай, какво сега!

— Така ли разправят? А, бедни мои приятели, ако знаеха всъщност как стоят нещата! Само защото виждат, че имам повнушителна къща, предполагат, че... Тъкмо това привлича крадците.

— Според мен — обади се Поапанел — това са по-скоро някои от онези мръсни копелета от Монтежур...

— Да, точно така — съгласи се Машавоан. — Трябва да се претрепят още петима-шестима от тях.

Разнесе се сърцераздирателен вик, вратата се отвори изведнъж и на прага застана госпожа Жиродо. Почтената дама се появи в нощното одеяние на всички порядъчни жени от семейство Тапак-Дондел, които се хвалеха, че никога не са били кокетки дори спрямо собствените си мъже. Хартийките, около които бяха навити косите ѝ, представляваха смешна украса на ъгловатото ѝ лице; една камизола закриваше плоските ѝ гърди, а някаква извехтяла фуста — противните ѝ слабини. Беше смъртнобледа, а ужасът увеличаваше грозотата ѝ.

— По Органз си стре... — извика тя. И изведнъж млъкна, когато видя посетителите.

— По Органз... — повтори като слабо ехо Жиродо, който на свой ред млъкна ужасен.

Клошмерлци, подушили тук някаква загадка, която те първи щяха да узнаят — рядък късмет! — умираха от любопитство да научат нещо повече. Машавоан подхвърли като уловка:

— Може това да е било просто госпожица Органз, слязла за малко на двора, а? На момичетата, има една възраст, им се случва понякога да не могат да спят поради разни мисли, дето им се въртят в главата... Такива едни мисли, че им е дошъл и на тях редът... Минали сме и ние през това. Нали така, госпожо Жиродо? Да не би да е била вашата госпожица, а?

— Тя спи — заяви Жиродо, който никога не губеше напълно присъствие на духа. — Хайде, приятели, време е да си лягаме. Благодаря ви още веднъж, че дойдохте, благодаря ви... Той изпроводи недоволните мъже до оградата.

— Аз все пак ще доложа за това, какво ще кажете, господин Жиродо? — предложи Босолей.

— Не, оставете, Босолей — отвърна бързо нотариусът. — Утре ще видим дали има някакви следи. Нека не отдаваме чак такова значение на тази работа. Всъщност може би не е било нищо.

Тази сдържаност усилия подозренията и яда им. Машавоан си отмъсти, като каза на тръгване:

— Този мотор, дето вдигна такава патърдия, имане някакво да отнасяше, пак нямаше да дава толкова газ, режа си главата!

— Същинско нападение като на кино! — натърти Поапанел. И шумът на непочтителните им коментарии се изгуби в мрака.

Страхливецът Жиродо наистина беше стрелял по дъщеря си. За щастие, неточно. Този драскач на неясни съчинения не разбираше нищо от огнестрелни оръжия — той убиваше много по-лесно хората с обгербвана хартия. Ала макар че не беше улучил дъщеря си, нотариусът беше засегнал много зле премного накърнената вече репутация на Жиродовци. Тази нощна тревога привлече всеобщото внимание върху неговия дом и изчезването на Органз, което съвпаднаше с изчезването на Дени Помие, притежател на мотоциклет от американските резерви, когото повече не видяха в Клошмерл. Преди да

свършим с тази история, забавно е да се отбележи, че тъкмо по времето, когато онзи хитрец Раул Жиродо прелъстяваше бедната Мария Фуяве, друго едно лошо момче погубваше сестра му. Общественото мнение се произнесе:

— Така им се пада на Жиродовци!

Това наказание обаче засегна само клошмерлските Жиродовци. Защото, що се отнася до Ортанз, тя беше безкрайно щастлива — летеше към Париж в един оглушителен мотоциклет с кош, а той спираше час по час за прегръдки и целувки, които я караха да забравя всичко. Дори докато пътуваше, Ортанз не можеше да откъсне изпълнения си с нежност поглед на влюбена жена от профила на Дени Помие, който беше доволен, когато стрелката показваше сто километра в час. В ръцете на един поет, който имаше до себе си и любовта, мотоциклетът се превръщаше в някаква лирична машина.

Във ведрото спокойствие на природата има нещо неумолимо, което смазва човешкия дух. Нейното великолепие, чиито степени тя определя, без да държи сметка за разправиите на хората, ги кара да чувствуват мимолетното си нищожество и ги подлудява. Докато огромни тълпи от тези същества се ненавиждат и се разкъсват помежду си, равнодушната природа разлива върху тези ужаси целия си блясък и през кратките отдихи, които воюващите си дават, чрез очарованието на една вечер или празничната прелест на някоя утрин тя поставя на истинското му място това смешно настървение. Толкова помирителна красота се разпилява съвсем напразно и дори подтиква хората да разгръщат още по-енергично яростните си начинания от страх, че биха могли да си отидат, без да оставят следи, а за тях няма по-силни и по-трайни следи от огромните разрушения.

С топлината си, цветовете си, плодородието си, цветята и чистия си лазур природата действуваше тъкмо така върху клошмерлци. През зимата те бяха по-кротки, докато стояха на топло в затворените си къщи и се развличаха със семейните си дразги и съседската завист. Ала през този сезон, който те принуждава да държиш широко отворени врати и прозорци и прогонваше хората на улицата, повеите носеха непрекъснато разни брътвежи и това разпръснато навред семе кълнеше в дебелите куфалници, нажежени до бяло, особен вид аламбици [alambic (фр.) — съд за дестилация, казан за ракия — Сашо], където и

най-безобидните идеи се превръщаха веднага в алкохол, а после алкохолът в отрова.

Необяснимо и изменчиво безумие. По склоновете на една планина със съвсем леки и приятни извивки, позлатена от отминаващото вече лято, сред един облагодетелствуван край, чийто хоризонт беше изпълнен само с мекота и усмивки, под едно сияещо от снизходителност и любов небе три хиляди клошмерлски глави бучаха от глупава ярост, разваляха този толкова хубав покой и цял Клошмерл кипеше от сплетни, закани, спорове, заговори, скандали. Разположен тук като някаква засмяна столица на щастието, като оазис на мечтите сред един смутен свят, този градец, изневерявайки на традиционното си благоразумие, беше почнал да пощурява.

От онази отвратителна утрин на 16 август насам нещата все повече се влошаваха, събитията се следваха с поразително темпо. Толкова случки, така различни от обичайното еднообразие, и то станали само в няколко дни, бяха смутили дълбоко духовете. Писмената полемика беше капакът на това колективно умопомрачение, което разделяше Клошмерл на два лагера, еднакво неспособни на справедливост и добросъвестност, както се случва винаги, когато общественото мнение се увлича по нещо. Това беше старият антагонизъм между доброто и злото, борбата между добрите и лошите, в която всички искаха да бъдат добрите и не се съмняваха, че правото и истината бяха на тяхна страна. Всички — изключая няколко обиграни личности, един Пиешу, един Жиродо, една Куртбиш например, които действуваха в името на висши принципи, а на тях истината трябва да се покорява като послушен подчинен.

Първата остра статия на Тафардел, отпечатана в „Лозарска пробуда“ на Белвил-сюр-Сон, се появи в Клошмерл и предизвика ожесточени коментарии в църковната партия. Жалко, че не можем да препечатаме изцяло тази статия. Тя започваше с низ от вълнуващи заглавия:

Един епизод от религиозните войни

Възмутителна агресия в една църква

Пиян швейцарец се нахвърля зверски върху един мирен гражданин

Кюрето подпомага това срамно деяние

И всичко останало беше от този род. Основателно горд, Тафардел обикаляше навред и повтаряше: „Това е шамар за йезуитите, Жиродо и за бившите хора!“ Обидата на баронесата, „нищожество“, все още изгаряше сърцето му.

Тази блестяща проза намери скоро отзвук в „Льо Гран Лионе“, главен орган на левите партии. Случи се така, че директорът на „Лозарска пробуда“ беше и кореспондент на този вестник. Клошмерлската история му даде материал за един обширен ръкопис — платен на ред, — над който постави свои оригинални заглавия, които не отстъпваха в нищо по бойкост на Тафарделовите. В Лион бяха във възторг, че могат да го поместят — подготвяха се общински избори и по този случай два вестника, „Ле Гран Лионе“ и „Льо Традиционел“, си разменяха рядко коварни удари. Скандалите в Клошмерл, представени според версията на Тафардел, спомогнаха да вземе превес „Льо Гран Лионе“. Ала „Ле Традиционел“ отвърна великолепно, като публикува четирийсет и осем часа по-късно още по-тенденциозна версия — изработена в собствения кабинет на главния редактор — под следните заглавия:

Още една низост:

Отвратителен подвиг на един пияница, подкупен от един безчестен сектантски общински съвет

Този жалък тип осквернява святото място и бива изхвърлен навън от възмутените верующи

Представена така, новината изискваше допълнителни осветления. Не пропуснаха да ги поднесат през следващите дни. Редакторите от едната и от другата страна, и то при съвсем ниско заплащане, положиха голямо старание в съчиняването на долни интриги, в опозоряването на хора, които те дори не познаваха, като Бартеlemi Пиешу, Тафардел, баронесата, Жиродо, кюрето Понос, Жустин Пюте и други. Ако един безпристрастен човек прочетеше последователно враждуващите писания, щеше да стигне до заключението, че божолезкият градец Клошмерл беше населен изключително с нехранимайковци.

Върху обикновените умове печатът оказва тъмно, но властно въздействие. Като отхвърляха яростно очевидността и се отричаха от едно дълго минало на братство и снизходителност, клошмерлци

стигнаха дотам, че почнаха да съдят за себе си единствено по разкритията на няколко вестника, четени от всички с еднакво усърдие — от едните, за да се радват, а от другите, за да се възмущават. При това положение яростта надделя над всичко и обхвана всички. Историята с Мария Фуяве, с Клемантин Шавен, изчезването на Ортанз Жиродо и намесата на монтежурци окончателно доведоха общественото мнение до онази степен на заслепление, която предизвиква големите катастрофи. От обидите се премина към изстъпления. Строшен бе още един стъклопис на църквата, този път преднамерено. Камъни полетяха към прозорците на Жустин Пюте, на Пиешу, на Жиродо, на Тафардел, паднаха и в градината на свещеническият дом и едва не пребиха Онорин. Надписите по вратите непрекъснато се увеличаваха. Тафардел бе наречен лъжец и получи плесник от Жустин Пюте, която той беше замесил в тая история. Безценната му панамена шапка отхвъркна от главата му от силния удар и старата мома я стъпка. На шосето един камък пръсна на парчета стъкло от лимузината, в която се намираше баронесата. Блазо разнесе няколко анонимни писма. Най-сетне едно неприятно приключение накърни до голяма степен честта на Оскар дьо Сен-Шул.

Този смел благородник се беше похвалил, че ще умиротвори Клошмерл, като използва авторитета и красноречието си, на които не можеше повече да се устои поради елегантността му в светли тонове. Той пристигна една вечер, като се кипреше върху един твърде грозен ездитен кон, който не се подчиняваше вече на подканите на шпорите, но все още таеше опасна вироглавщина в конската си глава. Това животно беше „един стар слуга“ (господарят му го наричаше просто Палфроя). И тъй, той довтаса яхнал този подозрителен Палфроя, който проявяваше лошото си настроение със смешен свински тръс, мъчителен за кръста и пагубен за изяществото на конника. В желанието си да прекъсне този ход Оскар дьо Сен-Шул използва първия повод, за да спре, и този повод, кой знае защо, беше пералнята. Той поздрави много свободно перачките, с красиво движение с ръка, което издигна дръжката на нагайката чак до шапката му.

— Е, как е, добри жени — каза той с покровителствената фамилиарност на знатните, — перем ли, перем ли здравата?

Тук се намираха петнайсет стринки, петнайсет „мож ли ми затвори устата“, непобедими в турнирите по наддумване, сред които и Бабет Манапу, много възбудена него ден. Тя вдигна глава, навири я по-високо от задника си:

— Виж ти! — възкликна тази дръзка шегаджийка — Ето го и нашия Тютю-папан [Тютю — евфемизъм на задник. — Б. пр.!] Е, какво, аверчето ми, правим се на галантни далеч от любимата си, а?

Гръмък смях от петнайсет гърла вдигна весела, но оскърбителна врява под покрива на пералнята. Благородникът беше разчитал на почителност, която лесно би овладял. Това посрещане го обърка, постави в трудно положение светското му самообладание. А пък Палфроя, привлечен от шума на течащата вода, даваше да се разбере, че е жаден. Сен-Шул се престори, че е имал намерение да зададе някакъв въпрос:

— Кажете ми, добри жени...

Но той беше неспособен да измисли веднага продължението.

Бабет Манапу го насърчи:

— Кажи, кажи, аверчето ми! Кажи си ни всичко, което искаш да ни кажеш. Не бъди плах с дамите, мое малко морковче!

Най-сетне с цената на отчаяно усилие благородникът успя да изрече:

— Кажете ми, добри жени, не ви ли е страшно горещо?

Като произнесе тези думи, той разбра, че само една двайсет и пет франкова банкнота щеше да прикрие почетно отстъплението му. Но Палфроя не му даде възможност да премине към действия. Този своенравен вихрогон бе обзет от странна пъргавина, която изискваше от Сен-Шул да напрегне всички сили, за да запази устойчивостта си — най-важното нещо в момента. Ако паднеше пред краката на тези дами от пералнята, това щеше да бъде най-голямата от бедите, той го почувствува, а кривенето и гримасите му, за да се задържи на седлото, бяха толкова необикновени, че шумно изразеното удоволствие на стринките, предавайки се от врата на врата, привлече вниманието на клошмерлските жени върху клетия Оскар, който сега бягаше към замъка като най-последен повлекан от някой ескадрон, възвил изведнъж назад. Лицето му изразяваше такъв ужас, че небивала дързост изпълни сърцата на жените. Залп от съвсем зрели домати

прогони зетя на баронесата извън пределите на долната махала и три от тези извънредно сочни домакински гранати се разплескаха върху бежовия му костюм.

Това оскърбление стигна до ушите на баронесата. Тя считаше своя зет за пълен глупак, казахме вече това, и то за глупак във всяко отношение.

— Аз бих умряла от глад с това момче! — довери тя на маркиза д'Абена-Тезе. — Питам се как Естел... Но струва ми се, че Естел няма никакъв темперамент. Господи, по мое време какъв огън гореше в нас!

И все пак, макар че презираше Оскар дьо Сен-Шул, тази знатна дама считаше, че и за най-малката обида, нанесена на един кретен от благороднически произход, заслужаваше да бъде нашибано с бич цяло село от простаци. Строгост, която се основаваше на следния принцип: „Тъпаците от нашия свят не са просташки тъпаци!“ И тя реши незабавно да се обърне към по-високо място.

XVI

НАЛАГАТ СЕ МЕРКИ

Монсиньор де Джиаконе ръководеше Лионската епархия с рядко достойнство. Той имаше римска глава, маниери на дипломат от миналите времена и изкусното умение на някогашните италиански дворцови среди. Впрочем той произхождаше от някой си Джузепе Джиаконе, приятел на известните Кадан, дошъл във Франция със свитата на Франсоа I, чието благоволение бил спечелил, и се настанил в Квартала на Борсата в Лион, където бързо направил състояние с банкови операции. Впоследствие членовете на това семейство сключвали блестящи бракове и винаги успявали да запазят богатството си или да го спечелят отново благодарение ту на умението си в търговските сделки, ту на красотата си, както свидетелствува за това следната поговорка: „Когато кесията на един Джиаконе е празна, пламът на погледа му я напълва и украсява леглото му.“ Традиция беше всяко поколение да дава един Джиаконе на Църквата и тази традиция се бе запазила и до наши дни.

В църковната си кариера Еманюел де Джиаконе прояви интелигентност и гъвкавост, качества, заради които бе определен на петдесет и една години да заеме една от най-високите длъжности в християнския свят. Отличаваше се с усмихната и нюансирана изтънченост, Впрочем съвсем непреклонна, която странно контрастираше с обноските на неговия предшественик, груб духовник, който носеше пурпурната мантия както селянин празничните си дрехи. Подборът на толкова различаващи се помежду си личности се обяснява с дълбокия политически усет на Църквата, чиито решения се вземат от една тайна, но удивително осведомена и предвидлива власт.

На монсиньор де Джиаконе, лионски архиепископ, който седеше в кабинета си, известиха за пристигането на баронеса дьо Куртбиш. Без да отговори, той кимна едва забележимо с глава и бегла усмивка разкриви тънките му устни. Това означаваше, че посетителката може да бъде въведена. Гледаше я как се приближава през дългото и строго

помещение, осветено отстрани от три високи прозореца, но не се надигна. Понеже също носеше рокля и поднасяше пръстена си за целувка, той имаше привилегията да не става заради една жена. Излишната галантност би заангажирала в негово лице цялата Църква, а Църквата стои над една баронеса. Но тъй като беше роден Джиаконе, знаеше много добре какво уважение дължеше на една Куртбиш, родена д'Ешодай д'Азен, а освен това семействата им се познаваха. Той посрещна баронесата с подчертана изисканост, която тънко превишаваше границите на обикновената епископска благодетелност, и ѝ предложи един фотьойл до себе си.

— Голямо удоволствие е за мен да ви видя — каза той с мекия си глас, чиито извивки бяха точно контролирани. — Добре ли сте със здравето?

— Доста добре, ваше високопреосвещенство, благодаря ви. Трябва да понасям негодите на възрастта си. Понасям ги най-християнски дотолкова, доколкото моята природа ми позволява това. Защото д'Ешодайовци никога не са се отличавали с търпение.

— Клеветите вашия характер, уверен съм в това. Впрочем живостта е по-дейна от флегматичността и на мен ми е известно, че вие помагате много на нашите начинания.

— Нямам никакви заслуги, ваше високопреосвещенство — отвърна без лицемерие владетелката на замъка с отсянка на съжаление. — Оттеглила съм се вече от света. Нямам кой знае какви развлечения. Всяка възраст си има своите занимания. Изпълнила съм всички, всяко на своето си време...

— Знам, знам... — промълви архиепископът с любезна снизходителност. — Имате ли да споделите нещо с мен?

Баронесата му разказа от самото начало събитията, които разтърсваха Клошмерл. Архиепископът знаеше за тях, без да е осведомен до най-дребни подробности. Но не беше отдал на тези събития онова значение, което баронесата му разкри.

— Най-сетне — завърши тя — положението става наистина неудържимо. Енорията в скоро време ще бъде съвсем разстроена. Нашето кюре Понос е един самоотвержен, но глупав, слаб човек, неспособен да накара хората да зачитат правата на Църквата, с която знатните семейства остават все тъй свързани. Трябва да вразумим тези Пиешу, Тафардел и цялата им клика. Трябва да накараме да се намесят

високопоставени лица. Имате ли някакви възможности за действие, ваше високопреосвещенство?

— Ами самата вие, баронесо? Мислех, че имате връзки...

— Уви — отвърна владетелката на замъка, — Положението ми сега е съвсем различно. Ако беше само допреди няколко години, щях да отскоча до Париж, където без много труд щях да ги накарам да ме изслушат. Можех да бъда приета навсякъде. Но сега самата аз не приемам и загубих връзките си. Нашето влияние, на нас жените, изчезва твърде рано — веднага щом престанем да бъдем приятни за гледане. Освен ако се превърнем в някой от онези бърброви женски папагали, които поддържат салон и председателствуват бръщолевенето на залязващите знаменитости. Но това не е в моята природа. Предпочетох оттеглянето.

Известно време настъпи мълчание. Бялата и грижливо гледана ръка на висшия духовник си играеше с кръста, който висеше на гърдите му. Той размишляваше с наведена глава и унесен поглед.

— Струва ми се — каза той, — че ние можем да въздействуваме върху тези хора чрез Лювла.

— Алексис Лювла, министъра... но, по този повод, на какво беше министър той?

— На вътрешните работи.

— Ами че той е един от лидерите на тяхната партия, изобщо един от големите ни противници.

Монсиньор де Джиаконе се усмихна. Обичаше да се наслаждава на това удивление. Също така, както обичаше при известни обстоятелства да разкрива пред определени лица някои тайни, които са лостовете в обществото. Чрез тези лица той разпространяваше навред представата за своето могъщество и считаше за полезно понякога да покаже, че то се разпростираше в най-различни среди. Някои от тези откровения представляваха предупреждения или дори заплахи, които в края на краищата винаги оказваха въздействието си върху визираните личности. Той разясни нещата, сякаш говореше на себе си:

— Има едно нещо — Френската академия. Забравя се често Академията, ролята ѝ на противотежест в решенията на някои амбициозни политически дейци. А тя е наистина едно великолепно средство за въздействие, оставено ни от Ришельо, една от най-

полезните институции на стария режим. Академията дори и в наши дни ни позволява да упражняваме сериозен контрол върху френската мисъл.

— Не виждам каква връзка има това с Клошмерл, ваше високопреосвещенство...

— И все пак тя съществува и вече стигам до нея. Алексис Лювла умира от желание да влезе в Академията, а за да влезе в нея, този човек от левицата има нужда от нас, от гласовете, с които Църквата разполага под купола, или поне ще иска да избегне решителното противопоставяне на Църквата.

— Толкова ли е мощна тази опозиция? Но нали, ваше високопреосвещенство, така наречените писатели католици не са болшинство в Академията?

— Това е само привидно така. Няма да изреждам нашите привърженици, но ще останете изненадана, ако узнаете колко много са на брой. Истината е тази въпреки някогашните им позиции и изявленията на младини: баронесо, властта на Църквата е голяма над хора, които вече нямат друго бъдеще освен смъртта. Идва една възраст, когато хората разбират, че да се мисли правилно, това означава да се мисли повече или по-малко като нас. Защото хората, достигнали до почестите, стават до един защитници на строя, който ги е дарил с тези почести и осигурява трайността им. А ние сме най-старата и най-здравата опора на този строй. Именно затова почти всички сановници се приобщават до известна степен към Църквата. И затова един кандидат, който има срещу себе си Църквата, трудно може да влезе в Академията. А това обяснява защо един Алексис Лювла е принуден да проявява голяма предпазливост към всичко, което ни засяга. Впрочем трябва да добавя — и това съвсем между нас, че той няма да влезе скоро в Академията. А положението му на просител, нещо, което го прави плах, е много изгодно за нас. Ще чакаме да ни даде доказателства. Той има да изкупва много грехове.

— И все пак, ваше високопреосвещенство — възрази пак баронесата, — смятате ли, че Лювла би могъл да се поколебае между партията си и академическите си амбиции?

— Положително не ще се поколебае — отвърна спокойно монсиньор де Джиаконе — между някакви съмнителни доктрини и твърде определени лични амбиции. Той знае, че неговата партия може

да се задоволи само с речи, докато ние изискваме доказателства. Ще произнесе речите и ще ни даде доказателствата.

— Но тогава — възкликна баронесата — вие го считате способен на предателство!

Монсиньор де Джиаконе отхвърли с изискано движение тази пресилена оценка.

— Това е твърде силна дума — забеляза той с чисто църковна съдържаност. — Трябва да се има предвид, че Алексис Лювла е политически деец. Той има изключителен усет за това, което е необходимо да се направи, ето всичко. Можем да му се доверим. Ще бъде винаги против нас, по-яростно от всякога, но ще действа за нас. И от своя страна мога да ви уверя, че във вашия прелестен градец отново ще зацари спокойствие.

— Не остава друго освен да ви благодаря, ваше високопреосвещенство — каза баронесата и стана.

— От своя страна аз също ви благодаря за ценните ви сведения. Как е очарователната ви дъщеря? Ще ми бъде много приятно, ако ме посети. Не мислите ли, че е вече време да вземе по-дейно участие в нашите организации? Напоследък имах предвид нея за един от нашите благотворителни комитети. Не би имала, смятам, нищо против да види името си включено в него. Тя е една Сен-Шул, нали?

— Да, ваше високопреосвещенство. Но това е твърде скромно име.

— Достойно за уважение име. Някога е имало голямо влияние. И може би ще го видим да блесне в политиката, така ми казаха.

— Моят зет не е способен кой знай на какво, ваше високопреосвещенство... Не бих го направила дори мой домоуправител и не виждам с какво друго освен с държавните дела би могъл да се занимава без риск за семейството си. За щастие, той е бърлив и суетен. Може да преуспее в това поприще.

— Кажете му, че ще има пълната ни подкрепа. Дълг е за хората от известни кръгове да се намесват в борбите на нашата епоха. Бих посрещнал на драго сърце и самия господин дьо Сен-Шул. Възпитаник е на един от нашите колежи, нали?

— Разбира се, ваше високопреосвещенство.

— Изпратете го при мен тогава. Ще обмислим какво бихме могли да направим, когато дойде време за изборната му кампания.

— Тъкмо това е най-трудното. Струва ми се, че ще трябва много пари...

— Бог ще се погрижи за това, той, който е превърнал водата във вино... — промълви монсиньор де Джиаконе с изтънчена благост, с която неизменно отбелязваше края на разговорите си.

Баронесата си отиде.

„Какво ли иска от мене този стар тъпак?“ — помисли си министърът, като пое визитната картичка, която му подадоха. И забарабани с пръсти по писалището си началото на един припрян марш. „Ами ако му изиграя номера със заседание или пък среща с министър-председателя?“ Но това носеше и своя риск: ако посетителят узнаеше, че е бил отпратен неоснователно, щеше да си създаде един силен враг. Впрочем този завистник му беше вече враг (когато е на власт, човек има само неприятели, особено в собствения си лагер), но твърде бездеен неприятел.. Предпазливостта налагаше да бъде щаден. Министърът съблюдаваше следното неизменно правило: никакво особено зачитане на приятелите — нямаше какво да се страхува от тях, — но голямо внимание, по всякакъв начин проява на почит към враговете. В политиката преди всичко трябва да се стремим да обезоръжим противника, да се помирим с него. А човекът, който искаше да бъде приет, беше един от тези противници, които се стараеха да го съсипят, без да престанат да му се усмихват. А това наистина заслужаваше да си даде труд да му се понрави. Стар тъпак беше наистина, но опасен именно поради глупостта си, която му създаваше в кулоарите на Камарата и зад кулисите на партията привърженици изсред недоволните и кретените. А да загубиш подкрепата на кретените беше твърде рисковано...

— Знае ли, че съм сам? — запита той.

— Казва, че е сигурен в това, господин министре.

— Хайде, доведете го! — нареди Лювла с лека гримаса, която набръчка бузите му.

Надигна се още с отварянето на вратата и пристъпи напред да посрещне посетителя си с израз на приятна изненада.

— А, добри ми приятелю, наистина много мило от ваша страна...

— Не ви ли безпокоя, драги ми министре?...

— Шегувате се, драги ми Бурдия! Вие, един от нашите стари републиканци, един от стълбовете на партията, да ме безпокоите! Вие можете само да ми помогнете с вашите съвети. Ние младите ви дължим много, много, държа да заявя това, тъй като ми давате възможност да го сторя. Вашият усет към великите републикански традиции, вашата демократична съдържаност, вашият опит, ето неща, за които съм петимен всеки ден. А вие сте ръководили през великата епоха. Седнете, драги ми приятелю. Мога ли да ви бъда полезен с нещо? Знаете, че предварително... Нищо сериозно, надявам се?

Бившият кафеджия не дъвчеше думите си и вървеше право към целта. Пренебрежението му към младите министри, които го бяха изместили твърде рано, подсилваше природната му грубост. Не приемаше, че някой би могъл да постигне нещо хубаво, ако стои начело на държавата, преди да е преминал шейсетте. Беше на това мнение от девет години насам.

— Кюретата си правят майтап с нас — каза той. — И се питам какво правят през това време вашите служби.

Лювла не обичаше този вид уводи. Той беше много гъвкав, много ловък, удивително опортюнистичен, винаги готов да направи компромис с принципите, но с много болезнена суетност. Когато засягаха суетността му, ставаше веднага зъл и дори просто липсата на възхищение го караше понякога да излиза извън себе си от яд. Изчака известно време, свали усмивката си. Любезността му стана рязка.

— Драги ми министри — отвърна той, — вие сте били в Земеделието, нали? Добитъкът се управлява по-лесно, отколкото хората, позволете ми да ви кажа това. Знаем, че имате големи заслуги по отношение на картофите, захарното цвекло, шаролезките говеда и алжирските овце. Но все пак тези хранителни растения и тези интересни четириноги нямат душа. А аз отговарям за души, за четиридесет милиона души, да, драги ми Бурдия! Напомням ви това мимоходом, за да ви накарам да почувствувате известни различия, които може би не са ви се набили на очи, скъпи ми приятелю. При дължността, която заемам, отговорностите са тежки, много тежки... Но впрочем за какво се касае?

— За Клошмерл — каза Бурдия, мислейки, че ще изненада министъра.

— А! — възкликна без никаква тревога Лювла.

— Може би не знаете какво представлява?

— Клошмерл ли?... Разбира се, драги ми Бурдия. Как може да не го знам? Та нали вие сте родом оттам? Прелестен малък градец в Божоле, с около две хиляди и петстотин жители.

— Две хиляди и осемстотин — каза Бурдия, горд с родното си място.

— Така да бъде! Дано не бъркам повече...

— Но — продължи Бурдия, като търсеше да го улови в неосведоменост — навярно не знаете какво става в Клошмерл? Това е просто позор посред двадесетия век! Божоле ще попадне отново под властта на кюретата ни повече, ни по-малко. Представете си, драги ми министре...

Наклонил глава, Лювла остави Бурдия да приказва. С молив в ръка той чертаеше върху бележника си малки геометрични фигурки, на които като че ли отдаваше голямо значение. Дори от време на време се отдръпваше назад с притворени очи, за да прецени постижението си.

— Но това е сериозна работа, драги ми министре, много сериозна работа! — прогърмя изведнъж Бурдия, който сметна държанието му за проява на безразличие.

Лювла вдигна глава. Със загрижен израз и огромно вътрешно ликуване той си направи удоволствието, което отлагаше от онзи миг, когато Бурдия беше произнесъл името Клошмерл.

— Да — каза той, — да, знам... Точно това ми каза и Фокар преди около два часа.

Промяната, която настъпи в чертите на неговия събеседник, го убеди, че победата му беше пълна. Бурдия не притежаваше непроницаемостта на дипломат. Бръчките и приливите на кръв по възморавото му лице издаваха веднага чувствата му. Той изпусна силна въздишка, която съвсем не свидетелствуваше за някакво топло чувство към депутатата, чието име току-що бе споменато.

— Фокар е бил вече тук?

— Няма и два часа оттогава, нали ви казвам. Беше седнал в същия фотьойл, който вие заемате в този момент, добри ми приятелю.

— И таз хубава! — извика Бурдия. — Намирам, че малкият Фокар е твърде нахален! Какво се бърка той?

— Но Клошмерл влиза в неговия избирателен окръг, струва ми се, нали? — подметна Лювла с нарастваща радост.

— И какво от това? Клошмерл е мой край, дявол да го вземе, мой роден край, драги ми министре! Нима това не засяга повече от всекиго мен, кажете? На мен, бившия министър, искат да правят интриги зад гърба! Ще го държа под око този тип...

— Безспорно — каза Лювла много предпазливо, — преди да дойде при мен, Фокар би могъл може би...

— Как, може би ли? — изгърмя отново Бурдия.

— Искам да кажа би трябвало, да, безспорно би трябвало да поговори с вас. Навярно от усърдие, от желание да не губи никакво време...

Предположението на министъра накара Бурдия да се засмее злъчно. Не вярваше на нито една от думите на Лювла, който впрочем не мислеше нищо и произнасяше тези празни фрази единствено за да влоши отношенията между Бурдия и Фокар. Като вършеше това, той прилагаше един от своите големи политически принципи: „Двама души, които са заети да се мразят помежду си, не са склонни да се свържат зад гърба на трети.“ Нова форма на старото правило, използвано от кралете: разделяй и владей!

Бурдия отговори:

— Фокар е дошъл направо при вас само за да ми подложи динена кора и да ме направи на глупак пред всички. Познавам този мерзавец, виждал съм го как действува. Той е един дребен мръсен карьерист.

Тогава Лювла прояви онази сдържаност в преценката, с която трябва да се отличава един държавен деец и най-вече един министър на вътрешните работи. Не бихме посмели да твърдим, че желанието да узнае нещо повече беше съвсем чуждо на това великодушие.

— Струва ми се, драги мой Бурдия, че малко преувеличавате. Забележете — аз разбирам много добре вашето озлобление в настоящия случай, и затова на драго сърце извинявам крайностите ви, а и всичко това си остава съвсем между нас. Но за да кажем истината, трябва да признаем, че Фокар е една от най-блестящите личности от младото поколение, един от най-преданите на партията. С една дума, той е човек, който идва.

Бурдия избухна:

— Кажете по-добре, който препуска, драги ми министри. И то в луд галоп, със съвсем определеното намерение да ни прегazi през корема, и вас, и мене.

— И все пак, струва ми се, аз съм в отлични отношения с Фокар. Винаги, когато сме влизали в контакт помежду си, той се е показвал много коректен. Дори само преди малко беше много любезен, изказа много възхвали. „Ние не винаги имаме еднакви разбирания — каза ми той, — но това е дребна работа, когато уважението изкупва малките различия в мненията.“ Това е много мило, не намирате ли?

Бурдия се задушаваше от ярост:

— Тази свиня ли ви каза това? След всичко, което разправя за вас зад гърба ви? Тогава трябва да го чуете! И се осмелява да говори за уважение? Ами че той ви мрази, драги ми министри, мрази ви... Може би греша, като ви казвам това?

— Съвсем не, Бурдия, съвсем не. Това ще си остане само между нас.

— Правя всичко това във ваш интерес, нали ме разбирате добре?

— Естествено. И тъй, Фокар действително ли не е много деликатен спрямо мен?

— Чисто и просто разправя отвратителни неща. Засяга всичко — и частния ви живот, и обществената ви кариера. Разни истории за жени, а така също и истории за подкупи. Твърди, че...

Докато слушаше внимателно с усмивка, с която се поставяше над приписваните му мерзости, Лювла разглеждаше Бурдия: „И като си помисля — казваше си той, — че този стар идиот е на туй отгоре и доносник! Действително има вид на полицейски шпионин... И този кръчмар е успял да стане министър...“

— Продажник, стари методи, спогаждане с буржоазията и плутокрацията. Служене на интересите на едрата металургия. Сиреч, драги ми министри, много просто, вас и мен Фокар ни слага в същата торба и се готви да ни хвърли във водата.

— В същата торба ли, казвате? Не прави ли никаква разлика?

— Никаква, никаква. В същата торба, нали ви казвам!

Тази стрела се заби дълбоко в суетността на Лювла, кръвно го засегна. Този глупак току-що му беше казал нещо, което действително го обиждаше: че хората не правят никаква разлика между него, Лювла, блестящия университетски възпитаник, и този бивш кафеджия, когото

презираше. Вместо да го сближи с Бурдия, от това твърдение той му стана още по-отвратителен. Имаше желание час по-скоро да прекрати този разговор. Натисна един скрит под писалището си бутон на звънец. При този сигнал идваха да му предадат някакво измислено стандартно съобщение. Даваше да се разбере, че се касае за някаква високопоставена личност в държавното управление, която го викаше по спешност. Това беше начин да се избави от досадните посетители. Впрочем и Бурдия нямаше какво повече да му каже, защото скандалите в Клошмерл не го интересуваха вече чак толкова, откакто беше узнал, че Фокар го беше изпреварил. Той призова още веднъж министъра да даде строги нареждания, та централната власт да предприеме енергични действия в Божоле — ала първоначалната му разпаленост беше намаляла.

— Разчитайте на мен, драги ми приятелю — каза Лювла, като му стисна ръка. — Самият аз съм стар републиканец, предан на великите принципи на партията, и поставям по-високо от всичко именно тази свобода на мисълта, която вие така самоотвержено сте бранили.

И двамата бяха еднакво приковани към празнотата на подобни уверения, които и единият, и другият бяха раздавали щедро при всякакви случаи. Но не можеха да измислят да си кажат нещо друго. Те не се обичаха и не успяваха да го прикрият.

Лювла не беше излъгал, когато беше споменал за посещението на Фокар, а посещението на този млад, амбициозен и решителен човек го тревожеше. В него прозираше заплаха. Но в едно трето посещение, направено тайно, прозираха още по-сериозни заплахи — посещението на преподобния каноник Трюд, постоянен пратеник на парижкия архиепископ. Този ловък църковник, който беше само шепот и гъвкавост, при това много добре запознат с подмолните течения в политиката, беше дошъл специално да намекне на Лювла, че Църквата, притеснена в Клошмерл, се поставяше под закрилата на министъра, комуто при случай, и то в една по-важна област, щеше да окаже подкрепа. „Гласът на Църквата — за да не кажем гласовете ѝ — в края на краищата бива винаги чул, господин министре...“ — беше казал този посредник, обигран в пазарлъците, които се извършват с малко думи и стоят винаги далеч от досадния цинизъм.

Останал сега сам, Алексис Лювла размишляваше върху тези три посещения. Преценяваше опасностите, които те предвещаваха.

Принуден да избира между две враждебни страни, както се случва често при кариери като неговата, той беше твърдо решил да се присъедини към по-силния лагер, като привидно даде някакви уверения на другия. Нямаше никакво съмнение, че в момента най-изгодната поддръжка е тази на Църквата, поради академичните му амбиции. Трябваше да се действа доста ловко, така че Бурдия и Фокар да не се сдобият с явни доказателства против него. Беше си спечелил тяхното недоволство, тъй като и двамата не бяха съгласни да заема мястото, което заемаше. Но пък най-сетне Бурдия си беше вече изпял песента в партията и залязваше. Фокар беше по-опасният от двамата, понеже признаваха, че има бъдеще и известни качества. Влиянието му растеше, но му липсваше онази опитност в хитростта, която дава възможност на човека да увеличава броя на задължените към него хора и да се промъква заедно с тях благодарение на числеността им. Министърът измърмори: „Твърде млад е още в занаята, за да се заяде с мен, този малък Фокар! Впрочем, най-простото...“ Лювла знаеше от досиетата на своята полиция, че в частния си живот Фокар се намираше в много затруднено положение: дългове и потребности, надвишаващи доходите му, защото имаше любовница, която му струваше скъпо. Един изпаднал в такава ситуация човек винаги можеш да го въвлечеш в някаква парична афера. Веднъж компрометиран, той ти е вече в ръцете. Лювла разполагаше с дискретни агенти от полуполицейския си персонал, много опитни в задачи от подобен род и много сръчни в създаването на обстоятелства за превръщане на един честен човек в не чак толкова честен, нещо, от което той ставаше по-отстъпчив. Реши в най-скоро време да има по този въпрос разговор с началника на полицията. Все още загрижен, той помоли началника на кабинета си незабавно да дойде при него.

Щом излезе от министъра, началникът на кабинета му отиде право в специалния секретариат.

— Не знам какво е разправил току-що на шефа този глупак Бурдия — каза той. — Във всеки случай беше много натарален сега, като излизаше.

— Разкара ли се?

— Да. Освещава не знам какво, просто тичешком, а след това трябва да обядва с някакъв финансист. Самият аз имам важна среща с директора на един голям вестник. Ето, драги приятелю, това досие. Разнищете, значи, тази клошмерлска история и направете необходимото. Някаква разправия между кюрето и общинския съвет в една затънтена дупка по долината на Рона. Струва ми се, че е някаква голяма дивотия, но Лювла ѝ отдава доста значение. Има два-три рапорта и изрезки от вестници. Лесно ще разберете за какво се касае. Категорично нареждане на шефа: никакви усложнения с лионското архиепископство. В никакъв случаи такова нещо. Разбрано ли е?

— Напълно ясно — отвърна началникът на секретариата, като постави досието пред себе си.

Когато остана сам, той огледа океана от книжа, в който беше потънало писалището му. И изръмжа по адрес на министъра и на началника на кабинета му: „Чудни хора! Движат работите си като посещават финансистите и директорите на големите вестници, а пък аз съм само една машина за разрешаване на деликатните въпроси. И ако стане някакъв гаф, естествено, всичко се стоварва на гърба ми! Както и да е...“ Движението, което направи с раменете, изразяваше, че се примиряваше с това положение на нещата. Повика първия секретар и му предаде досието и нарежданията.

Първият секретар, Марсел Шоа, току-що беше написал два скеча за следващото ревю на „Фоли Паризиен“. Поискаха му да направи известни поправки, с оглед да се благоприятствува представянето на някоя си Баби Мамур, млада звезда, за която се казваше, че е в добри отношения с Люсиен Варанбон, бивш министър-председател, комуто предстоеше да стане отново такъв в близко време. Да се понравиш на тази млада особа, означаваше да се поправиш същевременно и на Варанбон, да се прикрепиш към колесницата на политическата му кариера. Цялото бъдеще на Шоа може би зависеше от тези два скеча. За момента той не виждаше коя държавна работа би могла да се сравни по важност с тези няколко закачливи куплета, които щяха да бъдат одобрени от едно красиво момиче, защото щяха да му дадат възможност да вдигне великолепните си крака. Баби Мамур пееше най-вече с краката си — и всички признаваха, че има очарователен глас. А Шоа трябва да се срещне с нея същия ден при директора на

театъра, след репетицията. Едва имаше време да скочи в някое такси. С ръкавици и шапка в ръка, той пробута досието на втория секретар.

Вторият секретар беше зает с ноктите си и вършеше това с голямо старание. Без да прекъсва заниманието си, той измърмори на себе си: „А пък аз, чисто и просто пет пари не давам за Клошмерл! По-късно ще се видя с хубавата Режин Лиоше, жената на префекта и ще я заведа на дансинг. Няма да седна да си блъскам сега главата с френските общини! Ще предложим това развлечение на нашия приятел Ремон Берг.“

Наведен над изпъстрени със зачерквания листа. Ремон Берг пишеше с крайно прилежание и бързина, Потръпването на лявата му ръка, която притискаше челото му, свидетелствуваше за бурни усилия на мисълта.

— Безпокоя ли те, приятелю? — запита вторият секретар.

— Да, всъщност — отвърна без заобикалки Ремон Берг. — Ако е за някакви документи, наистина нямам време. Довършвам за списанието „Епок“ една статия, която трябва да бъде дадена за набор утре. Смятам, че началото е просто чудесно. Искате ли да ви го прочета? Ще ми кажете впечатлението си.

— Един момент само, приятелю, и ще бъда на ваше разположение. Трябва най-напред да направя необходимото по тази история.

Вторият секретар побърза да се измъкне. Отиде в съседната стая, където се намираще четвъртият секретар. Подаде му любезно досието.

— Драги ми приятелю — каза той, — това е една дребна работа.

— Не! — отсече четвъртият секретар.

— Но това е съвсем дребно нещо. Бързо ще я свършите...

— Не! — повтори по-силно четвъртият секретар.

— Намирам все пак удивително... — забеляза вторият секретар.

За трети път не му се даде възможност да довърши.

— Аз работя, да! — извика четвъртият секретар с яростно изражение.

Вярно беше. Той работеше, и при това работеше по държавните дела. Имаше неколцина като него в министерството, момчета с малко бъдеще, които имаха тази странна склонност.

— О, извинявай, драги приятелю!

Вторият секретар се отдалечи, като стигна до това заключение: „Работата наистина не прави хората любезни!“

В съседната стая един млад елегантен човек с решителна външност беше наредил върху писалището си снимки на автомобили и ги сравняваше.

— Не желаете ли да си купите един автомобил оказион? — попита той втория секретар. — В момента имам две-три прекрасни работи. На много изгодна цена, драги мой. Възползвайте се, докато е още време. Ето един шестцилиндров Делаж, който е точно на десет хиляди километра. Или предпочитате Бало, Воазен, Шенар?

— Не дойдох за това...

— Няма значение. Човек купува кола тъкмо тогава, когато най-малко е мислил за това, вярвайте ми. Нямате ли измежду вашите познати някой, който би се интересувал от един Ролс? Нов модел, най-луксозна каросерия. Принадлежи на един американец, който се завръща в родината си. Имам колата от първа ръка, а това е от значение за комисионните. По повод комисионните, разбира се, вашата е осигурена, ако сделката стане.

— Ще помисля за това. Но не искате ли да се заемете с Клошмерл?

— Колко коня е? — запитва младият човек.

— Това не е кола, а досие. Ето го.

Младият човек доби искрено съкрушен вид.

— Слушайте — каза той, — искайте от мен друго каквото си щете, само не и да разгърна досие. Уверявам ви, че не съм по тая част.

— А по коя част сте?

— Сделките, не крия това. Няма ли някой от вашата среда, който да търси апартамент? Знам два с много хубаво разположение. Без никакви прекалено големи поправки, при това съвсем оправдани. Имам още три търговски помещения, едното е на булевардите, другото — на улица „Ла Боси“, и третото, не се стряскайте, на улица „Ла Пе“! За търговските помещения мога да ви дам десет парчета чиста комисионна. Няма ли нещо от всичко това, което да ви трябва?

— Това, което в момента ми трябва, е някой, който да се заеме с това досие.

— Слушайте — каза младият човек, — аз съм все пак свързан с това министерство и ще се опитам на всяка цена да ви услужа. За какво се касае?

— За политическа разправа в едно малко градче. Трябва да се изготвят указания за префекта.

— Отлично! — каза младият мъж. — Имам такъв човек, какъвто търсите. Идете, значи, в IV бюро, на горния етаж, и предайте вашето досие на подначалника, Птибидоа по име. Ако трябва да се вземе някакво решение, ще бъде просто очарован. Това е един юначага, който умира да бъде престорено любезен със съвременниците си. Кажете му, че аз съм ви изпратил. Наскоро му направих една застраховка и му отстъпих половината от първата премия. И оттогава мога да искам всичко от него.

— Отивам право при него — каза вторият секретар, — и много ви благодаря. Избявайте ме от затруднение.

— Човек винаги може да се справи с всичко — заяви младият мъж.

Но той беше уловил за ръка втория секретар и не го пускаше да си тръгне.

— Слушайте какво — каза той, — има едно солидно дружество, което сега се образува, една работа от първа величина. Не ви ли съблазнява това?

— Честна дума, не! Но защо не говорите за него с шефа?

— С Лювла ли?

— Дявол да го вземе! Ами че той е управител на не знам колко си дружества!

Младият човек направи гримаса. И обясни:

— Няма интерес да се работи с Лювла. Взема цялата печалба и всякога е готов да изостави всички в случай на тежки изпитания. Човек на съмнителните сделки е вашият министър.

И така вземането на нужното решение в края на краищата се падна на подначалника на бюро Серафен Птибидоа, човек изключително навъсен. Това мрачно настроение се дължеше на един досаден недостатък, който бе имал пагубни последици за характера му, а оттам и за кариерата му. За Птибидоа можеше да се каже това, което някои историци са казали за Наполеон: *Insognis sicut pueri* [С полови

белези като на момче (лят.) — Б. пр.], ала нещастният подначалник не притежаваше в замяна на това гениалност, която поне би могла да достави на разочарованите жени-любовници удовлетворение от интелектуален характер, което, преминало през разни комплекси, попадащи в обсега на психоанализата, могат понякога да се превърнат и във физическо удоволствие, макар че това не е съвсем сигурно. Нека кажем, за да бъдем по-добре разбрани, че голотата на Птибидоа би предизвикала усмивки у онези дами, които са винаги склонни да се уверят още от първия поглед каква участ ги очаква. Те не биха пропуснали да открият, че са попаднали на един недорасъл, при това със слабо желание. И затова подначалникът провеждаше начинанията си само в пълен мрак, но начинанията му бяха толкова кратки, че не успяваше дори и в тъмнината, която предлагаше най-добри условия за въображението, да накара жените да погледнат на него действително сериозно. И като връх на бедата пламът спохождаше Птибидоа само при наличието на онези мощни жени, които несприлюдено наричаме „хали“, великанките го пленяваха. В техните прегръдки той минаваше, така да се каже, незабелязан и в живота им никога не бе представлявал друго освен един лек ордъвовър, които не насища никога глада. Ласките завършваха с разсеяно учудване, в което прозираше присмех, ако не и съжаление.

При изследването на един характер не се държи достатъчно сметка за някои груби данни, които могат да окажат влияние върху него. Най-често душата дължи много на тялото, което обитава, и някои несъответствия между тялото и душата съдържат в себе си нещо, граничещо с трагичното, когато, както в случая, липсата на хармония се дължи на подробност, която дава повод за шеги и трудно би могло да бъде държана дълго време в пълна тайна. Трябва да признаем, че съдбата е жестока и че разваля живота на някои хора само заради няколко пръста месо, показала се тук прекалено скъперница, там прекалено разточителна, което също така създава известни неудобства. Но Птибидоа хиляди пъти би предпочел последната беда пред своята: да нараниш, да изтръгнеш викове, да предизвикаш дори ужас, всичко беше за предпочитане пред това равнодушно мълчание, в което жените се затваряха след повърхностното му преминаване.

При това положение, той счете за благоразумно да прибегне до помощта на неведението и чувството за дълг. Ожени се твърде рано за една млада девойка, която току-що бе излязла от манастир. За нещастие госпожа Птибидоа скоро узна, поне от приказките на другите, защото всичко се повтаря и жените обичат да се хвалят, че е била оцетена в дяла си от справедливи радости, които законната връзка е трябвало да ѝ даде. Неудовлетвореността разстрои нервите ѝ и животът в собственото му домашно огнище стана непоносим за Птибидоа, който не смееше да се обади, след като знаеше колко много беше виновен. Имаше един прост лек за това, и този чиновник не че нямаше предани приятели, ала нещастникът беше ревнив. Това не попречи на нищо, но го погуби. И действително госпожа Птибидоа му намери един сътрудник, когото добре подбра по ръст, за да може хубаво да си навакса загубеното. Но за да не събуди подозрения у мъжа си, продължи да му устройва сцени както преди. Така че той не можа дори да се радва на онова равно настроение и на онези грижи, които представляват понякога добрата страна на брачните злополучия.

Не бива да се изненадваме, че, принуден да преглъща постоянно унижения, които се превръщаха в някаква натрапчива идея и предизвикваха притулени иронични усмивки у околните, Птибидоа скоро се озлоби и почна да говори и за най-сериозните неща с такъв сух кикот, че радостта му обикновено се изразяваше в някакъв звук на кречетало. Жертва на съдбата, Птибидоа си отъмъщаваше за злочестината си, като отреждаше най-нелепа участ на непознати чужди хора, зависещи от министерството. Казваше си, че между тях положително имаше несправедливо привилегировани, които умееха да докарат жените до онова състояние на сантиментално робство, което той напразно се мъчеше да им наложи. Тази физическа победа беше за Птибидоа най-голямото, единственото истинско дело, и мисълта му не се откъсваше за дълго от него. Прекарваше свободното си време като си представяше омайващи въздишки и баснословни обладания, осеяли килими и дивани около един херкулесовски Птибидоа с великолепни и отпуснати, вече напълно покорени тела, и умоляващи красавици, които си оспорваха реда.

Никой и не подозираше, че зад спуснатите, си клепащи Птибидоа се разхождаше из претъпкани хареми. Считаха го по-скоро за посредствен, заваян чиновник, и длъжността подначалник

представляваше предела на служебния му растеж. Той сам знаеше това. Не проявяваше никакво усърдие в работата, освен при изключителни обстоятелства. И наистина, усърдието му в последния случай имаше характер на отмъщение, насочено срещу човешкия род, което беше второто му любимо занимание. Птибидоа желаше да притежава голяма власт. Но понеже нямаше способности за това, използваше дребните частички власт, с които разполагаше, за да прави смешни институциите, като ги караше да играят ролята на някакво тъпо, злосторно по възможност провидение. „Тъй като всичко е идиотски устроено — казваше си той, — защо да се притесняваме? Животът е торбичка с номера от томбола. Нека предоставим на случая свободно да определи.“

Като прилагаше тази доктрина при ръководенето на държавните работи, той беше измислил една система, която „даваше възможност на абсурдното да върши добро“. В едно малко кафене, което той редовно посещаваше заедно с някой си Кузине, експедитор в неговата служба, Птибидоа залагаше на карти решенията, които трябваше да вземе от името на министъра. Това придаваше някаква комична привлекателност на играта, в която иначе липсваше залог, понеже противниците бяха бедни.

Същото стана и с Клошмерл. В кафенето те разгледаха заедно положението. Птибидоа си беше взел някои бележки при прегледа на досието.

— Какво бихте направили вие, Кузине? — запита той.

— Аз ли? Много просто. Ще изпратя на префекта една бележка, и ще му наредя да помести в областния печат комюнике, с което да се поставят нещата в ред. Ако е нужно, да отиде да се срещне на място с кмета и кюрето.

— А пък аз — каза Птибидоа, — напротив ще им изпратя жандармерия на тези от Клошмерл. Ще го разиграем ли това до хиляда точки на пикет?

— Хиляда, май е много. Късно е вече.

— Да речем, осемстотин. Аз давам. Сечете.

Птибидоа спечели. Участиа на Клошмерл беше определена. Двайсет и четири часа по-късно бяха изпратени съответните указания на префекта на Рона.

XVII

ЦЕНТРАЛНА ВЛАСТ И ЙЕРАРХИЯ

Префектът на Рона на име Изодор Лиоше, беше човек с много гъвкав гръбнак, и все пак тази забележителна еластичност на гръбначния му стълб не винаги го спасяваше от прищевките на съдбата, която обича да води смело смъртните. Страхът да не получи ритник от божествата опекуни го лишаваше от всякаква решителност. Цял се изпотпяваше, преди да се осмели да подпише някакво нареждане. Този човек, в разцвета на живота си, биваше мамен от жена си, без дори да благоволи да скрие това от него. Един верен усет го предупреждаваше, че даже и да вземеше друга съпруга, нямаше да бъде по-малко мамен — по-малко изгодно може би. Защото той беше мамен от добри подбуди — амбицията, и този позор, за които се смяташе, че той не знае, беше от голяма полза за него. Въобще префектката правеше кариера и докарваше вода в мелницата си с нейните маниери на хубава мелничарка, винаги готова да направи това, което прави жената на мелничаря в известната песен. В сравнение с такъв деен човек като жена си, префектът приличаше на отрепка. Пред този администратор мухльо, мъжа си, префектката крещеше с нотки на яростно отчаяние в гласа и се тупаше по гърдите, които притежаваха някакво безсрамно великолепие и бяха едно от украшенията на третата република.

— Ех, ако аз бях мъж!

Но тя се показваше несправедлива към съдбата, защото беше жена, и то хубава жена, а това добре я ползуваше. Съвсем, не е сигурно че дори ако притежаваше огромни дарби, като мъж би постигнала и четвърт от това, което бе постигнала като жена с интимните си дарби, и на първо място, че бе успяла да направи Лиоше, този чудовищно небрежен човек, префект. Това беше наистина нейно дело, дело, изведено на добър край с такава природна щедрост, с такъв усет за навременни постъпки и такава познание на потайните привички на

всички силни хора на режима, че госпожа Лиоше напълно заслужава да бъде поставена сред най-ловките жени на своето време.

Тази префектка минаваше за леснодостъпна сред висшите политически кръгове. Трябва да се признаят заслугите на една жена, която може да загуби всичко, с изключение на самообладанието си. И когато плащаше честно и почтено със собствената си личност, трябва да се разбира, че плащаше в пълния смисъл на думата, защото не даваше нищо, преди да е получила, като при това умееше да остави дебютите без успокоителна развръзка. Далеч от мисълта да смесва удоволствието с изискванията на своето обществено положение, тя държеше в строг ред отчетността на официалните си излияния.

За удоволствието си, от което тази ненаситна дама смяташе, че в никакъв случай не биваше да се лишава, тя подбираше лица измежду елегантния персонал на министерствата, където я виждаха да се завира постоянно, тикайки своя Лиоше, защото тази нахалница възнамеряваше да направи този самохвалко посланик или губернатор на колония. Умееше да фиксира по такъв начин младите секретари, които ѝ харесваха, че страните на тези хубави момчета пламваха. Дори само устата ѝ ги принуждаваше да свеждат очи — до такава степен, дори без да изрече дума, тя изразяваше вече обещания. Всеки мъж, когото тази жена поглеждаше втренчено, биваше отведнъж събличан гол, публично гол. А тя — под предлог, че иска някои пояснения — надвесена над този, когото бе предпочела, го замайваше с топлото вълшебство, което се излъчваше от прочутата ѝ гръд, същинска клопка за мъже, и му казваше с неудържимо пленителна усмивка: „Иска ми се да ви разкъсам, малки мой!“ Разкъсвам, този израз наистина беше най-подходящ за ласките на госпожа Лиоше, хубавата Режин. Във временната си квартира, където отвеждаше младежта, тя успяваше да получи от тези двама и пет годишни момчета такава продуктивност, че след това те си тръгваха изненадани, горди, много бледи и със съвсем празна глава. Малцина устояваха дълго на тази омаломощаваща жена. Една явно богато надарена жена, към четиридесетте години, която беше в разгара на плама и на умението си.

Лишен от жена си, на която възлагаше трудните случаи, префектът не би знаел какво решение да вземе. А се случи тъй, че тъкмо когато госпожа Лиоше отсъствуваше, пристигнаха инструкциите на Птибидоа, които министърът бе подписал, без да ги прочете. Те

объркаха Лиоше. Той подуши, че тази работа би могла да му създаде неприятности, а и най-малката неприятност можеше да провали комбинациите на префектката. Да се прати в Клошмерл отряд жандармерия, би означавало да се привлече всеобщото внимание върху този край на Божоле, да се предизвикват коментари в печата. Би възникнала необходимостта да се вземе отношение, а тъкмо от това той изпитваше голям ужас. Мислеше постоянно за следващите избори, не искаше да разсърди никого. „Ако човек знаеше на какво да се установи — стенеше този нерешителен мъж. — Няма съмнение — казваше си още той, — че една партия на власт ще предизвика недоволството на избирателите. Навярно следващия път ще стане някакъв обрат.“ Следователно господин Лиоше не искаше да се заангажира окончателно с никоя от страните. Хабеше обърканата си дейност в опити да помири противоположностите, сиреч да настрои срещу себе си почти всички.

Префектът размисли и му се стори, че е намерил едно от онези неутрални решения, които винаги вземаше. Вместо да изпрати отряд жандармерия в Клошмерл, не беше ли по-добре да изпрати войска, която щеше да отиде там под предлог за маневри. Общественият ред щеше да бъде укрепен, без да се предизвиква тревога сред обществеността.

След мъдра размисъл, това му се видя много умело действие. Повика шофьора си и му нареди да го откара при военния комендант.

Комендантът, генерал дьо Лафланел, беше от знатен произход. През XVII век един дьо Лафланел беше държал памука на Людовик XIV, по времето, когато този крал страдал от изключителна активност на червата, нещо, което имало известно отражение върху настроението му и държавните дела. Но благородникът, комуто било възложено височайшето почитване, се справял така деликатно със своята задача, че монархът, с онова върховно достойнство, спечелило му в историята името Велики, не се сдържал веднъж и му казал: „А, добри ми приятелю, колко хубаво ми бършете това!“ „Господарю — отвърнал благородникът с великолепа находчивост, — това е нещо по-хубаво от памука, това е просто дьо Лафланел!“ Мадам дьо Монтеспан, която била там, с разкрита гръд, за да развлича господаря си, се смяла много на остроумието [Навярно игра на думи: saillie означава и остроумие, но и издатък, издатина, изпъкналост. — Б. пр.], и тази духовитост,

повтаряна навред във Версай, създава голяма известност на дьо Лафланеловци, известност, продължила чак до падането на стария режим. Революцията, която не пощадила най-почитаните традиции, не пожалила и тази. Но дьо Лафланеловци си предавали от баща на син култ към един лоялизъм, който водел началото си от самата основа на монархията. Нещичко от тази гордост бе достигнала и до коменданта.

Генерал дьо Лафланел беше правоверен човек, нещо твърде обичайно за генералите, хвърлили в огъня и убили много хора, които без сами да знаят това, са умрели по този начин съвсем по християнски благодарение на доблестните убеждения на дивизионния си командир. „Non nobis, sed tibi gloria, Domine!“ [Не нам, а на теб слава, господи (лат.). — Б. пр.] Тази величествена глупост — величествена по приложението си, която прославяше не друго, а провала на нашата офанзива и бе прибавена твърде несъобразително, та прозвуча почти като хула в комюникето от 28 септември 1915 година, от един началник, който следеше войната от долния край на перископа, с цялата необходима уговорка, що се отнася до бистротата на ума му и до дебелия пласт бетон над главата му, за да подсили тази бистрота, тази паметна глупост обясняваше доста добре спокойствието на генерал дьо Лафланел пред гледката на фронтите гробища, разточително препълнени благодарение на него. Той просто се смяташе за някакво славно оръдие в божията ръка и поздравяваше бога за този толкова добър избор. И понеже мислеше добре, генералът мислеше, че войната изобщо е хубаво нещо, което научава цивилните как трябва да се живее, че армията е най-добрата институция в света и че никой не стои по-високо по умствени способности от генералите. След като мислеше всичко това, той нямаше никаква нужда да мисли нещо повече и старателно се въздържаха да го прави. Въобще той беше един доста добър генерал, като се изключи това, че не казваше твърде често „Мама му стара!“, тъй като мислеше добре, нито „strongneugneu“, защото тази порода генерали е изчезнала.

Комендантът, след като изслуша префекта, му изложи своите възгледи, нещо, което в дадения случай представляваше всъщност план за действие:

— Ще ги накарам всички да вървят в крак, келешки с келешки!

Всички, сиреч, клошмерлци, причинителите на безредици. Като твърде християнски генерал, изпълнен с желание да служи на

справедливата кауза, комендантът отиде при архиепископа за допълнителни сведения. Монсиньор де Джиаконе му даде фино някои указания относно работите в Клошмерл, твърде фино може би, нещо, което представляваше грешка, защото генералът разбра всичко наопаки. Но не можеше да се иска от един Еманюел де Джиаконе да не бъде винаги фин, както и от един Дьо Лафланел да стане изведнъж фин. Хората са такива, каквито са си, веднъж за винаги. Показвайки се фин, архиепископът не се съмняваше, че ще бъде разбран, а като не притежаваше никакъв усет към финото, генералът също не се съмняваше, никога не се съмняваше, че разбира отлично всичко и че взема винаги удивителни по своя финес или навременност решения. Мимоходом, нека отбележим следното противоречие. Склонен по-скоро към скептизъм, монсиньор де Джиаконе проявяваше твърде голяма доверчивост към хората, докато, макар и винаги оптимист (до такава степен, че можа, без да му мигне окото и без да се усъмни в собствената си ценност, да изпрати на заклание, при това съвсем безполезно, десет хиляди души наведнъж), генералът нямаше никакво доверие в тях. Това се дължеше на обстоятелството, че тези двама души правеха преценката си за интелигентността на другите въз основа на себе си.

След това посещение генералът повика своя помощник, генерала от кавалерията дьо Арноа д'Аридел. Посвети го по свой маниер в тази история и обобщи така своите инструкции:

— Всички да се накарат да вървят в крак, келеси с келешите! Действайте по йерархичен път, така знам аз!

Сега още веднъж ще видим как функционира този извънредно точен механизъм от зъбчати колела: йерархията. По примера на своя началник генерал дьо Арноа д'Аридел беше благоприятно разположен към каузата на Църквата. Каза си, че трябва незабавно да се действа енергично. Повика полковник Туф, който командуваше полк от колониалните войски. Разказа му за Клошмерл и завърши със следните думи:

— С твърда ръка! Действайте незабавно!

В полка на полковник Туф имаше един командир на батальон, който се отличаваше със своята решителност — майор Бискорн. Полковникът му изложи положението и му каза:

— Един юначага, ето какво ни трябва! Имате ли такъв човек сред вашите офицери?

— При мен е Тардиво — отвърна без колебание майорът.

— Съгласен за Тардиво. Направете веднага необходимото!

Като всички енергични хора, които умеят бързо да вземат решение, майор Бискорн не се увличаше в подробности. Той направи следното ясно обобщение на капитан Тардиво:

— Ще отидете при едни селяндури в някаква дивотия, в Клошмерл (ще го намерите на картата). Касае се за някаква шашма заради един писоар, едно кюре, една баронеса, разни счупени стъкла и една банда от идиоти, и не знам повече какво. Нищо не разбрах от цялата тази история! Ще видите на самото място за какво става въпрос. Турете ред там, и то по-живо. Едно нещо ще ви препоръчам — вземете по-скоро страната на кюретата. Такива са нарежданията. Пет пари ли не давате за тях? Аз също. Разбрано ли е всичко?

— Разбрано е, господин майор! — потвърди Тардиво.

— Репчат ни се нещо в Клошмерл, а?

— Тъй вярно, господин майор! — отвърна Тардиво.

— Тогава свобода на действие. Всичко да мине под нож!

— Слушам, господин майор!

Капитанът козирува. Накани се да си върви. Обзет от угризения, майорът го повика обратно, за да допълни указанията си:

— Все пак, не вършете глупости, нали, с вашите зебри!

Именно така капитан Тардиво бе натоварен с тази задача.

Капитан Тардиво, започнал от редник, имаше силно изразена военна индивидуалност. Не ще бъде безинтересно да опишем в общи линии кариерата на този офицер.

През 1914-та, на трийсет и две години, той киснеше в двора на една казарма в Блидах в качеството на подофицер на свръхсрочна служба с амбицията, ако всичко вървеше добре, да завърши кариерата си с чин старшина, да се пенсионира и да си намери някаква дребна гражданска служба, някакво спокойно портиерство например. Едно декоративно безделие му се струваше хубав завършек на живота на един доблестен войн. Когато мислеше за това увенчаване, дължимо на служебната му характеристика, виждаше се яхнал един стол в сянката на величествен портал, пристегнат в тъмен мундир и окичен с

колониалните си медали как си свива цигари по цял ден, оглежда строго хората с онзи уверен и бърз поглед, придобит от дългата караулна практика, и как от време на време напуска поста си, за да си разкваси устата в някой съседен малък аперитив, където лесно ще смайва глупаците с цветистите описания на походите си. Някои любезни камериерки навярно не биха останали безчувствени пред толкова подвизи. И въпреки, като мъж, имал любовни похождения под всички небеса, той умееше да намига на красивите жени, може би по един малко вулгарен начин, но който ясно им даваше да разбере докъде искаше да стигне, а същественото е човек да бъде добре разбран. Защото Тардиво знаеше да подбира с един почти непогрешим усет за различните категории хора подходящи за него жени от онези, които наричаше „жени“. Отнасяше се сурово с този добитък за удоволствие, от който при случая приемаше някои подаръци, израз на почит към мъжката му сила, проявяваща се също така с юмруци, когато този джентълмен злоупотребяваше с абсента. Степените на обществената стойност варират до безкрайност и помежду им не винаги има еднакво разстояние. В цивилния живот Тардиво би бил категоризиран като голям нехранимайко. В колониалната армия обаче той беше един чудесен подофицер.

За да получи със сигурност чин старшина, към който той се стремеше да достигне, сержантът Тардиво преливаше в двора на казармата от зорка активност, изразяваща се в крясъци. В действителност Тардиво се държеше така не защото му беше приятно или от вродена злоба, а защото знаеше, че гръмките викове са наложителни във военната кариера, за да привлечеш вниманието на началниците върху себе си и да заслужиш уважението им. В една казарма, където всички крещяха от сутрин до вечер и от горе до долу, трябваше, за да бъдеш забелязан, да крещиш по-силно от другите. Твърде добър наблюдател, Тардиво веднага бе разбрал това, а така също и следното: един подофицер, който не наказва, е като стражар, който не съставя актове — подозират го в слабост и професионална небрежност. Кадрите на жандармерията и армията вземат своите решения със спокойната увереност, че всички цивилни са предполагаеми престъпници, а всички войници сигурни кръшкачи. Парадоксално нещо — това убеждение, че армията, от една страна, и гражданското общество, от друга, се състоят почти изключително от

мръсници, създава именно силата на армията и стабилността на гражданското общество, които имат нужда, за да закрепят своите дисциплини и здравите си йерархии, от един велик, лесно разбираем основен принцип. В името на този принцип, възприет на драго сърце, сержантът Тардиво беше съгласен лейтенантът да се отнася с него като с тъпак, знаейки, че на свой ред той можеше безнаказано да се отнася като с тъпаци с всички хора, които не бяха подофицери. Амбицията му беше да се стреми да намалява броя на тези, които можеха да се отнасят с него като с тъпак и да увеличава броя на онези, с които той можеше да се отнася по този начин. Тази така добре определена амбиция, която се отнасяше с такова голямо снизхождение към личното достойнство, не му даваше никак покой. И тъй сержант Тардиво си дереше до насита гърлото в Блидах и налагаше наляво и надясно, без да му мисли много-много, наказания — без отпуск, арест и затвор, както висшите сили изпрацат бедствията на човешкия род в името на една твърде съмнителна метафизична мъдрост, чиято тайна трябва да се откажем да разбулим приживе.

Мобилизацията свари нашия подофицер зает с обичайните си занимания и го отведе на прохода Шипот, където неочаквано се озова срещу друга войска, проникната не по-малко от неговата от чувството на превъзходство, и срещу други подофицери, не по-малко кресливи от нашите и които на равно основание гледаха на нашите войници като на тъпаци и паникьори — а това си личеше по гримасите на тези рижавци, на тези блудкави северни блондини, наистина отъпели от покорност и от тъпчене на глупости в главите им.

Първият досег между тези решителни хора беше противен за разума, който повеляваше да се махнат час по-скоро от тези места. Ала генералът, далеч назад, повеляваше обратното, наместил се удобно на седлото, добре защитен от слънчев удар, най-тежкия удар, на който се излагаше тук с това опасно августовско слънце, жарещо като лудо. Генералът стоеше на сянка с бинокъл на очи и се радваше войнствено, като виждаше колко дим се вдига от една невинна гора. „Бива си я гледката!“ — заяви той на офицерите от щаба си. И не само гледката си я биваше, защото откъм гората до него достигаше глух тътен и слаби звуци на тръби, които свиреха за атака. „Какво ли ги е прихванало тези свини!“ — каза също така генералът, като мислеше за

немците, защото за него нямаше никакво съмнение, че немците могат да бъдат прогонвани, съсичани, разпръсвани, омачквани, изтърбушвани и пронизвани до насита, при това позеленели и напълнили гащите от страх, докато сред тази бъркотия французите си оставаха, кажи-речи, непробиваеми и с розови приветливи лица, и въоръжени с остроумия като допълнение към техните двеста и петдесет патрона и веселите им щикове, които премаляваха от удоволствие сред тевтонските карантии.

И толкова убеден, че всичко се развиваше съобразно неоспоримите му предвиждания, беше генералът, че не се поколеба да вземе едно героично решение към пет часа след обед, тъй като вече не рискуваше да получи някоя сопа по главата от Фебус. „Струва ми се, господа, че сега можем да отидем стотина метра по-напред. Ще заемем по-удобно местоположение за наблюдение.“ Генералът изрече това твърдо, с такава безразсъдна смелост, която караше човека да потръпне. „Господин генерал, не бъдете непредпазлив!“ — обърна се умолително към него най-старшият полковник от придружаващите го офицери. Но генералът му отвърна със сурова усмивка: „Има неизбежни безразсъдства, полковник! Запомнете това!“ Велики думи, които не решиха съдбата на този ден, завършил твърде неясно, но допринесоха много за повишението на този, който ги беше произнесъл. И генералът тръгна решително напред, и се спря най-малко на три километра от огневата линия в една изложена на обстрел зона, където, право казано, не падаха снаряди, но достатъчен беше и един изстрел! И остана тук до здрач, все тъй невъзмутим, без да му е ясно какво ставаше, но давайки без колебание съответните заповеди. Трябва да прибавим, че немският генерал отсреща проявяваше същата неустрашимост и взимаше решение със същото добро познаване на положението.

А това означаваше, че спечелването на битката си оспорваха посред гората две войски от буйни луди, объркани от ужас, които съвсем не знаеха какво бяха дошли да правят тук и се биеха като диваци, крещяха, стреляха, тичаха, мушкаха, убиваха, както им падне, с най-искреното желание да офейкат през глава, с възмутителния стремеж да не пукнат веднага и зараждащото се в тях убеждение, че големите пълководци от всички армии в света положително са най-хубавата измет на сътворението и че биха изпитали по-голямо

удоволствие, ако те, сражаващите се, разбият мутрите на големите пълководци, но да им ги разбият изискано, да, точно така, да им напъхат отсечените им тестикули в устата като последна просфора, отколкото да разбиват мутрите на тези бедни глупаци неприятелите, дето като тях вършеха този невероятен занаят „моето ще стане“, който се състоеше в това да ти разпорят шкембето, да ти изтръгнат червата, да разпилеят черния ти дроб, далака, сърцето, воденичката и дори... сред полето, а само като си помислиш, с последното изкуркване на душата, че има мръсници, заети да се тъпчат с хубави, охранени като свини курви, с вкусни яденета, с почести и с възторжени похвали, дявол да го вземе, и че тези подслонили се на завет мръсници, тези садисти, тези патриотари-печалбари бяха устроили тази апокалиптична лайняна гадост, за да получат най-големия пай, докато в същото време под слънцето беше пълно с риба в реките, пълно с птици по дърветата, пълно със зайци по полята, пълно със семена по земята и с плодове по клоните, пълно почти с празни земи, а навред пълно с жени, целите изпотени от самотни желаня и на които им трябваше по един хубав мъжкар, докато в това време колеха най-хубавите мъжкари като прасета. Ето какво щяха да си помислят онези в гората, ако не бяха безумно луди, на крайния предел на непонятното, или мъртви. А мъртвите нямаха вече нужда от нищо друго освен от малко пръст върху корема, не толкова заради тях, защото те и пет пари не даваха, и то веднъж завинаги, дали ще бъдат погребани или не, колкото заради живите, които все пак не искаха да се задушат от лешовете.

А в това време генералът, съвсем спокоен, съвсем доволен, твърде весел дори, стоеше на своето малко хълмче, под закрилата на една малка горичка, и повтаряше през четвърт час: „*Ca marche, ca marche!*“ [Върви, върви! (фр.) — Б. пр.] А другият отсреща повтаряше съвсем същото на своя език: „*Es gehet! Schoen, sehr schoen!*“. [Върви! Добре, много добре! (нем.) — Б. пр.]

Но престана да „върви“, когато генералът почувствува жажда, и един идиотски прост загубеняк майор, натоварен със снабдяването, взе, че му предложи шише неизстудена бира, на генерала, като каза, с йерархична кретенска усмивка на охранената си мутра на нестроевак. „*A la guerre, comme a la guerre, mon general!*“ [На война като на война, господин генерал! (фр.) — Б. пр.] Още при първата глътка генералът

разбра безочливостта. „Какво? — възкликна той. — И първо на първо застанете мирно пред по-висшестоящия! Затова ли ви бива, майор?... Да ми пробутате такава магарешка пикня! Ще ви изпратя аз вас в гората, като в ада ще ви пратя, заедно с другите глупаци, и то още утре!“ Генералът на свой ред пощуряваше. Навярно от слънцето или пък беше претоварил стомаха си на обед. Майорът не знаеше какво да отговори. Той беше един твърде смирен майор, слаб в хитрите ходове, тъй като не беше преминал през Военното училище. Той почваше да разбира, ала много късно, че питието на генерала, храната на генерала, леглото на генерала, чишкането на генерала, ординарецът на генерала, малката приятелка на генерала, капеланът на генерала, конят на генерала, фъшкиите на коня на генерала, всичко, което създаваше настроението на генерала, имаше значение във войната, много по-голямо значение изобщо от войниците на генерала... Но разбираше това много късно, защото на другия ден отиде в гората, където му разпраха корема като на другарите, и уригвайки малката си безхитростна душа, която бавно излизаше, този простосърдечен майор, застанал в стоежа „мирно“ на умирающите, повтаряше тихо, почитателно: „Студена е, господин генерал, много е студена... смъртта!“ И тъкмо тогава умря — един беден идиот повече или по-малко, нещо, което нямаше никакво значение. А генералът и не мислеше вече за него. Той казваше: „Животът на открито ме подмладява с двайсет години. Ако тази война продължи година-две, ще завърша живота си като столетник...“ А може би и като маршал — но той не каза това от страх да не би думите му да бъдат предадени на другите генерали, които като колеги бяха много находчиви мръсници, готови да станат маршали преди приятелите си и затова — направо да саботират битката на съседа си.

Този първи бой не допадна никак на Тардиво. Разбира се, като другите, щом веднъж се беше отървал, той почна да хитрува, да се прави на смелчага, но в дъното на душата си при мисълта да се върне от ново там, изпитваше голям страх. За щастие, в долината, където се бе оттеглила, дружината на Тардиво откри едно село, чиито изби бяха пълни с бъчви, с бутилки куч и мирабел [Видове ракии. Б. пр.]. Всички се напиха, преди да се върнат отново в гората, където дружината бе хвърлена в атака на щик в един район, обстрелван от

картечници, но който тя все пак успя да премине, загубвайки три четвърти от състава си. Вечерта нейните славни остатъци се изнизиха назад и подполковникът спря тези трийсет и двама души, за да им каже:

— Храбреци сте, приятели мои! Вие сте храбреци!

— Бяхме къор-кютук пияни, господин подполковник! — каза Тардиво простичко, като искаше да изрази с това, че тези хора се бяха справили свръхчовешки с една нечовешка задача именно защото не са били хора с целия си.

При тези думи подполковникът свъси вежди. Това свободно тълкувание на героизма не му допаднаше. „Ще ви държа под око вас!“ — каза той на Тардиво. За щастие, след малко този подполковник бе убит от един заблуден шрапнел (един от редките снаряди през този ден, които свършиха наистина добра работа) и тази смърт спаси тъкмо навреме доброто име на Тардиво, който разбра, че не трябва да говори, каквото му падне.

Но той не престана да мисли върху тези първи произшествия във войната. И скоро направи следното важно откритие: на война пияният човек върви право.

Немците по-късно е трябвало да разпалват войниците си с алкохол и дори с етер, разправят. Както толкова други, които ние не съумяхме да използваме, това хубаво изобретение е френско и заслугата се пада на един прост подофицер от нашите колониални войски.

Тардиво вече не се осмели да отиде на бойната линия, без да се снабди предварително със солидно количество алкохол. Пиеше до такава степен, че загубваше всяка представа за нещата и се чувствуваше обхванат от някаква тъпа ярост, която вършеше чудеса в битките. Този метод спомогна да бъде скоро забелязан заради доброто му поведение. И тъй като кадрите твърде изгодно биваха изстребвани, той бързо стана старшина, след това младши лейтенант. Когато стигна пред Вердюн, имаше вече две нашивки и именно при тази страшна битка той спечели окончателно голяма слава. По силата на артилерийския обстрел Тардиво разбра, че трябва да увеличи дозата на моралния си укрепител. Но попрекали с него и когато дружината му премина бруствера, за да се спусне в атака, той се търкули мъртво пиян в една яма от снаряд между предните линии, където хърка съвсем

спокойно, заплел се с трупове в продължение на трийсет часа, сред най-страхотното разрушително дело, разтърсило някога земята. Доиде на себе си сред заплашителната глухота на едно временно затишие, изпълнено с радостната песен на една чучулига, която се къпеше в ясното небе. Нямаше никаква представа за това, което се беше случило, но при вида на трупове и твърде силната им вече воня, той можа да си даде сметка. И си каза, преди дори да помисли за своята безопасност: „Добре де, прасе такава, питам се как ще погледне на това старият...“ Старият, това беше майорът, един проклет кресльо. Но в края на краищата стоенето между линиите нищо не оправяше и той се зае да се промъкне пълзешком в окопа, където се отъркули съвсем зашеметен. Хората му не можаха да се начудят, че го виждат отново.

— Измъкнали сте се от ония отсреща ли, господин лейтенант?

От тях узна, че бяха превзели немските окопи, че една контраатака ги беше прогонила оттам и че се бяха върнали на изходната си позиция. Всичко това беше минало с доста загуби. Лейтенантът се яви при майора, вече уведомен за това невероятно завръщане, който чакаше своя подчинен на прага на землянката си.

— Тардиво — извика той, — няма да се отървете от Почетния легион! Как се измъкнахте от лапите им?

Тардиво знаеше, че не бива никога да се противоречи на по-старшия по чин. Измисли криво-ляво някакъв подвиг.

— Убих часовете — каза той.

— Няколко ли бяха?

— Двама, господин майор, двама дангалака, от които навярно са станали две хубави мърши.

— Ами из техните линии как успяхте да се движите?

— Трудно, господин майор. Но убих още двама-трима от тези мръсници, които като че ли твърде много гледаха към мен.

— Юначага Тардиво — възкликна майорът, — никак не сте от боязливите! Ще пийнете една ичкия след такава преживелица, нали?

— Няма да откажа, господин майор. И с удоволствие бих хапнал нещичко по същия случай.

Мълвата понесе този подвиг и му придаде поучителна величина. Преминавайки през К. П. колоездачите и обозните колони, новата версия стигна до журналистите, които я отнесоха съвсем прясна в Париж, и там, на спокойствие, пийки бирата си, тези добри

лакировчици на легенди ѝ дадоха окончателен вид. Един от най-личните водачи на общественото мнение се възползува от нея и публикува на видно място в един голям вестник сензационна статия, която започваше така: „Най-възхитителното на тази френска раса е, че непрекъснато импровизира величие с онзи вид на спокойна, почти класическа простота, която е наистина белег на непокътнатия ѝ гений.“ През следващата седмица постъпленията в злато в Банк дьо Франс се увеличиха с трийсет на сто. По този начин се оправда това, което сержантът Тардиво, този самоук в областта на военните дарби, беше предугадил още от първия ден: значението на алкохола във войната. За жалост дори и като лейтенант, положението му си оставаше твърде ниско, за да достигнат и до него широките му отражения. Но той бе награден със заповед по армията, а скоро му дадоха и третата нашивка.

Последното повишение породило в него спасителни размишления, сиреч: засягащи спасението му. „Ето ме — каза си той — и капитан. Все пак е нещо!“ Стори му се, че да рискува лекомислено един вече важен живот, би било голяма глупост, пагубна глупост. Въобще имаше опитност във войната и затова беше ценен за бъдещите армии. Попълващи офицери щяха винаги да се намерят (с лопата да ги ринеш, мислеше си с пренебрежение той), но кадрови офицери, пазители на чистите традиции на казармата, трудно се заменят. Нужно беше да се опазят някои от тях за семе, което да снабдява богато с кадри бъдещите поколения. Като се огледа, Тардиво откри, че не беше първият, който мислеше така, и дори, че беше доста позакъснял. Много кадрови офицери, едва отървали се от първата касапница, се бяха бързо насочили към щабове, където се бяха силно укрепили за най-голямо добро на нацията, на която с непресекваща смелост даваха пример за постоянство в наложителните жертви. Тардиво си каза, че тъкмо тук беше отсега нататък мястото му. Изтеглиха го назад при първия възможен случай и той дори предизвика този случай като стар колониален военен, обигран в потайните работи, които можеха да измамат командирите. Прекара дълго време във вътрешността и завоева големи успехи сред жените, подбирани, както разправят, из средите на едно твърде смесено общество. Завърна се във фронтовата зона, натоварен с поверителна мисия — офицер наблюдател в армейски корпус. Там съблюдаваше най-вече изискванията на най-голяма предпазливост, нещо, което му позволи да завърши войната в

непокътнатата кожа на блестящ капитан, чиито накичени с ленти на ордени гърди говореха за геройство.

Такъв беше войнът, който настъпваше към Клошмерл, за да възстанови там реда.

XVIII

ДРАМАТА

Няма нищо действително смешно в човешките работи, защото всички таят в себе си нещо безмилостно, развързката на всички става с болка и унищожение. Под комичното назрява трагичното; под смешното кипят ламтежи; под шегата се подготвя драмата. Настъпва винаги един миг, когато хората пораждат повече жалост, отколкото преди това отвращение.

Историкът би могъл да се заеме с разказването на събитията, които ще последват. И той не би се поколебал да стори това, ако наистина не виждаше друг по-добър начин да ги изложи на читателя. Но ето че има един човек, който познава из основи тези събития, тъй като е бил замесен в тях поради службата си в общината. Става дума за полския пазач Босолей, гражданин на Клошмерл, където изпълняваше често пъти щастливо и винаги с добро настроение някои омиротворяващи функции. Струва ни се, че е по за предпочитане да взаимствуваме неговия разказ, положително по-добър от този, който ние бихме могли да изложим, защото имаме пред себе си един истински свидетел с присъщия му естествен местен колорит на словото. А този колорит е много необходим сега тук. Ето, значи, разказа на Сиприен Босолей. Нека изслушаме разказа на този човек за миналото, освободен от пристрастие благодарение на времето, което възстановява нещата на истинското им място и разкрива слабото значение на хората.

"И тъй, ето че изведнъж Адел Торбейон почна да става безсрамна, все току въздиша, очите ѝ едни такива хлътнали, като че ли са я били с юмруци, и все с онова изражение на човек, който мисли за неща не особено трудни за отгатване, и дето им се въртят в главите на жените, когато любовта ги направи шашави. Тази, рекох си, която дълго време си беше кротувала и въртяла честно и почтено търговийката, да не би пък да си е загубила сега акъла по Иполит Фонсиман. Такъв хаплю като Артюр (хаплю, понеже беше мъжът и

затова беше като къорав) можеше нищо да не забележи, но тия работи не можеха да се скрият от човек като мен, дете познава всички жени в града и околностите. Един полски пазач с униформата си и властта да състави акт, ако не е схванат в езика и ръцете, като стои по цял ден без работа и се прави, че уж не забелязва нищо, а пък следи всичко, скоро научава много неща за жените и ги държи в ръцете си, само за да мълчи, защото ще стане лошо, ако някой човек, който умее да вижда зад фасадата, отиде някой ден и разправи всичко!

Имах си колкото си ща време, за това не ще и дума, и понеже ги следях тези дупли, знаех да се появя тъкмо в подходящия момент. Подходящият момент — ето къде е цялата работа с тези мили магарици. За човек, който умее и който познава похватите им, не е трудно да разбере кога трябва да се домъкне уж случайно.

И тъй, Адел изведнъж просто се побърка, все една разсеяна, та чак объркваше сметката, и човек можеше направо да се измъкне от кръчмата, без да плати. Една жена, която почва да забравя чак дотолкова, нещо, съвсем противно на обичаите в нашите села, където всички жени събират стотинките, не се чудете, добри ми господине — пипнало я е за задника, и то здравата. Говоря за жени като Адел и Жудит, да речем, жени с голям темперамент, които умеят да се наслаждават както трябва на тая работа, майсторски и с плам, а не като онези превземки, както онези студени жени, от които никак не ти се ще, виждал съм аз от тях. Такива, дете никога не закипяват, са само злоба и тям подобни и са много отегчителни за мъжете. Това е ясно — жени, които не можеш да удовлетвориш откъм тая страна, не можеш да ги удовлетвориш откъм никоя друга, трябва да знаете това. Наричат ги жени с глава. Охо! Жените не са създадени, за да работят с главата си, това е моето мнение, а когато работят с главата си, работят лошо впрочем. Винаги им куца нещо, а това е, защото не им сече както трябва акъла, ще кажа аз, Босолей. С жените, господине, съм бил близък, слушал съм ги, държал съм ги и всичко останало, с дюзини. По необходимост, като полски пазач, представят се много случаи, когато са сами в къщи, при тези дяволски бури тук у нас в Божоле, които ги преобръщат всичките наопаки, така да се каже. Чуйте моя съвет: за да имате мир в къщи, вземете си някоя добра дебеланка, малко отпусната, една от онези дунди, дете почти падат в несвяст само като ги пипне човек, а понякога дори само като ги погледне така, някак обещаващо. С такива

винаги ще се справяш, докато си горе-долу държелив. Танго за танто — щом ще се крещи, по-добре е жените да крещят през нощта, отколкото през деня, и още по-добре, ако това е от удоволствие, а не от лошотия. Основно правило: добрата жена се познава в леглото. Жена, която се държи там добре, рядко бива истински зла. Когато ги прихващат, нервите им де, покажете ѝ на какво сте способен — това веднага пропъжда дяволите от тялото им, и то по-добре от китката за ръсене на Понос. След тая работа стават съвсем кротки и са винаги съгласни с вас. Не е ли така, какво мислите?

"Адел, по онова време си я биваше и още как, и си играеше с мнозина, и само за да си напълнят малко очите, мъжете в Клошмерл отиваха да пият едно вино в кръчмата. И дори, да си кажем правото, Артюр тъкмо от това натрупа голямата пара. Трябваше само да остави другите да хвърлят погледи на жена му, за да му бъде кръчмата винаги натъпкана с хора, а това значеше пълно чекмедже с мангизи всяка вечер. Правеше се, че не забелязва, когато мъжете попипваха Адел. Не ревнуваше, понеже не я пускаше много-много да излиза, и затова нямаше как да докараш работата докъдето трябва. Трябва да кажа също така, че Артюр беше як мъжага, който качваше пълна бъчва на колата, без дори да изпъшка. Така че никой хърба нямаше да му натежи много на ръката. С него бяхме винаги нащрек.

Като видях тази съвсем променена Адел, която дори престана да се шегува с клиентите, та чак почна и да грехи като връщаше пари, и то в своя загуба, подуших, че става нещо. Аз отдавна си мислех, че е буйна жена, макар и да се правеше на кротка. Но никой не казваше, че е сложила досега рога на Артюр. Трябва само смелост и малко време, за да пипнеш някоя фуста, защото тези проклети келешки, когато ги прихванат, винаги му намират цаката, та ако ще и за пет минути, да швъкнат нанякъде. Казах си, като видях Адел така променена: „Туриха му ги този път на Артюр!“ И донякъде ми беше кеф, понеже не беше право. И наистина, признайте, че не е право, когато в един град има само две-три хубави жени, те да бъдат все на едни и същи хора, докато в това време на другите не им е много весело с безмесните и дървенячките!... И се залових аз да откроя проклетата късметлия свиня, която беше успяла да докопа Адел, без да го усетят. Не ми трябваше много време, за да ми стане ясна работата. Само като проследих как Адел гледаше Фонсиман, с едни такива влажни очи, как

бавно му се усмихваше, без да гледа никого, как се надвесваше над него да му сервира, като отъркваше о главата му хубавите си гърди, и как забравяше всички останали, за да не изтърве нито за миг хубостника си, докато беше в кръчмата, разбрах каква е работата. Жените, като изпаднат в такова състояние, се издават по двайсет пъти на ден, без дума да кажат — любовта блика от тялото им, като пот под мишница. А че е така, така е, защото мъжете около тях просто пощръкляват, понякога без да могат да разберат защо. „Добре — рекох си аз, като видях тая смешна работа, — скоро ще стане каквото ще стане!“ Имаше опасност не толкова от Артюр, според мен, колкото от отсрещната Жудит, която нямаше да отстъпи и най-малкото парченце от своя сладкиш, а пък тъкмо Иполит беше нейната торта с крем.

Както предвидих, така и стана, и то много скоро. Моята Жудит веднага подуши какво ѝ се беше случило и по цял ден взе да стои на прага с намръщено лице и да хвърля мръсни погледи към кръчмата, та човек си казваше, че няма да изтрае дълго време и ще дойде да издере очите на другата. И все току пращаше онзи свой глупак Туминьон да пита дали не са виждали нейния Фонсиман. А скоро почна да разправя съвсем високо в магазина си, че Адел си е била от край време такава-онакава, и че някой ден щяла да отиде да я нарече безсрамница, без да ѝ мигне окото пред Артюр. И вдигаше такъв шум като побесняла, че слухът се разнесе из целия град и стигна до ушите на Адел, па мина и край ушите на Артюр. И той стана много подозрителен, и взе да разправя, че нямал обичай да изтървава онези, които му изменяли, и че нямало да се отърват живи от ръцете му, и припомняше историята с онзи човек, когото пребил само с един юмрук като се връщал една нощ пеш от Вилфранш. Докато накрая Иполит, заплашен и от Жудит, и от Артюр, се уплаши и се премести да живее в друга къща в долния град, като остави Адел, съсипана като вдовица. А Жудит отсреща тържествуваше и почна да ходи в града по два пъти в седмицата, вместо по един и да излиза повече от всякога с велосипед. Иполит си кротуваше. А Адел се издаваше по очите, че си поплаква. Целият град следеше историята и най-малките маневри на тримата.

По-сетне научихме всичко, и то беше точно така, както се бях догадил, по вина на Иполит, който не можа да се сдържи да не разправи наляво и надясно, когато веднъж се беше напил, че се бил забавлявал добре с Адел. Разбира се, по-добре щеше да направи, ако

беше мълчал. Но рядко се случва мъжете в края на краищата да не разкажат подробно за тези неща някой ден. Щом веднъж всичко свърши, остава им поне удоволствието да се хвалят и да пораждат завист, когато жената заслужава това, както беше случая с Адел, която едва ли щеше да си намери Йосиф, ако ѝ беше хрумнало да се прави на Потифарка [Потифар — древноегипетски сановник, чиято жена се опитала да съблазни Йосиф. Той я отблъснал, но връхната му дреха останала в ръцете на тази жена, която след това го обвинила пред мъжа си, че искал да я насили. — Б. пр. (Петефрий или Потифар — Сашо)] с клошмерлските мъже. Виж, аз не бих я оставил да ме кандърдисва. Предварително бях готов да не ѝ откажа любезността. Но тя не ми обърна внимание. Тази жена не беше загубила ума си.

Всичко това стана около три седмици преди войската да дойде в Клошмерл. За три седмици Адел се беше поутешила, но честолубието ѝ беше засегнато, и освен това беше свикнала лошо с Фонсиман, лесно си угаждаше, понеже го имаше под ръка, в една от горните стаи. През оградата и задния вход той можеше да се промъкне през всяко време. Лошите навици, в сравнение с всичко друго, са може би най-хубавото в живота, Може също така да се каже, че най-опасно е, когато те прихване на по-късни години. Разбирате за какво става въпрос в случая с Адел, нали? А пък и Артюр навярно е бил доста поразредил, както става винаги в семейството, понеже ядеш все една и съща манджа. И пуйка с трюфели да ядеш всеки ден, накрая пак ще почне да не ти се услажда повече от някоя безвкусна каша. Щом някоя жена стане нещо обикновено, всекидневно, човек по-трудно се настройва с нея. Само като си помислиш, че може да ти падне нещо ново, понякога нищо особено, понеже в края на краищата всички са еднакви, пощуряваме, говоря за нас, мъжете, защото за жените е по-друго. Докато са доволни, не ги интересува много-много чуждото. Но рядко е да бъдат съвсем доволни, и това почва да им човърка непрекъснато куфалницата, защото нямат за какво друго по-важно да мислят, ако рече човек да помисли. Разбира се, така беше и с Адел. Една хубава кобила, която никога не беше хапвала овес и тъкмо бе почнала да се тъпче с него — ето че не ѝ даваха повече. Изведнъж твърде много я озаптиха. На нейните трийсет и пет години, можете да си представите какъв удар беше това! Обърка и акъла, разбира се.

И тъкмо тогава, както казах преди малко, ето ти пристигна и войската в Клошмерл, около стотина момци в най-голямата сила на младите си години — пожар носеха те със себе си, защото тази весела младост мислеше само за фусты и как да бърка под тях. Всички жени се чувствуваха под обстрел и мислеха за това подкрепление от буйна сила, която стоеше бездейна във военните квартири и измъчваше момчетата, а това пораждаше жалост у нашите добри жени, защото те имат голямо сърце и обичат да утешават. Искам да обърнете внимание как разбирам аз някои неща. Пристигането на войници винаги разстройва жените. Казват, че униформата им правела впечатление. По мое мнение това е по-скоро поради многото мъже, пълни с енергия и бодрост, и чиито погледи парят кожата им, а също така и поради това, което те си мислят за войниците. Винаги бързи в смъкването на гащите, те смятат войниците бързи и в продължаването на започнатото, без да искат съвет, нито да питат за позволение. Като че ли възможността да бъдат тръшнати и изнасилени им разпалва кръвта: това навярно им е предадено по наследство от прапрабабите им, които до една са си изпацали както трябва, когато разбойническите армии преминавали през този край. Най-сетне не е трудно да се забележи, че тази им представа за войниците раздвижва в тях цял куп неща, които иначе дремят дълбоко в тяхната природа. Жените — истинските искам да кажа — всички повече или по-малко са мечтали да пицят от ужас пред някой хубав момък, който ще им покаже всичко, без много да се церемони, изведнъж, защото от ужаса коремът им изпада в добро разположение. Това е така и за онези жени, дето не искат да ги питат за мнението им, та да не им е мъчно, нито пък да ги гризе съвестта, и после да могат да кажат: не съм виновна аз. Тъкмо това ги прави мечтателни, когато видят войници — мисълта, че някой от тези решителни мъже би могъл да се нахвърли върху тях, и само като си представят това, им става топло. Щом като мъжете и жените почнат да се гледат малко по-така, както се случва, когато минава някой полк, мнозина стават рононосци наум! Ако всичко ставаше наистина така, както става в главите на хората, ще стане славен свински панаир от задници, какво ще кажете, не е ли така?

И така, когато видях тези стотина здравеняци, настанени в Клошмерл, веднага си казах, че в скоро време ще стане голяма патърдия И ето ги всички жени все навън, уж вадят вода с помпата,

навели се над кофите, навирили задниците, а корсажът им ей така зейнал. В тези корсажи, където се виждаше надълбоко, и под тези поли, които не скриваха останалото, представяте си как гъмжеше от погледи, проврели се вътре като змиорки. Тези проклетни дяволици не се и съмняваха в това, и според мен, тъкмо затова идеха толкова често на помпата, където иначе почти никак не ходят: в нашия винарски край нямаме много-много нужда от вода. И, значи, всички почнаха да си хвърлят погледи, открито или скришом, и мъже и жени, а сетне взеха и да се шегуват, жените без твърде да издават мислите си, а пък войниците ги издаваха твърде високо, премного високо, за да им бъде приятно на мъжете, които иначе пет пари не дават за жените си, но веднага отново почват да си ги харесват, щом някой друг им обърне внимание, това е стара работа. А жените пък, щом подушат, че ги желаят, само от това вече им става приятно: някои унили досега изведнъж захващаха да пеят, и в пералнята беше страшна врява — а там, ония, които не бяха толкова диви, гледаха благосклонно на възможността да се позабавляват допълнително след вечеря. Такова едно разбъркване не можеше да продължи дълго, без да се случи нещо. Започнаха да се приказват много неща, много повече, отколкото наистина ставаха, това е положително. Щом войниците почнеха да пообикалят повече около някоя веселячка и тя да получава повече комплименти от съседките си, можете да си представите, нали, завистливките веднага я изкарваха мръсница и разправяха, че вършела отвратителни неща в някой килер или в къшето под сайванта. Положително не ставаха чак толкова неща, колкото се разправяха. Но все пак ставаха и големи работи, и тук, и там, навсякъде, и понякога с такива жени, за които не се приказваше нищо. Най-бъбривите обикновено не вършат много нещо: при тях всичко се превръща в думи, докато онези, които наистина се отдават, нямат нужда от приказки. Най-много се следяха жените, у които бяха настанени началствата, понеже се смяташе, че нашивките правят по-приятни всякакъв вид неща. А това наистина доказва, че суетността има пръст във всичко. От единия до другия край на Клошмерл се говореше, че Марсела Бароде навярно не си губеше времето с младия лейтенант, който не излизаше от нейната къща. Въпреки всичко не можеха да я укорят, защото беше вдовица от войната и в известен смисъл това беше напълно заслужена компенсация, която не нанасяше вреда никому, и

същевременно доставяше удоволствие на двама души. А в магазина на Жудит имаше голяма блъсканица, защото тя е правила винаги голямо впечатление на мъжете. Но там беше загубена работа: за нея нямаше по-хубав от нейния Иполит, беше се натъпкала догоре със своя Фонсиман.

От всички жени най-много ме интересуваше Адел, у която се беше настанил капитан Гардиво, най-важната личност в града, ако се гледа по власт и новост. След срама, който преживя затуй, че Фонсиман я заряза така, че целият град разбра това, Адел не се държеше вече както по-рано. И появата на един капитан в странноприемницата дойде тъкмо навреме да я поразтуши. Без да се смята, че това ласкаеше, един капитан беше нещо къде-къде по-горе от Фонсиман — нищо и никакво секретарче на съда. Разбрах добре играта на капитана. Най-напред пообиколи в „Галери Божолез“, както всички новодошли в града. Като видя, че от отгатышната страна на улицата няма файда, върна се на отсамната, и взе че си тури до прозореца нещо като писалище, но по-скоро за да си плакне с Адел очите и да си опече бързо работата, няма нужда да казвам коя. Не я изпущаше из очи, Адел, тази чужда свиня. Това беше обида за нас, мъжете, понеже Адел е местна жена. Когато някоя от нашите мами мъжа си с някого от нашите, няма какво толкова да се дрънка: това прави едновременно един рогоносец и един щастливец повече, и ако мъжете почнеха твърде много да му придирят, как ще искат после да им падне и на тях нещо в такива градчета като нашия, където всички се познават? Но да гледаш как една нашенска жена мами мъжа си с един чужденец, е, това трудно се преглъща! Ще изглеждаме на същински глупаци, ние клошмерлци, ако стоим със скръстени ръце, докато мръсницата си прави кефа!

И все пак, макар че виждахме как работата се опича, не мърморехме чак толкова, защото никой не обичаше много-много Артюр, понеже все се мисли за по-хитър от всички и смята другите за будали, ама прибира паричките им в касата си. Такъв тип хора никой не обича. Трябва да ви кажа също така, че предната година Артюр се беше хванал на бас пред пълна кръчма с хора. „Става рогоносец този, който иска да стане — беше казал той. — Аз не искам да ставам, и няма никога да стана!“ „Хващаш ли се на бас, и на какво?“ — запита го Ларудел. „Много просто — отвърна Артюр, — в деня, когато се

докаже, че съм рогоносец, ще отворя едно буре, ще го поставя ей тук посред кръчмата и всеки ще може да пие, без да плаща, цяла седмица наред.“ Това е бас на горделив и глупав човек, съгласете се! Знаехме, че беше предварително загубил баса си, откакто Фонсиман това-онова, но никой не искаше да се наеме да му го каже. Между желанието да пие без пари и страха да не създаде неприятности на Адел, всеки предпочиташе да мълчи, в края на краищата.

Понеже не се възползувахме от баса, приятно ни беше да гледаме дали Артюр няма да стане още веднъж рогоносец. Ако беше преди шест месеца, никой нямаше и да помисли, че този нещастен Тардиво може да сполучи, но щом веднъж Фонсиман беше проправил път, всичко се изменяше. Двама-трима, значи, следяхме твърде внимателно как вървят работите. Не беше лесно да се разбере, защото Адел нямаше да седне да бие барабан, за да ни държи в течение на нещата, а не можехме, както е казано, да държим свещта я! И затова всички се колебаехме и не смеехме да кажем „да“ по въпроса, дали рогата на Артюр ставаха по-дълги.

Един ден отивам аз да пийна сам една чаша следобед и веднага забелязах голяма промяна. Тардиво, който обикновено гледаше непрекъснато Адел, сега вече не я гледаше. Казах си: „Щом не я гледаш вече, значи, че сега я познаваш!“ А вместо това, Адел, която преди почти не го поглеждаше, сега пък го гледаше. Казах си още: „А ти, моето момиче, си вътре!“ Нищо повече, но знаех вече какво да мисля. Не сте ли забелязали това, кажете — мъжете винаги гледат жените преди това, а пък жените гледат мъжете след това. И ето ти два дни по-късно Адел се оплака, че я боли глава, взе един велосипед, за да излезе малко на чист въздух, както каза, също като Жудит, и на другия ден пак. И ето че и Тардиво почна да не се застоява вече толкова дълго в кръчмата, а току все караше да му оседлават коня, за да се поразходи из околностите, както разправяше. А пък аз си казах: „Артюр, направиха те още веднъж рогоносец!“ И за да бъда по-сигурен, поемам на обиколка в посоката на Адел, но без да ме забележи, както си е редно. Знам аз потайните пътечки, нали съм полски пазач, и всички по-шумнати местенца в околността, където жените и момичетата отиват да им свършат работата, скрити от погледите на любопитните. Когато в един гъсталак видях да блести никела на велосипеда, и малко по-нататък зърнах и вързания кон на

Тардиво, разбрах, че ако я карат така, Артюр ще има да плаща пиенето цяла година, ако държеше на баса си. Но най-много се учудих, когато видях да обикаля на близо и онази проклета жълтура Пюте, която сигурно не идваше в гората заради себе си, защото и посред нощ нямаше опасност такава като нея да срещне някой таласъм. Това ми се видя много странно. Навярно, казах си аз, тази мърша също е видяла велосипеда и коня, без никой върху тях. Както и да е, да продължим.

Така! Всичко това, което вече знаете — виденията на Пюте, пердаха сред църквата между Туминьон и Никола, свети Рок, тупнат като пребит на земята, и Коафнав, който беше, дето е речено, обявил почти революция, и Роза Бивак, загубила синьото си ширитче на Света Богородица, понеже се беше забавлявала твърде много с Клодиус Бродкен, и монтежурци, изцапали паметника, и онази недоволната Куртбиш, и изгонения с домати Сен-Шул, и Фонсиман, който не можеше да смогне на онези двете си ненаситни любовници, и Ортанз Жиродо, избягала с възлюбения си, и Мария Фуяве, мачкотена от онези две големи свини баща и син Жиродо, и смахнатия Поалфар, и Тафардел, позеленял от гняв, и стрина Фуаш, обхваната от словодиария, и Бабет Манапу, чийто език работи повече от бухалката ѝ, всичко това, разбирате нали, създаваше някакъв необичаен Клошмерл, какъвто не помнеше дори и куфалницата на най-стария човек в града, дядо Панемол, а той имаше тъкмо сто и три години, но беше още с ума си, да, така е, защото все тъй си гаврътваше чашката и гледаше малките момиченца как си играят на чиш, както правят по нас тези невинни, но вече неспокойни създания.

И в този съвсем опак Клошмерл всички мъже почнаха да говорят за политика, ама крещяха като дяволи, а всички жени взеха да приказват за задника на съседката, и през кои ръце минал, ама крещяха и те като мъжете, но по-пискливо, както си е редно. И ето ти на туй отгоре и тези стотина юначаги, войниците, всички самозареждащи се като пушките им, и които мислеха само как по-весело да прекарат. И всички наши жени, които все още струваха, толкова мечтаеха за тая работа, че ги обхвана нещо като епидемия от лудост на задниците, а мъжете отслабваха от пресилване, като младоженци. И на всичко това отгоре и едно жарко слънце, да завриш просто. Клошмерл се превръщаше в същински казан и нямаше вече как да се спре

нарастването на налягането. Трябваше да се пръсне по един или друг начин. Да, казвах си аз, или трябва да се пръсне, или гроздоберът трябва да почне колкото се може по-скоро. Оставаха още около петнадесетина дни до гроздобера, и ако почнеше скоро, това щеше да оправи нещата, понеже всички щяха да бъдат заети още от ранни зори, и после цялата тая пот и умората, и грижата да направиш хубаво вино, което беше най-важното. Гроздоберът щеше да накара хората да дойдат на себе си. Когато виното закипи, всички в Клошмерл се разбират като едно голямо сплотено семейство по въпроса как да го продадат по-скъпо на онези от Лион, Вилфранш и Белвил. Ала хората не можаха да устоят петнайсет дни. Казанът се пръсна преди това.

Ще ви разправя тази проклета глупава история, станала съвсем неочаквано, като онези гръмотевици в Божоле сред юни, и веднага след тях — градушка. Понякога само за един час цялата реколта отива по дяволите. Каква мъка е тогава по нашия край, в такива години.

И тъй, стигам до голямата разправия. Първо трябва да си представите Клошмерл като в обсадно положение с тези окупационни войски. В страноприемницата на Торбейон, където Тардиво беше установил командния си пункт, както казват от войната насам, имаше цял взвод, настанен в плевнята, където някога туряха сеното по времето, когато конете теглеха таратайките. Пред кръчмата имаше часовой и точно насреща още един, пред Уличката на монасите, досами писоара. Часовой, разбира се, имаше и другаде, но само тези двамата са важни за нашата история. Освен това в двора на страноприемницата и на главната улица по праговете постоянно имаше войници, които бръщолевеха. Виждате, нали, какво е било положението?

Добре. Беше на 19 септември 1923 година, значи, един месец след свети Рок, който беше предизвикал всички тези сътресения, вече ги знаете. 19 септември, както казах. Слънчев ден, един от онези, дето те кара здравата да се потиш и да пиеш и в който се чувствува, че някъде назрява буря, иначе нищо не се вижда по небето, но може всеки миг да ти се изтърси отгоре и ти изпъва нервите. Преди да почна обиколката си, просто едно кръгче, колкото да има какво да правя, а също така и за да поогледам, понеже обичам да върша добре занаята си, а също така (мога да ви кажа всичко) и заради Луиза (не я наричам с друго име, защото това няма да ѝ направи беля), една жена, с която

човек можеше да прекара добре, дори много приятно, ако я подхванеше както трябва, и която сегиз-тогиз беше мила с мен, когато ми скимнеше да намина у тях, а все по такова време ми се приискваше да я видя — понеже преди да тръгна на работа, а това време те кара да ожаднееш повече от обикновено, отивах да пийна чашка при Торбейон. Когато си полски пазач, винаги намираш нещо за пиене: ту този, ту онзи те черпи, понеже всички имат интерес, хората де, да са добре с мен, а и аз също така, по природа обичам да си бъда добре с всички: по-изгодно е и животът е по-лек.

И тъй, влизам аз вътре. Нямаше още два часа, а това значеше горе-долу по обяд, по стария час. В най-голямата горещина, значи. А пък този месец септември беше горещ, пъкъл просто! Не е имало такова нещо оттогава. Така, влизам аз. Тук бяха старите хаймани, дето постоянно киснат у Адел, сиреч, Плокен, Поапанел, Машавоан, Ларудел и другите. „О, Босолей! — провикнаха се те, — гърлото ти май е наклонено към Монтежур?“ Нали нашият път се спуска доста стръмно [Непреводима игра на думи: *descente de gosier* — склонност към пиене, а в буквален смисъл — наклон на гърлото или наклонено гърло. — Б. пр.]. „Всякак съм готов да ви помогна да свършим работата“ — отвърнах им аз. Това ги разсмя. „Донесете една чаша, Адел! — казаха те. — И още две бутилки.“ Пийнахме, значи, а сетне седяхме така, без да си приказваме, и все току въртяхме шапките си на главите, само аз, както обикновено, бях с фуражката си, но бяхме доволни, че пиехме студено, па и хубаво вино, и че навън, чак до вратата всичко беше заляно в слънце, а ние си бяхме на сянка, и затова никак не ми се излизаше.

Тъкмо тогава погледнах Адел. Не се надявах вече на нищо от нея, но можех поне да си представям разни приятни работи като я гледах да снове насам-натам и да заема, навеждайки се, всички онези удобни за погледа пози. Адел шеташе нагоре-надолу и уж случайно все току заставаше до масата на Тардиво, и му казваше нещо съвсем тихо, сетне подмяташе по-високо нещо шеговито, което всички можехме да чуем, но най-важното го казваше тихо, а те си говореха повечето пъти тихо, по онзи съвсем явен начин за хора, които са съвсем близки и уреждат заедно работите си. Освен това Адел винаги съумяваше да направи тъй, че да се докосне лекичко до Тардиво, а сетне поглеждаше часовника, и после тя така се усмихваше на този капитан, както не се

усмихваше на никой клиент. Мъчно ни ставаше като си помислехме, че ние, дето бяхме оставили толкова пари на тази кръчма, никога не бяхме получили такава усмивка от Адел. И се гледаха, и си приказваха, само двамата помежду си, като че ли ние не съществувахме, а това беше много чудно от страна на една такава мълчаливка като Адел.

Най-сетне, в някои моменти беше съвсем явно, както ние божолезци, когато сме подсладили виното, че онези двамата се спогаждат от добре по-добре, и нямат вече нищо скрито-покрито помежду си. Това личеше толкова много, че накрая взехме да се чувствуваме неудобно и заговорихме за каквото и да е, само за да се престорим, че не забелязваме играта им. И все пак, това че ние виждахме всичко, не беше нищо. Там е работата, че и Артюр беше забелязал. „Трябва да е сляп от гордост и глупост този човек...“ — казах си аз. И като помислих това, извърнах глава към вратата на коридора, дето водеше в двора. Видях, че е открехната и мога да се закълна, че зад нея имаше някой, който гледаше. Различаваше се нещо светло, горе-долу на височината на главата. Но нямах време да размисля върху това, защото тъкмо в тоя миг Тардиво стана, за да излезе. Беше застанал прав до Адел, която го гледаше съвсем отблизо, и той, смятайки, че никой не вижда хитруванията им, плъзна полека ръка по Адел, но съвсем не като клиент, дето се бои, че ще го нахокат, а пък и Адел не се дръпна и не му каза като на някой клиент: „Я го виж ти, стар мръсник такъв!“ И понеже козирката ми беше нахлупела над очите, видях всичко, без те да забележат това. И тъй, Тардиво излезе, а Адел застана на прага и се загледа подире му.

В този миг вратата откъм коридора се отвори и Артюр, съвсем бледен и особен, с лице на човек, който не може повече да се сдържа, прекоси като хала помещението и също излезе навън, като отстрани Адел. Ние се попитахме: „Къде се е затичал пък Артюр?“ Не бяхме си отговорили още на въпроса, когато чухме навън шум от караница и бой, и гласа на Тардиво, който викаше: „Войници, на помощ!“ „Я Да видим тогава тая работа!“ — казахме си ние. Вдигнахме се всички да отидем и тъкмо в това време — бум! — една пушка гръмна съвсем наблизко и Адел падна на земята пред очите ни, и запищя: „Уууууу — УУУУУУ — УУУУУУ“, като мърдаше само с гърдите и корема си, които се повдигаха по-бързо от обикновено. Страшно нещо, ще признаете! Адел беше ранена, ранена от куршума на един проклет

тъпанар войник, който беше стрелял, без да знае нито защо, нито какво в суматохата. Но ще ви обясня...

Докато другите се занимаваха с Адел, аз изскочих навън, където ме зовеше дългът. Е, добре, дявол да го вземе, навън беше станало каквото беше станало! Една каша от цивилни и войници посред улицата всички бяха побеснели, биеха се здравата и ревяха като индианци, а от всички страни прииждаха други с тояги, с железни пръчки и щикове. По едно време заваляха камъни, всичко каквото можеше да попадне в ръцете на клошмерлци също полетя. Брей, дявол да го вземе, дебела стана! Хвърлих се тогава аз сред тая каша и завиках колкото ми глас държи: „В името на закона...“ Пет пари не даваха те за закона, аз също, правичката да си кажа, и почнах да се бия като другите. В такъв момент човек не може да се познае. Така или иначе, стана същинска революция, всички бяха загубили здравия си разум, положително. Питаме се понякога как стават безредиците. Ей така на стават, без предупреждение, и никой нищо не може да разбере, макар че сам е замесен. Но ето че двама-трима от тези мръсни свини, войниците, отново гръмнаха с пушките си. Това все пак спря боя, от страх, понеже цялата работа беше почнала да става премного сериозна. И после бяхме останали и без дъх. Бяхме изхабили твърде много сили, без да ги пазим за края.

Колко време беше траяла тази битка, не знам, пък и никой от клошмерлци също не може да каже. Четири-пет минути може би. Но и те бяха достатъчни, за да станат големи бели, поради тази идиотска наша ярост. И то такива бели бяха станали, просто да не повярва човек. Първо, значи, Адел беше ранена в гърдите. Сетне пък Артюр, с щик в рамото. После самият Тардиво, лицето му беше станало на каша от юмруците на Артюр. След това и Тафардел — бяха го фраснали с приклад по главата, та сега тя приличаше на тиква. А на Маниган, на сина му, бяха счупили ръката. Имаше и един войник, когото бяха ударили лошо с лопата, и още двама други, ритнати в корема. Имаше още неколцина, и клошмерлци, и войници, дето се търкаха кой тук, кой там, или накуцваха. И вече, най-лошото и най-страшното, имаше един убит, останал на място от заблуден куршум, на около шейсет метра оттам, Татав Сом, викаха му Татав Блееция, идиотът на Клошмерл, един безобиден смахнат. Това наистина доказва, че винаги невинните опират пешкира.

Бяхме я наредили, няма какво! Загубихме и ума и дума, дето е речено, и хората се питаха как можаха тези тъпи отвратителни неща да станат така бързо, без някой да е имал лоши намерения. Това наистина доказва, че нещата стават съвсем глупаво. А тези работи, за които ви разправям, бяха станали по същия начин и нямаше да се разминат само с вайкането на онези, които бяха дошли да видят какво се бе случило и сега стояха и гледаха, изпълнени със скръб и жал, и се питаха как е могло такова нещо да стане в един град, където хората в края на краищата не са лоши, а това е наистина така по мое мнение като полски пазач. Не са лоши нашите хора тук, по това и дума няма! Но няма какво, станало беше вече!... Трябваше да се уверим в жалката истина, като гледахме пострадалите, и особено Татав, който беше вече побледнял, сякаш се чудеше, че е умрял на сериозно, горкият идиот, защото и сега разбираше толкова, колкото и преди. Навярно се беше объркал, че се е озовал на небето, както и по-рано пък на земята!

Не е трудно да си представим какво последва сетне. Кръчмата на Торбейон стана същинска болница, пълна с хора, дошли да видят ранените, а Мурай и Базеф, потънали в пот, отиваха ту при този, ту при онзи, с лекарства и превръзки. На туй отгоре Артюр крещеше силно, задето беше едновременно и ранен и рогоносец, и задето му бяха повредили жената, и при това след като я бяха налюбили, с извинение. Това все пак не беше малко, нека си признаем! А пък и Тардиво също така крещеше като побеснял поради засегнатата си военна чест. Торбейон го беше цапартосал здравата по лицето, та му беше разцепил устната и счупил два зъба, нещо, което положително никак не допадаше на един капитан. Но най-много го хващаше човек жал за Адел, просната върху билиярда, особено като слушаше нейните „ай-ай-ай“, които тихичко се изтръгваха от устата ѝ, а в това време нашите добри жени се трупаха около нея и мълвяха: „Боже господи, как е възможно това!“, и то с по-гадно изражение, отколкото и на изповед. На първа линия беше Жудит, довтасала веднага щом научила новината, а това показва, че не беше лоша, Жудит де, но когато не ѝ отнемаха мъжете. Беше разтворила корсажа и блузата на Адел много внимателно и толкова се вълнуваше като гледаше как тече кръвта на съперничката ѝ, че повтаряше непрекъснато: „Всичко ѝ прощавам на Адел!“ А това показва, че в нещастията хората са по-добри към своите ближни. Наведена така над ранената си и може би умирающа съседка, Жудит се

заливаше в сълзи и беше толкова беззащитна, че просто нито виждаше, нито усещаше нещо, притисната сред тази разтревожена тълпа. А пък двама-трима мръсници използваха това и я мачкаха здравата по задника, като непрекъснато викаха, хитреците им с хитреци: „А, какво нещастие! А, какво нещастие!“ Това показва, господине, че свинщината на мъжете не пропуска никакъв случай. Имаше още един, който също ревеше, по свой начин — Тафардел, с издутата си глава, съвсем лилава около лявото око. Този удар с приклада по темето му беше раздрусал удивително идеите. Не смогваше просто да ги запише, изхаби си целия бележник наведнъж, а в същото време бълваше срещу кюретата и бившите хора, които искали да го убият, както разправяше, за да задушат истината. Това внасяше нещо комично в цялата тази тъжна работа. Тафардел е наистина начетен човек, не може да се каже, но винаги съм го смятал за малко смахнат и доста глупав въпреки всичко, а пък това фрасване с приклада съвсем не допринесе, разбира се, да му тури чарковете в ред.

Най-сетне, представете си всички тези сцени, точно посред града, целият обхванат от закъснъл страх и от желание за помирение, което също идваше със закъснение. Едва когато злото стане, тогава хората си казват, че е щяло да бъде по-добре, ако са се споразумявали. Ясно ви е, нали, стрина Фуаш, Бабет Манапу, Каролин Лалиш, Клемантин Шавен, Онорин попската, Тина Фаде, Тоанет Нюнан, Адриен Бродкен, стрина Бивак, и онези от пералнята, и разни други главно от долната махала, вдигаха такава врява на улицата, че беше нещо по-лошо и от пеенето на псалми или от воденето на пазарлък, и всичко се обясняваше с мръсотииите на онези пламнали задници, и ах, горката, и нали ви казвам, аз го бях предсказала, и разбира се, това не можеше да не се случи след такива отвратителни неща и тези безсрамия, които ставаха навсякъде, госпожо — понеже за тях беше от ужасно по-ужасно и нечувана свинщина, както казваха, да виждат как толкова много жени се поддаваха така лесно на мъжете, без да питат никой друг освен задника си, и че не й се виждаше края на тази работа, и още много други щяха да вършат същото, пачаврите им с пачаври, защото нямаше да искат да си стоят мирно. И всички приказваха и предсказваха от страшни по-страшни работи, без много-много да разбират какво разправят, както въобще си дърдорят всякога, тези кашкави дирници. Трябва да се каже, че повечето от тези, дето

говореха така, бяха стринки, на които вече от дъжд на вятър им правеха хубаво на корема, и то съвсем случайно, понеже мъжете не им обръщаха почти никакво внимание, при това само по време на голям глад. Тези вечно неутолени жени неизбежно съдеха неправилно за другите, които имаха голям апетит и винаги намираха да си хруснат нещо, и дори повече отколкото им се полагаше. Всички тези работи са женски истории, а женските истории, за да ги разбереш както трябва, трябва да знаеш какво става под полите на тези, които ги разправят. Така или иначе, здравата дрънкаха, и то посред улицата. Дрънкаха горе-долу така както си плетат, без да влагат повече усилия, без да влагат и повече смисъл в думите, отколкото в бримките. На кокошки след като снесат яйце, на това приличаха.

И ето ти го по едно време пристига и Понос, разтревожен, че вижда измъчени и страдащи хора. „Добри мои приятели — не знаеше какво друго да каже, — трябваше да идвате малко по-често на литургия. Господ щеше да бъде по-доволен от Клошмерл.“ А пък Пиешу питаше: „Как стана това, я ми разправете!“, сетне изслушваше и този, и онзи, без да каже нещо, хитрецът му с хитрец. А Кюдоан, глупакът му с глупак, се жандармеризира много късно. И тъй, Ламолир, Маниган, Поопанел, Машавоан, Бивак, Бродкен, Туминьон, Фонсиман, Блазо, най-сетне всички, дори и онзи мръсник Жиродо, почнаха да разискват как да оправят тази работа, която почти не можеше да се оправи, най-напред поради Татав, когото нямаше как да го възкресят, а сетне и поради Адел, Артюр и останалите, които за да им се оправи фасона, трябваше да лежат и да бъдат лекувани. Накрая, по съвета на Мурай, който им каза, че е по-добре така, понеже може да има усложнения, а понякога и нужда от операция, решиха да изпратят всички ранени във Вилфранш, като предварително телефонираат в болницата, и да ги натоварят всичките на автомобили, за да ги закарат по-бързо и без да ги друсат много. Мурай лично взе в своя автомобил Адел, защото тя беше най-зле и не биваше да се изпуска из очи, понеже имаше опасност да загуби много кръв, както разправяше той. И така, към четири часа следобед всички ранени бяха заминали, освен Тафардел, чиято цицина беше почнала да става черна, но той продължаваше да изпълва тефтерчето си, за да изпрати за отмъщение разни статии на вестниците, а пък именно тези статии подпалиха барута, та имаше опасност цялото правителство да отиде по дяволите,

понеже казвал, Тафардел, че били убили Татав, ранили Адел и фраснали с тояга по главата учителя в Клошмерл, и то по заповед на кюретата, а това вдигна голям шум в цяла Франция и стигна чак до трибуната на депутатите, на които им затрепериха гащите от страх да не би да ги катурнат. Това наистина показва, че образованието, дори у един такъв кръгъл глупак, може да направи големи работи!

След като всички заминаха, клошмерлци все още не можеха да се съвземат от нещата, които се бяха случили, неща, необясними иначе освен с голямата глупост човешка, а това е най-лошата болест на човека, ако се помисли добре. Да се убие Татав и да се ранят десет души, само защото Артюр бил рогоносец — е, не може да се каже, че има много ум в тая работа, дори като се вземе предвид и честта. Не е твърде смислено да се поставя честта на такова място, ще признаете. Ако всеки път, когато някой става рогоносец, всичко трябва да завършва с кървища и тям подобни, не остава нищо друго освен да си приберем багажа и да затворим дюкяна си. А това ще направи живота наистина непоносим! Удоволствието от задниците, не ще и дума, е най-голямото удоволствие на тоя свят, и господ е трябвало само да направи тъй, че най-голямото удоволствие да не идва оттам, не е ли тъй? Ето как мисля аз.

И на края трябва да ви кажа как започнала цялата тази история, която стана на 19 септември. От едно анонимно писмо, получено същата сутрин, Артюр научил, че Адел се забавлява с Тардиво. Щом узнае нещо такова, човек лесно си припомня и разни подробности. Същото станало и с Артюр, като размислил за странното поведение на Адел от идването на войската насам. Ревността го накарала изведнъж да прогледне, онези двамата не се усетили, затова продължили, без да се притесняват, а в това време, за да се увери напълно, Артюр ги наблюдавал мълчаливо през вратата на задния коридор. Като видял само как Адел се отърквала в Тардиво и му говорела тихо, в него не останало повече никакво съмнение. Тогава именно му притъмняло пред очите, нахвърлил се върху Тардиво на улицата и почнал да го удря по лицето, а Артюр няма лека ръка, можете да бъдете сигурни в това. И тъкмо тогава часовият отсреща, в объркването си, дал онзи изстрел, от който била ранена Адел. А другият часовой, понеже не можел да се справи с Артюр, който беше як като бик, го намушкал с щика си. И всички клошмерлци, които били наблизо, се ядосали като видели Адел

ранена, а сетне и Артур, и то не само ранен, ами и рогоносец, при това от някаква чужда свиня, и решили да им видят сметката на войниците, и се нахвърлили да ги бият. Така започнал боят. По-късно разбрахме всичко.

Разкри се също така и от кого беше анонимното писмо, тъй като предния ден изпращачът отишъл във Вилфранш, а името на града се разчете на печата на плика. Изпращачът беше Пюте, видите ли, която бях зърнал да ги следи във Фон Мусю. Тя беше причината за всичкото зло, както преди това беше предизвикала цялата онази история с писоара. Не можеше да стои, без да върши зло, тая. Това показва, че религията в ръцете на мръсниците прави от тях винаги още по-лоши мръсници. Тя беше наистина голяма гад, тая Пюте, същинска филоксера за града ни.

— Едно нещо само ме учудва във вашия разказ, господин Босолей. Как така войниците са имали патрони в себе си?

— Много задълбавате с въпросите си, драги ми господине. Може би понеже имаше обсадно положение, както казват във войската, което Тардиво беше обявил с моя барабан, за да си придаде важност, навярно. А може би понеже в тази колониална част имаше немало разбойници, всички бяха повече или по-малко скитници и браконieri. А също така и поради голямата бъркотия, която настъпи през първите години след войната. По малко от всичко това. Важното е, че имаше няколко куршума — съвсем достатъчно, за да се набути един от тях в тялото на Адел, а друг да фрасне Татав. Освен това, да си кажа правото, тези войници пиеха твърде много божолезко вино, без да ги е много-много грижа. А в нашия край имаме коварно вино — някой, който не е свикнал, бързо напраща главата. Откровено казано, тези войници въобще не изтрезняваха. Това са най-добрите обяснения, които могат да се дадат за една такава драматична история, която в края на краищата беше съвсем безсмислена. Основно правило: не бива да се търси много ум в поразите.

XIX

МАЛКИ ПРИЧИНИ, ГОЛЕМИ ПОСЛЕДИЦИ

Ранените току-що бяха напуснали Клошмерл. Обезумял от ярост, Тафардел отиде в пощата, откъдето влезе в пряка връзка с областните кореспонденти на парижката преса, които на свой ред незабавно предадоха по телефона в Париж страшните известия на учителя. Съвсем слабо смекчени, тези съобщения се появиха във вечерните вестници на столицата. Драматичните събития в Клошмерл, раздути от озлоблението, поразиха министрите, и по-специално Алексис Лювла, върху чиито плещи падаше едновременно цялата тежест на тази история и цялата отговорност като представител на правителството.

Председателят на министерския съвет, придружен от своя министър на външните работи и значителна свита от специалисти, се намираще по това време в Женева, където представляваше Франция на конференцията по разоръжаването.

Тази конференция беше започнала при най-щастливи предзнаменования. Всички нации, малки и големи, бяха приели, че трябва да се разоръжат, и бяха съгласни, че разоръжаването ще облекчи до голяма степен теглата на човечеството. Оставаше само да се съгласуват всички становища, неизбежно различни, преди да се изготвят членовете на един световен план. Англия заявяваше:

— От няколко века насам ние сме първата морска страна в света. Освен това ние, англичаните, притежаваме половината от всички съществуващи колонии в света, а това ще рече, че ние сме полицията в половината земно кълбо. Ето изходната точка на всяко разоръжаване. Задължаваме се, щото тонажът на нашата флота да не превишава никога повече от два пъти тонажа на следващата по големина флота в света. Да започнем, значи, със съкращаването на тонажа на по-малките флоти, след което незабавно ще пристъпим към съкращаването и на нашата.

Америка заявяваше:

— Принудени сме да се месим в работите на Европа, където всичко върви зле, поради прекалено въоръжаване, но която разбира се, не може да се меси в работите на Америка, където всичко върви добре. Разоръжаването, значи, засяга преди всичко Европа, която не е годна да контролира това, което става в другия континент. („Впрочем тези японци са наистина големи и опасни мерзавци.“ Но това се шепнеше само зад кулисите на конференцията.) Предлагаме една американска програма. Американските програми са във всяко отношение великолепни, защото ние сме най-процъфтяващата страна в света. Най-сетне, ако не приемате нашата програма, очаквайте да получите нашите извлечения от фактури...

Япония заявяваше:

— Готови сме да се разоръжим, само че на нашия народ трябва да се признае един „коефициент на разширение“, което, справедливо погледнато, не може да му се откаже, ако се сравни с останалите народи. Понастоящем ние имаме най-висока раждаемост в света. И ако не въведем малко ред в Китай, тази нещастна страна ще изпадне в анархия, а това ще бъде неизмеримо бедствие за човешката общност. („Впрочем тези американци са надуты грубияни и вдъхващи безпокойство мръсници.“ Но това се шепнеше само зад кулисите на конференцията.)

Италия заявяваше:

— Щом се изравним по въоръжение с Франция, с която сме равни по население, ще почнем да се разоръжаваме. („Впрочем тези французи са наистина големи крадци. Едно време ни откраднаха Наполеон. А ето че сега ни откраднаха северна Африка. Рим, сразил ли е или не е сразил Картаген, а?“ Но това се шепнеше само зад кулисите на конференцията.)

Швейцария заявяваше:

— Тъй като сме неутрална страна, която никога няма да се бие, ние можем да се въоръжаваме колкото си щем, това няма никакво значение. („Впрочем, ако разоръжаването беше свършен факт, нямаше да има вече конференция по разоръжаването, и на нашето туристическо бюро това нямаше да му бъде никак приятно. А и вие, господа, вие също не бихте имали така често възможност да идвате в Швейцария за чужда сметка.“ Но това се шепнеше само зад кулисите на конференцията.)

А пък Белгия:

— Тъй като сме неутрална страна, чийто неутралитет не се зачита, искаме да се въоръжим свободно до зъби.

А малките страни, съвсем наскоро образували се, най-немирните, най-белалиите, най-кресливите, заявяваха:

— Ние сме най-големите поддръжници на разоръжаването на големите държави, които ни заплашват от всички страни. Но що се отнася до нас, първо трябва да помислим да се въоръжим прилично. („Впрочем, въоръженията са много необходими за нашите заеми, тъй като гарантират на заемодавците ни, че парите ще им се върнат чрез посредничеството на търговците на оръдия.“ Но това се шепнеше само зад кулисите на конференцията.)

Накъсо казано, всички страни бяха съгласни с една формула, която се свеждаше до една дума: „Разоръжете се!“ И понеже всички страни бяха изпратили в Женева военните си експерти, фирмите Круп и Шнайдер сметнаха за навременно да командироваат веднага най-добрите си търговски агенти, на които в хотелите положително би им се отдала възможност да поговорят за най-новите модели и да получат добри поръчки. Тези търговски агенти познаваха из основи професията си, притежаваха картони с най-подробни сведения за държавните дейци и техните сателити и разполагаха с такъв бюджет за подкупи, който даваше възможност да бъдат задоволени и най-трудните съвести. Впрочем, повлияни от миролюбието на околната среда, двамата търговски агенти счетоха за по-изгодно също да се разоръжат в областта на търговията.

— Има място и за двама ни, драги колега — каза агентът на Круп. — Какво ще кажете за това?

— Ja wohl, ja wohl! — отвърна му на неговия език, от куртоазия, агентът на Шнайдер. — Ich danke so. Положително, няма да седнем да се бием в Женева!

— Тогава ще делим поравно — заключи агентът на Круп. — За кои артикули по-точно смятате, че имате по-изгодни условия?

— За 65, за 75 и за 155 скорострелни, и за 270 и 380 положително сме без конкуренция — отвърна французинът. — А вие?

— За 88, за 105, за 210 и за 420, смятам, че не можете да се мерите с нас — отвърна германецът.

— Тогава, дадено, куме!

— Дадено! И вижте какво, за да ви докажа, че съм лоялен, обръщам ви внимание, че България и Румъния имат намерение да подобрят леката си артилерия. Положително ще свършите работа с тези хора. Все пак, внимавайте с България — кредитът не е бог знае какъв.

— Вземам си бележка. А вие пък се насочете към Турция и Италия. Знам, че се нуждаят от тежки оръдия за укрепленията си.

От четиридесет и осем часа насам двамата търговски агенти бяха вече провели някои полезни разговори и бяха връчили няколко обнадеждаващи чека. А самите пазарлъци в конференцията не вървяха чак толкова лесно. Но бяха произнесени вече пет-шест първокласни речи, с много възвишена мисъл, превъзходно преценени с оглед международните отражения. Френската реч беше на първо място.

През нощта на 19 септември в Женева пристигна шифровано известие във връзка с произшествията в Клошмерл. Щом съобщението бе преведено, секретарят изтича в покоите на министър-председателя, за да го уведоми незабавно за него. Ръководителят на правителството прочете два пъти съобщението, а след това още веднъж на глас. После се обърна към някои свои сътрудници, които се намираха там.

— Дявол да го вземе! — каза той. — Моят кабинет може прекрасно да хвъркне от една такава история. Трябва да се върна незабавно в Париж.

— Ами конференцията, господин министър-председателю?

— Много просто — ще я торпилирате. Измислете някакъв начин, и то колкото се може по-бързо. Разоръжаването може да почака — стават вече петдесет хиляди години, откакто чака. Ала Клошмерл няма да чака, и онези тъпанари там могат да ми тупнат някоя интерпелация само за четиридесет и осем часа, нали ги знам какви са!

— Господин министър-председателю — предложи шефът на експертите, — може би ще се намери начин да се уреди всичко. Поверете вашия план на министъра на външните работи. Той ще защити становището не Франция, а ние ще го подкрепяме с всички сили.

— Вие не сте се отракали още! — отвърна студено министър-председателят. — Да не би да мислите, че съм се потил цял месец върху моя план, за да го предам днес в ръцете на Ранкур, който ще си

извоюва на мой гръб личен успех? За един експерт, позволете ми да ви кажа, зле преценявате нещата, драги приятелю!

— Аз мислех — замънка експертът, — че това би било в интереса на Франция...

Твърде неприятно извинение, което изглежда никак не се хареса на министър-председателя.

— Франция, това съм аз! — извика той. — До ново нареждане! Хайде, господа, вървете и се заемете да върнете кротко тези маймуни в страните им. Ще им пробутаме нова конференция след няколко месеца. Това ще бъде още една разходка за всички. Не ме главоболете повече с тази история, която е свършена за мен. Хайде, поискайте връзка с Париж, с Лювла.

Имаше още едно възражение, изказано от един човек, който дотогава не беше казал ни дума.

— Не се ли боите, господин министър-председателю, че общественото мнение във Франция би могло да изтълкува зле това ваше внезапно заминаване?

Преди да отговори, министър-председателят запита частния си секретар:

— С какви суми разполага касата на тайните фондове?

— Пет милиона, господин министър-председателю.

— Чувате ли, господине! — каза министър-председателят. — Пет милиона! С такова нещо, не съществува обществено мнение. И знайте и това: Френската преса не е от скъпите, при положение, че човек не може вече да вади горе-долу спокойно хляба си чрез нея. Имал съм възможност да разбера това. Именно в пресата, в сектора „външни работи“, започнах някога своята кариера... Решително, господа, можем да изфиряваме оттук. Ще се разоръжим друг път. Да вървим да се занимаем с Клошмерл.

Така се провали конференцията по разоръжаването през 1923 г. Съдбата на нациите зависи от съвсем дребни неща. Нашият случай е ново доказателство за това. Ако Адел Торбейон не беше толкова сластолюбива, ако Тардиво не беше толкова предприемчив, Артюр — толкова чувствителен, Фонсиман — толкова непостоянен, Пюте — толкова злобна, може би съдбата на света щеше да бъде различна.

Преди да напуснем Клошмерл от 1923 година, трябва да кажем как завърши този ден, 19 септември, който бе толкова драматичен.

Беше шест часът вечерта, убийствената горещина, която предвещаваше буря, усилваше още повече тревогата на поразените клошмерлци. Внезапно в града нахлу бурен вятър, който режеше като свирепите зимни вихри. Три огромни облака, подобни на издути каравели, тласкани от циклон, се понесоха из небесния океан. След това на запад се появи като някакво нашествие на варвари, страшната маса на цяла армия от черни облаци, които носеха опустошение в своите недра, издути от електричество, наводнения и смъртоносна артилерия от градушка. Ескадроните на тези безчетни нашественици покриха земята със сянката и тишината на прастарите ужаси, винаги готови да възкръснат у хората, преследвани постоянно от боговете. Азергските възвишения, които бързо губеха очертанията си, бяха разкъсани от трясъка на гръмовете, разсечени от блясъка на мълниите, раздробени от гигантски взривове. Скоро цялото небе представляваше само едно оловносиво, празно, опустошено, разорено пространство и в зловещата му необятност пламнаха пожари, затытна великанската бомбардировка на свръхчовешките фурии. Само в един миг долините бяха залени, хълмовете се снишиха, огромен прилив погълна хоризонта, черните авангарди на Нищото се появиха изведнъж. Къси съединения подпалиха от четирите краища света, планетата бе разтърсена върху оста си до дълбините на хилядолетните си недра, и всичко, което не беше ужас, изчезна при прииждането на водите. Огромни, смазващи водни стени се сгромолясаха отвред и изолираха Клошмерл като някакъв прокълнат град оставен сам със своята съвест пред изобличителния съд. Започна да бие град като яйца, който с ярост удряше косо стъклата под стрехите, заливаше стаите, чиито прозорци не бяха затворени, наводняваше плевни и мазета, изтръгваше капаци и ветропоказатели, събаряше сандъците за сирене, отнасяше като сухи листа неуспелите да се приберат кокошки и ги сплескваше върху къщите.

Покривите на два навеса бяха издигнати на сто метра височина и изсипаха керемидите си като бомби. Един комин рухна изведнъж като старец пред края си. Успоредни порои, които на места се сливаха, опустошаваха главната улица, като повличаха в мътните си вълни блестящи сини камъни. Върхарът на един кипарис в гробищата

просветна за миг като голяма угасваща свещ. Гръм експлодира като самолетна бомба на върха на камбанарията, застрашавайки да срине това уязвимо съчетание от греди, легенди и векове. След това, променяйки мерника си, той насочи залповете си върху кметството, изви като игла гръмоотвода, разпиля на прах републиканските му керемиди, изпече знамето му въпреки силата на пороя, разби на фронта му камъка, върху който беше издълбана думата „Братство“, и беляза с огнен печат дъската до входа, където бяха разлепени смешните заповеди на хората, подписани от Бартелеми Пиешу. Като удължи още малко мерника си, той пръсна само с едно леко чукване табелката на Жиродо, изщрака цели кутии кибрит от сяра пред кантората му, та чак корем присви нотариуса, готов веднага да потърси убежище зад бронята на огнеупорната си каса, обичайното жилище на неговата душа на негодник.

Струпани в най-тъмната част на своите тресящи се къщи, обзети от тревога, разкаяние и страх, клошмерлци се вслушваха в разсичащите пориви на проливния дъжд, в усилващия се ритъм на смъртоносния картеч, който трошеше стъклата и керемидите им, но това не беше нищо, — той поваляше лозите, разкъсваше листата им, разпукваше сочните гроздове, разпиляваше ги по земята, тъпчеше ги, изстискваше цялата им плът, винената им кръв, скъпоценната им и благоуханна кръв, и сякаш кръвта на самия Клошмерл течеше по склоновете, напояваше земята, смесваше се с кръвта на Татав и Адел, станали несправедливо жертви на глупостта, омразата и тайната завист. И сякаш това беше самото клошмерлско вино, превърнало се в потоци от вода. Поразен неочаквано от небесния пристъп, градът се виждаше вече разорен, анемичен, обезкръвен — предстоеше му цяла една дълга година на изкупление, година без печалби, която трябваше да прекара с празни изби в жестоко любовно отчаяние.

— Здравата сме наказани...

— Не ще и дума, това е Свети Рок, който е чакал само сгода...

— Тая работа не можеше да продължи все така, всички като че ли бяха пощурели!

— Бяха се струпали твърде много гадни неща, за един толкова малък град...

— Ще си плащаме сега за тоя голям разврат...

— Отде се намери в Клошмерл толкова злоба да се излее наведнъж!

— Нищо вече не зачитаха, това беше прекалено!

— Хубаво сме наказани! Хубаво сме наказани!

Жалките литании бяха изведнъж заменили безсърдечните приказки. Измъчвани от ужаса на възмездието, грешниците се покаяваха за скверните си дела. Децата плачеха в полите на майките си. Кучетата страхливо се криеха на тъмно с клепнали уши; гъските влачеха коремите си на дебели матрони като смазани; кокошките цвъкаха безспирни из кухните и никой не ги гонеше. Целите наелектризирани, котките от време на време подскачаха с четири крака, падаха вцепенени, с извито като дъга тяло, с настръхнал косъм, с опашка на въпросителна, и гледаха втрещено унинието на хората с очи, чиито дяволски зеници странно угасваха и просветваха.

Застанали до прозорците, съсипаните лозари гледаха небето и търсеха да зърнат някъде пролука. Мислеха за всички тези унищожени неща, за целия напразен труд и чувствуваха как върху плещите им се стоварваха отново онези прастари тегла на дедите им, които някога също така се бяха борили по тези склонове срещу стихииите. И повтаряха:

— Много голяма беда е това, да, много голяма беда!

Дъждът продължи през цялата нощ, през целия следващ ден и дори през част от другата нощ, лееше се обилно, спокойно, но с една неумолимост, която превръщаше в играчка на съдбата всички души в Клошмерл. Не се появи нито една дъга, нито един лъч не преряза мътната завеса на този дъжд, дълбок много километри, със запаси от цели реки. Бяха хвърлили Клошмерл в най-влажните тъмници на света, в бездънната забрава на мрачната вечност. Най-сетне, на третата утрин, петлите; тенори с прочистени гласове, с прясно колосаните си нагръдници, горди с гребена си като с нов орден на Почетния легион, и повече от всякога „виж ме какъв съм“, пропяха още от ранни зори, за да възвестят раждането на един великолепен ден. От зората се раждаха гълъби. Хоризонтът беше един все още неизсъхнал акварел, в който всички оттенъци на синьото се преливаха възхитително, слети с неотразимите трепетни нюанси на розовото. Склоновете галеах погледа като млади гърди, а хълмовете — като налети, сочни бедра. Земята приличаше на осемнайсетгодишна девойка, току-що излязла от

къпане, и която, не знаейки че я наблюдават, се е вслушала кротко в напевите на сърцето си и нагажда по техния такт танцуващите движения на тялото си. Това беше примирие, за кой ли път сключено! За да го ознаменуват, гръмнаха фанфари от светлина, и като прекрачи последния предел на изтока, слънцето се настани на небесния си трон. При един единствен знак на скиптъра му, бликнаха феерии и огряващи надежди. След това то заповяда на първородния си син Амур да се появи, като подеме веселата си песен. И Клошмерл разбра, че му бе простено.

Ала градът си оставаше наказан, строго наказан. Това меко съживяване подчертаваше още повече печалните опустошения от последните дни. Додето поглед стигаше, лозята бяха само жалки останки. Когато скоро след това дойде и гроздоберът, клошмерлци можаха да съберат в кошниците си малкото останали тук-таме лоши, повехнали и полуизгнили гроздове, чийто сок беше изтекъл. Когато ги натрупаха в бъчвите, получи се нещо твърде мизерно, което никак не радваше. От него добиха лошо щипливо вино, едно никакво вино, един тъжен, блудкав полски киселак, позорен за Божоле.

И който не можеше да се продаде, дявол да го вземе!

И който един почтен човек наистина не можеше да пие, мътните да го вземат!

Никога не се бе ни чуло, ни видяло такова блудкаво нещо, такава свинщина, добра само за чужди гърла. Не, никога!

Най-мръсната и проклета кутсузлия година, която се помнеше, беше тая 1923-а! Една мръсна, курвенска година, наистина!

Крайната развръзка на скандалите на Клошмерл стана в една неделна сутрин, на 16 октомври. Времето беше още меко и златисто. Все пак вечерта, от шест часа нататък, ледените тръпки на въздуха предвестяваха неизбежното настъпване на зимата. Забелязаха и първите й патрули — те се появиха по високите върхове на Азергските планини, където устройваха на утрото засадите си от скреж. Слънцето разпръскваше без бой тези дръзки северни хусари, промъкнали се твърде далеч и твърде рано, които през деня трябваше да се крият в горите, за да изчакат подкрепленията на равноденствието, главните сили на облачната армия, които се събираха някъде над Атлантика. Но все пак тези студени патрули бяха вече тук, заплахата от тях придаваше

на последните хубави дни по-голямо очарование, макар и малко тъжно, защото в леката мъгла на здрача имаше примесена някаква печал. Земята скоро щеше да смени зелената си лятна дреха с шаяк. По склоновете на планините на места се появиха тъмни оголени петна. В долината ръждивите ниви разкриваха вече чернозема си през останките на скосената си растителност, която дъждовете превръщаха в тор. Този есенен декор стана фон на още едно последно произшествие. Трябва още веднъж да дадем думата на Сиприен Босолей:

"Беше, значи, неделя сутринта в началото на голямата литургия, по-точно казано, беше малко след десет часа. Както обикновено, докато жените бяха на църква, мъжете бяха в кафенето, а всички по-важни клошмерлци — при Торбейон. Артюр беше се върнал от болницата. Предпочиташе да си бъде в къщи, с превръзка през рамо за ръката си, отколкото да лежи и да мисли за затворената си кръчма — втрисаше го само като си представяше, че клиентите му отиват да пият в „Чучулигата“, или при леля Бока, едно кафене в долната махала. Беше се върнал, значи, макар и не напълно оздравял, като беше оставил Адел в болницата, където тя бавно се съвземаше, и тази неделя кръчмата беше като преди пълна с хора — всички тези хора говореха за всичко, но най-много за проваления гроздобер и за поразите от боя. А пък на Артюр, понеже беше хем ранен, хем явно рогоносец, носът му поувисна и характерът му поомекна, та затова сега го зачитахме повече. А това показва, че хората по-често трябва да си поизпацат здравата, та да им дойде акълът.

Седяхме си, значи, там, пиехме си и си приказвахме кротко, като хвърляхме по някой поглед и навън, защото постоянно минаваха жени, а обикновено най-натъкмените и най-засуканите закъсняват за църква. Като изключим тези закъснели, улицата иначе беше съвсем пуста. След всичко, което бяхме видели през тази година, мислехме, че не може да се случи вече нито по-страшна беда, нито да стане по-голям майтап, понеже Тафардел не се беше още оправил от онзи удар с приклада по главата и продължаваше да вдига страшна врява из града, че трябва да се отмъсти, а пък яростта го караше така да ожаднява, че редовно се натряскваше. Щом обърнеше една чашка, ставаше страшен. Заради идеите им, можеше да подложи на мъчения дори баща си или майка си. Никога не съм виждал човек да става изведнъж от кротък така

свиреп, само от една бутилка божолезко. Това показва, че когато идеите се намърдат в някои слаби глави, могат да станат големи поразии.

Както и да е, седяхме си, значи, спокойно, позамааяни от онова блаженство, което изпитва човек от вино, изпито на гладно сърце, без да мислим кой знае за какво, да си кажем правото, и чакахме само черквата да пусне, та да погледаме още веднъж нашите клошмерлски жени и хубаво да ги огледаме като минават, а това у нас е най-голямото удоволствие в неделя. И изведнъж някой извика нещо и всички скочихме на крака и се спуснахме към вратата и прозорците. Това, което видяхме, беше най-нелепото нещо, което човек може да си въобрази, и освен това тъжно и ужасно. Представете си това нещо, ако можете.

Гледаме по Уличката на монасите се носи някаква страшна кранта, ама чисто гола, само с една молитвена броеница, препасана около корема и малка шапка, поставена на върха на главата и накривена настрани. Отгатнете кой? Оная Пюте, драги ми господине! Чисто гола, една такава като фурия, и като ги плеци едни, ама такива мръсотии, че можеше да обърне в бягство цял полк от зуави [Френски колониални части, съставени първоначално от бойци от кабилското племе „зуауа“. — Б. пр.]. Направо чалната, какво! Една особена такава лудост, как се казваше, завършва на „ична“...

— Еротична ли, господин Босолей?

— Точно така. Една еротична чалната, точно това беше станала тая Пюте тогава, тъкмо по време на голямата неделна литургия. Изглежда, че това й станало поради прословутата й добродетелност, която тя не беше успяла да пробута на никого. Най-накрая я ударило в главата. Това показва, че когато добродетелността не се използва както трябва, могат да станат поразии. Не е хигиенично, такава продължителна добродетелност, каза после доктор Мурай, който сигурно разбира повече от тия неща, от Понос, все пак. Както и да е, това е отделна работа.

И така, значи, Пюте се приближаваше в одеянието, за което ви казах вече, а ние стояхме и я гледахме, повече от любопитство, отколкото от удоволствие, защото това, което ни показваше не беше никак хубаво, бога ми! Ако бяхме видели една Жудит, една Адел, или още двајсетина други в този необикновен вид, щяхме да се зарадваме

и още как, и щяхме веднага да им помогнем, като ги хванем. Ала тази тук предизвикваше само болка, съжаление и отвращение. Като я гледахме такава грозна и страшна, обяснявахме си сега по-добре злобата ѝ. Беше страхотно слаба, приличаше на таласъм, от който можеха да ти настръхнат косите нощем, тази лицемерно набожна вещица. Беше само кости, покрити с провиснала кожа и осеяна безразборно с отвратителни остри косми като на див звяр. На цвят — оваляна като че ли в лайна, би казал човек. Ребрата ѝ стърчаха като обръчи на бъчви, гърдите ѝ бяха сякаш два стари чорапа, празни и увиснали, а коремът ѝ — остър и грапав, не беше служил за нищо друго освен да фабрикува смяна храна. Но най-страшното бяха краката ѝ. Имаше не по-малко от три пръста разстояние между бедрата. А не знам нищо по-отвратително от неприлепнали женски бедра. Напомнят ми на скелети. Ами задникът ѝ, господине! Като две орехови ядки от месо, точно толкова, привлекателни и сбръчкани като стари дюли. А лицето ѝ беше по-грозно от всякога, и този креслив глас, който приличаше на скърцането на стара ръждясала врата. Най-сетне, какво да ви кажа, противна във всяко отношение, не ще и дума.

Не сварихме да се съвземем от смайването си. Както си беше гола, значи, тая чалнатата, взе че влезе право в черквата, през главния вход, като ревеше своите песнопения от гадни ругатни. Юрнахме се всички подир нея, като си казвахме, че ще има голям сеир с влизането ѝ посред литургията.

Сеир имаше повече, отколкото си мислехме. Като продължаваше да крещи, Пюте тръгна по централната пътека на църквата и всички енориаши запищяха от ужас, сякаш виждаха дявола, преобразен като жена, а тъкмо това го прави още по-страшен, я! А пък Понос тъкмо се обръщаше за едно „Dominus vobiscum“ [Бог с вами (лат.). — Б. пр.] и така се сащиса, че току повтаряше само: „Но, драга моя госпожице, но, драга моя госпожице... не бива така!...“ И тогава яростта на тази удивителна католичка се стовари само върху него — захвана да бълва какво ли не срещу Понос и да го обвинява в най-големите свинщини, които един мъж може да извърши, злоупотребявайки с по-слабите жени. И същевременно, като се възползува от смайването на всички ни, тази мръсница взе, че се качи на амвона и почна да държи такава налудничав проповед, каквато сигурно никога не се е чувала в черква. Най-сетне Никола се посъвзе от слисването си, остави алебардата и се

запъти към амвона, за да смъкне оттам тая Пюте. Едва бе стигнал до първите стъпала на тясната стълба и оная запрати право в лицето му всичките набожни книги на Понос, а сетне стовари върху главата му и табуретката с цялата сила, на която е способен един луд човек. Ако не носеше двувърхата си униформена шапка с пера, щеше направо да го пребие. Това все пак го зашемети и го извади от строя, още повече че краката му не го държаха вече така здраво след онзи мръсен удар на Туминьон, който съвсем не го беше фраснал по зъбите, нали... Така че тая Пюте държеше положението, чисто гола на амвона сред черквата, с още по-накривена шапка на глава. Наложих се да се намесим всички и да я атакуваме със стълби от няколко страни едновременно, а в това време Туминьон, който й имаше зъб, я сграбчи отзад за косите и я смъкна долу. И мислите, че имаше след тая работа литургия ли, нея неделя? Накрая пипнахме я неколцина тази дяволска жена и така успяхме да я отведем в дома ѝ, сетне дойде Мурай и следобед я закарахме с автомобил във Вилфранш, този път облечена и вързана здраво, за да не мърда. Затвориха я в Бурк, при лудите, без надежда да оздравее. Никой повече не се интересува за нея. Не ще и дума, градът наистина си отдъхна от нея, защото без нея сума ти истории нямаше да станат, а и Татав щеше да си бъде още жив, а може би по би му се искало да си остане жив, на Татав де, макар че си беше идиот...

Казвам ви всичко това, за да видите, че тая Пюте беше наистина най-злобната мръсница, тровила някога града ни. Но, от друга страна, тя беше също така една бедна нещастна мома. Рядко се случва злобните хора да са щастливи, не мислите ли? Те просто сами себе си тровят. Пюте навярно си е била направила живота непоносим. Не по нейна вина все пак, нали, защото сигурно не е искала да се роди чак толкова грозна, та ни един мъж да не се докосне до нея през целия ѝ живот. Ако си беше получила своя дял като другите, нямаше да завижда на съседките си. От добродетелност не ти става по-топло на корема, каквото щат да разправят! Да, така е. От друга страна, тя наистина беше една бедна нещастница, по свой начин жертва на този проклет мръсен, объркан свят.

Ето, разправих ви края на Пюте. Заедно с нея престанаха и разните шумни истории, никога след това не видяхме повече други истории от такъв мащаб — да се стигне до убийства и наранявания на клошмерлци. А това е хубаво, защото такъв живот, да се караш, да се

биеш и да се избиваш, не е никак за облажаване. Особено в край с хубаво вино, като нашия. Това, което пиете сега е клошмерлско от 1928-а. Знаменита година. Реколтата беше къде тринайсетте градуса. Това е вино, достойно за папска литургия, господине!

Ноември беше мразовит и снежен. В края на месеца термометърът отбеляза осемнайсет градуса студ. Бръснеци ветрове фучаха по главната улица и пронизваха през вълнените дрехи неблагоприятните, които дръзваха да излязат навън. Всичко изглеждаше мрачно под едно безцветно небе, по което се носеха, като изтървани въздушни кораби, толкова ниски облаци, че се блъскаха в Азергските планини. Принудени да пият скъпернически, клошмерлци се свираха в къщите си, където бяха напалили здравата печките. Прекарваха свободното си време, като прехвърляха отново събитията през тази злополучна година. Всичко постепенно се оправяше. Войската си беше заминала, отзована незабавно след печалния си подвиг; раните нарастваха; строшените ръце и крака се скърпваха; страстите се уталожваха; съседките отново съседствуваха без заяждания, забравили кареза си. Адел Торбейон бавно се възстановяваше при съпруга си, Артюр Торбейон, който беше напълно оздравял. Тя беше отново заела мястото си в кръчмата и всички намираха това за правилно, защото разбираха, че едно търговско съдружие, чиито благодатни последици можеха да бъдат очевидно оценени, не биваше току тъй да се разтури само заради едно такова домашно заблуждение, което при това беше изкупено с кръв. Самият Тафардел също се съвземаше, но сега беше по-разпален от когато и да било, понеже виното му се беше усладило, а той съвсем неопитно боравеше с него, нещо, което често поставяше достойнството му в голяма опасност.

Макар че това не се виждаше, най-засегнат беше Никола, който не можеше да си възвърне вече нито онзи свой напет вид, нито пъргавината на краката си. Може би трябва да отдадем това на органическите последици от лошия удар, който Туминьон му нанесе по време на онази гореща разправия на 16 август. Поне подобно нещо може да се подразбере от това, което госпожа Никола довери веднъж на госпожа Фуаш. Един ден, след като тези две дами бяха приказвали

доста дълго време, тютюнопродавачката попита жената на швейцареца:

— Ами как е вашият господин Никола — каза тя, — оздравял ли е вече напълно?

— Оздравял, така е прието да се казва — въздъхна госпожа Никола. — Те наистина си възвърнаха обичайния си цвят, но не станаха такива, каквито си бяха преди, на големина. Едното си остана все тъй по-едро от другото.

— Мислите ли? — възкликна готовата да утешава госпожа Фуаш. — Може би само така ви се струва. На моя Адриен също не му бяха еднакво големи. Едното, лявото, беше винаги малко по-долу от другото. Така че може да се лъжете, драга моя...

Но госпожа Никола отхвърли тази хипотеза, която действително не можа да издържи пред доказателството, което тя изтъкна:

— Не, не станаха такива каквито си бяха преди, убедена съм в това. Помислете, госпожа Фуаш, от осемнайсет години съм омъжена за Никола и ръката ми е обиграна!

XX

ВРЕМЕТО В ИЗВЪРШИЛО СВОЕТО

Туристът, който преминава днес пред Клошмерл, ще се изненада много, когато научи, че скандали с кървава развръзка и световен отзвук са разтърсили някога този мирен градец. Впрочем, дори и в самия Клошмерл споменът за тези събития почва да се заличава. Минало е време и всеки ден то е носело своя дял от малки занимания, от малки радости, скърби, грижи, и безспирното му действие е напукало паметта на хората, която в повечето случаи е крехка, с много слаб капацитет, предвидена за един просто смешен срок.

Смъртта е премахнала някои от действащите лица от 1923 година. Други, изхабени вече, са в действителност откъснати от живите; това, което им остава да живеят, краткия срок, даден им от снизхождение, не влиза вече в общата сметка на важните човешки действия. Положението на някои се е изменило и те са напуснали града — на едни обстоятелствата са се усмихнали и са увенчали с успех амбициите им; други са изживели тежки провали. Само за няколко години време хората променят връзките си. Нови честолюбиви стремежи, нови интереси ги свързват или разделят, съюзяват тези, които дотогава са били врагове, и разединяват онези, които са били съюзници. Лагерът на победителите, лагерът на завистниците, на примирените, на доволните от съдбата си са променяли състава си и мнозина от членовете им са преминавали при врага. Но градецът си е останал почти същият, без нови постройки, за които заслужава да се спомене: дълга редица от жълти и ниски къщи, почти всичките с еркер, със солидно стълбище, дълбока изба, тераса-балкон, с лозница над вратата; живописният безпорядък на грапавите зеленикави мазилки изпълва погледа и му разкрива тук-там някоя стара, в прекрасен стил фасада, която облагородява прелестното простодушие на този градец. Църквата си е все същата, сбор от разновидни части, прибавяни последователно от всяко поколение с някакъв усет за пестеливост, който е запретявал да се възстановява повече от строго необходимото,

и някакво смъртно чувство за красота, което ги е карало да долавят прекрасното и ги е възпирало да го разрушат. Тази умереност е създала повече или по-малко навсякъде прелестта на френското село.

Зад църквата, гробището с хубаво слънчево изложение, получава обичайния си контингент от клошмерлци, който почти не се променя през годините. От една страна, кварталът на пресните гробове постепенно расте, а от друга, расте угарта, където се разпадат старите мъртвци, изпаднали в забрава, които само птиците и насекомите навестяват. Но тези изоставени покойници, с разядени от буйната растителност надгробни плочи, получават всяка пролет най-красивите букети от цветенца, естествено поникнали тук, букети, каквито нямат поддържаните гробове, обречени да получават откъснати цветя и боклуци от стъкло, често пъти обидно прости. На главния площад големите кестени хвърлят все тъй гъста сянка. Когато човек постои под малко тъмния им свод, огромната панорама, изложена на жарките лъчи на лятното слънце, почти би дразнила погледа, ако този блясък не беше смекчен от трептенето на планинския въздух, който залива Клошмерл. Голямата липа изглежда повече от всякога непоклатима. Впила корените си в няколко столетия, самата тя е един от най-дълбоките корени в градеца.

Едно единствено нещо представлява, за посветения, белег за станалите промени. В горната част на градеца, срещу кметството, може да се види един писоар, а долу, близо до пералнята, още един — така че заедно с писоара на Уличката на монасите броят на тези уместни постройки се е увеличил на три. Наличието им свидетелствува за пълната победа на Бартелеми Пиешу, на сенатора Пиешу, който търпеливо е успял да осъществи точка по точка своята програма, благодарение на много навременната смърт на стария сенатор Проспер Луеш.

Почтеният Проспер Луеш почина на седемдесет и три години в едно потайно заведение, където се отдаваше на упражнения, които не бяха вече за неговата възраст и изморяваха опасно сърцето. Последната му въздишка беше въздишка на удоволствие, излетяла при такава поза, че особата, която му сътрудничеса в забавлението, едва цяла минута след това разбра какво се бе случило. Почувствувала го изведнъж твърде бездеен, тя удвои професионалното си усърдие и го насърчи: „По-бързо, беччо! — прошепна тя. — Шефката не обича тая

работа да се върши бавно.“ Но после с ужас откри, че прахосваше напразно усилията си под един труп, чиито очи не бяха изпълнени със сласт, а с вечен екстаз. Тя нададе пронизителни писъци, които прекъснаха дейността в съседните стаи, откъдето дотичаха, в одеяние на изненадани русалки, дузина млади жени с различни тела, всяко по своему прекрасно — тази къща беше една от най-добрите в Париж и претендираше, че притежава асортимент, в състояние да задоволи и най-взискателните клиенти: тук идваха дори изгонени монарси.

Под ръководството на шефката си, една умна жена, дамите се заеха веднага да придадат на покойния Проспер Луеш благоприличен вид, подобаващ на сенаторския му сан. Уведомена по телефона, полицейската префектура взе всички необходими мерки. Към два часа сутринта пренесоха тялото в частното жилище на сенатора, чиято смърт най-сетне можеше да бъде оповестена. Няколко часа по-късно във вестниците можеше да се прочете: „Този неуморим труженик умря на поста си, в момента, когато е разучавал до късна нощ една преписка във връзка с някои социални въпроси. Известно е, че тези въпроси са вълнували винаги Проспер Луеш и той си бе спечелил в тази област компетентност, която никой не му оспорваше. Последната му мисъл навярно е била за самоотвержените жители на нашите предградия, откъдето сам той бе дошъл. Изчезна една голяма и благородна фигура.“ Тези некролозни статии бяха коментирани още същия ден в кулоарите на Сената и Камарата.

— Прословутата преписка — каза един недискретен човек — е била младата Рири.

— От дома на Йоланд ли, искате да кажете?

— Ами, да! Тя беше любимката на Луеш. „Има пръсти на фея, тази малка!“, казваше той.

Пръсналата се бързо новина отведе значителна част от законодателното тяло в къщата на мадам Йоланд, която в продължение на няколко месеца позна небивал разцвет. Именно там бе постигнато националното единство между представителите на всички партии, които закопчаваха по коридорите жилетките си. Що се отнася до младата жена на име Рири, тя бе лансирана в кратко време, но много скоро бе иззета от общността в полза на един-единствен човек, извънредно богат старец, за когото описанието на последните мигове

на Проспер Луеш беше единственото възбудително средство, което все още оказваше въздействие върху него.

Господин сенаторът дьо Вилпуй узна не без вълнение за смъртта на своя стар другар. Но успя да превъзмогне скръбта си и да изкаже в интимен кръг няколко, изпълнени с възхвала за покойника думи.

— Това е хубав край за един стар воин! Той умря в огъня, върху млада гръд! Съжалявам само, че не получи последно причастие! Но бог ще бъде милостив към него, защото имаше вкус, този юначага — тази Рири е великолепно момиче!

— Разправят, че попрекалявал... — подметна един от присъстващите. И получи следния отговор:

— Какво наричате вие попрекалявал? Кажете по-скоро, че беше човек с много плам! — отсече господин дьо Вилпуй със сълзи на очи.

Въпреки това, той се възправи твърдо срещу мъката си и злокобните предчувствия, които тя пораждаше. „Така или иначе — каза си той, — Луеш все пак беше три години по-голям от мен!“ Тази възможност за отсрочка му възвърна увереността. Но реши, че трябва да реагира енергично след един толкова пагубен удар за спокойствието му. Състави програма за някои кротки удоволствия, които можеше да си достави още същата вечер при мадам Роз, друга специализирана къща, чийто извънредно млад персонал действуваше някак много освежително на човек на неговата възраст.

С подкрепата на Александър Бурдия и на Аристид Фокар, които бе съумял да спечели, всеки поотделно, за себе си, Бартелеми Пиешу зае мястото на Проспер Луеш. Станал веднъж сенатор, той завърза постоянни връзки със семейство Гонфалон дьо Бек, от Бласе, и без никакви затруднения омъжи дъщеря си Франсин за потомък на този благороден род, за който беше крайно наложително да позлати отново своя герб, тъй като се крепеше единствено от неравни бракове, все така добре подбрани що се отнася до богатството. Зестрата на Франсин послужи да се погасят някои неприятни дългове, да се поправи покривът на замъка, чието ляво крило бе също така възстановено, за да се настанят там младите съпрузи, докато Пиешу нагласи някъде зет си. Намислил бе да го направи околийски управител или да го вмъкне покрай многото други като него в някое министерство. Този брачен съюз струваше доста скъпо (Гаетан Гонфалон дьо Бек беше по княжески неспособен да задоволи собствените си нужди), но той

ласкаеше Пиешу, разпростираше връзките и кръга на роднините му във всички среди. Това му придаде нова тежест, която го направи арбитър във всички дребни конфликти в областта между Сона и Азергските планини. Спечели си име на безпристрастен и с много здрав разум човек. Най-сетне и Клошмерл спечели от това. Нараства броят на събранията и посещенията на политически дейци, а това привличаше в градеца, където оставяха немалко пари, доста чужденци. На всички банкети в този край Пиешу изискваше да се сервира клошмерлско вино, а това беше в интерес на градеца. Търговците и лозарите бяха възхитени и горди с техния Пиешу, един славен хитрец.

Между семействата Гонфалон дьо Бек и Сен-Шул имаше някакво неясно родство. Чрез Сен-Шулови Дьо Бек бяха свързани с баронесата, а чрез нея можеха да се поддържат неофициално добри отношения с архиепископа, нещо, което съвсем не беше без значение. Пиешу си каза, че подкрепата на тези нови среди ще го направи една от най-влиятелните личности в Божоле, господар най-малко на десет долини. Една случайност, умело подготвена и от двете страни, събра заедно баронеса дьо Куртбиш и сенатора. Стана въпрос, между двамата, за Оскар дьо Сен-Шул, за политическото му бъдеще.

— Можете ли да се заемете с моя глупак? — запита направо баронесата.

— Какво знае да прави? — попита Пиешу.

— Деца на жена си. И при това, нужно му бе доста време. Извън това — нищо особено полезно. Достатъчно ли е, за да стане от него депутат?

— Предостатъчно — каза Пиешу. — Въпросът не е там. Бих могъл тайно да улесня избирането на вашия зет при условие, че всеки ще има изгода от това. Така че после да не бъда упрекнат от никого, разбирате ли?

— Разбирам много добре — каза баронесата все тъй рязко. — С една дума, какво искате?

— Не искам нищо, уговарям се — отвърна студено Пиешу, чиято диалектика се бе обогатила с нюанси, откакто той ходеше често в парламента. — Това е доста различно...

Баронесата не обичаше тези купешки приказки, които изглеждаха като поучения, предписвани от селяндури. Тя изрази яда си.

— Между нас двамата, драги мой, политическите хитрувания са излишни. Вие сте по-силен, съгласна съм. Впрочем, намирам, че това е жалко, и нищо не ще ме накара да променя мнението си. Но моите прадеди са разисквали повече договори от вашите, и то по-важни. Защото моите прадеди, драги мой сенаторе, не са били кои да е.

— Прадеди, госпожо баронесо — забеляза спокойно Пиешу, — аз също имам. Щом като съм тук.

— Незначителни хорица, навярно, господин сенаторе?

— Много незначителни хорица, госпожо баронесо. Слуги, твърде често. А това изобщо доказва, че моите прадеди са действували поумело от вашите... И тъй, за какво говорехме?

— Вие имахте думата, господин сенаторе. Чакам вашите условия с вързани ръце и крака, драги мой. Да видим, дали ще се възползвате от това.

— Ще се възползувам толкова малко, че ще ви освободя веднага — каза галантно Пиешу. — Изпратете при мен вашия зет, така ще бъде по-просто. Мъжете се разбират по-лесно помежду си, когато се касае за някои по-особени въпроси.

— Добре — каза баронесата. — Ще му обадя.

Тя стана. Готвеше се да си върви, но преди това:

— Пиешу — каза тя приятелски, — би трябвало да се раждат хора като вас в нашия свят... вместо тези контета с птичи мозък, като този беден Оскар. Изглежда, че сте били хубав мъж на трийсет години? И сте забравили да бъдете глупав. Елате на вечеря в замъка някой ден. И доведете с вас и дъщеря си, тази млада Гонфалон дьо Бек. Ето че стана от нашите, тази малка!

— Още е твърде рано, госпожо баронесо. Боя се, че има още да се желае, що се отнася до маниерите й!

— Именно за това, драги мой, трябва да се заема с нея. Ще я пооформя. Видях я, хубаво момиче е.

— И освен това не е никак глупава, госпожо баронесо.

— Но мъжът и е глупав за двама, на горката хубавица! Както и да е, ще се опитаме да направим от нея една почти прилична имитация на знатна дама. Защото винаги ще й липсват няколко века възпитание, не забравяйте това, драги мой! Казвам го, без да искам да ви засегна!

Пиешу се усмихна.

— Не се засягам лесно, госпожо баронесо, би трябвало да знаете това. Но мисля, че моята Франсин ще се научи бързо на вашите гримаси. Единадесет месеца откакто се е омъжила и вече е възприела цялата онази надутост на вашите високомерни особи. Трябва да видите как говори със собствения си баща!

— Това е добър признак, драги ми сенаторе! И така, разбрано! Доведете ми я, ще я науча на надменността на благовъзпитаните. Ако ме слуша, децата ѝ, след двайсет години, ще бъдат напълно вчовечени.

Преди да си тръгне, баронесата отново се изтърва и изрази някои съжаления.

— Колко жалко, че хората от нашия свят имат нужда от вашите пари, за да поддържат положението си!

При тези думи Пиешу се показа по-голям селяндур, отколкото си беше по природа:

— Нашите гологани, така е, няма кво, наистина ви помагат, но и кръвта ни не по-малко! Гаче ли имаше нужда от Пиешувска кръв, за да позаякне, тази кекава гонфалонска порода, а?

— Най-лошото е, че това е вярно! — каза баронесата. — До скоро виждане, републикански шмекер такъв!

— До скоро виждане, госпожо баронесо. Голяма чест беше за мен...

Разбирателството между кметството и замъка бе извършено много тактично. Оскар дьо Сен-Шул стана депутат, нещо, което все пак предизвика известни упреци, отправени към Пиешу от най-близките му хора. Но той отвърщаше спокойно, имайки предвид зетя на баронесата: „Има и по-тъпи от него в Камарата! Колкото повече такива глупаци влязат там, толкова по-добре ще вървят нашите работи. Защото хитреците са толкова завистливи, че само крещят и объркват всичко.“ Тази философия обезоръжаваше недоволните, а на най-упоритите Пиешу предлагаше известни облаги. Впрочем по случай тази изборна победа, баронесата беше устроила голямо празненство. Цял Клошмерл пи и танцува в нейния красив парк, а илюминациите му се виждаха отвред наоколо. Този прием поласка клошмерлци. Всички бяха съгласни, че никога нито Бурдия, нито Фокар не ги бяха посрещали с такова великолепие.

През 1924 година Франсоа Туминьон завоюва след ожесточена борба титлата Първи Биберон. Но почина три години по-късно, жертва на цирозата, която съсипваше един след друг всички шампиони на оканицата. Междувременно Жудит роди едно великолепно дете, на което Иполит Фонсиман стана кръстник. Впрочем всички казваха, че прелестното бебе имаше чертите на хубавия секретар на съда. След смъртта на съпруга си Жудит съкрати траура си и продаде „Галери Божолез“. Установи се в Масон, където се омъжи за любовника си, купи едно кафене, което притегателното ѝ присъствие бързо изпълни с клиенти, и даде живот на две еднакво прекрасни близначета, които много приличаха на по-голямото си братче. След това, напълно щастлива, тя напълня и вече никога не напусна касата на своето заведение, където вълнуващото изобилие на нейната гръд и на тила и предизвикваше дълго време всеобщо възхищение.

Помирени от общите си интереси, Артюр и Адел Торбейон се възвърнаха отново към съвместния си живот. И ако Адел си позволяваше пак някоя от онези прищевки, към които я тласкаше една твърде буйна зрялост, мъжът ѝ си затваряше очите. Той знаеше от опит, че е по-добре да се правиш, че не виждаш неща от този род и най-вече да не вдигаш скандал. Всекидневната печалба, която с равномерно темпо водеше към богатство, заличаваше някои нередности, които не накърняваха вече твърде много честта на кръчмаря. Има някои дребни постъпки, на които отдаваме прекалено голямо значение на младини, но които възрастта неусетно отново поставя в категорията на празната суетност. „Няма да ми я изхабят я, пък и настроението и е по-хубаво така, а това, от друга страна, е добре за търговията!“ — казваше си Артюр. Впрочем, по този въпрос жена му зле приемаше забележките, а той добре знаеше, че не би могъл да намери друга като нея, така ценна за една кръчма.

От румена здравенячка, каквато си беше, Бабет Манапу за няколко години се превърна в огромна дунда, с невъобразимо грамаден ханш и ненки, с напукани от пране ръце, с още по-ярък тен благодарение на божолезкото вино, което тя употребяваше повече от всякога, и то наистина по мъжки. („Когато човек работи тежък труд, трябва да пие както подобава.“) Макар и много натежала, за нея продължават да казват, че никак не си поплюва и е най-устатата в Клошмерл, всепризната царица на пералнята, където всички събития в

градеца се коментират разгорещено. Докато пък госпожа Фуаш, съсухрена от годините, схваната от ревматизъм, е станала още по-въздишаща, по-съчувстваща и по-шепнеща от всякога. Тя все още поддържа хрониката на градеца с едно дори нарастващо постоянство, защото полека-лека почва да предъква едни и същи неща. Благодарение на съпружеската ѝ преданост, величественият образ на покойния Адриен Фуаш владува над цяла една залязваща епоха.

Йожен Фаде е построил гараж. Станал е агент на една голяма фирма, чиито коли се произвеждат серийно. Този нов вид търговия го прави горд и му дава възможност да отсъствава под предлог, че трябва да се направят проби и да се подготвят продажбите. Но Леонтин Фаде строго контролира количеството на бензина, кредитите, поправките и работното време. Тя е съумяла да вдъхне респект както на клиентите, така и на двамата чираци. Този респект осигурява на търговското предприятие Фаде здрави финанси.

Всички нещастия на хората идат от това, което става в мозъка им. А мозъкът на Роз Бивак, станала Роз Бродкен, е един от най-ленивите мозъци, които човек може да си представи. Така че тя е щастлива, защитена от въпроси, сравнения и ламтежи, които измъчват някои умове. Роз има един-единствен образец за живота — своя Клодиус, който си остава за нея онзи хубав войник, появил ѝ се някога като вестител на пролетта. Тя му ражда деца, готви му и го пере — хубави деца, хубава супа, и хубаво поддържано бельо. Винаги свежа, винаги усмихната и скромна, винаги покорна, не се муси за нищо, нито през деня, нито през нощта. Помирила се е с господата, а също така и със Света Богородица (която навярно е разбрала, че тя не е по непорочните зачатия) от женитбата си насам, решена набързо благодарение на острата намеса на баронесата — това е с една дума тази Роз Бродкен, една от младите жени в градеца, която би могла да бъде дадена за пример на добро поведение и преданост към съпружеския си дълг. „Не, не излезе балама ти, Клодиус!“ — все още повтаря от време на време Адриен Бродкен като гледа снаха си, която пък гледа своя Клодиус, свенлива и изчервена както в първите дни, и която би могла да каже както в първите дни: „С Клодиус ми е някак по-друго!“ А това означава, че целият свят не струва за нея колкото един Клодиус Бродкен, това чудовище Клодиус, благодарение на когото е познала

през 1923 година цялата сладост на живота, под въртящите се звезди на априлското небе, превърнало се в техен сватбен балдахин.

Едно семейство в Клошмерл има зла участ — семейството на Жиродо, и се разпиля в безчестие.

Да се върнем в 1923 година. Пред очевидността на отвличането, известно официално от Париж на родителите ѝ от младата Ортанз, Иасент Жиродо бе принуден да капитулира и да отпусне известна издръжка на дъщеря си, за да ѝ даде възможност да се омъжи за своя голтак, ако въобще успееше да го накара да се ожени за нея, нещо, което все пак би било добре, след такъв скандал. Но, макар и хванат на тясно, нотариусът бе отпуснал само една малка сума, като заявяваше, че не желае да издържа онзи нищожен нехранимайко, който щеше да му стане зет, злоупотребявайки с доверието на дъщеря му, и Дени Помие трябваше да се заеме с намирането на средства.

Този момък беше поет, но разбра по един доста горчив начин, че в един свят, управляван от голямата пара и разтърсван от машините, поезията не може да осигури това, с което можеш да отидеш всяка сутрин при хлебаря. Реши да се обърне към баналната проза, като си запазваше правото да вмъква в нея измислени от него неологизми и немалък брой картини. Успя да влезе в един вестник, където го набутаха в черната хроника както мнозина други, почнали също оттам, давайки му надежда, че бързо ще да напредне, ако съумее да се прояви в тази малко тъмна област. И той наистина се прояви, макар и по един неочакван начин — особено за главния редактор! — тъй като правеше труден за четене или направо хумористичен вестника, в който работеше. Твърде много изпълнен с лиризм, Дени Помие го вмъкваше навсякъде — в описанията на катастрофите, на нападенията, в кражбите на джебчиите, в самоубийствата. Трябва да признаем, че този лиризм подходеше в тия неща като косъм в супа. Той изложи в поетичен език подробния доклад на едно убийство в провинцията и изпрати една изумителна телеграма, напомняща доста на шифровано известие, на което обаче никой в редакцията не притежаваше ключа. Веднага след завръщането му на младия репортьор бе заявено, че неговият стил, който би направил чудеса в чистата литература, не ставаше никак за информацията. Посъветваха го да потърси щастието

си другаде. Дени Помие направи още два опита от този род, които демонът на поезията бързо успя да провали.

Беше епохата на скорозрелите таланти. Наближаването на тридесетата му година тревожеше сериозно този поет. „Тридесетата година — каза си той — е възрастта, в която Балзак се е заел да пише за бъдещите поколения, но в нашия век това би било закъснение и за Балзак.“ И той реши да изпревари с три години автора на „Човешката комедия“. Положи основите на един обширен цикъл от романи, който щеше да носи общото заглавие „XX век“. Първият том щеше да се нарича „В зората на века“. Затвори се решително и за осем месеца написа един ръкопис от петстотин и дванайсет машинописни страници без полета. „В зората на века“ бе препечатан в седем екземпляра от самата нежна Ортанз. И седем парижки издатели получиха едновременно този обемист шедьовър.

Единият от издателите отговори, че ръкописът представлява известен интерес, но че тонът му не е достатъчно литературен за издателството му. Друг отвърна, че ръкописът представлява известен интерес, но че тонът му е твърде литературен за издателството му. Трети, че в него почти няма интрига. Четвърти, че се отдава много голямо значение на интригата. Един попита „дали авторът не се подиграва с хората“, без да се дообясни. Друг пък съветваше автора „да бъде любезен да си осигури услугите на някой преводач, понеже във Франция не е прието да се публикува направо на ирокейски [Ирокейци — общо название, давано от европейците на шест групи от североамериканските индианци. — Б. пр.]“. Най-сетне седмият не отговори и никога не върна нищо.

Тези огорчения следваха едно подир друго за един период от шест месеца, време, за което Дени Помие написа един малък роман, „Базари на мечти“, също така преписан в няколко екземпляра, но чиято участ не бе по-добра.

Отчаян, Дени Помие се насочи към романа-фейлетон. Тук неговият първи опит бе увенчан с известен успех. Не му оставаше нищо друго освен да постанува, нещо, с което той се зае методично. Всяка сутрин, пушейки лула, той отхвърляше своите двайсет страници, като прибягваше до бързите диалози, когато вдъхновението спадеше („Най-важната от дарбите на фейлетониста е да отива на нов ред“ — беше го поучил един от ветераните на този

литературен жанр.) След това Ортанз преписваше на пишещата машина черновите му.

Тя беше щастлива. Обхваната беше от упоритото заслепление на нежните влюбени жени и не се съмняваше, че нейният Дени беше велик човек. Той беше впрочем един много весел велик човек. След като беше употребил цялата си сутрин да обърква здравата работите на своите герои, да прави комбинации с поквара, мошеничества и убийства, вечерта беше разположен да се забавлява като дете. Всичките му лоши инстинкти отиваха във фейлетоните. А това му оставаше един излишък от прелестни лудории, които очароваха младата жена, и тя благодарение на пламенната си любов сливаше собствената си съдба с романтичната участ на идеалните героини от сергията на Дени Помие. Този начин на живот позволи на семейството, увеличено с две хубави деца, да свързва без чужда помощ, макар и твърде скромно, двата края до 1928 година, когато Иасент Жиродо умря.

Най-сетне касата на нотариуса бе отворена и съдържанието ѝ поделено, а то превишаваше чисто и просто два пъти и най-оптимистичните предвиждания. Скъперниците се реабилитират по този начин след смъртта си, докато хората често пъти проклинат паметта на щедрите. Наследниците му счетоха, че нотариусът, комуто беше хрумвало да умре, без много да се бави, макар че не оставяше близките си неутешими, заслужаваше все пак благодарствен молебен. И впрочем не е ли белег на правилно разбран алтруизъм, ако превърнем смъртта си в мил семеен празник? В този смисъл смъртта на Жиродо бе същински шедьовър.

Няма шедьовър, който да не е струвал страдания за автора си. Така стана и с Жиродо, който умря от мъка, като гледаше как парите му се топяха, а това отчаяние положително ускори смъртта му. Заслугата или честта за преждевременната му кончина се пада на сина му, Раул Жиродо, отвратителен момък, който беше, както казваше баща му, „просмукан само от пороци“. На осемнайсет години този младеж, явно неподатлив на учене, се установи в Лион, за да изкара стажа, който трябваше да му открие пътя за длъжността нотариус. Раул Жиродо, знаем вече това, имаше твърде решителни идеи за начина, по който трябваше да се възприема живота. Той не се отклони от програмата, която си беше начертал отрано и чийто първи член

повеляваше да не стъпи у нито един нотариус. В провеждането на тази програма той имаше винаги тайната поддръжка на майка си, която чрез някакво изопачаване на женското чувство, съчетано с майчината любов, имаше невероятна слабост към този момък, наистина удивителна за тази навъсена жена. Просто да се пита човек дали не би трябвало да види в тази склонност някакво смътно кръвосмесително привличане, впрочем неосъзнато от самата нотариуша, чрез което природата ѝ си отмъщаваше със закъснение за някои неспособности, тласнали Жиродо в ръцете на развратниците. Така или иначе Раул Жиродо измъкваше от майка си всичките пари, които тя държеше в резерв в разни тайни места, защото у жените от рода Тапак-Дондел беше прието да си имат, без знанието на мъжете си, скрити пари за черни дни, тъй като тези дами считаха, че мъжете са способни на всичко, дори да се разорят някой ден, поради този мръсен техен навик да тичат подир „разни твари“. Този вкус към пестене подтиква жените да следят работите в дома си, така че това е от полза за всички.

Но дойде време, когато нито спестяванията на нотариушата, нито удръжките от обичайния вътрешен бюджет не бяха в състояние да задоволят нуждите на нейния син. За нещастие на родителите си, този младеж бе срещнал наскоро омайната руса красавица, за която бе винаги мечтал. Това беше нещо неудържимо като зов на призвание. Тази личност, наричана фамилиарно Дади, на двайсет и шест години, когато Раул се запозна с нея, беше държанка на един лионски фабрикант на коприна, богат и влиятелен човек в града. Раул Жиродо бе поразен от елегантността на тази дама и погубен от вещината ѝ в любовта. От своя страна тази Дади не остана безчувствена към такова обожание, към такова младежко усърдие, и освен това тя имаше нужда от развлечения, както и от грижи, извън две-три вечери седмично, които ѝ посвещаваше един петдесет и седем годишен мъж, именно този господин Ашил Мюшкоан, фабрикант на коприна.

Усъвършенствуването на един младеж запълваше твърде приятно следобедите на Дади, а понякога и нощите ѝ, тъй като, доверявайки се на установените навици на своя индустриалец, тя никак не се притесняваше.

Ала няма чак толкова добри навици, та никога да не се нарушат. Господин Мюшкоан пристигна една вечер съвсем неочаквано, използва собствения си ключ и завари при своята хубавица един

хлапак, чието оскъдно одеяние трудно спомагаше да му бъде представен за малкия братовчед, който се е отбил на минаване през града. Последваха няколко мъчителни мига. Но господин Мюшкоан прояви голямо достойнство. Като наложи отново шапка върху плешивата си глава в знак на презрение, той каза на силно изчервения се Раул Жиродо: „Моето момче, щом държите да си доставяте удоволствията на хората от моята възраст, трябва също така да поемате и съответните задължения. Предоставям ви, прочее, грижата да посрещате сметките на госпожата, на която поднасям за последен път своите почитания.“ И като каза това, господин Мюшкоан си отиде и остави измамниците, чиито забавления бе прекъснал, без желание да ги продължат веднага.

— По дяволите в края на краищата! — рече вълнуващата Дади, след като се свързе от смущението си. — Ще си намеря някой друг!

Искаше да каже, че ще се погрижи за заместник на господин Мюшкоан от финансови съображения. Раул Жиродо ѝ заяви, че единственият заместник на този господин ще бъде самият той. И като взе в обятията си хубавата си любовница, той ѝ обясни, че баща му, един нотариус ция, разполага с огромни средства, нещо, което представляваше солидна гаранция за сключването на заеми. Дади извика, смеейки се: „Ще бъде много забавно!“ Забавно — за нея това означаваше, че работата се сливаше с удоволствието. В своята авантюристична кариера такъв идеален синхронизъм почти не ѝ се бе представял. Но ето че този път ѝ се представи, тъй като Раул Жиродо, на деветнайсет години и нещо, започна да издържа тази красива жена, която ярко блестеше сред леконравния женски свят в Лион.

Шест месеца по-късно един безчувствен лихвар предприе пътуване чак до Клошмерл, за да поиска от Иасент Жиродо сумата от петдесет хиляди франка, дадени в заем на сина му, както удостоверяваха за това разписките, подписани от Раул. В първия миг нотариусът понечи да изхвърли навън този безскрупулен човек, но лихварят подметна своевременно, че „малкият млад човек може да бъде окошарен“. Нотариушата, която пристигна тъкмо в този миг, чу това и се просна с целия си ръст на пода в несвяст. Нотариусът плати, вайкайки се като Арпагон [Главен герой в комедията „Скъперникът“ от Молиер. Б. пр.]. А на другия ден довтаса в Лион и завари виновника в компания с неговата курва.

Той ги потърси и ги намери, естествено, заедно, защото те не се разделяха. Настанили се на същата седалка в една голяма кафе-сладкарница, те представляваха една от онези двойки, които предизвикват завист, изцяло заети с взаимното си обожание, и чиито тела, изкъпани, напарфюмирани и постоянно обновявани, са най-голямото им развлечение. Те се усмихваха един на друг като спокойни съучастници, дразнеха се, скарваха се, сърдеха се, помиряваха се, целуваха се, без ни най-малко да се стесняват пред сто души, гледайки на света като на нищожна величина, защото бяха щастливи, очаровани един от друг. Не изглеждаха да се отегчават, тъй като разполагаха с неизчерпаемия запас от незначителни глупости, които представляваха основата на разговорите на младите влюбени, за които думите и общественият живот са само прекъсвания на удоволствието, а удоволствието единствено е важно. Раул Жиродо проявяваше такава непринуденост в маниерите, че би могъл да накара баща си да се гордее с него. Ала нотариусът, засегнат жестоко с цели петдесет хиляди франка, изпитваше към сина си онова изпълнено с ненавист озлобение, което чувствува към нападателя си някой намушкан с кама човек. Той се вгледа в особата, в прелъстителката — трябваше да признае, че е очарователна и избрана, би казал човек, от сина по вкуса на бащата. „Докато аз се лишавам! — помисли Жиродо. — Но това няма да продължи така...“ И все пак тази жена му напомняше нещо. Изведнъж той я позна, спомни си всичко... И пребледня. Вътре в него започна мъчителна борба между справедливия му гняв и лицемерието му, опора на една почтеност, която той считаше за най-голямото благо в нравствен смисъл.

Кариерата дори на едно такова хубаво и неглупаво момиче, какъвто беше случаят с Дади, е все пак трудна и зависима от много случайности. Преди да се приобщи към тази аристокрация на куртизанките, които наричаме държанки, Дади като начинаеща преживя черни дни. Мъкнеше се нощем в центъра на Лион като малка гладна и плаха скитница, която не всякога успяваше да продаде тялото си. При това тялото ѝ беше хубаво, без никакъв недостатък. Но известността на едно тяло, както и известността на един талант, се разпространява бавно. Имаше един период, когато се спеше с Дади за петдесет франка. Няколкостотин души спаха с нея на тази цена, както биха спали с всяка друга, и на никой и през ум не му мина да се

похвали с това. По-късно някой откри достойнствата на Дади. И тогава стана много трудно да се спи с нея и всички искаха да сторят това на каквато и да е цена. Тя има прозорливостта да разбере тогава, че от сега нататък ще трябва да раздава благоволенията си с крайна пестеливост, условие, което тя наричаше, кой знае защо, „преструвките на кокошките от висшето“. Оттогава някакво снобистко течение се насочи към Дади. Едрата индустрия започна да си я оспорва и няколко фалита на търговски фирми бяха обявени в нейна чест. Славата ѝ на опасна жена покачи цената ѝ на върха на най-високата тарифа.

Изненадващо е, че бе приела услугите на Раул Жиродо, чиито средства бяха скромни и немного сигурни. Но в случая имаше увлечение, а освен това Дади си позволяваше една прищявка. После мисълта за женитба, толкова силна у всяка жена, каквото и положение да заема, отново изигра своята роля в плановете ѝ. След като знаеше добре сексуалната привързаност на Раул към нея, тази мисъл не ѝ се струваше толкова невероятна. Но съществуваше една друга пречка, която Дади не подозираше, пречка, която караше Жиродо-баща да бледнее в един ъгъл на кафе-сладкарницата, от където наблюдаваше, без те да го виждат, сина си и любовницата му.

През времето на своята неизвестност Дади бе станала няколко пъти предмет на „тайни милостини“ от страна на нотариуса — ето това беше ужасната действителност, която току-що се беше разкрила пред него. Известно е, че тайните милостини имаха в отплата някои съвсем интимни услуги, а нотариусът предявяваше в това отношение такива специални изисквания, че смяташе за недопустимо синът му да узнае някога за тях. Можем да си представим объркването на бащата, у когото заплахата от тези срамни разкрития възпираше избухването на справедливото му възмущение. Скрит зад една от колоните на заведението, той обмисляше най-различни начини, за да откъсне сина си от властта на тази жена, чиито средства за въздействие, както сам знаеше това, бяха много силни, силни и разяждащи. Тъй като някога беше изпитал техния могъщ ефект върху уталожените си вече чувства, той беше в състояние да прецени какъв би бил ефектът им върху лесно възпламенимите чувства на един млад човек. Към това се примесваше някаква смътна ревност, която, прибавена към загубата на петдесетте хиляди франка, измъчваше ужасно горкия човек. Най-сетне той

чувствуваше как неговото достойнство биваше въввлечено в тази работа и ставаше играчка на съдбата.

Раул и Дади станаха изведнъж и хвърлиха поглед към хората в залата. Младият човек забеляза баща си, а дамата му позна в това дребно човече бивш свой клиент тъкмо когато Раул, сочейки ѝ Жиродо, ѝ каза: „Ето го моя старик! Трябва да поговоря с него. Чупи се!“

Понятно е, че в случая Жиродо беше пленник на неизповедимите тайни, които младата жена знаеше, и че страхът да не проговори възпря нотариуса от действия, и че Дади, още щом откри този страх — а това стана много скоро, — се почувствува господарка на положението и подтикна Раул към луди разходи, огромни заеми и арогантни бунтове.

За Жиродо това беше жестока Голгота. За две години трябваше да изплати двеста и петдесет хиляди франка дългове, направени от Раул, без да се смятат сумите, които този окаяник измъкваше от майка си. На нотариуса му се случи веднъж да срещне на една лионска улица Дади и тази отвратителна развратница, която тровеше живота му, тази наемна довереница на неговите пороци, се осмели да му се усмихне. Срамът и мъката подкопаха Жиродо. Животът му изтичаше през откренатата врата на касата му, откъдето излизаха парите, които му изтръгваше тази лионска Месалина [Първата жена на римския император Клавдий I, известна с развратния си живот. Убита през 48 г. от и. е. — Б. пр.]. През последните месеци като че ли кръвта му влачеше меден окис из жилите му — до такава степен тенът му бе придобил оттънка на стар бронз, изложен на атмосферните влияния. Жиродо умря на петдесет и шест години, изпълнен с толкова огорчение, че вече на прага на вечността той се сбогува със света, като промърмори: „Тази мръсница ме изсмука!“ — съвсем неясен израз, който бе сметнат за бълнуване. После нотариусът изпадна в кома [Сънно състояние, физическа депресия, близка до смъртта, вследствие болест или тежка рана. — Б. пр.].

След като плячката от нотариуса бе поделена, семейството му продаде кантората му и напусна Клошмерл. Станал изведнъж милионер, Дени Помие нае голям апартамент в Париж, почна да приема много хора, да пише много по-малко и си създаде много хубаво име в литературата.

След няколко години, прекарани в любовен безпорядък, Дади, прехвърлила вече тридесетте, погледна сериозно на нещата и се омъжи за Раул. Станала веднъж законна, постепенно тя се промени, премина в лагера на почтените жени, където блести на първо място с непримиримостта си, като критикува строго тоалетите, клюките и нравите. Скоро ще стане дама-покровителка и вече ограничава разходите на мъжа си. Раул Жиродо е принуден да търси другаде развлечения. Току-що си е намерил любовница, друга блондинка, млада, свежа пълна, каквато беше Дади на деветнайсет години. А самата Дади, затлъстяла и променена, му прави сега бурни сцени. През време на разправиите понякога тя му казва:

— Ще станеш същата стара свиня като баща си!

— Откъде знаеш — пита Раул, — че баща ми беше стара свиня?

— Ами че мутрата му беше наистина такава! Полека-лека и ти ще заприличаш на него!

Това е вярно — Жиродо-младши колкото по остарява, толкова повече заприличва на покойния Жиродо. Впрочем този някога недостоен син с всеки изминат ден става все по-склонен да защитава баща си, да открива в него качества, които приживе не му е признавал. А това е знак, че съзрява, че самият той не е твърде далеч от собственото си превръщение, че скоро ще влезе в спокойното лоно на същата тази буржоазия, с която е свързан с всичките си фибри. Тази привързаност ще се прояви особено тогава, когато синът му стане достатъчно голям и той ще може да му втълпи строгите принципи на един морал, произлязъл по права линия от нотариуса Жиродо.

Що се отнася до вдовицата на последния, Филип Жиродо, тя се приюти в Дижон, люлката на Тапак-Донделовци, където има в изобилие стари госпожици и баби от това семейство. В тяхното общество бившата нотариуша разисква върху нещастията в собствения си живот, болестите на тялото си и огорченията, причинени ѝ от слугините ѝ, а това представлява главното занимание на тези полуоттеглили се от живота особи. Извън това те поразвеселяват последните си години, като си пийват доста касис, прочутия дижонски касис, чудесен със сухи сладки.

На тази напреднала възраст, до която праведно е достигнал, кюрето Понос през хубавото време на годината прекарва всеки ден по

няколко часа на сянка в градината си в компания с лулата си, молитвеника си, чаша кафе и шишенце гроздова ракия. Но лулата угасва, защото старият свещеник се задъхва, единият пръст ракия си стои в чашката, а молитвеникът не се отваря. Радвайки се на зиморничавия покой на старците, кюрето Понос размишлява върху живота си, който наближава към своя край. Именно от тези връщания към миналото се вдъхновява той при своите импровизирани проповеди, съобразени повече с неговия личен случай, отколкото с правилата на богослужението. Натрупал тежък апостолически опит, който бавно му е разкрил същината на душата, Понос изпитва голяма жал към човека, който в основата си не е лош — мисли си той, — защото човекът искрено желае справедливост и спокойно щастие, но в този си стремеж загубва посоката като слепците, чиято тояга не намира вече, за да се ориентират, стени или неравности по пътя им. В този техен път към доброто, извършван пипнешком, хората наистина вървят като слепци, като жестоки слепци, но може би премногото падания и страдания ги правят толкова жестоки.

Сам, съвсем тихо, клошмерлското кюре пледира каузата на своето паство: „Не, господи, нашите клошмерлци не са лоши, а и самият аз, господи, също така не съм лош, знаеш това. И все пак...“ Той мисли за наказанията, които очакват неразкаялите се или изненаданите от смъртта грешници. И тогава отправя един въпрос към снизходителното клошмерлско небе, синьо като дрехата на Светата Дева: „Пъкълът не е ли на земята, справедливи и милостиви боже?“ Въздъхва и се вгълбява в себе си, прехвърля собствените си грешки: „Някога, уви, и аз съм блудствувал — о, умерено и без наслаждение (как да изпиташ наслада с Онорин?), но и това беше много и се разкайвам, Господи, в своята безкрайна снизходителност ти ще вземеш предвид това. Знаеш, че си ме надарил с пълнокръвно, възискателно тяло и съм прегрешавал в краен случай. Искрено се разкайвам, господи, за тези грешки на моята младост и ти благодаря, че си ми отнел отдавна опасната и противна мъжка способност, понякога коварно влагала похотливост в беседите, които съм имал с моите енориашки за спасението на душата им... Господи, прояви милост и към старата Онорин, когато се яви пред теб, нещо, което скоро ще стане. Отдай най-вече на предаността нейното поведение, което е било, повече от каквото и да е друго, милосърдно, като се има предвид, че

съм се възползвал от нея толкова набързо, че за бедната мома нямаше никаква изгода от това, и без нито една от онези подготвителни любезности, които, изглежда, са в употреба у хората, но които биха били последната степен на падението на един църковен служител. Най-малко поведението на Онорин е спомогнало позорът на моето непостоянство да не навреди на Църквата и затова на преданата служителка навярно ще ѝ бъде дадено голямо опрощение... Благодаря ти също така, господи, че си довел в този край госпожа баронесата, която е така добра към мен и изпраща всяка седмица шофьора си да ме отведе на обяд в замъка. Макар че кухнята на госпожа баронесата е изискана, не се радвам на насладите на лакомството. Почти не ям и не пия вече, стомахът не ми позволява това. Поразвличам се само сред това толкова прекрасно общество и изпитвам задоволството да отбележа, че почитат Църквата в лицето на моята скромна особа... Господи, разпрости своя мир и над твоя стар и несъвършен служител! Отреди ми лека смърт! Твоят час ще бъде мой час! Но признавам съвсем открито: ще напусна с голяма мъка моите клошмерлци, а и тези добри хора ще се опечалят, когато си отиде техният стар Понос, който познава всички в градеца. От толкова време, направи му сметка... И затова, господи, не бързай да ме повикаш, остави ме колкото си щеш в долината на мъките. Мога все още добре да си върша службата. Ето, дори тази сутрин дадох последно миросване на старата Меме Бофе, онази Меме Бофе, дете живее на големия кръстопът, на повече от три километра от градеца, и изминах този път пеш и на отиване, и на връщане. А това, значи, господи...“

Така размишлява и си мърмори старият Понос, отслабнал, побелял, с трепереща глава, като мърда полека челюстите си, където липсват почти всички зъби. А погледът на изхабените му очи се рее из далечината, отвъд сонското поле, из домбското плато, по посока на Ар, селището на блажения Виане [Виане — свети Жан-Батист-Мари, кюре на Ар. Роден в Дардии (1786–1859). Канонизиран за светец през 1925 година. — Б. пр.]. Той отправя към този образец на селските свещеници една последна молба: „Добри ми Жан-Батист, отнеси се братски с мен, издействуй ми милостта да свърша без големи мъки, като добър свещеник. Не като светец, като теб, разбира се, би било твърде хубаво. Чисто и просто като добър човек, като честен християнин. И ела да ме чакаш на вратата, там горе, когато си тръгна

оттук. Защото никога няма да посмея да вляза самичък — нали се познавам. И никой не ще си направи труда да дойде да посрещне бедния стар Понос от Клошмерл, и никога няма да успее да открия сред тази тълпа къде са се събрали клошмерлците, които съм изпроводил до гробището, снабдени с опрощение. А какво ще правя на небето без моите клошмерлци, блажени Виане? Не познавам никои други на този свят извън моите лозари и техните добри жени...”

И в този миг кюрето Понос, обронил глава на гърдите си, потъва в сладка дрямка, която го кара да предвкусва вечното блаженство.

През месец октомври 1932 година, десет години след времето, когато почва нашият разказ, една вечер двама души се разхождаха бавно един до друг по главния площад на Клошмерл-ан-Божоле и тези двама души бяха същите, които се разхождаха пак там преди десет години, в същия час: Бартелеми Пиешу и Тафардел.

Но тези двама души се бяха променили. Без съмнение не толкова от годините, колкото от твърде несходната еволюция на техните кариери. Социалното различие, подчертано от самоувереното държане, интонацията, жестовете и подробностите в облеклото, се чувствуваше сега още повече. Кметът, станал вече сенатор, налагаше почителност чрез безброй неопределими неща. Това не се дължеше специално нито на дрехите му, нито на някаква превзетост в обноските или в начина на говорене, а на целокупната му личност, на излъчващите се от него сила, спокойствие и могъщество. Някакъв ореол на сигурност и здраве обгръщаше Пиешу. Когато го виждаше такъв, човек имаше чувството, толкова рядко и радостно, че се намира пред някой, който е сполучил напълно в живота и който, знаейки, че нищо негово няма да бъде оспорено, може да се наслаждава на тържеството си, без да повишава тон, без да прекалява, в една приятна и отморяваща отпуснатост.

До неговата простота велеречивата важност на Тафардел изглеждаше при първия досег смешна, но след това човек можеше да я намери трогателна. Защото крайностите на тази важност допълваха недостига на материални успехи у човека, чието достойнство не изпъкваше с хубави имоти със слънчево изложение, нито със скъпо платени длъжности или блестящи бракове. Три години преди пенсионирането си Тафардел си оставаше същият онзи чист интелектуалец, онзи самотник, онзи честен републиканец, чиято

заплата не надвишаваше деветнайсет хиляди франка, което впрочем за Клошмерл представляваше съвсем задоволителен доход, особено със склонностите на учителя. Но Тафардел зле използваше своите средства и затова именно елегантността беше непознато изкуство за него. Той приемаше, че един отличен педагог може да бъде благоприличие облечен само с твърда яка от целулоид, сако от алпака, панталон от лен и шапка тип панама. Тези принадлежности, купени от магазини за конфекция, прилягаха по един твърде относителен начин към мършавото му тяло. Излъсканото сако и окъсялите панталони, прани неведнъж, свидетелствуваха за дълга употреба. Не че Тафардел беше скъперник, но на младини се бе формирал в суровата школа на нищетата, а по-късно — в школата на зле платените чиновници. Оттам беше придобил за цял живот някои навици — благоразумна пестеливост и пренебрежение към външността. Най-сетне влечението му към божолезкото вино, последица от възмуцението, което събитията през 1923 година бяха породили в него, се прибавяше към безпорядъка на облеклото му. Вярно е, че това влечение му обезпечаваше бойка пламенност на словото и голяма убедителна сила, които го спасяваха от умствената апатия, в която потъват много мозъци с приближаването на шейсетте.

Тази вечер Пиешу, обкръжен с ореол от успехи и почести, дойде да съзерцава от края на естествената тераса красивия божолезки край, където името му се произнасяше сега с почителност. Той преценяваше изминатия за няколко години път — при това благодарение единствено на способностите на изобретателния си ум. Тафардел, заседнал на дребната си служба, служеше за сравнение при измерването на степента на издигането му и затова той обичаше обществото на учителя, наивен довереник, от когото нямаше защо да се стеснява. Тафардел, горд с проявеното от сенатора доверие, горд да се жертвува за една кауза, която бе спечелила блестящи победи чрез успехите на другия, беше запазил непокътната привързаността си към него. В този миг учителят тъкмо казваше:

— Струва ми се, господин Пиешу, че нашето население закостенява. Трябва да се направи нещо, за да съживим тези хора.

— Ами че какво, драги ми Тафардел?

— Все още се колебае. Но съм си наумил две-три реформи...

Пиешу го прекъсна с приятелско благоразположение, но все пак много решително:

— Драги ми Тафардел, свърши се с реформите! За нас е свършено с това! Борили сме се, когато ни е било времето, други ще се борят след нас. Трябва да се даде време на хората да смелят напредъка. В съществуващия порядък, който далеч не е свършен, има все пак хубави неща. Преди да се събори нещо, трябва да се размисли...

С широко кръгово движение сенаторът му посочи околните ридове, с които слънцето топло се сбогуваше.

— Погледнете — каза той важно — какъв пример ни дава природата. Колко спокойни са нейните вечери след дневната жега. Ето ни и нас във вечерта на нашия живот, драги ми приятелю. Нека си останем в мир, да не разваляме залеза на едно добре изпълнено съществуване.

— При все това, господин Пиешу... — понечи да възрази Тафардел.

Пиешу не го остави да довърши.

— Да, виждам все пак една реформа...

Той улови своя довереник за реверите на сакото му, там където орденът „Академични палми“ се очертаваше като широко виолетово петно.

— От тази лентичка — каза той хитро — ще направим една розетка. Какво мислите за моята реформа?

— О, господин Пиешу!... — прошепна Тафардел, почти треперещ.

След това погледът на учителя се спря машинално върху червената лентичка, с която беше украсена бутониерата на сенатора. Той улови този поглед.

— А! Кой знае? — каза Пиешу.

Източник: <http://bezmonitor.com>
Пловдив, „Христо Г. Данов“, 1967

Gabriel Chevallier
Clochemerle
Le quadrigе d'Apollon
Presses universitaires de France
108, Boulevard Saint-Germain, Paris, 1952

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.